Inv. 8272.

# DIVERSE

# FRAGMENTE JURIDICE

DE

**GEORGE DANIELOPOLU**

DOCTOR IN DREPT DIN FACULTATEA DIN PARIS, LAUREAT AL ACELEAȘI FACULTĂȚI,
PROFESOR LA FACULTATEA DE DREPT DIN BUCUREȘTI.

FUNDATIUNEA UNIVERSITARĂ CAROLI
DONATIUNEA
AL. DJUVARA

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA CURȚII REGALE, **F. GÖBL FII**
*12, Passagiul Român, 12*
**1891.**

34(37)(081)

Biblioteca ... versitară
B U ... B ... T
Cota ... 82 72
Inventar 12 031

C/413
.931
L
CONTROL 195
Ac 2065/04
Ac 10894
Release
de RMF f 72/94

Exemplarul nerevizuit de
semnătura mea este
contrafăcut

B.C.U.Bucuresti
C12031

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

# DEDICAȚIUNE

*Dedicŭ aceste fragmente juridice mai întâiŭ memoriei tatălui meŭ* **Nicolae Danielopolu,** *ale cărui osteneli pentru educațiunea mea aŭ fost immense, ale cărui sentimente nobile îmi aŭ servit necontenit ca exemplu și ca îndemn, a cărui iubire de patrie, a cărui compătimire pentru omenirea suferindă îmi aŭ transportat sufletul.*

*Dedicŭ apoi aceste încercări juridice memoriei ilustrilor și nemuritorilor mei professori de drept roman,* **C. A. Pellat** *și* **Prosper Vernet,** *cari mi-aŭ însuflat mai întâiŭ gustul și în cele după urmă passiunea pentru știința dreptului roman. Nu voiŭ uita nici o dată lecțiunele celui d'întâiŭ, nici conferințele celui d'al doilea. La cursul lui Pellat și în scrierile sale celebre, am putut să apreciezŭ mai întâiŭ și mai cu sémă frumusețea și profunditatea dreptului roman. Câtă fericire este în adevĕr pentru cel ce vrea să învețe acéstă știință, de a se putea servi cu un interpretŭ clarŭ ca Julian, concisŭ ca Gaius, elegant ca Ulpian, profundŭ ca Papi-*

*nian, a căruĭ metódă nu are séménŭ, care știe să puie în evidență principiele, să le ridice d'asupra amănuntelor și dificultăților, ast-fel ca prin razele lor din înălțimea unde le-a aședat, să lumineze pe unele și să risipéscă norii celor-l-alte, a căruia sobrietate și dibăciă în alegerea textelor este de admirat, care nu se servește de cât cu textele cele mai decisive, care nu obosește pe cititorŭ, cu o mulțime de texte, unele nedecisive, altele incomplecte, altele superflue.*

**George Danielopolu**

# PREFAȚA

*Iubiți cititorĭ,*

Vĕ dau astă-zĭ câte-va fragmente din scrierile mele asupra dreptuluĭ roman.

Aș fi dorit a o face de mult, dar pe de o parte îngrijirea familieĭ mele mi-a absorbit multŭ timpŭ, iar pe de altă parte mi-aŭ lipsit mediele pecuniare pentru tipărire, care costă la noĭ fórte mult.

Dacă mĕ veți încoraja, voiŭ putea da la lumină și alte scrierĭ din care fórte multe sunt în condițiune de a fi immediatŭ tipărite.

M'am determinat dintre scrierile mele de a publica maĭ întâiŭ pe cele relative la materiele difficile și originale din dreptul roman, și care cele maĭ multe aŭ fost fórte puțin elucidate de interpreți.

*București 30 August, 1892.*

**George Danielopolu**

# I

# DESPRE ACȚIUNI IN DREPTUL ROMAN

Maĭ înainte de a vorbi despre acțiunĭ, este bine a spune câte-va cuvinte despre organisațiunea judiciară la Romanĭ.

Prin organisațiune judiciară înțelegem organisațiunea puterĭĭ însărcinate cu distribuirea justițieĭ.

La Romanĭ acéstă putere n'a fost în tóte timpurile organisată în acelașĭ mod.

Aŭ fost timpurĭ în care funcționarĭ a-nume determinațĭ eraŭ însărcinațĭ cu cunoștința unuĭ proces de la început pînă la sfîrșit. Aŭ fost timpurĭ din contră în care un proces trecea prin douĕ fase, una *in jure* înaintea unuĭ magistrat séŭ unuĭ colegiŭ de magistrațĭ însărcinațĭ cu darea acțiuneĭ, alta *in judicio*, înaintea unuĭ judecător saŭ unuĭ colegiŭ de judecătorĭ însărcinațĭ cu resolvirea acțiuneĭ în fapt, cu judecarea cestiuneĭ, care făcea obiectul procesuluĭ, în fapt.

După unĭĭ interpreți aĭ dreptuluĭ roman, cum este D-l Charles Demangeat, încă din cele d'ântêiŭ timpurĭ ale Romeĭ, procedura trecea prin douĕ fase una *in jure* și alta în *judicio*. După alțiĭ, cum este D-l C. Ac-

carias, la început, sub ceĭ d'ântêiŭ regĭ, procedura urma o singură fasă, înaintea unora şi aceloraşĭ magistraţĭ carĭ judecaŭ şi în drept şi în fapt, şi distincţiunea între *jus* şi *judicium* a început sub Servius Tullius. D-l Accarias invocă în acest sens un fragment din Ciceron, *De republica*, V, 2, conceput ast-fel: „Nec quiquam privatus erat disceptator aut arbiter litis, sed omnia conficiebantur judiciis regiis.“ D-sa traduce acest text, ast-fel: „In timpul regilor nicĭ un particular nu era judecător saŭ arbitru al procesuluĭ, *ci tóte se petreceaŭ înaintea instanţelor regale*“. Adică tóte fasele procedureĭ se petreceaŭ înaintea instanţelor regale. Dar acest text póte să se traducă şi ast-fel: „In timpul regilor particulariĭ nu aveaŭ încă dreptul de a fi judecătorĭ, ci tóte procesele se judecaŭ înaintea colegielor regale.“ Se judecaŭ, adică în fapt. Şi ceia ce ar face ca acéstă interpretaţie să fie plausibilă, este: 1. Opunerea judecătoruluĭ unic privat, care nu era nicĭ o-dată de cât un judecător de fapt, unuĭ colegiŭ de judecătorĭ regalĭ, prin urmare iar pentru a judeca în fapt. 2. Intrebuinţarea expresiuneĭ *judicium* pentru a exprima instanţa regală, şi *judicium*, însemnéḑă în timpurile normale, instanţa care judecă în fapt. Eŭ înclin spre opiniunea D-luĭ Demangeat, şi împlinesc lacuna din Gaius, *Institutiones*, Com. IV § 5. „...ante eam legem...*m* dabatur judex“ prin *nondum*. Ceiace însemnéḑă că înainte de legea Pinaria (care este din anul 280 saŭ din anul 322 de la fundaţiunea Romeĭ) nu se judecaŭ procesele de un judecător unic.

In acest sistem pînă la legea Pinaria, magistratul care instruia procesul în drept, in jure, era Regele care ca *pontifex maximus* avea *imperium*, ceia ce conţinea atuncĭ şi *jurisdictio*, adică dreptul de a presidà la administraţia justiţieĭ. Acesta apoĭ trimitea procesul după ce'l instruea in jure, să se judece în fapt înaintea unuĭ colegiŭ compus de maĭ multe persóne care se numea *judicium regium*, colegiŭ regal.

După căderea regalităţii, Consulul luă atribuţiele regeluĭ. De la legea Pinaria încolo (dacă o punem la anul 280), Consulul trimitea procesul să se judece în fapt înaintea unuĭ judecător unic. Dacă punem însă legea Pinaria în anul 322, ceia ce este fórte puţin probabil, atuncĭ în tot timpul regilor procesul se judecă în fapt de colegiul regal. Şi după ce regiĭ fură înlocuiţĭ prin consulĭ, consulul în timpul magistratureĭ sale instrue procesul in jure, şi apoĭ îl trămite să fie judecat în fapt pînă la 322 înaintea unuĭ tribunal permanent, care probabil erà colegiul pontificilor şi de la 322 încolo înaintea unuĭ judecător unic.

Distincţiunea între jus şi judicium a subsistat până la anul 294 după Christos, când a fost desfiinţată printr'o constituţie a împăraţilor Diocleţian şi Maximian, de la care constituţie încolo magistratul judecă procesul şi în drept şi în fapt.

Cine era magistratul şi cine judecătorul în timpul procedureĭ cu două fase, în *jure* şi în *judicio*?

Magistratul era regele până la anul 245 de la fundaţiunea Romeĭ. De la acéstă dată unul din consulĭ. Dintre ceĭ doĭ consulĭ unul era însărcinat cu direcţiunea afacerilor publice în interiorul Statuluĭ, iar cel-l-alt cu conducerea armatelor în bătaie. In timp de pace fie-care consul administra singur câte şése luni de zile. In tot timpul decemvirilor, când tóte magistraturile aŭ fost suspendate, decemviriĭ îndeplinéŭ acéstă funcţiune. De la 388 încolo fu creat pretorul urban şi atuncĭ el fu magistratul însărcinat cu instruirea procesuluĭ în *jure*. De la 507 încolo pretorul urban fu însărcinat a instrui in jure numaĭ procesele între cetăţenĭ romanĭ, iar pretorul peregrin ce fu creat în acel an, fu însărcinat cu instruirea proceselor in jure, între peregrinĭ, şi între un cetăţén roman şi un peregrin. Acésta în regulă generale, iar în unele materiĭ speciale, cum eraŭ vênzările de lucrurĭ mobile, ediliĭ curulĭ, care fură creatĭ în acelaşĭ an în care fu creat pretorul urban. In tim-

pul imperiului pe lângă ceĭ doĭ pretorĭ, cel urban şi cel peregrin şi pe lângă edilĭĭ curulĭ, maĭ jucaŭ rol de magistrat, Impăratul, prefectul urbeĭ şi prefectul pretoruluĭ.

A avea dreptul de a instrui procesul in jure şi de a'l trămite a fi judecat în fapt, fie de un tribunal permanent, fie de unul saŭ maĭ mulţĭ judecătorĭ, este a exercita unul din atributele jurisdicţiuneĭ, care atribute eraŭ multiple, după cum ne-o spune Ulpian în legile 3 şi 4 *de jurisdicţione* (2, 1). Iacă în adevĕr cum se exprimă Ulpian: „Imperium aut merum aut mixtum est. Merum est imperium habere gladii potestatem ad animad vertendum facinorosos homines, quod etiam *potestas* appellatur. Mixtum est imperium, cui etiam juridictio inest, quod in dandi bonorum possessione consistit. Jurisdictio est etiam judicis dandi licentia; jubere caveri prætoria stipulatione et in possessionem mittere, imperio magis est guam jurisdictionis.—Imperiul este saŭ pur saŭ mixt. Imperiul pur constă în puterea de a recurge la gladiŭ spre a pedepsi pe făcătoriĭ de rele, în acest sens *imperium* est synonim de *potestas*. Imperiul mixt, acela care conţine în sine si *jurisdictio*, constă de exemplu în dreptul de a da *bonorum possessiunea* unuĭ moştenitor după dreptul pretorian. *Jurisdictio* constă între altele în dreptul de a numi un judecător care să judice un proces în fapt. A ordona uneĭ persóne să se oblige printr'o stipulaţiune pretoriană, a trimite pe cine-va în posesiunea unuĭ lucru, saŭ a bunurilor altuia, face parte maĭ mult din *imperium* de cât din *jurisdictio*". Imperium într'un sens general este puterea cu care sunt investiţĭ toţĭ magistraţiĭ poporuluĭ roman, regiĭ, consuliĭ, pretoriĭ, presidenţiĭ provincielor, împĕratul. In sensul acesta imperium conţine şi jurisdictio. Intr'un sens special *imperium*, synonim de *potestas*, se deosebeşte de *jurisdictio*, şi se aplică numaĭ la *jus gladii*, dreptul de a recurge la forţa armată spre a manţine or-

dinea publică și a pedepsi pe făcătorii de rele. Atunci imperium se mai numește și *merum*. *Jurisdictio* este dreptul de a da o acțiune, numind un judecător care s'o judice în fapt, *jus dandi judicem*; 2⁰ *jus dicendi*, dreptul de a formula o regulă, de exemplu sub formă de interdict; și *jus addicendi*, dreptul de a atribui proprietatea saŭ un desmembrămênt al proprietății unuĭ lucru la o persónă óre-care, prin *in jure cessio*. La jurisdictio este alipit și imperiul mixtum, ale căruĭ principale atribute sunt dreptul de a acorda cuĭ-va posesiunea bunurilor unuĭ defunct, cu titlu de moștenitor pretorian, ceia ce se numește *jus dandi bonorum possessionem*, dreptul de a ordona cuĭ-va să promită dând și un fidejusor adică de a ordona facerea stipulațiunelor pretoriane cum este stipulațiunea *damni infecti* și dreptul de a trămite pe cine-va în posesiunea unuĭ bun saŭ a tutulor bunurilor uneĭ persóne, *jus mittendi in posesionem*, de exemplu dreptul de a trămite pe proprietarul caseĭ amenințată de ruină în posesiunea caseĭ amenințătóre de ruină, când proprietarul acestia din urmă nu vrea să facă *stipulațiunea damni infecti*, de exemplu asemenea dreptul de a trămite pe creditoriĭ unuĭ debitor insolvabil în posesiunea bunurilor acestuia, prodrom al *bonorum vendițiuneĭ*.

Interesul a distinge imperiul de jurisdictio, este că imperiul pur, *imperium merum* nu póte fi delegat, pe când *jurisdictio* póte fi delegată și prin urmare și ceea-ce este alipit de dênsa, adică *imperium mixtum* (l. 70 Deregulis juris, 50, 17).

Eacă magistrații în Roma care aveaŭ *jurisdictio*. *In Italia, în municipiĭ și în colonii* magistrații carĭ aveaŭ jurisdictio, eraŭ magistrații aleși de concetățenii lor, eĭ se numeaŭ *duumviri* saŭ *quatuorviri juri dicundo*. In prefecturĭ, jurisdictio aparținea prefecților trimișĭ într'adins din Roma pentru a le administra. De la Adrian în colo nu maĭ avem prefecturĭ. Italia fu împărțită în patru districte, guver-

nate fie-care de către un *consularis*, care de la Marcu Aurel încolo luă numele de *juridicus*, și care avea *jurisdictio* în tótă întinderea districtuluĭ ce administrau, afară de municipiĭ și coloniĭ unde magistrații aleșĭ continuară de a subsista și de a avea *jurisdictio*.

In *provinciĭ*, presidentul provincieĭ avea jurisdictio, afară de municipiĭ și coloniĭ care existaŭ și în provinciĭ și în care dreptul de jurisdicțiune era exercitat de magistrațiĭ aleșĭ de către concetățenĭ lor.

Magistrațiĭ, în regulă generală, nu sunt competenți de cât în limitele teritoruluĭ pus sub autoritatea lor.

Numaĭ împĕratul și prefectul pretoriuluĭ sunt competenți în tótă întinderea imperiuluĭ (l. 20 de D., *De jurisdictione*, 2. 1.) In regulă generală asemenea magistrați sunt competenți oriĭ-care ar fi valórea litigiuluĭ. Numaĭ magistrațiĭ localĭ nu sunt competenți de cât până la óre-care sumă determinată (Paul, Sentențe, Cartea V, tit. 5 § 1).

Reclamantul trebue să urmărésca pe părît înaintea magistratuluĭ domiciliuluĭ acestuia din urmă. *Actor sequitur forum rei*, eacă regula generale. Cu tóte acestea el 'l póte urmări și înaintea magistratuluĭ cetățiĭ de unde el este originar, și chiar în Roma, dacă este cetățén roman. și înaintea magistratuluĭ loculuĭ unde a contractat *(forum contractui)*. Cererile reconvenționale *(mutuæ petitiones)* pot să fie adresate magistratuluĭ înaintea căruia este dusă cererea principală chiar dacă el în principiu ar fi incompetent relativ la dênsele (l. 11 § 1 D., *De jurisdictione*).

In timpul celor douĕ systeme de procedură, judecătorul era saŭ un tribunal permanent, saŭ un particular designat special pentru procesul în chestiune.

La început de tot, judecătorul era tot-d'a-una un tribunal permanent. In adevĕr acțiunea legiĭ numită *judicis postulatio* pare presintată de Gaius ca o inovațiune (Gaius, IV Com. § 15).

Acest tribunal a fost la început *colegiul pontifi-*

*cilor*, după dênsul *decemviri litibus judicandis*, care probabil existaŭ deja în anul 305 de la fondaţiunea Romeĭ. In fine, probabil după anul 513 de la fondaţiunea Romeĭ, şi înainte de legea *Æbutia*, *tribunalul centumviral*. In timpul luĭ Ciceron eraŭ câte treĭ competente. Pare că în timpul luĭ Ciceron, chestiunele de Stat eraŭ indifferent de competenţa şi a decemvirilor şi a centumvirilor şi chiar a recuperatorilor. Chestiunele în care se amestecă un interes religios eraŭ probabil în timpul luĭ Ciceron de competenţa exclusivă a colegiuluĭ pontificilor.

In adevĕr înaintea lor a pledat faimosul seŭ proces *pro domo sua*, fiind-că casa sa era consacrată deiţeĭ *Libertatea*, şi prin urmare chestia prealabilă de resolvat era chestia d'a se şti dacă consacrarea era legală (Ciceron, Epistole către Atticus, IV, 2). In timpul luĭ Ciceron tribunalul centumviral era competent încă a examina chestiunele de proprietate şi de hereditate care acestea din urmă eraŭ exclusiv de competenţa sa, iar chestiunile de proprietate puteaŭ fi duse şi înaintea unuĭ simplu particular. Sub systemul formular numaĭ există cele douĕ d'întêiŭ tribunale permanente, şi numaĭ subsistă de cât cel d'al treilea, tribunalul centumviral care perde de sub competenţa sa maĭ întêiŭ chestiunele de Stat, care se instruesc prin formule prejudiciale, apoĭ chestiunele de proprietate. In timpul luĭ Gaius nu se şti dacă aceste questiunĭ nu scăpaseră deja de sub competenţa sa. In cele după urmă el nu maĭ remâne competent a judeca de cât chestiunele de hereditate dintre care *querela inofficioşi testamenţi* era exclusiv de competenţa sa în timpul luĭ Pliniu cel tênĕr (Epistole, V, 1), iar cele-l'alte chestiunĭ de hereditate eraŭ indiferent de competenţa tribunaluluĭ centumvirol saŭ a unuĭ particular special designat pentru afacere.

Acest tribunal era compus de 105 membriĭ, fiecare din cele 35 de triburĭ da câte 3 membriĭ în tim-

pul luĭ Festus. In timpul Imperiuluĭ numĕrul membrilor fu urcat la 180 (Pliniu cel tênĕr, Epistole, VI, 33). In tot timpul durateĭ sale, procedura se înstruia prealabil în forma *sacramentuluĭ* în tóte afacerile care eraŭ trămise a se judeca în fapt de acest tribunal. Acest tribunal era împărţit în patru secţiĭ, *quatuor hastae*, *consilia*, *tribunalia*, care deliberaŭ sub presidenţa unuĭ pretor. Tribunalul centumviral numaĭ există sub procedura extraordinară.

Particularul, judecător de fapt al procesuluĭ pentru care este a-nume designat, apare probabil pentru prima óră cu legea Pinaria, care după cum am ḑis este din anul 280, şi căria datorim creaţiunea acţiuneĭ legiĭ numite *judicis postulatio*. Judecătorul de fapt este când unul singur şi atuncĭ el se numeşte *judex* saŭ *arbiter*, expresiunea de judex fiind generică; el este arbiter în acţiunile arbitrare şi cele de bună credinţă, şi judex în acţiunile stricti *juris*. Judecătoriĭ designaţĭ ad-hoc când sunt maĭ mulţĭ se numesc recuperatores. Originea recuperatorilor este posterióră creaţiuneĭ pretoruluĭ peregrin, póte contimporană chiar cu dênsa, şi împrumutată de pretorul peregrin din dreptul ginţilor, din dreptul privat aplicabil în genere tuturor peregrinilor şi comunicat în urmă şi cetăţenilor romanĭ. La început recuperatoriĭ eraŭ numiţĭ pentru resolvarea proceselor dintre peregrin şi peregrin saŭ dintre peregrin şi cetăţian roman, dar în urmă eĭ fură numiţĭ şi relativ la procesele dintre cetăţian roman şi cetăţian roman, şi *vice versa unus judex* fu numit şi pentru resolvarea procesuluĭ dintre un cetăţian roman şi un peregrin, séŭ dintre un peregrin şi un peregrin. Acésta se petrecea deja în timpul luĭ Cicerone, care ne o atestă în Oraţiunea sa Pro Cecina, precum şi în timpul luĭ Gaius (Com. IV § 105). Obcinuit eĭ eraŭ designaţĭ în cestiunile de stat, în acţiunea injuriarum, în materie de interdicte, cu tóte că în aceste douĕ din urmă cestiunĭ competenţa lorŭ era facultativă după cum ne-o atestă Gaius, Inst. Com. III

§ 224 şi Com. IV § 141, şi nu se ştie nicĭ chiar în materie de cestiunĭ de stat dacă în timpul imperiuluĭ şi sub sistemul formular era exclusivă.

Din ce categoriă de persóne, magistratul designa pe particularul sĕŭ pe particularĭĭ însărcinaţĭ cu judecarea procesuluĭ în fapt ? Dintr'o a-nume listă compusă de el. Persónele înscrise într'ênsa se numeaŭ *judices selecti* ? La început acéstă listă se compunea numaĭ dîntre senatorĭ. In anul 631 se putu înscrie într'ênsa şi călăreţĭ (*equites*). Intre 681 şi 684 pînă la legea Aurelia, senatorĭĭ disputară cu tóte acestea dreptul de înscrierea călăreţilor, şi numaĭ prin legea Aurelia acest drept fu recunoscut definitiv călăreţilor. Acéstă lege creă treĭ decurĭĭ de judecătorĭ, una compusă de senatorĭ, alta de călăreţĭ şi alta de tribunĭ aĭ thesauruluĭ. Ceia ce este cert este că legea Aurelia nu se aplica de cât la afacerile criminale. In cât în ceia ce priveşte dreptul de a judeca particularĭĭ, *judices selecti*, în materiĭ civile, el este dubios. După Demangeat acest drept nu începu să existe pentru *judices selecti* de cât de la August încolo. După D-l Accarias însă legea Aurelia s'ar aplica şi la afacerile civile. Augustŭ creă o a patra decuriă de *judices selecti*, compusă dintre persónele care aveaŭ cel puţin 200,000 serterţĭ avere. Din acéstă decuriă, magistratul designa pe judecător numaĭ pentru afacerile de minimă importanţă. In fine Caligula creă o a cincelea decuriă de *judices selecti*. Compositiunea acesteĭ a cincilea decurĭĭ nu ne este cunoscută. Lista *judicilor selecti* era alcătuită de către pretor care jura de a nu o compune de cât dintre ómenĭ probĭ.

Impricinaţi puteaŭ dacă se înţelegeaŭ amândoĭ să alégă pe judecător chiar afară din acéstă listă, şi magistratul în asemenea cas era dator să sancţioneze alegerea lor. Când nu se înţeleg, atuncĭ reclamantul cere magistratuluĭ numirea unuĭ judicător din lista oficială. Părîtul póte să 'l recuse fără motiv, jurând numaĭ că

nu o facc din spirit de șicană. Reclamantul trebue atuncĭ să propuie altă persónă din lista oficială. Părîtul póte și în privința celuĭ d'al duoilea propus să exercite în aceleașĭ condițiunĭ dreptul saŭ de recusare. Reclamantul propune atuncĭ o a treia persónă și așa maĭ încolo. Părîtul nu póte însă exercita dreptul sĕŭ de recusare în infinit. Magistratul póte în cas de recursărĭ continue să declare pe părît asimilat cu acela care nu rĕspunde, la *vocatio* in jus, adică să 'l considere ca *indefensus*, a căruia sórtă o vom arăta maĭ tĕrziŭ. In orĭ-ce cas este constant că niminea nu putea fi designat *judex* fără asentimentul ambilor litiganți. Dacă relamantul nu propunea pe nimenea, magistratul avea dreptul a designà pe judecător din oficiŭ din lista judicilor selecți. E probabil că pe la fine sistemuluĭ formular magistratul luă obiceiŭ de a designà tot d'a-una din oficiŭ pe judecător, și că părților nu le maĭ rĕmâne de cât dreptul de a recusa pe *judecătorul designat de magistrat*, dar și atuncĭ numaĭ pentru cause a nume determinate. Când lucrurile ajunseră în astă stare, sistemul formular nu maĭ presintă mare interes, și de aceia el nu întârziâ a dispare și a fi înlocuit prin sistemul extraordinar.

Este dubios dacă sistemul acesta al compunerĭ listeĭ judicilor selecți și designarĭ judecătoruluĭ ad hoc pentru fie-care proces, care era întocmit pentru Roma, se aplică și în restul Italieĭ și maĭ cu sémă în provinciĭ. Este probabil că nu. Care însă era acolo sistemul și procedarea? Nu avem pentru soluțiunea acesteĭ cestiunĭ documente suficiente și certe.

Este probabil că chiar în timpul sistemuluĭ formular, afară de casurile în care în urmă magistratul judecă procesul în drept și în fapt, magistratul avea facultatea de a reține la sine causa spre a o judecà în drept și în fapt. Acéstă facultate o avea deja în timpul luĭ Adrian, după cum acésta resultă dintr'un fragment al jurisconsultuluĭ Julian, care trăia sub acest împărat. Ecă în adevĕr ce ține Julian în legea 8

D., *De officio Præsidis* (I, 18): „Sæpe audivi Cæsarem nostrum dicentem, hac rescriptione, *eum qui provinciæ præest adire potes*, non imponi necessitatem proconsuli vel legato ejus vel præsidi provinciæ suscipiendæ cognitionis; sed eum æstimare debere, ipsecognos cere an judicem dare debeat.—Adesea orĭ am auḑit pe împăratul nostru ḑicând că prin aceste vorbe ale rescriptuluĭ, *poţĭ să te ducĭ sĕ reclamĭ la acela care este în capul provincieĭ*, nu se impune necesitatea proconsululuĭ saŭ legatuluĭ sĕŭ, saŭ presidentuluĭ care n'ar voi de a se însărcina el cu cunóscerea complectă a causeĭ; el are din contră dreptul de a aprecia, dacă găsesce cu cale să cunóscă în fapt el însuşĭ de afacere, saŭ să însărcineze pe altul să judece în fapt."

In anul 294 împăraţiĭ Diocletian şi Maximian daŭ o constituţiune concepută în termeni următorĭ: „Placet nobis Præsides de his causis in quibus, quod ipsi non possent cognoscere, antehac pedaneos judices dabant, notionis suæ examen adhibere: ita tamen ut, si vel propter occupationes publicas vel propter causarum multitudinem omnia hujusmodi negotia non potuerint cognoscere, judices dandi habeant potestatem. Quod non ita accipi convenit ut in his etiam causis in quibus solebant ex officio suo cognoscere dandi judices licentia eis permissa credatur. Quod usque adeo in Prœsidum cognitione retinendum est ut eorum judicia non diminuta videantur; dum tamen, et de ingenuitate, super qua poterant etiam ante cognoscere, et de libertinitate Prœsides ipsi dijudicent. — Voim ca Presidenţiĭ de provincie să ia cunoştinţă înşile de acele cause cu care altă dată însărcinaŭ pe judecătoriĭ pedaneĭ, şi relativ la care până acum eĭ nu eraŭ competenţĭ: ast-fel însă, în cât şi pe viitor să pótă însărcina cu cercetarea unor asemenea cause pe judecătoriĭ pedaneĭ, în cas de a fi împedecaţĭ a lua eĭ înşile cunoscinţă de dênsele din causa altor ocupaţiunĭ publice, saŭ din causa mulţimeĭ causelor. Acésta bine înţeles nu va să ḑică că eĭ aŭ

facultatea de a numi judecătorii pedanei și relativ la acele cause care până acum erau reservate cunoștinței lor speciale. Căci competența lor este departe de a fi restrânsă prin acéstă Constituțiune. Ba încă ei ca și până acum vor lua cunoștință în persónă de tóte causele relative la ingenuitate și libertinitate."

După cum resultă din acéstă constituțiune, pe viitor presidenții provinciilor, prin urmare magistrații, sunt însărcinați în regulă generală, cu cunoștința în drept și în fapt a tutulor afaccriler, afară de casuri escepționale în care ei pot însărcina cu soluțiunea în fapt pe judecători delegați numiți *judices* pedanei. Și ceea ce se petrecea în provincii, urmă neapărat să se petréca și în Roma și în restul Italiei.

Pe viitor dar în Roma și în Constantinopol, magistrații sunt prefectul Urbei și pretorul. In provincii presidentul.

Aceștia sunt magistrații ordinari.

Magistrații superiori sunt împĕratul, prefecții pretoriului și vicarii. Prefecții pretoruluĭ judecă în tot-d'a-una în numele și în locul împĕratuluĭ. Ei ca și împĕratul judecă obicinuit în apel, de și pot cîte odată să evoce causele și să le judece dênșii în primă și ultimă instanță.

In capul fie-cării din cele patru prefecturi în care împărți Constantin imperiul, anume Orientul, Illyria, Italia și Galiele se află cîte un prefect al pretoriului.

In capul fie-căruĭ din diocesele în care este împărțită o prefectură, se află câte un *vicarius*, și în capul fie-căria din provinciele în care este împărțit un dioces, se află câte un guvernator, numit în genere *rector provinciæ*, și în mod special, când *prœses*, când *proconsul*, când *consularis*, când *corrector*.

De desubtul magistraților ordinari sunt magistrații inferiori. Aceștia sunt *defensores civitatis* și *judices pedanei*. Ceĭ d'intâiŭ sunt magistrații municipali. Pentru ceĭ din urmă cestia este controversată. Tot ce se știe este că, ca și defensorii, sub Justinian, ei judecă causele a

căror obiect are o valóre ce nu trece peste 300 soliḍi. Aceşti magistraţi inferiorĭ sunt aceia cărora presidenţiĭ provincielor delegă afacerile pe care eĭ nu aŭ timp a le judeca în fapt şi în persónă.

In anul 385, împăraţiĭ Valentinian, Theodoriŭ şi Arcadiŭ, deciseră, prin o constituţiune, că pe viitor acţiunele *in rem* imobiliare vor putea fi intentate atât înaintea tribunaluluĭ domiciliuluĭ defendoruluĭ, cât şi înaintea tribunaluluĭ situaţiuneĭ imobiluluĭ.

După ce am terminat cu organisaţiunea judiciară, să intrăm propriŭ ḍis în materia *acţiunelor*.

Ce este acţiunea? Acţiunea e definită de jurisconsultul Celsus într'un fragment extras din titlul „despre obligaţiuni“ în Pandecte, definiţiune reprodusă în tocmaĭ de Justinian în al doilea aliniat al principiuluĭ seŭ. „Acţiunea este dreptul ce are o persónă óre-care de a urmări înaintea judecătoruluĭ, *in judicio*, cea ce i se datoreşte, *quod sibi debetur*.

Acéstă definiţiune, după tótă evidenţa se aplică într'un mod fórte exact în perióda clasică a procedureĭ Romane, adică în perioda aceea în care era în vigóre sistemul formular — şi în adevĕr jurisconsultul Celsus trăia în acea epocă —, dar nu se aplică în sistemul extraordinar pentru că acolo acţiunea se instruia şi judeca în drept şi în fapt înaintea uneia şi aceaşĭ persónă, şi priñ urmare nu se póte zice, că acţiunea e dreptul acordat de o persónă unuĭ individ óre-care de a urmări, înaintea uneĭ alte persóne, adică, înaintea judecătoruluĭ, cea ce este sie'şĭ datorit.

Justinian a reprodus într'un mod neinteligent definiţiunea jurisconsultuluĭ Celsus, care se potrivea în timpul sistemuluĭ formular în care vorbea el, dar care nu se maĭ potriveşte în sistemul de procedură extraordinară care era în vigóre în timpul luĭ Justinian.

In perioda cea d'întĕiŭ, care e perioda acţiunelor legeĭ, acéstă definiţiune tot se maĭ potriveşte, pentru că şi într'insa procedura are douĕ phase.

D. Demangeat susţine şi se încércă să demonstreze că acéstă definiţiune s'ar potrivi şi în perióda procedureĭ extraordinariă, zicênd că odată ce acţiunea e acordată uneĭ persóne óre-care, atuncĭ, între acéstă persónă şi adversarul séu, chiar când dênsul nu ar fi un debitor, se légă un raport personal ca şi când ar fi o adevĕrată obligaţiune. Acéstă definiţiune însă, într'un mod exact, nu se aplică de cât în sistemul formular.

D. Demangeat 'şĭ dă ostenéla aci ca să pună de acord pe Justinian cu timpul în care vorbeşte. In alte ocasiunĭ, D-sa, ca maĭ toţĭ interpreţiĭ dreptuluĭ roman, recunóşte că Justinian adesese-orĭ reproduce într'un mod neinteligent fragmentele care nu se mai aplică în timpul legislaţiuneĭ sale: Aci mĕ mir cum caută neapărat să'l găséscă catolic, când de atâta orĭ în cursul espuneréĭ dreptuluĭ séu Roman arată că Justinian se înşală şi nu face de cât o reproducţiune neinteligentă.

In adevĕr numaĭ în sistemul formular, de la litis contestatio încolo, se stinge raportul care există între reclamant şi defendor şi să légă între dênşiĭ un raport de adevĕrată obligaţiune, pentru că în tot-d'a-una defendorele e obligat a plăti o sumă óre care de banĭ, tóte condemnaţiunele în dreptul Roman fiind în sistemul formular precuniare [1]).

Din contră în timpul luĭ Justinian condemnaţiunile în acţiunele reale se fac în natură la restituirea obiectuluĭ chiar, a posesiuneĭ lucruluĭ asupra căruia există dreptul real, aşa în cât nu se póte înţelege ce raport de obligaţiune, saŭ care să semene cu uă obligaţiune, ar putea să existe între reclamant şi defendore, ca să zică adversaruluĭ că el 'ĭ datoreşte ceva. In cât, după cum

[1]) Toţĭ jurisconsulţiĭ sunt de acord întru acéstă, afară de Ulpian care susţine condemnaţiunea în natură, în acţiunea în vindicaţiune şi execuţiunea *manu militari* pentru a restitui vindicantuluĭ câştigător posesiunea lucrulnĭ vindicat.

am spus de la început, acéstă definițiune să potrivea în timpul luĭ Celsus. Și Celsus care era un jurisconsult practic nu expunea dreptu Român ca un profesor într'un mod istoric în cât să dea o definițiune, care să se aplice la tóte sistemele de procedură, el scria pentru ómenĭ practicĭ din timpul sĕŭ și nicĭ nu 'ĭ putea trece luĭ prin gând de cea ce erea să se întâmple în timpul luĭ Justinian.

Am zis că maĭ 'nainte de a intra în desvoltarea regulilor relative la fie-care acțiune, (căcĭ vom vedea că principiile relative la deosebitele acțiunĭ, diferă în regulă generală în legislațiunea Romană între dênsele), este bine să cunóștem care era sistemul extrensic de procedură pe care trebuia cine-va să 'l urmeze când avea să intenteze și să urmărésc o acțiune óre-care, cu alte cuvinte e bine să ne ocupăm de procedura propriu zisă. Am zis că în acéstă privință trebue să distingem 3 perióde în istoria dreptuluĭ Roman.

Cea d'întêiŭ perióde, care obĕinuit o pun interpreții de la legea celor XII table până la legea Aebutia, dar pe care o suim mult maĭ sus, căcĭ de sigur cel puțin pentru acțiunea legeĭ *Sacramenti*, formalismul care l'a introdus acéstă lege, nu este o inovațiune.

De sigur acest formalism așa de solemn a trebuit să 'l găsésc în us pentru ca legiuitorul celor 12 table, să aibă îndrăsnélă să 'l consacre în dispositiunile sale. Nu introduce cine-va niște dispositiunĭ atât de curióse, într'un mod sacramental, când nu le găsește măcar sămânța în usul poporuluĭ, maĭ cu sémă când sunt în același timp așa de draconiane.

In materie de drept nu e salturĭ mortale, maĭ cu sémă pentru dispositiunile cele curióse, sacramentale, draconiane. Acésta nu se póte explica de cât într'un mod istoric și de sigur, asemenea formalism care 'l găsim în legile celor XII table relativ la procedura legeĭ *sacramenti* nu a putut să fie scos ca din capul luĭ Joe de către legiuitor. El a trebuit să găsésc acest mod de proce-



1203/1
BIBLIOTECA CENTR. LA UNIVERSITARA BUCUREȘTI

dură în usŭ, în cât cu drept cuvînt cea d'întâiŭ perióda o putem începe de la fondarea Romeĭ și a o duce până la legea Aebutia.

Cel d'al doilea sistem, sistemul formular, ține de la legea Aebutia și până la Diocletian. Iar cel d'al treilea sistem, care este sistemul extraordinar, începe de la Dioclețian, și e în vigóre încă în timpul luĭ Justinian. El este origina sistemuluĭ modern.

Caracterul comun al celor douĕ sisteme d'întâiŭ, e că în amândouĕ aceste sisteme, atât în sistemul acțiunilor legiĭ cât și în sistemul formular, instanța judecătorésca avea douĕ fase de percurs.

Cestiunea nu se resolvă de la început pînă la sfârșit de una și aceiași persónă cum se resolvă adĭ de tribunalul de prima instanță.

Procesul se împarte în douĕ fase : Fasa cea d'întâiŭ era fasa propriŭ ḑisă juridică, acea în care se discuta cestiunea de a se ști dacă aĭ dreptate în drept, presupuind că aĭ avea dreptate în fapt.

Acéstă deslegare se făcea de către *Praetor*; el declara că e loc la acțiune și numea pe judecător.

Acéstă fasă se petrecea înaintea magistratuluĭ și să numea fasa *in jure*, pentru că magistratul era acela *qui jus dicit*, care zicea că aĭ dreptate în drept, presupuind că aĭ dreptate în fapt, că aĭ adică dreptate la acțiune.

Acéstă fasă se termina prin acea ce se numea *litis-contestatio*.

După acea venea fasa în judicio, care se petrecea înaintea judecătoruluĭ, în care judecătorul însărcinat de magistrat, resolvă în fapt acțiunea relativ la care magistratul declarase că reclamantul are dreptate în drept.

Acéstă divisiune a procesuluĭ în douĕ fase : *in jure* și *in judicio* e caracteristică și comună la cele două sisteme d'întâiŭ de procedură.

Din contră, caracterul special și particular al sistemuluĭ d'al treilea, al sistemuluĭ de procedură extraor-

dinară este unitatea persónei însărcinate cu judecarea, care e judecătorul, care trebue să resolve și în drept și în fapt procesul.

Un alt caracter esențial care e comun în sens invers și sistemului formular și sistemului extraordinar și care e cu totul străin de sistemul acțiunilor legei e că în sistemul formular și extraordinar nu există sacramentalism, există o procedură óre cum de urmat, dar acea procedură puteai să o faci cu ori-ce termeni care ți vin în gură numai și numai să te exprimi într'un mod clar și corect, în cât idea să fie exprimată ast-fel cum vrea legiuitorul.

Nu sunt vorbe solemne, nu sunt gesturi solemne de făcut în cele două sisteme din urmă: într'însele e lipsă de sacramentalism.

Pe când din contră în sistemul celor XII table — și aci acest sistem trebue pus la o parte — există formalismul, sacramentalismul; sunt vorbe solemne de pronunțat de către părțile litigante și de către magistrat, gesturi solemne de făcut de către părți, fără de care acela care intentéză acțiune precum și acela care e defendore, dacă nu le întrebuințéză întocmai, perde, procesul. Chiar dacă după rațiunea sănătósă, vorbele care le-ar întrebuința s'ar potrivi mai bine cu procesul care'l susține, el perde procesul acesta numai și numai pentru că n'a întrebuințat vorbele prescrise de lege. Așa se citéză în § 11 al Comentariului I al Institutelor lui Gaius un exemplu al unei persóne care trăsese în judecată pe o altă persónă fiind-că 'i tăiase vița și plângându-se de acest lucru înaintea magistratului, întrebuințase cuvêntul de viță, *vites*, în loc de arbori, *arbores*, și numai fiind că a întrebuințat acel cuvênt *vites* care e mai conform cu rațiunea și mai propriu cu materia procesului și n'a întrebuințat cuvêntul de *arbores* care e prescris în acțiunea adhoc, creată de legea celor XII table, a perdut procesul.

Acésta e și causa pentru care acest sistem se numește

sistemul procedureĭ legilor celor XII table, pentru că termeniĭ care trebuia să-'ĭ întrebuințeze cine-va înaintea magistratuluĭ pentru ca să câștige procesul eraŭ termeniĭ pre-scrișĭ de legile celor XII table.

Eraŭ maĭ multe acțiunĭ pentru care legiuitorul prescrisese formalităț speciale de întrebuințat.

Era acțiunea legeĭ *sacramenti*, *judicis postulatio*, *condictio*, *manus injectio* și *pignoris capio*.

Legea celor XII table n'a vorbit însă de cât de cea d'întâiŭ, de acțiunea legeĭ *sacramenti*, căcĭ în timpul sĕŭ ca și înainte de acéstă lege un singur fel de procedură era de urmat în tóte acțiunile și acéstă procedură era procedura numită a sacramentuluĭ;

Tocmaĭ maĭ târdiŭ, s'a introdus *judicis postulatio*, când o fi nu se știe, probabil după legea celor XII table, de sigur înainte de creațiunea acțiuneĭ *condictio* care e creată de 2 legĭ: Silia și Calpurnia care sunt de la începutul secoluluĭ VI.

Să vorbim maĭ întêiŭ de acțiunea legeĭ *Sacramenti*. Acéstă acțiune, după cum am zis, la început, a fost singurul mod de procedare, și chiar în urmă când aŭ fost introduse *judicis postulatio* și *condictio*, a rĕmas totuși modul general de procedură, adică acela care se aplică la tóte casurile în care o lege specială nu venea să escludă sistemul sĕŭ de procedură, astfel în cât or-când o lege specială nu zice că trebue să procedăm alt-minterlea de cât *sacramento*, implicitamente trebue să procedăm în acest mod.

Acest sistem al acțiuneĭ legeĭ *sacramenti* merită pentru tóte aceste cuvinte, atențiunea nóstră maĭ principală, nu numaĭ pentru că a fost la început sistemul universal, nu numaĭ pentru că în urmă chiar a remas sistemul general, dar și pentru că singur acest sistem, presintă cel maĭ complect mănunchiŭ de gesturĭ și vorbe curióse, de întrebuințat sub pedépsă

de nulitate, care nu se găsesc în procedura celor-l-alte acțiuni ale legii.

Care e formalismul întrebuințat în acéstă acțiune? Trebue să distingem, pentru ca să știm care e acest formalism, acțiunile în: *reale și personale.*

Acțiunile reale sunt acelea care garantéză dreptul de proprietate séu desmembrementele séle; personale sunt acelea care garantéză dreptul de creanță, drept de creanță resultând dintr'un contract, dintr'un quasi-contract, dintr'un delict saŭ dintr'un quasi-delict.

Când e vorba de o acțiune reală sistemul e deosebit de cât când e vorbâ de o acțiune personală. Care e acest sistem? El e mult maĭ simplu pentru acțiunile personale.

Din nenorocire nu putem să'l cunóștem într'un mod complect, căcĭ paragrafele din Institutele luĭ Gaius în privința acésta sunt illibisibile în cea maĭ mare parte, în cât nu putem óre cum de cât să căutăm a ghici.

Iată cum cea maĭ mare parte a înterpreților aĭ dreptuluĭ Roman restabilesc acest sistem de procedură în acțiunile personale.

Se pretinde că înaintea magistratuluĭ reclamantul și defendorele afirmă în sens invers dreptul séu.

Reclamantul bună-óră zicea, dacă presupunem în specie că pretindea cum că defendorele 'ĭ datorește o sută sesterți, zicea: *Aio te mihi dare oportere centum sertertios.*— Pretind că tu eștĭ dator să'mĭ daĭ o sută sesterți."

Cel alt, defendorul, ar fi respuns din contra, — căcĭ acesta e caracterul procedureĭ în acțiunele legeĭ, că amênduoĭ și reclamantul și defendorele fac pretențiunĭ inverse unul contra altuia; — cel alt pretindea în sens invers: *Aio me non tibi dare oportere centum sestertios.* „Eu susțin din contra că eu nu datoresc să'ți daŭ o sută sesterți."

După acésta reclamantul zicea: *Quando tu negas te mihi dare centum sestertios oportere, ego te quin-*

*quaginta aeris sacramenti te provoco.* „Find-că tu pe nedrept negĭ că 'mĭ datorești o sută sesterți te provoc la un sacrament de 50 așĭ".

Defendorele respundea: *„Quando tu injuria ais me tibi centum sestertios dare opportere, ob eam rem te quinquanginta aeris sacramento te provoco.*

„Fiind-că tu din contra pretinzĭ pe nedrept că am să'ți dau o sută sesterți, de asemenea eu te provoc la rêndul meu la un sacrament de 50 așĭ."

Ce era acea provocare din partea și a reclamantuluĭ și defendoruluĭ? și cum se făcea?

La început acéstă provocare avea de resultat depunerea sumeĭ în casa tesauruluĭ, care sta acolo până la sfârșitul procesuluĭ. Și reclamantul și defendorul depunea un sacrament de 50 sesterți; dacă obiectul litigios era maĭ important depuneaŭ un sacrament de 500 sesterți.

Maĭ în urmă însă acest sistem fiind prea sever, s'a maĭ îmmuiat și astfel inflorescența luĭ a ajuns ca în loc să se depună suma, să se promită numaĭ.

Decĭ, după acéstă formalitate a provocăreĭ venea apoĭ *promisiunea*; atuncĭ când nu se maĭ depuneaŭ baniĭ.

*Promisiunea.* Reclamantul zicea defendoruluĭ; promiți tu să 'mĭdaĭ 50 așĭ dacă veĭ perde procesul? Și să 'mĭ daĭ și garanți pe Tertius, și pe Quartus pe care reclamantul 'ĭ întreba: Garantezĭ și tu că se va plăti 50 așĭ dacă Secundus va perde procesul? Și el răspundea: garantes.

In sens invers, defendorele întreba pe reclamant: promiți tu reclamant că veĭ plăti 50 așĭ cu titlul de sacrament dacă veĭ perde procesul? Și tu Tertius garantezĭ că se va plăti de primus 50 așĭ dacă va perde procesul? Promitea și acesta.

Vedem dar că în loc să depună fie-care căte 50 saŭ 500 așĭ, promitea numaĭ că va plăti când va perde procesul.

Condițiunea în felul acesta e și mai ușóră, căcĭ alta e a promite și a garanta și alta e a scóte banĭ din pungă și a'ĭ depune.

După acésta reclamantul convoca pe defendore ca să vină peste 30 zile înaintea magistratuluĭ ca să priméscă un judecător de la magistrat. La expirarea acestuĭ termen magistratul numea pe judecător și părțile îșĭ promiteaŭ reciproc una altia că vor veni peste alte treĭ zile înaintea judecătoruluĭ spre a se judeca în fond *(in diem tertium sive perendinum)*. Acéstă promisiune se numea *comperendinatio*.

Iată cum să făcea, *in jure*, procedura în acțiunile personale. *In judicio*, înaintea judecătoruluĭ, reclamantul făcea cea ce să numește *collectio causae*, adică espunerea pe scurt a obiectuluĭ cerut și a mizlócelor, cum am zice, pe care trebue să le coprindă orĭ-ce petițiune.

După acésta urma pledarea în fond, desvoltarea, aducerea de martorĭ, demonstrarea deosibitelor probe, precum sunt mărturiile saŭ alte probe de altă natură prin care reclamantul vrea să dovedéscă că are să ia banĭ de la defendore. Defendorele de asemenea trebuia să dea probe că cea ce cere reclamantul nu e adevĕrat, că martoriĭ sunt mincinoșĭ, că n'a promis nicĭ-o dată reclamantuluĭ că are să 'ĭ dea banĭ. Și în cele din urmă judecătorul alegea după probe și dedea hotărârea.

Cum da hotărârea? El zicea: Sacramentul reclamantuluĭ e drept, sacramentul defenduluĭ e nedrept. Saŭ vice-versa.

El să pronunța indirect, zicea: „*Ego judico sacramentum Primi justum esse et sacramentum Secundi injustum esse*“. Saŭ vice-versa.

Dar acésta nu era ceva practic, căcĭ fie-care se ducea a casă cu afirmarea judecătoruluĭ fără ca să le fie de folos câtușĭ de puțin.

De acea judecătorul după ce da asemenea sentința, trăgea consecința din acéstă sentință, făcea, cum am zice în timpurile moderne, un fel de jurnal prealabil

în care zicea: „Eŭ judec că sacramentul reclamantuluĭ e drept și al defendoruluĭ nedrept". In urmă însă trăgea conclusia într'un alt jurnal din primul jurnal, și zicea:

„Fiind-că am judecat că sacramentul luĭ Primus e drept, de acea te condamn pe tine Secundus ca să plătești o sută sesterțĭ luĭ Primus."

Așa că acéstă a doua sentință folosea reclamantuluĭ, avea ce să facă cu ea, căcĭ putea să oblige pe defendore ca să 'ĭ plătéscă. Era ceva positiv, ceva clar.

Iată probabilmente cum se petreceaŭ lucrurile în procedura acțiuneĭ *Sacramenti in personam.*

Probabil, fiind că fragmentul luĭ Gaius e în parte ilizibil.

Cu tóte că avem fragmente din Aulus-Gellius, din *Cicerone, Pro Murena*, relativ la acest sistem, totuși n'avem ceva complect, ceva, ca să ḑic așa, general. Sunt câte-va espresiunĭ pe icĭ pe colea, dar nicăerĭ nu ni se arată în ce consistă acest sistem, într'un mod complect de acești din urmă autorĭ, căcĭ fie-care urmăria cu totul alte scopurĭ, de cât un scop juridic.

Ast-fel aŭ reconstituit interpreții acest sistem de procedură sacramentală (dacă se póte reconstitui) în acțiunile personale. A! în cât privește acțiunile reale, lacunele sunt maĭ puține în privința acésta în manuscrisul luĭ Gaius; ast-fel în cât fiind maĭ mult lisibil de cât ilisibil, sunt maĭ micĭ conjecturĭ de făcut și lucrul devine maĭ ușor de completat. Iată în sistemul acțiunilor reale ce procedură se urméză: Să presupunem că e vorba de o acțiune reala prototipă, acțiunea reală în revendicare și să presupunem că obiectul procesuluĭ e un sclav pe care 'l chémă *Stichus*, că acest sclav e posedat de Secundus și revendicat de Primus.

Primus se duce cu Secundus înaintea magistratuluĭ, probabil *obtorto collo:* pentru că pe cât timp nu va găsi pe adversar ca să'l aducă de bună voe saŭ *obtorto collo*, de gât, înaintea magistratuluĭ, nu putea să se angajeze

instanța. Când adversarul se ascundea și nu putea reclamantul să'l aducă măcar cu d'asila înaintea magistratului, el nu putea să intente acțiune, ceea ce esplică pentru ce acțiunile la Romani erau perpetue; căci acțiunile dacă ar fi fost prescrise într'un timp óre-care, se putea întâmpla ca tocmaĭ când descoperiaĭ că aĭ dreptate, acela care te-a privat de un drept óre-care să se dea afund, să se ascundă, *sese latitabat*, în cât să'l urmărești cu 2, 3 *viatori* maĭ multe ḑile și totuși să nu'l găsești și să nu poțĭ lucra nimic în contra luĭ. Cu modul acesta procedura ar fi fost ridiculă și de acea Romanii pe lângă că acțiunile erau perpetue, aŭ trebuit să indice și alte mijlóce pentru aducerea la îndeplinire a posibilității intentăreĭ și urmăririi. Una din douĕ : or defendorul era solvabil, or era insolvabil. Dacă era solvabil lucrurile mergeaŭ minunat. Reclamantul se ducea înaintea magistratuluĭ și spunea : Secundus posedă fondul meŭ, și când e să'l prind 'mĭ scapă din mână, el are avere. Atunci judecătorul dă ordin ca reclamantul să fie pus în posesiunea avereĭ defendoruluĭ, fiind că acesta se ascundeà.

Dar dacă era insolvabil ? Dacă era insolvabil, în acțiunile personale, chiar dacă ar fi avut mijlocul ca să te judecĭ cu el, era tot de géba, căcĭ n'aveaĭ ce să'ĭ ieĭ.

Cu tóte acestea, credem că tot e bine ca să aĭ o hotărîre pentru viitor. Romanii însă nu cunoșteaŭ acest mijloc în acțiunile personale. A ! în acțiunile reale era un mijloc : In acțiunile reale era vorba de un lucru care 'l poseda altul și pe care trebuia să 'l posede reclamantul ; atunci punea pe reclamant în posesiunea acestuĭ lucru care era considerat ca avere a sa.

Și atunci defendorul vĕḑênd că reclamantul se pune în posesiunea avereĭ sale fără ca măcar să se judece, era silit să iasă la lumină pentru ca cel puțin de va perde posesiunea, să o piardă după ce se va fi judecat.

Numaĭ când acțiunea este personală și defendorul nu avea avere și se ascundea, nu era mijloc în legea celor

XII table, ca să 'l scóță la lumină și să se judece cu el. Presupunem că, acțiunea e reală și defendorul are avere. Atunci magistratu pune pe reclamant în posesiunea averii defendoruluĭ care se ascunde ; dacă defendorul eșia la lumină și se ducea înaintea magistratuluĭ, atunci posesiunea acésta înceta, decretul de admitere în posesiune cădea și reclamantul care pînă atunci fusese stăpân peste averea defendoruluĭ trebuia să 'ĭ-o restitue acestuia, căcĭ el a venit înaintea magistratuluĭ.

Atunci reclamantul, înaintea magistratuluĭ pretinḍênd că, pe nedrept posedă defendorele pe Stichus, sclavul sĕŭ, — în exemplul nostru, — zicea : — Gaius e fórte detaliat în privința acésta. — *„Hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio secundum suam causam, sicut dixi : ecce tibi vindictam imposui.* —

„Susțin că acest om este al meŭ după dreptul Quiri-„tilar, după causa sa, după cum am zis, écă îțĭ am și „impus vergeaua".

Și zicênd aceste vorbe punea pe capul sclavuluĭ *festuca.*

De ce acésta ?

De ce pune *festuca* saŭ *vindicta* ?

După cum ne spune Gaius, *festuca* ținea locul hasteĭ, a toporuluĭ, acea armă a poporuluĭ Roman, a armateĭ Romane cu care eraŭ armațĭ Romanĭĭ și cu care se slujea în resbel ca să facă prisonierĭ, să ia prăḍĭ, să cucerésckă teritoriu, care cucerire, fie de avere mobiliară, fie de avere imobiliară, este origina celeĭ maĭ marĭ părțĭ a proprietățeĭ romane.

Romanĭĭ la început eraŭ fórte săracĭ. Eĭ, cea maĭ mare parte din averea lor aŭ luat'o cu japca prin hastă de la inimicĭ, căcĭ dintr'un stat de nimic care nu era póte nicĭ cît jumĕtate din Bucureștĭ, a ajuns să coprindă tótă Italia și în cele din urmă să coprindă cea maĭ mare parte din lumea cunoscută.

Averea imobiliară, pămînturile, ca și averea mobiliară care aŭ devenit proprietatea lor, aŭ luat'o cu japca,

prin urmare japca era modul lor ordinar de aquisiţiune şi hasta era simbolul acesteĭ aquisiţiunĭ violente.

Acum, fiindcă nu orĭ-ce om umbla cu hasta în mână, fiindcă acesta era arma militarilor şi chiar dacă fie-care cetăţén roman era militar, lăsa însă hasta acasă.

La început, e adevĕrat că venea înaintea magistratuluĭ cu hasta şi o punea pe spinarea sclavuluĭ, maĭ în urmă însă în loc de hastă umbla fie-care cu câte un beţişor care ţinea loc de hastă şi cu acesta atingea obiectul proprietăţeĭ ca cum ar fi zis: eştĭ proprietatea mea, te ating cu instrumentul care e organul proprietăţeĭ prin escelenţă romană, care e luată cu japca!

In sistemul formular reclamantul vorbea şi defendorele se uita la el şi numaĭ dacă zicea că e adevĕrat ceea ce susţine reclamantul, magistratul se pronunţa în favórea reclamantuluĭ.

Defendorele putea să se impotrivéscă numaĭ tăcênd saŭ contra-zicênd.

Acésta se petrecea în sistemul formular, şi în cel extraordinariŭ.

In sistemul celor XII table nu se petrecea aşa. Dacă defendorele voia să nu fie învins, trebuia să facă o contra reclamaţiune în urma reclamantuluĭ.

După acéstă *vindicatio* a reclamantuluĭ, defendorul trebuia să facă o contra *vindicatio* şi să zică: „*Ego contra aio hunc hominem Stichum meum esse ex jure Quiritium secundum suam causam sicut dixi, et ecce tibi vindictam imposui.*“

Şi zicênd aceste vorbe şi el la rêndul luĭ, trebuia să facă simulacru atingeri sclavuluĭ când cu toporul, când cu vergeaua.

Se pretinde că la început după ce se isprăvea acéstă revendicare se apucaŭ la hărţuială, la luptă dréptă; mâinele unuia intra în ale altuia; unul trăgea în partea luĭ pe nenorocitul de sclav, cel alt 'l trăgea în partea luĭ.

După acésta magistratul întervenea și zicea: lăsați pe om în pace, *mittite ambo hominem.*

Făceaŭ acésta într'un mod așa de grosolan ca să arate că așa a făcut când aŭ devenit proprietar al sclavuluĭ; ca să simuleze modul de aquisițiune cu japca, când se bătea cu inimicul.

Modul acesta de hărțuială grosolană a avut loc în cele d'ăntĕiŭ timpurĭ

Maĭ în urmă, civilisându-se, Romanii aŭ lăsat în desuetudine acest mod grosolan și după atingerea cu vergéua, unul se făcea că smucește pe sclav în partea luĭ, cel-l'alt făcea asemenea și magistratul intervenea și zicea numaĭ de formă: lăsați pe om în pace; dar în realitate nicĭ unul nu smucea pe sclav.

După acésta reclamantul zicea: „*Postulo anne dicas qua ex causa vindicaveris.* Cer să'mĭ spuĭ, pentru ce care causă revendicĭ?“ Și reclamantul respundea: „*Jus peregi sicut vindictam imposui.*— Am satisfăcut cerințele dreptuluĭ, făcênd astfel, și de aceea am atins cu vergéua.“

Apoĭ vice-versa defendorul întrébă pe reclamant în acelaș mod, și obține de la defendoru acelaș rĕspuns.

După aceea vine îndoita provocare la *Sacramentum.* Reclamantul ḑice: „*Quando tu injuria vindicavisti, quinquaginta aeris sacramento te provoco.*

Fiind că tu aĭ revendicat pe nedrept te provoc la sacrament de cincĭ-ḑecĭ de așĭ.“

Defendorul la rândul sĕŭ repeta provocarea în aceeașĭ termenĭ și ḑicea: „*Similiter ego te.* Asemenea și eŭ pe tine.“

După acéstă îndoită provocare, se duceaŭ amândoĭ și reclamantul și defendorul la tesaurul public, la început înaintea pontificeluĭ, și plătea fie-care ḑicând:

„Écă suma care o depun pentru provocarea la sacramentu ce am făcut.“ După aceea se întorceaŭ înaintea magistratuluĭ. Insă în timpurile posterióre când depunerea nu se maĭ făcea, după ce făceaŭ provocarea la

sacramentu, stăteaŭ pe loc înaintea magistratuluĭ, nu se maĭ duceaŭ la pontifice și atuncĭ după acéstă provocare reclamantul ḑicea :

„Fiind că aĭ revendicat pe nedrept și fiind-că te-am provocat la un sacrament de cincĭ-ḑecĭ așĭ, jură că în realitate aĭ dreptul să îĭ ieĭ și promite că dacă veĭ fi revendicat pe nedrept atuncĭ îmĭ veĭ da cincĭ-ḑecĭ așĭ și dă 'mĭ și garanțĭ, *prædes*, care să-'mĭ garanteze plata.

Defendorul rĕspundea și el : Fiind că pe nedrept aĭ revendicat, de aceea jură tu că 'mĭ veĭ plăti 50 sesterțĭ dacă se va dovedi că eŭ am dreptul, promite că veĭ plăti și dăm și garanțĭ care să-'mĭ garanteze acéstă plată dacă voiŭ câștiga.“

Vedem dar câte vorbe și câte gesturĭ de géba, și încă tot nu se isprăvia ; Magistratul trebuia să hotărască care din ceĭ doĭ revendicanțĭ trebue să aibă posesiunea provisorie a obiectuluĭ litigios până se va judeca procesul în fond. La Romanĭ, în sistemul acțiunilor legeĭ nu este ca la modernĭ, saŭ cel puțin nu este ca în sistemul formular și extraordinar în care posesiunea rĕmânea până la terminarea procesuluĭ în mâna celuĭ care se găsia la început, a defendoruluĭ. Nu. Magistratul putea să dea posesiunea obiectuluĭ litigios chiar în mâna reclamantuluĭ ; dar acésta o făcea după o justă apreciere, se uita ca să vadă care din amêndoĭ pare maĭ serios, aprecia după vorbe, după mina ce făcea când pronunța sacramentul, și apoĭ se uita să vadă care avea reputație maĭ bună în societate. Maĭ târziŭ magistratul se uita la cine e maĭ solvabil și cine aduce garanțiĭ maĭ bune. Magistratul întreba pe defendor maĭ întâiŭ : Defendorule dacă ți-aș lăsa posesiunea obiectuluĭ ce garanțĭ îmĭ daĭ că perḑând procesul aĭ să restituĭ lucrul ?... El rĕspundea : Eŭ am pe cutare saŭ pe cutare. „Dar tu reclamantule, 'l întreba magistratul, dacă m'aș hotărî să-'țĭ daŭ posesiunea lucruluĭ, ce garanțĭ aĭ da tu pentru restituirea lucruluĭ dacă se va întâmpla să câștige defendorul ?“

„Eŭ aşĭ da pe cutare şi pe cutare," rĕspundea reclamantul.

Atuncĭ magistratul alegea care din litiganţĭ presintă maĭ multă onorabilitate şi solvabilitate şi după chibzuială şi acordă posesiunea provisoriă aceluia, cum ḑice Gaius C. IV § 16 :

„Interim... *illum possesorem* constituebat, eumque jubebat prædes adversario dare litis et vindiciarum, id est rei et fructuum."

Constituitul în posesiune, pentru că a obţinut acéstă posesiune interimară, promitea că dacă se va întâmpla a perde procesul, va restitui lucrul împreună cu fructele luĭ, *praedes litis et vindiciarum*, şi acéstă promisiune era urmată de promisiunile a maĭ multor garanţĭ care promitéŭ la rândul lor că garantéză esecuţiunea promisiuneĭ principale.

Acésta se numeşte : *Spondere litem et vindicias restituere.*

*Lis, litis* însemnéză într'un mod figurat obiectul procesuluĭ ; iar *vindiciae* însemnéză fructele, pentru că sunt consecinţele procesuluĭ în revendicare, în care să pune *vindicta* pe lucrul revindecat.

După tóte acestea reclamantul zicea defendoruluĭ : te învit să viĭ peste 30 zile înaintea magistratuluĭ împreună cu mine ca să primeştĭ un judecător.

La expirarea acestuĭ termen magistratul numea pe judecător, şi părţile îşĭ promiteaŭ reciproc una altia că vor veni peste alte treĭ zile înaintea judecătoruluĭ spre a se judeca în fond, după cum am arătat deja acésta vorbind despre procedarea în acţiunele *in personam.*

Inaintea acestuĭ judecător să duceaŭ ambele părţĭ. Când se înfăţişaŭ înaintea judecătoruluĭ nu maĭ era trebuinţă de aducerea uneĭ haste saŭ a uneĭ vindicte. Dacă defendorele voia să vie, bine ; dar dacă nu venia să da hotărâre în lipsă fără drept de opositiune, aşa că el avea tot interesul ca să vie.

Apoĭ judecătorul punea pe părţĭ ca să spună causa

(ca și în acțiunile personale) pentru care a făcut acțiune, după acea venea desvoltarea în fond și în urmă judecătorul încheia o sentință prealabilă în care de exemplu zicea: *„Ego judico sacramentum Primi justum esse“.*

„Eŭ decid că sacramentul luĭ Primus este just.“

Acésta în hypotesa în care găsea cu cale că reclamantul are dreptate. Și dacă presupunem că posesiunea provisorie o acordase defendoruluĭ, ca consecință el decidea dicênd: „Judico hominem Stichum Primi esse“; și ordona defendoruluĭ să 'l restitue împreună cu fructele: *„Et ideo arbitror te Secundum eum et vindicias ejus restituere Primo“.*

Dacă nu restituia 'l condamna la valórea lucruluĭ și a fructelor, căcĭ condamnările eraŭ pecuniare și în sistemul celor XII table ca și în sistemul formular. Dacă însă judecătorul acorda possesiunea provisorie reclamantuluĭ, atuncĭ judecătorul se mărginea a decide: *„Hominem Stichum arbitror Primi esse“.*

Când era vorba de lucrurĭ mobiliare, era maĭ ușor, căcĭ n'avea de cât să vie înaintea magistratuluĭ cu lucrul, și era chiar imperios cerută presentarea, aducerea obiectuluĭ înaintea magistratuluĭ.

Pentru obiecte imobiliare lucrul era maĭ dificil.

Cum să întâmpla lucrurile? Maĭ întâiŭ să facea chemarea înaintea magistratuluĭ și o dată înaintea magistratuluĭ, începea să se facă revendicarea de către fiecare din părțĭ, care revendicare se petrecea ca pentru obiectele mobiliare. Reclamantul zicea: *Aio fundum Cornelianum meum esse ex jure Quiritum etc.*

Cum să pună vindicta pe fondul cornelian? Lucrul nu să putea și de acea la început magistratul să transporta cu ambele părțĭ la fața loculuĭ. Acésta se petrecea de sigur în timpul legiĭ celor 12 Table și cât-va timp în urmă. Dar fiind că acésta era fórte greŭ de îndeplinit, de aceia e probabil că nu trebue să fi ținut acéstă procedură mult timp, ci s'a introdus obi-

ceiul ca reclamantul și defendorul care voiaŭ să revendice fondul Cornelian, să se ducă singurĭ la fondul Cornelian să ia o bucățică de brasdă dintr'ênsul, dacă obiectul revendicat era o moșie; dacă era o casă fie care să ducea și lua câte o țiglă saŭ un olan după casă. Și veneaŭ ambiĭ înaintea magistratuluĭ. Aci făceaŭ revendicarea asupra brasdeĭ saŭ asupra aceleĭ țigle. După revendicare trebuia să se facă hărțuială și fiind-că acésta nu să putea face pe o bucățică de brasdă și nicĭ magistratul nu maĭ mergea la fața loculuĭ, atuncĭ magistratul trimitea pe ambele părțĭ la fața loculuĭ ca să facă acolo un simulacru de hărțuială înaintea unor martorĭ și amâna și procesul.

Reclamantul și defendorul se duceaŭ la fața loculuĭ și în presența martorilor, unul zicea: „Fiind că am zis că fondul acesta Cornelian e al meŭ, 'l revendic" și se făcea pe cel alt că 'l dă afară. Tot așa făcea și defendorul.

După aceea se întorcea cu martoriĭ înaintea magistratuluĭ și zicea: „Am isprăvit hărțuiala". După acésta se provoca la un sacrament, se făcea promisiunea sacramentuluĭ de părțĭ și de garanțĭ. Magistratul acorda uneia din părțĭ posesiunea provisorie; se făcea promisiune cu garanțĭ din partea posesoruluĭ că va restitui fondul Cornelian și fructele celeĭ-l'alte părțĭ, dacă dênsa va câștiga. Și după aceea se convocaŭ părțile să vină înaintea magistratuluĭ după 30 de ḑile ca să priméscă judecătoru.

La expirarea acestuĭ termen se angagiaŭ să vină peste alte treĭ ḑile înaintea judecătoruluĭ.

După aceste 33 ḑile reclamantul zicea atuncĭ martorilor care fusese cu dênsul de față: „Fițĭ martorĭ că procesul e angajat. *Vos cives testes estote litem inchoatam esse...*"

Iată într'un mod complect acest sistem al acțiuneĭ legeĭ sacramentuluĭ, într'un mod aprópe sigur pentru acțiunile reale, într'un mod puțin problematic, pentru

acțiunile personale. Acest sistem la început era general, se aplica la acțiunile reale și personale, la aceste din urmă atât la cele născute din contracte cât și la cele născute din delicte.

In urmă aŭ venit însă legĭ care aŭ redus sfera de aplicațiune a acesteĭ acțiunĭ, care aŭ răpit din domeniul sĕŭ universal; aŭ venit acțiunele numite *judicis postulatio* și *condictio*, în urma cărora acțiunea legeĭ sacramentuluĭ, după cum vom vedea, nu maĭ remâne a se aplica de cît la acțiunele reale propriŭ zise, fie speciale, fie universale, și dintre acțiunile *stricti juris*, la acele care se urmăresc pentru ceva nedeterminat, când obiectul procesuluĭ nu e o sumă saŭ un obiect determinat.

In acțiunea legeĭ *sacramenti* am vĕdut, că trebuia să se depună la început o sumă óre-care de către fie care din părțile litigante într'un templu, că după acésta, acest mod de procedură s'a schimbat și că acéstă sumă era destul să o promită fie care din părțile litigante, dând și garanțĭ pentru plata acesteĭ sume.

Acéstă sumă constituia o pedépsă și fiind că promisiunea acesteĭ pedepse se făcea cu jurămênt, de aceea se și numea acțiunea acésta : *Actio legis sacramenti.*

Suma acésta era perdută de aceia din părțile litigante care perdea procesul.

Acéstă sumă nu era egală pentru tóte procesele; pentru unele procese era de 50 așĭ, pentru altele de 500 așĭ. Cum dice Gaius în § 14: „Pedépsa sacramentuluĭ era orĭ de cincĭ-zecĭ, orĭ de cincĭ-sute de așĭ. Pentru procesele al căror obiect avea o valóre de 1000 așĭ saŭ maĭ mult, pedépsa era de 500 așĭ. Iar pentru acele procese al căror obiect avea o valóre maĭ mică de 1000 așĭ, pedépsa era de 50 așĭ".

Așa era, în adevĕr prevĕzut în mod expres în legea celor XII table.

Când însă era vorbă de un proces pentru revendicarea libertățeĭ uneĭ persóne, or cât de mare valóre ar

fi avut acea persónă care era considerată ca serv, pedépsa nu era maĭ mare de cât de 50 aşĭ, şi acésta a stabilit-o legea celor XII table în favórea libertăţeĭ, astfel în cât *assertores libertatis* să nu fie încărcaţĭ cu o sumă onerósă şi să n'aibă curagiul să se presinte la proces. Căcĭ ştim că revendicarea libertăţeĭ se făcea printr'un fel de *vindicatio*, adică un fel de revendicare propriu zisă, ca în materie de lucruri mobiliare saŭ imobiliare. Persóna care era considerată ca *serv* în fapt nu putea să figureze însăşĭ ca revendicant, fiind-că nu putea să figureze ca obiect al procesuluĭ şi în acelaş timp ca reclamant al acestuĭ obiect.

De acea trebuia să'şĭ alégă un amic care să se presinte în locul luĭ şi să reclame libertatea pentru el; acest amic se numea *Adsertor libertatis*.

Dacă suma ce trebuia să dea ca cauţiune acest amic pentru revendicarea libertăţeĭ persóneĭ considerate ca sclav ar fi maĭ mare, cum de ex. de 500 aşĭ, atuncĭ, de multe orĭ, amicĭĭ s'ar depărta de la o asemenea revendicare de libertate, fiindcă şi amicĭĭ când costă prea mult, atuncĭ devin oneroşĭ şi atuncĭ găsesc dificil amicĭ care să 'ĭ ajute.

De acea legea celor XII table, în interesul revendicăreĭ libertăţeĭ, cum zice textul luĭ Gaius, ca să nu împiedice pe assertorĭĭ de libertate, în materie de revendicare de libertate, or care ar fi valórea persóneĭ a căreĭ libertate se revendică, prescrie ca pedépsă să fie numaĭ de 50 aşĭ.

De ce acest amic revendicant al libertăţeĭ se numea *Adsertor*? Pentru că în procedura, numită *actio legis sacramenti*, părţile litigante când revendica un serv adevĕrat, 'l înhăţa fie-care de câte un umĕr şi'l trăgea către dênsul zicênd unul că „este al meu“ cel alt: „ba e al meŭ“. In casul de faţă cel care era revendicant de libertate, şi'l trăgea spre el, trăgea spre libertate pe acela căruia voia să'ĭ revendice libertatea, de unde era serv, 'l trăgea din servitute spre libertate, *Hominem ex*

*servitutem ad libertatem adserebat*, de unde s'a și numit *adsertor libertatis*.

Iată tot ce aveam de zis relativ la acțiunea *legi sacramenti*.

*Judicis postulatio*. Acéstă acțiune cum am ḍis, este de sigur posterióră acțiuneĭ legeĭ *sacramenti*. Dar timpul precis în care a luat naștere nu se știe. In adevĕr este incert dacă ea este anteriórăsaŭ posterióră acțiuneĭ legiĭ numită *condictio*. Acéstă dinurmă acțiune știm positiv că e introdusă de legea Silia și lățită în aplicațiunea eĭ de legea Calpurnia, după cum ne o afirmă espres Gaius în § 19. Legea Silia e probabil din anul 510 și legea Calpurnia din anul 520 de la fondațiunea Romeĭ. După §.20 al luĭ Gaius care se întrébă ce utilitate a maĭ avut introducerea condicțiuneĭ de óre-ce în casurile de aplicațiune ale acesteĭ acțiunĭ putém procede séŭ prin *sacramentum* séŭ prin *judicis postulatio*, ar resulta că condicțiunea e introdusă după *judicis postulatio*. Dar pe de altă parte dacă *judicis postulatio*, după cum afirmă majoritatea interpreților dreptuluĭ roman, s'ar aplica la acțiunile *bonae fidei*, fiind-că aceste acțiunĭ s'aŭ introdus de sigur mult după introducerea pretoruluĭ peregrin care a introdus din dreptul ginților contractele consensuale, care sunt de bună credință, și fiind-că pretorul peregrin s'a creat în anul 507, și fiind-că nu e probabil că înainte de 510, pretorul peregrin să fi introdus deja din dreptul ginților în dreptul civil roman împrumutul contractelor consensuale, căcĭ în treĭ anĭ n'a putut pretorul peregrin să aibă timpul să facă cunoștința complectă cu dreptul ginților, să devie unul din eĭ pretor urban și să și introducă ca urban împrumuturĭ din ceia ce aplicase, ca peregrin; apoĭ din tóte acestea ar resulta că *judicis postulatio* e posterióră *condicțiuneĭ*. De aceia noĭ credem că dacă, cum e probabil, *judicis postulatio*, e anterióră condicțiuneĭ (căcĭ acésta e consequența ce resultă din § 20 al luĭ Gaius, pe ale căruia ḍise punem mare temeiŭ nu nu-

maĭ sub puntul de vedere juridic, ci și sub puntul de vedere istoric), apoĭ ea la început s'a mărginit în aplicațiune la acțiunea *tutelae* și la acțiunea *de finibus*, după cum ar părea că resultă din legea celor XII Table, și în urmă după introducerea în dreptul civil roman a contractelor consensuale, adică după anul 507, s'ar fi aplicat la tóte acțiunile *bonae-fidei*. Am ḑis după cum ar părea că resultă din legea celor 12 Table, iar nu după cum este cert, cum ḑice D-l Demangeat. Căcĭ numaĭ cert nu este, căcĭ nicĭ un text precis al legiĭ celor 12 Table nu esistă în privința acésta. După Valerius Probus formula prin care se cerea judecătorul în acțiunea acésta ar fi fost: „*Postulo uti judicem vel arbitrem des.* — Cer ca să'mĭ daĭ un judecător saŭ un arbitru".

Vorba *arbitrer*, de sigur că se aplică la acțiunile bonae-fidei. Vorba *judex* în terminologia *romană* e maĭ comprehensivă, coprinde într'un sens general atât pe judecătorul care judecă acțiunile *stricti juris*, cât și pe judecătorul care judecă acțiunile *bonae-fidei*.

Vorba *judex* însă în un sens special indică numaĭ pe judecătorul care judecă în acțiunile stricti juris. Precum vorba arbiter indică pe un judecător care judecă în acțiunele arbitrare și în acțiunele de bună credință. Acum, de, nu e vorba, se póte ca cuvintele: *Postulo uti judicem vel arbitrem des*, să însemneze două lucrurĭ deosibite și atuncĭ tragem din acésta conclusia, că de óre ce *în judicis postulatio*, se póte cere un judecător saŭ un arbitru, intră în sfera acesteĭ acțiunĭ și acțiunile stricti juris.

La acțiunile stricti juris se cere un judecător, la bonae-fidei se cere un arbitru. In cât litigantul póte să zică magistratuluĭ: Vezĭ ce specie de acțiune e acea care vreaŭ să intentez; dacă e de acea pentru care trebue un judecător, dă-mĭ un judecător; dacă e de acea pentru care trebue un arbitru, dă-mĭ un arbitru.

Atuncĭ în ipotesa acésta, acțiunea numită *judicis*

*postulatio* s'ar aplica la tóte acțiunile *stricti juris* care n'aŭ de obiect o sumă saŭ un corp determinat și la acțiunile bonae-fidei, și acțiunea condictio s'ar aplica la acțiunile stricti juris, care aŭ de obiect o sumă saŭ un corp cert, determinat.

După cum vedem dar, sfera de aplicațiă a *judicis* postulațiuneĭ este fórte controversabilă.

Ce formalităț̆ĭ s'ar maĭ fi întâmplând în procedura *judicis* postulatiuneĭ nu se știe. Dar este cert că se întrebuințéză pentru cererea judecătoruluĭ, întocmaĭ termeniĭ, expresiunele din formula arătată maĭ sus, căcĭ almintrelea acțiunea n'ar fi solemnă, cererea n'ar fi solemnă, și noĭ știm ca și *judicis postulatio* are un fel de solemnitate.

## CONDICTIO

Condictio e descrisă de Gaius în paragrafele 18, 19 și 20. Paragraful 18 însă nu este complect. Acésta se vede chiar din modul cum începe el. Iată § 18: „Și acéstă acțiune se numește propriŭ zis, *condictio*; căcĭ reclamantul făcea *denuntiatio*, adică soma pe adversar să vie peste treĭ-decĭ de zile să primească un judecător. Acum însă, într'un mod impropriŭ numim *condictio* o acțiune *in personam* în care pretindem că trebue să ni se dea: în care acțiune astăzĭ nu se face nicĭ o *denuntiatio*".

§ 19. „Acéstă acțiune numită *condictio* a fost introdusă de legile Silia și Calpurnia: de legea Silia pentru acțiunile care aŭ de obiect o sumă certă și determinată, de legea Calpurnia pentru or-ce alt lucru cert și determinat".

§ 20. „Este controversă relativ la cestiunea d'a se ști pentru ce să maĭ fi fost trebuință a se introduce acéstă acțiune, de óre-ce relativ la *obligațiele de a ni se da ceva*, am fi putut să procedem prin acțiunea *legis sacramenti*, saŭ prin *judicis postulatio*".

Este o acțiune introdusă posterioramente acțiuneĭ *judicis postulatio* și care, se spune de Gaius, că s'a introdus de legile *Silia* și *Calpurnia*, care legĭ sunt de la începutul secoluluĭ VI-lea, și care acțiune se numește *condictio*.

Care e sfera de aplicațiă a acesteĭ acțiunĭ? Gaius în § 19 ne spune că se aplică la acțiunile care aŭ de obiect uă sumă certă séŭ un alt obiect determinat. Dar nu ne spune daca se aplică și la cele *stricti juris* și la cele *bonæ fidei*, căcĭ și acestea din urmă pot avea de obiect uă sumă precisă séŭ un lucru cert. Dar putem afirma în mod sigur că nu se aplică de cât la acțiunele *stricti juris* care aŭ de obiect uă sumă precisă séŭ un obiect cert...

In adevĕr, dacă ne-om strămuta din timpul adevĕrateĭ condictio, ca acțiune adevĕrat solemnă, în timpul jurisconsulților clasicĭ, găsim o acțiune care pórtă numele de *condictio*.

Știm că acéstă acțiune are de obiect urmărirea uneĭ creanțe al căreia obiect e un corp cert saŭ o sumă certă.

Acțiunea acésta resultă din maĭ multe sorginți juridice, de exemplu din împrumuturĭ; în materie de împrumuturĭ, tot-d'a-una obiectul este o sumă precisă séŭ un lucru cert. Imprumut de un obiect absolut incert nu se póte; nu se póte ca cine-va să împrumute un cal în genere ci un cal *cert și determinat*. Nu se póte să se împrumute o sumă nedeterminată.

Din contră, o stipulațiune póte să aibe de obiect ce-va nedeterminat saŭ necert. Putem să ḑicem: *Spondesne mihi dare equum rubrum*, saŭ: *Spondesne mihi dare decem millia sestertium*.

Dar tot asemenea pot să stipulez ca să-'mĭ daĭ ce-va nedeterminat, de ex. un sclav óre-care.

Va să ḑică dar, stipulațiunea comportă douĕ feluri de acțiunĭ: una certă și alta incertă, pentru că pot stipula și ce-va cert și ceva incert. De unde prin urmare din stipulațiune póte să se nască douĕ feluri de *condictio*:

acea care resultă din stipulaţiunile care aŭ un obiect determinat şi se numeşte *condictio certi*, saŭ numaĭ *condictio*, şi al doilea *condictio* care resultă din stipulaţiunele cu obiect incert, *condictio incerti* saŭ *actio ex stipulatu*.

Asemenea din legatele *per damnationem* resultă o *condictio* :

Când legĭ *per damnationem* un obiect cert şi determinat, atunci acţiunea se numeşte *condictio ex testamento certi* saŭ *condictio propriŭ dis*. Ast-fel de ex. putem ḍice : „*Heres meus damnas esto dare Gaio servum Stichum*, saŭ *equum rubrum*.

Dar poţĭ să legĭ prin testament ce-va nedeterminat, ce-va necert. De ex. putem ḍice prin testament : *Heres meus damnas esto dare Gaio servum*. — „*Moştenitorule al meŭ să fi condamnat să daĭ luĭ Gaius un sclav*“. In casul acesta acţiunea se numeşte : *Condictio* ex *testamento incerti* saŭ numaĭ *Condictio incerti*.

A 4-a sorginte este *furtul*. Când furĭ, furĭ ceva determinat, prin urmare furĭ un cal anumit, saŭ o sumă óre care de banĭ, şi *condictio* în acest cas e tot-d'auna cértă, determinată, de aceea se şi numeşte *condictio propriu zisă* şi se maĭ numeşte *condictio furtiva* ca să se distingă de *Condictio ex stipulatu, ex mutuo* şi *ex testamento*. In aceste 4 sorginţĭ în care găsim acţiunea *condictio*, de câte orĭ vorbim de *condictio*, trebue obiectul să fie cert şi determinat. De câte orĭ din contră obiectul este un lucru în genere, ca în stipulaţiune şi testament, acţiunea de şi *stricti juris*, de şi *lato sensu* se numeşte *condictio*, *strictio sensu* însă maĭ pórtă şi numirea de *actio ex stipulatu, actio ex testamento*.

Vedem dar că în sistemul de procedură formular existe o acţiune numită *condictio* şi în care acţiune tot-d'auna obiectul trebue să fie cert şi determinat. Dar acéstă acţiune, acéstă *condictio, n'a putut* să fi căḍut din cer, trebue să fi venit de unde-va. Numele 'ĭ vine din

sistemul de procedură al acțiunelor legi. Acolo se făcea o *denunciație*; astăzi acéstă denunciație nu mai este necesară; formalismul a încetat, dar numele a rămas. Dar numele numai să remâie și formalismul să înceteze și să nu mai fi rămas ceva afară din nume nu se póte. Așa dar, dacă formalismul n'a rămas, numele a rămas și a trebuit ca numele să rămână cu ceva. Acela ce pórtă numele unuĭ om, nu vine cu tóte calitățile aceluia, dar tot are ceva din picăturile luĭ de sânge. Eĭ, și *condictio* trebue să maĭ aibă ceva de acolo, de unde vine, pe lângă nume, să maĭ aibă natura obiectuluĭ și a acțiuneĭ. Decĭ, ca conclusie: de vreme ce obiectul acțiuneĭ *condictio* în sistemul formular e un lucru cert, acesta a trebuit să fie și obiectul în sistemul acțiuneĭ legeĭ de unde 'și are origina acéstă acțiune consacrată de legile Silia și Calpurnia; decĭ *condictio* a fost introdusă de legea Silia și Calpurnia pentru acțiunile *stricti juris* care aŭ de obiect o sumă certă, saŭ un corp cert.

După cum am vĕzut Gaius se întrébă în § 20 pentru ce s'a introdus acțiunea numită condictio? Credem a putea respunde că ea s'a introdus ca utilĕ față în față cu actio sacramenti, căcĭ formalismul îĭ era maĭ simplu, și față în față cu judicis postulatio, căcĭ acésta nu se aplica la acțiunele *in personam stricti juris* care nu aveaŭ de obiect ceva cert și determinat și prin urmare ele ar fi rĕmas sub formalismul greu de îndeplinit al acțiuneĭ legeĭ *sacramenti*, dacă nu se introducea condictio în care formalismul e maĭ simplu.

*Manus injectio* și *pignoris Capio.*

După ce ne-am ocupat de acțiunile propriŭ dise, introductive de instanță, al căror scop e de a transforma într'o sentință judecătorésc concretă dreptul abstract pe care 'l are cine-va în contra uneĭ persóne óre-care saŭ relativ la un lucru óre-care, și care sunt: acțiunea legeĭ sacramenti, condictio și judicis postulatio, să ne ocupăm acum de douĕ acțiunĭ, tot formalistice, tot sa-

cramentale, dar al căror scop nu e obţinerea unuĭ drept prin sentinţă ci din contră aducerea la îndeplinire a unuĭ drept necontestat, saŭ considerat ast-fel; cu alte cuvinte să vorbim despre acele acţiunĭ care sunt maĭ mult niște moduri de esecutare de cât niște acţiunĭ propriŭ dise. Acestea sunt: *Manus injectio* şi *pignoris capio*. Care din acestea e maĭ veche, e o chestiune fórte nebulósă. Probabil însă, după cum susţin interpreţiĭ, că, *manus injectio* e anterióră luĭ *pignoris capio*, cu tóte că e indiferent care e maĭ veche şi care e maĭ nouă, fiind că sfera fie-căreia din aceste acţiunĭ e cu totul deosebită.

Care e epoca în care aŭ fost aproximativ introduse e iar un punt nebulos, cu tóte acestea fiind că în legea celor XII table găsim termenĭ care se aplică la *manus injectio*, e cert că dacă nu e anterióră manus injectio legeĭ celor XII table, dar cel maĭ târdiŭ origina sa e în acéstă lege.

Cât pentru *pignoris capio*, Gaius ne spune anume în paragraful 28 că ea a fost introdusă în unele casurĭ de legea celor XII table. In cele-l-alte casurĭ fost-a ea înainte de legea celor XII table saŭ în urmă, e un punt nebulos.

Să vorbim maĭ întâiŭ de *manus injectio*. Acéstă *manus injectio* se aplică maĭ întâiŭ pentru executarea sentinţelor. Ea e mijlocul primitiv, barbar de a aduce la îndeplinire o sentinţă obţinută. Acéstă *manus injectio* are loc şi în alte casurĭ de cât pentru esecutarea uneĭ sentinţe, însă regula generală e aplicarea acesteĭ acţiunĭ relativ la esecutarea uneĭ sentinţe judecătoreştĭ.

In adevĕr, după cum ne dice Gaius în § 21: „Putem procede *per manus injectionem* într'un mod valabil relativ la acele casurĭ pe care le-a prevĕdut vre-o lege óre-care, de esemplu în contra *judecatuluĭ*, în contra condamnatuluĭ, în virtutea legeĭ celor XII table“.

Maĭ putem proceda *per manus injectionem* şi în alte casurĭ, în casurĭ anume determinate de lege şi care

nu sunt casurĭ de condamnaţiune a defendoruluĭ, care presupun că defendorele nu e încă condamnat şi cu tóte acestea, maĭ 'nainte de a fi condamnat, în casurĭ speciale şi favorabile, legea a decis, că putem să procedăm la o esecutare prealabilă în contra uneĭ persóne măcar că n'a fost încă condamnată. Aşa dar în regulă generală: Primo, procedem *per manus injectionem* în contra condamnatuluĭ, adică avem aci un mijloc de esecutare a hotărîreĭ judecătorescĭ. Al duoilea, procedăm *per manus injectionem* în contra defendoruluĭ, sentinţa nefiind încă dată, în anumite casurĭ prevĕdute de lege; cu alte cuvinte sunt casurĭ în care avem un titlu executorŭ în contra unuĭ defendore măcar că el nu e condamnat, în care putem procede *per manus injectionem* fără să fie condamnat.

Dar, regula generală este aplicarea luĭ manus injectio în cas de condamnaţiune saŭ în cas de mărturisire a datorniculuĭ înaintea magistratuluĭ, în cas de *confessio in jure*, în care cas se aplică maxima următóre, a căreia origină vedeţĭ cât e de antică, căcĭ ea se sue cel puţin la legea celor XII table, maxima: „*Confessus in jure pro judicato habetur*". Băgaţĭ de sémă alternanţa.

Acela ce 'naintea magistratuluĭ se recunósce, se mărturiseşte de dator, numaĭ are trebuinţă ca magistratul să dea o acţiune contra luĭ pentru ca să'l judece judecătorul în fapt, căcĭ cine să 'l maĭ judece, el s'a judecat singur, el s'a mărturisit acolo, e dar considerat ca condamnat; mărturisitul 'naintea magistratuluĭ e considerat ca deja judecat de judecător, ca condamnat de judecător.

Astă-zĭ când zicem *confessus in jure pro judicato habetur*, facem un anachronism, un barbarism.

Vedeţĭ că maximile chiar când exprimŭ aproximativ acelaş lucru, nu sunt tot-d'a-una absolut corecte, vedeţĭ cum trec ele dintr'o legislaţiune în alta, de la un popor la altul, fără ca să aibă etimologia complectă şi sensul complect, adevĕrat primitiv. Căcĭ, în adevĕr,

*confessus*, ce va să zică ? Mărturisit... Inaintea cuĭ? *In jure*. Dar unde maĭ e în legislaţiunea modernă *Jus*? A încetat de mult. Prin urmare ar fi trebuit să se zică : „*Confessus in judicio pro judicato habetur*.— Mărturisitul înaintea judecătoruluĭ e considerat ca judecat". Căcĭ în legislaţiunea modernă nu maĭ e de cât unul şi acelaş individ, judecătorul, care judecă şi în fapt şi în drept. Cu tóte acestea formula a rĕmas, de şi de la Diocleţian nu maĭ este *jus*. De acea trebue să ne sfiim, să ne ferim de acele formule antice al căror sens a fost o dată complect, adevĕrat, şi care transmise în alte legislaţiunĭ mult maĭ posterióre, nu maĭ póte să aibă sensul integral pe care l-a avut la început. Şi e dovedit cât este de util, de multe orĭ chiar necesar, ca să cunóscă cine-va precedentele istorice ale uneĭ legislaţiunĭ, a unuĭ principiu de drept, pentru ca să pótă interpreta bine legile ; căcĭ în materie de drept ca în tóte materiile, după cum am zis, dar maĭ cu sémă în materie de drept, în materie de ştiinţe sociale, din care face parte şi dreptul, nu trebue să procedăm prin intuiţiune, nu trebue să interpretăm principiul că cum ar fi eşit din creerĭi unicĭ, pentru întêia oră, aĭ legiuitoruluĭ care edictéză acest principiu, ci trebue să interpretăm principiul într'un mod istoric, să cunóştem lantul istoric, deosebitele inele ale lanţuluĭ istoric al principiuluĭ, al instituţiuneĭ. Adese-orĭ, altmintrelea, nu am şti cum să interpretăm, şi am da soluţiunĭ cu totul şchiópe, saŭ ne exacte, rare-orĭ exacte. Şi acésta este causa pentru care, bărbaţĭ eminenţĭ, dacă nu cunosc sorgintele primitive ale dreptuluĭ, saŭ dacă nu le studiéză de cât *ad hoc* pentru cestiune, iar nu într'un mod general şi în repaus, cu aprofundare lentă, nu pot să fie bunĭ jurisconsulţĭ. In ast-fel de cas putem să citĕm şi pe Marcade, care e unul din spiritele cele maĭ 'nalte ale Franţeĭ, şi care cu tóte acestea de multe orĭ şchiópătă, fiind că nu cunóşte istoria legislaţiuneĭ francese, fiind-că nu cunóşte dreptu

roman, şi tocmaĭ pentru că n'a putut să trécă examenul I de doctorat, care are de obiect dreptul roman, aprofundat, apoĭ de aceia s'a certat cu dreptul roman şi de câte orĭ e vorba de un principiu de drept roman, trecut în condica Napoleon, interpretă în general dispoziţia legiĭ pe dos.

Aşa se întâmplă în multe casurĭ.

E bine dar, să cunóştem şi alte legislaţiunĭ străine, căcĭ cum am putea astădĭ să interpretăm bine condica nóstră civilă, orĭ condica comercială, dacă nu cunóştem bine şi pe cea francesă şi pe cea Italiană etc.? Să vĕ daŭ un alt exemplu. Redactorĭĭ coduluĭ Napoleon, fiind puţin dibacĭ, cârpacĭ adesea orĭ, în loc de artiştĭ, cum ḑicea nemuritorul Valette, profesor de la Facultatea de drept din Paris, la cursul sĕŭ, aŭ găsit în dreptul roman că *compensaţiunea* se operă *ipso jure*, şi fără ca să ştie ce vrea să ḑică *ipso jure*, (că adecă se póte invoca compensaţiunea chiar dacă nu s'a cerut să se înscre excepţiunea *doli mali* înaintea magistratuluĭ), traduc aceste expresiunĭ prin vorbele: *în virtutea puterii legiĭ*, le dă un sens cu totul altul de acela ce avea la Romanĭ, declară compensaţia legală pe când era la Romanĭ judiciariă, şi apoĭ crezḑênd că aşa era şi la Romanĭ, aplică la o compensaţiune legale efecte ale compensaţieĭ judiciare de la Romanĭ, şi facŭ un amalgam inextricabil din acéstă instituţiune. Pentru ce? Pentru că nu ştiaŭ care e adevĕratul sens al acestuĭ principiŭ că compensaţiunea operă *ipso jure*.

Iată origina principiuluĭ: *Confessus in jure pro judicato habetur*.

Aşa dar, revenind de unde am plecat, *manus injectio* se dă fie în contra condamnatuluĭ de către judecător, fie în contra mărturisituluĭ înaintea magistratuluĭ şi care nu maĭ are trebuinţă să fie trimis înaintea judecătoruluĭ ca să fie judecat în fapt pentru că e mărtu-

risit înaintea magistratuluĭ și ast-fel se consideră ca judecat.

Se dă dar *manus injectio*, în regulă generală, și acésta în virtutea legeĭ celor XII table, în contra judecatuluĭ și în contra confessuluĭ in jure.

Judecatul saŭ confessul in jure are 30 de ḑile libere de la data pronunțăreĭ sentințeĭ saŭ de la data mărturisireĭ sale înaintea magistratuluĭ, ca se esecute fie sentința care l'a condamnat, fie decretul magistratuluĭ care a constatat mărturisirea sa, astfel în cât putem să ḑicem că sentința nu devin eexecutorie de cât 30 de ḑile după ce a fost dată

Iată deja încă un principiŭ noŭ, care a făcut puĭ în legislațiunea modernă, căcĭ și în legislațiunea modernă hotărîrile nu sunt executoriĭ din ḑiua din care se dă; chiar când sunt definitive, aceste hotărîrĭ totuși nu sunt executoriĭ imediat în regulă generală.

Iată de unde derivă principiul trecereĭ unuĭ termen óre care de la data hotărîreĭ ca să fie executoriă.

Termenul a putut să fie modificat, dar principiul e tot în dreptul roman. tot în legea celor XII table.

Treĭ-zecĭ de zile trebuiaŭ trecute de la darea sentințeĭ saŭ decretuluĭ, care constată mărturisirea. pentru ca să se esecute sentința saŭ drecretul. După aceste treĭ-zecĭ de ḑile titularul sentințeĭ, ádică cel care a obținut sentința saŭ decretul, pótă să procédă în facia magistratuluĭ, înaintea căruia l'a adus, ca în or-ce acțiune ordinară, în contra condamnatuluĭ saŭ mărturisituluĭ presinte, prin cea ce se numește *manus injectio*. Iată cum opera el în acéstă *prise de Corps* — iată cea maĭ bună traducțiune franceză— în acéstă apucare cu mâna a corpuluĭ condamnatuluĭ saŭ mărturisituluĭ. El proceda maĭ întêiu pronunțênd următórele cuvinte „*Quod tu mihi judicatus es sertertium decem milia quae dolo malo non solvisti, ob eam rem tibi sestertium decem millium judicati manum injicio.*—Fiind că tu eștĭ judecat și condamnat să'mĭ plăteștĭ 10,000 sesterți—presupunem

că acesta e obiectul condamnațiuneĭ — pe care prin dol nu mi le-aĭ plătit, adică care, aĭ avut timp de 30 zile să mi-le plătești și nu mi le-aĭ plătit din rea credință, — cu tóte că póte să fie și din bună credință, dar n'a putut nenorocitul, — pentru acea iată și arunc mâna pe corpul teu, iată și te înhaț cu mâna, relativ la acéstă sumă de zece miĭ de sesterți".

Și pronunțênd aceste vorbe imediat și apucă cu mâna sa o parte óre care a corpuluĭ condamnatuluĭ saŭ mărturisituluĭ. Ca cum ar vrea se arete prin acéstă dependența în care 'l va ține pe viitor. Acum ce trebuia să facă acela apucat ast-fel cu mâna?

Avea o singură facultate de a scăpa, un singur mijloc, acela de a da un *vindex*, adică un garant, garant nu că va plăti ci garant că nu e adevĕrat că este condemnat saŭ mărturisit, că rĕŭ se procedéză în contra luĭ, *pro judicato vel pro confesso*, și garant solvabil care să se facă forte să lupte d'a capu cu reclamantu și să'l remână, să facă să se constate de un alt judecător că nu e adevĕrat că acela pe care 'l garantéză e condamnat saŭ mărturisit.

Apoĭ dacă ar fi așa simplu și lucrul s'ar mărgini numaĭ la atâta, ar fi ușor, fórte ușor. Condamnatul ar găsi un om solvabil care să zică: mĕ pun garant că cutare nu e condamnat saŭ mărturisit. Care e consecința?

Despre datorie nu garantéză că va plăti. E decĭ un mijloc de amânare a executăreĭ hotărîreĭ, dreptul acesta de a pune un garant

Dar ca să nu ajungă lucrul ca prin o simplă punere de garant să pótă să se amâne nepedepsit executarea sentințeĭ judecătorești, de acea e o pedépsă care trebue să o sufere garantul și prin urmare, *par contre coup*, prin contra-lovitură, și condamnatu în cas dacă nu va reuși. Acela care dă garanție se va urmări înaintea magistratuluĭ și de la magistrat înaintea judecătoruluĭ printr'o acțiune *judicati vel confessi*. Ga-

rantul va susține că amicul seu garantat n'a fost condamnat saŭ mărturisit; cel alt se va apăra și dacă înaintea judecătoruluĭ, acest noŭ judecător va decide că condamnatul garantat a fost condamnat saŭ mărturisit în adevĕr, *vindex* va fi condamnat să plătéscă îndoit valórea condamnațiuneĭ condamnatuluĭ saŭ mărturisituluĭ seu garantat [1]). Astfel în cât nu se va încumeta ușor nimenĭ să dea garant chiar când acela care pune garant e solvabil, pentru că garantul va plăti îndoit, și nimenĭ nu se va încumeta să pună un garant care se va obliga să plătéscă îndoit pentru că garantul care va fi condamnat la îndoit are un recurs de plată în contra garantatuluĭ.

Este astfel o sancțiune, în acéstă posibilitate de a fi condamnat la îndoită valóre că nu va tăgădui cine-va existența uneĭ hotărîrĭ saŭ unuĭ decret magistral.

Dar dacă presupunem ipotesa că nu póte da garant, saŭ nu găsește de cuviință să dea garant? Dacă condamnatul ar fi găsit garant apoĭ putea să respingă mâna după capul luĭ; dar în ipotesa că nu găsește garant nu póte să respingă mâna de pe cap și ast-fel e considerat ca prins și ținut bine și ast-fel e adus în casa creditoruluĭ sĕŭ, și acolo e considerat ca un fel de serv, el este ceea ce se numește *addictus*, atribuit de către magistrat persónei care a operat *manus injectio* cu succes, căcĭ acéstă *manus injectio* n'a putut să fie respinsă prin dare de garant.

Așa dar observăm: *judicatus*, după 30 de ḑile este apucat de corp prin *manus injectio*, și în fine în cas de lipsă de garant, *addictus*. Iată pe condamnat în casa creditoruluĭ sĕŭ, *addictus*. Ca *addictus* el e în stare de servitute de fapt, fără a fi serv în drept. El are să stea 60 de ḑile în casa creditoruluĭ fără ca să pótă acesta să-'ĭ

[1]) Nu'ĭ nicĭ un text positiv care să vorbéscă de îndoit, dar fiind că acesta este efectul acțiuneĭ *judicati* în dreptu clasic, probabil că acest efect 'l avea și în timpul procedureĭ acțiunelor legiĭ.

facă alt-ceva de cât să'l pună să muncéscă pentru el. In acest interval de 60 de ḑile el póte găsi banĭ, saŭ póte găsi un amic ca să vină să'l scóță din acéstă stare de *addictio*. In acéstă stare de addictus el nu e serv, dar vaĭ de el! Legea celor XII table fixéză maximul greutățeĭ lanțurilor de fer la cincĭ-spre-ḑece libre cu care e legat de picióre după împrejurărĭ, și minimul nutrimentuluĭ ce e dator creditorul să'ĭ dea pe ḑi la douĕ libre de făină, dacă addictul nu vrea saŭ nu póte să trăiască pe cheltuiala luĭ. El muncește pe séma creditoruluĭ sĕŭ și trebue ca, când o fi să achite pe creditor, să'l achite de capete, dobândĭ, de cheltuelile luĭ *manus injectio*, în fine de tot ceea ce va fi cheltuit creditorul cu dênsul pentru ca să'l întrețină presupuind că ceea ce va munci el pentru dênsul nu e considerat ca suficient, căcĭ legat de picióre ce muncă o să facă el în casa celuĭ care 'l are sub a sa quasi-stăpânire ? El nu are libertatea să muncéscă ca un serv ordinar afară, să câștige parale și să le dea creditoruluĭ să i le ție, ast-fel în cât putem să ḑicem că muncește cel mult pentru de mâncare. Sunt apoĭ și alte cheltuielĭ care se póte face de creditor cu dênsul, cum de ex. pentru medicamente, doctorĭ în cas de bólă, căcĭ creditorul are interes să'l îngrijască bine să nu móră, maĭ e apoĭ îmbrăcămintea și multe altele. Eĭ bine, tóte aceste cheltuelĭ vor fi socotite și adăogate la condamnațiune și pe tóte trebue să le plătéscă în intervalul acesta de 60 de ḑile saŭ direct saŭ prin alțiĭ.

Dacă n'o putea să plătéscă, saŭ să transigă în acest interval de 60 ḑile, addictul e scos în Piața Comițielor în treĭ ḑile de târg consecutive, din nouĕ în nouĕ ḑile [1]) și ceea ce el trebue să plătéscă e anunțat cu voce tare de telalul public.

La expirarea acestuĭ termen, creditorul putea să'l

[1]) Târgurile la Romanĭ se ținéŭ din 9 în 9 ḑile, de aceea se și numiaŭ *nundinae*.

vêndă trans Tiberim, peste Tibru, în țară străină, saŭ să'l păstreze pentru el ca serv, saŭ să'l omóre.

La treĭ ḑile de obor consecutive el e scos în vêndare, ca să se vêndă la obor ; și pentru ca să se găséscă un amic care să afle de posițiunea sa rea și să vină în acest interval de alte 27 ḑile, să vie să'l scape, plătind datoria, se face publicația. Cum se va fi fost făcênd publicația, nu se știe, probabil prin corn. Se publică dar că Secundus condamnat către Primus să plătéscă 10000 sesterți, care a lăsat să trécă 30 ḑile fără să plătéscă, care e *addictus*, e scos de vêndare la mezat, în obor spre despăgubirea creditoruluĭ; cine e amator să vie să'l cumpere.

La al treilea târg de să găsea cine-va să 'l cumpere 'l cumpăra, dacă nu, atuncĭ pe comptul datorieĭ, capete, dobânzĭ și cheltuelĭ, era declarat de către magistrat *serv* al creditoruluĭ sĕŭ.

Și atuncĭ creditorul putea să facă cu dênsul or-ce vrea, saŭ să 'l pună să muncéscă ca pe serv saŭ dacă vrea, să exercite dreptul pe care 'l avea or-ce stăpân în timpul celor XII table, să 'l omóre. Din acest moment e probabil că bunurile debitoruluĭ deveneaŭ proprietatea creditoruluĭ. Eacă cum, în cele după urmă, ca ultim resultat, acest mijloc de execuțiune asupra persóneĭ, se resfrânge asupra bunurilor debitoruluĭ. E însă de plâns cum de nu se evita aceste mĕsurĭ barbare asupra persóneĭ spre a ajunge de îndată la execuțiunea asupra bunurilor debitoruluĭ condamnatuluĭ.

Și dacă eraŭ maĭ mulțĭ concreditorĭ, care împreună obținuseră sentința, el era atribuit tutulor, el de toțĭ era pus la mezat și de asemenea toțĭ aveaŭ dreptul să 'l tae. Dacă unul din eĭ însă se împotrivea, nu putea să fie tăiat, și atuncĭ trebuia să muncéscă pentru toțĭ. Cum se înțelegeaŭ între dênșiĭ nu știm, cum o fi fost usul, nu ni se spune nimic ; póte că muncea la unul 6 lunĭ, la altul 6 lunĭ, și așa maĭ

încolo. Dar dacă toţi se înţelegeaŭ împreună ca să 'l omóre, atunci se înţelege că trebuiaŭ să 'l împartă de o potrivă, ca cum ar fi să 'ĭ cântăréscă carnea, şi să nu ia unul maĭ multe saŭ maĭ puţine libre de cât cel alt, dacă creditoriĭ eraŭ egalĭ între dênşiĭ; dar dacă unul avea să ia maĭ mult de la serv şi altul maĭ puţin, atunci fie-care lua din carnea servuluĭ în proportiŏ, căntăréla trebue să fie exactă. Legea celor XII table 'şĭ dă ostenéla să prevadă acéstă secaţiune în părţi cu exactitate, şi să adaoge, că dacă din întâmplare vre-un creditor va fi tăiat o parte maĭ mare de cât ce i se cuvine, să nu paţă nimic.

Acest mijloc însă odios de a aduce o hotărâre la executare, eŭ sunt sigur că a început să se îmblânzéscă; încă de la jumĕtatea republiceĭ, eŭ cred că acest serv nu se maĭ tăia, nu să maĭ împărţea ci numaĭ muncea pentru stăpân saŭ pentru concreditoriĭ toţi. Dar, cea ce e sigur, este că de la legea Iulia încolo, probabil chiar de la legea Æbutia încolo, acest mijloc de execuţiune al legeĭ celor XII table cu tóte consecinţele sale a trebuit să înceteze cu desăvêrşire. In adevĕr legea Æbutia este de la finele secoluluĭ VI de la fondaţiunea Romeĭ. Şi urmărirea asupra bunurilor, *venditio bonorum*, care a luat locul urmăririeĭ asupra persóneĭ, a fost introdusă, după cum ne spune Gaius, de prætorul Rutilius, care trăia (nu se ştie precis când) între finele secoluluĭ VI-lea şi jumĕtatea secoluluĭ VII-lea.

Iată aplicaţiunea generală a luĭ *manus injectio* în cas de condemnaţiune saŭ de cofessiune.

Cu tóte acestea eraŭ casurĭ escepţionale în care se putea procede *per manus injectionem*, în care se putea executa o creanţă în contra cuĭ-va per *manus injectionem*, fără să fi fost condemnat nicĭ mărturisit. In adevĕr paragrafele 22, 23, 24, şi 25 din *Gaius* ne vorbeşte de alte casurĭ de aplicaţiune ale *manus injectieĭ*. Aşa de exemplu e un cas care e creat de legea Publilia.

Gaius în prima parte a paragrafuluĭ 22 ne vorbește de casul introdus de legea Publilia în termenĭĭ următorĭ: „*Postea quaedam leges ex aliis quibusdam causis pro judicato manus injectionem in quosdam dederunt: sicut lex Publilia in eum pro quo sponsor dependisset, si in sex mensibus proximis quam pro eo depensum esset, non solvisset sponsori pecuniam...* In urmă câte-va legĭ aŭ dat în contra unor persóne *manus injectio* și în virtutea câtor-va alte cause : așa de exemplu legea Publilia a dat'o în contra aceluia pentru care sponsorul a plătit o sumă óre-care de banĭ, dacă nu'ĭ a restituit'o în cele d'ântêiŭ șése lunĭ de la plata făcută de sponsor...“

Știm că un fel de garanțĭ personalĭ care existaŭ în dreptul roman, eraŭ *sponsoriĭ.*

*Sponsorul* putea să fie apucat de creditor să plătéscă suma pentru care debitoru principal, garantase. Sponsorul care a făcut o asemenea plată avea dreptul a cere restituirea sumeĭ plătite de la debitorul principal. Și dacă debitorul principal lăsa să trécă șése lunĭ de la plată fără să restitue suma plătită sponsoruluĭ, acesta nu maĭ avea trebuință să se judice, ci fără judecată și condemnațiune, fără chiar mărturisire *in jure*, putea să exercite *manus injectio*, adică să urmăréscă persóna debitoruluĭ, ca și când ar fi fost condemnat séŭ mărturisit *in jure.*

Bine înțeles debitorul are dreptul de a da un *vindex* și prin acésta să ridice d'asupra persóneĭ séle *manus injectio*, dar și acest *vindex* dacă e rĕmas în judecată, e condamnat.

La început în timpul acțiunilor legeĭ sponsorul n'avea trebuință să tragă în judecată pe debitorul principal.

Șése lunĭ de ḑile dacă trecéŭ de la plata făcută de dênsul în mâinele creditoruluĭ, sponsorul putea să esecute prin *manus injectio* pe debitorul principal și

acesta nu putea să scape de esecuțiune de cât prin dare de *vindex*.

Mai târdiŭ, în timpul sistemuluĭ formular, *manus injectio* nu mai avu loc; sponsorul trebuia să intenteze acțiune ca orĭ-ce creditor.

Insă debitorul principal în acéstă acțiune, ca și în acțiunea *judicati* trebue să dea *cauțiunea judicatum solvi* (care ținea loc de vechiul *vindex*), ba încă el era condemnat la îndoit de ceea ce plătise sponsorul creditoruluĭ.

Un alt cas de aplicațiune a acesteĭ *manus injectio*, cu tótă lipsa de condemnațiune saŭ mărturisire, e acela introdus de legea Furia *de sponsu*. Iacă ce ḑice despre acest cas Gaius în ultima parte a § 22 :

„....*Item lex Furia de sponsu adversus eum qui a sponsore plus quam virilem partem exegisset; et denique complures aliae leges multis ex causis talem actionem dederunt.*—Asemenea legea Furia de sponsu a dat *manus injectio* în contra creditoruluĭ care a cerut de la sponsor mai mult de cât partea sa virilă; și în fine mai multe alte legĭ aŭ dat în multe alte casurĭ o asemenea acțiune „Legea *Furia de sponsu*, decidea că între mai mulțĭ sponsorĭ, datoria se divide de drept, *ipso jure*, în atâtea părțĭ virile câtĭ sponsorĭ eraŭ. In cât nu numaĭ creditorul nu putea să céră prin acțiune mai mult de cât o parte virilă de la fie-care sponsor, fară să se expue să pérdă totul din causa *plus petițiuneĭ*, dar încă, dacă un sponsor, căruia creditorul îĭ ceruse mai mult de cât partea sa virile, plătise, fără să se judece, tot ceia ce'ĭ ceruse creditorul, avea dreptul pentru tot ce excedă partea sa virile să exercite fără judecată *manus injectio* în contra creditoruluĭ. De unde resultă că el nicĭ chiar naturalitater nu era dator peste partea sa virile. Și de aceia când în sistemul formular a dispărut *manus injectio*, sponsorul avea cel puțin *condictiunea indebiti* pentru a repeta ceia ce plătise peste partea sa virile. Este a-

devĕrat că acest punct este controversat, dar împreună cu D-nu Accarias, sunt de părere că aci nu póte încape o adevĕrată controversă.

Maĭ sunt şi alte casurĭ de *manus injectio pro judicato*, adică în care se procedea ca în cas de condemnaţiune şi nu se putea ridica execuţiunea de cât dând un vindex, după cum ne spune Gaius, la finele paragrafuluĭ 22 citaţŭ deja, dar pe care el nu le indică şi pe care le ignorăm, căcĭ nicĭ o altă sorginte de drept nu există la cunoscinţa nóstră, care să le arate.

Afară de aceste casurĭ de *manus injectio pro judicato*, avem şi casurĭ de manus injectio, fără necesitate de condemnaţiune saŭ mărturisire in jure, în care însă defendorul póte ridica manus injectio, contestând existenţa saŭ quantul datorieĭ, fără să aibă nevoie de a alergà la dare de vindex.

Aşa este casul prevĕḑut de legea Furia testamentaria de care tractéză Gaius în prima parte a paragrafuluĭ 23, în care el se exprimă ast-fel: „ *Sed aliœ leges ex quibusdam causis constituerunt quasdam actiones per manus injectionem, sed puram, id est non pro judicato; velut lex Furia testamentaria adversus eum qui legatorum nomine mortisve causa plus Massibus cepisset, cum ea lege non esset exceptus ut ei plus capere liceret...*— Alte legĭ însă în unele casurĭ aŭ instituit manus injecţiunea, însă pură, adică nu ca în cas de condemnaţiune: ast-fel este legea Furia testamentară care a întocmit'o în contra aceluia care a luat cu titlu de legat séŭ de donaţiune pentru causă de mórte uă valóre maĭ mare de uă miiă de aşĭ, fără să fie în unul din casurile excepţionale în care acéstă lege permite să ia cine-va maĭ mult...“

Legea Furia testamentaria acordă manus injectio —dar nu pro judicato—în contra acelora care aŭ primit contrariŭ dispositiunilor sale, fie cu titlu de legat fie cu titlu de donaţiune *mortis causa*, maĭ mult de uă miă de aşĭ, nefiind beneficiariĭ în casurile excep-

tate în care acéstă lege Furia testamentaria permite un legat séŭ uă donaţiune pentru causă de mórte de uă valóre maĭ mare.

Ştim că avem maĭ multe legĭ Furia, una e legea *Furia Caninia* din anul 761 de la fundarea Romeĭ, care are de obiect a restrînge numĕrul sclavilor pe care unuĭ testator îĭ e permis să manumită prin testamentul sĕu. Avem apoĭ o lege *Furia de sponsu* din anul 659 de la fundarea Romeĭ, despre care am vorbit precedamente, şi care divide *ipso jure* datoria în părţĭ virile între maĭ mulţĭ sponsorĭ. Alta în fine este legea *Furia testamentaria*, probabil din anul 571 de la fundarea Romeĭ.

Legea *Furia testamentaria* e o lege concepută în scopul urmat de legea Voconia şi în cele după urmă de legea Falcidia. Este o lege introdusă în spiritul de a reduce legatele şi donaţiunile *mortis causa* pentru ca să fie încurajat moştenitorul să accepte ereditatea.

Ştim că acéstă lege, crezênd că ajunge la un scop dorit, decide că nimenĭ nu va putea primi maĭ mult de o mie de aşĭ prin testameut sub formă de legat saŭ sub formă de *donaţiune mortis causa*. Nu vorbeşte acéstă lege de fideicommissŭ, căcĭ fidei-comissul este introdus mult maĭ târziŭ. Sunt însă casurĭ excepţionale în care aéstă lege lasă testatoruluĭ plină latitudine de a gratifica cu un legat saŭ cu o donaţiune *mortis causa* de or-ce valóre, cum de exemplu pe cognatĭ în gradŭ apropiat.

Afară de aceste casurĭ escepţionale, nimenĭ nu póte primi sub formă de legat saŭ de donaţiune *mortis causa* o liberalitate de o valóre maĭ mare d'o mie de aşĭ.

Dacă s'a lăsat maĭ mult, şi legatul saŭ donaţiunea mortis causa nu s'a adus la îndeplinire, pentru că legatarul saŭ donatorul mortis causa n'a reclamat încă saŭ pentru că reclamând i s'a opus escepţiunea legiĭ Furia testamentaria, atuncĭ nu începe *manus injectio*.

Dar se póte ca moştenitorul, ignorând prescripţiunile

legeĭ *Furia testamentaria*, să fi executat din eróre de drept legatul saŭ donaţiunea care trece peste valórea prescrisă de acéstă lege în integritatea sa.

Care ar fi fost în acéstă hypotesă principiul general de drept, dacă n'ar fi fost creată *manus injectio* de legea *Furia testamentaria* ?

Principiul general de drept aplicabil în asemenea hypotesă ar fi fost principiul, *Nemo censetur ignorare jus*, adică : „Nimenĭ nu e considerat că póte să ignore dreptul", căcĭ tótă lumea póte să se păḑéscă de erorile de drept consultând un jurisconsult. De erorile de fapt nu se póte preserva nimenĭ, căcĭ acolo nu are pe cine să consulte. Ca consequenţa s'ar fi obiectat moştenitoruluĭ : Aĭ plătit maĭ mult, cu atât maĭ rĕŭ, sănătate ! Nu poţĭ să repetezĭ prisosul pe care l'aĭ plătit peste o miă de aşĭ.

Iată ce ar fi trebuit să se decidă conform dreptuluĭ comun dacă n'ar fi fost prin legea *Furia testamentaria* creată o dispositiune excepţională.

Dar acéstă lege e concepută cu atâta rigóre în cât nu numaĭ că, în asemenea cas, permite moştenitoruluĭ repetiţia a cea ce a plătit pe d'asupra valóreĭ de 1000 aşĭ, dar încă acordă maĭ înainte de orĭ-ce sentinţă de condemnaţiune *manus injectio* pentru a repeta excedentul. Moştenitorul care a plătit maĭ mult de cât cea ce trebuia să plătéscă are, fără nicĭ o necesitate de vre-o sentinţă, dreptul de a executa pe legatar séŭ donatar mortis causa prin *manus injectio*, ca să recupere prisosul, are un miḑloc de executare silită înainte de orĭce sentinţă.

Acest cas de manus injectio dovedeşte cu ce rigóre vrea legiuitorul să se aducă la îndeplinire acéstă lege Furia testamentaria, câtă temere avea legiuitorul ca nu cum-va moştenitorul să fie pus în posiţiune să nu accepte moştenirea, să cadă testamentul şi să se deschidă moştenirea ab intentat.

Tu legatarule, trebue să'ţĭ deschizĭ ochiĭ, ḑice legiuitorul, nu moştenitorul, şi să nu cum-va să cerĭ maĭ mult de cât ţi se cuvine; tu trebue să ştiĭ legea şi să nu cerĭ maĭ mult de cât ţi se cuvine.

Obicĭnuit omul cere, şi dacă nu'ĭ se dă, închide mâna; aşa e în regulă generală, în materie de drept.

Atât însă legiuitorul a voit ca acéstă lege să se aplice. în cât a ḑis legataruluĭ: tu să deschiḑĭ ochiĭ, căcĭ dacă se va întâmpla să primeştĭ din întâmplare maĭ mult de cât ţi se cuvine, atuncĭ te veĭ expune la acea manus injectio.

Un alt cas de manus injectio pură e cel introdus de *legea Marcia*.

Ecă cum se exprime Gaius relativ la acest cas în partea finală a paragrafuluĭ 23: „...*item lex Marcia adversus fœneratores, ut, si usuras exegissent, de his reddendis per manus injectionem cum eis ageretur.*— Asemenea este legea Marcia în contra usurarilor, care a introdus *manus injectio* în contra lor spre a'ĭ constrânge să restitue interesele usurare ce vor fi primit de la debitor.“

Dobânḑile ajunsese să fie o causă de perturbaţiune socială din causa exagerăreĭ lor şi maĭ cu sémă, când nu eraŭ exagerate, din causa dificultăţeĭ d'a le plăti a debitorilor, maĭ cu sémă că quantul legal al dobânḑilor era fórte mare.

Care erà quantul acestor dobânḑĭ? Cestiunea e controversată; după unĭĭ de 8, după alţiĭ de 10 şi după alţiĭ de 12%. Probabil că dobânda legală era 12, căcĭ dobânda e numită de către jurisconsulţĭ *unciarium fœnus* séŭ *unciaria usura*.

Uncia în materie de hereditate este a $^1/_{12}$ parte.

*Unciale fœnus* ar fi dar $^1/_{12}$ parte din capital pe an, adică $8^1/_3$ pe an, séŭ de unul la sută pe lună, ceia ce ar face 12 la 100 pe an. In adevĕr, era obiceiul la Romanĭ a se plăti dobânda pe fie-care lună, la începutul

R. P. R. FUNDAȚIUNEA CAROLI UNIVERSITARA BIBLIOTECA CENTRALĂ

fie-căria lună. Ceia ce este cert este că în ultimii timpi ai Republicei dobînda era de 12 la sută pe an. Dacă era tot atât de mare în timpul legii celor 12 table, cestiunea este controversată. E probabil însă că era de 12% pe an.

Acest quantum era exagerat. Afară de acésta ştim că împrumutătorul era obicinuit a întrebuința mijlócele ce mai rele în contra debitorilor din causa influenței lor celei mari, mai cu sémă că magistrații erau recrutați dintre patrici.

De acea cestiunea dobânḑilor a dat naştere la multe rescóle. Una din causele retragerei plebeilor pe muntele Sacru a fost şi dobânḑile cele exagerate.

Dar e adevărat că nici cea d'ântâiu, nici cea d'a doua retragere n'a împedicat pe patrici să continue cu abusul dobânḑilor. Legea Marcia e posterióră ambelor retrageri şi chiar legii celor 12 table. Ea este probabil din anul 403 de la fondarea Romei.

Legea Marcia e concepută în acelaşi sistem de idei. Ea decide că dacă se va plăti o dobândă mai mare de cât dobânda legală — şi care e dobânda legală trebue să o ştie debitorul — dacă creditorul va cere o dobândă mai mare de cât cea legală şi va fi obținut-o, atunci debitorul are manus injectio fără nici o sentință prealabilă, ca şi în casul precedent, pentru ca să i se restitue cea ce va fi plătit peste *uncialis usura*.

Din tóte acestea vedem că cea mai mare parte de casuri de *manus injectio* era *pro judicato*, şi cea mică parte de *manus inejctio* pură. Insă, după cum ne spune Gaius în paragraful 25, ua lege, al căria nume e illisibil în manuscrisu original al instituțiunelor lui Gaius, dar pe care D-l Accarias crede a fi fost legea Valia, fără să ne arate pe ce întemeiază credința sa, a redus numĕrul casurilor de *manus injectio pro judicato*, la unul, la casul sponsorului care a plătit creditorului în comptul debitorului principal, cas introdus după cum am spus

deja de legea Apuleia. In acest cas, ca și în casul de condemnațiune séŭ de mărturisire *in jure*, urmăritul prin *manus injectio*, nu putea să o ridice după capul seŭ de cât dând un vindex. Ba încă adaogă Gaius în acelaşĭ paragraf 25, chiar după disparițiunea sistemuluĭ acțiunelor legiĭ, adică în sistemul formular, și chiar în timpul seŭ, când numaĭ este manus injectio, acela contra căria se intentă acțiunea *judicati* séŭ depensi, trebue să dea cauțiunea judicatum solvi, ca suvenire rĕmasă din *vindex* al *manus* injectieĭ.

Am terminat complectamente cu cea ce aveam să ḑicem despre manus injectio. A maĭ rĕmas să vorbim de *pignoris capio.*

*Pignoris capio.* Cea din urmă acțiune a legeĭ e aceea care se numește *pignoris capio.*

Acest mod, maĭ mult de executare de cât de acțiune, a fost chiar discutat între jurisconsulțiĭ romanĭ, dacă e o adevĕrată actiune *legis*, pentru că caracterul general al acțiunilor legeĭ e maĭ ântêiŭ sacramentalismul adică întrebuințarea de expresiunĭ solemne și câte o-dată întrebuințarea de gesturĭ solemne.

Expresiunĭ solemne în pignoris capio, ne spune Gaius că aveaŭ loc, însă în tóte cele-lalte acțiunĭ ale legeĭ, părțile trebuiaŭ să procédă înaintea magistratuluĭ, *in jure*, și trebuia să fi fost *coram adversario*, în fața adversaruluĭ, într'uă instanță care se angajà la ḑile anume determinate, care se numiaŭ ḑile faste; pe când din contra, afară de sacramentalism adică, de întrebuințarea unor expresiunĭ solemne care se găseaŭ în pignoris capio, tóte cele-l'alte conditiunĭ care există în cele alte acțiunĭ ale legiĭ nu există în pignoris capio. Pignoris capio se face afară din presența magistratuluĭ și fără să fie necesitate ca să fie present adversarul din a căruia avere cel ce o exercită ià un obiect cu titlul de gagiŭ, cu de-a sila, în orĭ-ce ḑi, nu la ḑile determinate de lege. De aceia o mare parte din jurisconsulțĭ aŭ ḑis că acest mod de executare nu e nicĭ de cum o acțiune a

legiĭ, în sensul de executare propriŭ ḑisă legală, adică în sensul de acţiune a legeĭ prevĕḑută de o lege specială saŭ de legea celor XII table.

Aşa, se póte întâmpla ca în multe casurĭ să fie vorbe speciale de întrebuinţat: legislatorul, când se institue cine-va moştenitor, prescrie întrebuinţarea de expresiunĭ solemne; când se face un legat se întrebuinţézĕ asemenea expresiunĭ solemne.

Nimenuĭ cu tóte acestea nu i-a dat în gând, pentru acésta, ca să ḑică că acésta purcede din legea celor XII table şi că ar fi o *actio legis* indirectă. Astfel în cât eŭ înclin în favórea acelora care susţin că pignoris capio nu e o *actio legis*.

Ecă acum cum se exprimă Gaius în paragraful 30 în privinţa caracteruluĭ luĭ *pignoris capio*: „*Ex omnibus autem istis causis certis verbis, pignus capiebatur, et ob id plerisque placebat hanc quoque actionem legis actionem esse; quibusdam autem non placebat: primum quod pignoris capio extra jus peragebatur, id est, non apud praetorem, plerumque etiam absente adversario; cum alioquin caeteris actionibus non aliter uti possent quam apud praetorem, praesente adversario, praeterea nefasto quoque die, id est quo non licebat lege agere, pignus capi poterat.*— In tóte aceste casurĭ, prin întrebuinţare de vorbe determinate, se lua un gagiŭ, şi de aceia ceĭ maĭ mulţĭ eraŭ de părere că şi acéstă acţiune este uă acţiune a legiĭ. Sunt uniĭ însă care nu împărtăşiaŭ acéstă părere: maĭ întêiŭ fiind-că pignoris capio avea loc afară din instanţă, adică nu înaintea pretoruluĭ, maĭ adesea orĭ chiar în absenţa adversaruluĭ, pe când în cele-lalte acţiunĭ ale legiĭ nu se putea procede de cât înaintea pretoruluĭ, în presenţa adversaruluĭ; pe lângă acésta se putea procede la pignoris capio şi într'uă ḑi nefastă în care nu se putea procede la uă acţiune a legiĭ".

Care sunt casurile principale în care avea loc pignoris capio?

După cum ne spune Gaius în paragraful 26, pignoris capio avea loc *sive moribus introducta, sive legibus*; adică că în unele casuri năravurile, tradițiunile, usul aŭ introdus acéstă pignoris capio, în alte casuri legea.

Incă un argument ca să ḑicem că pignoris capio nu era o acțiune a legii pentru cuvêntul că termenii întrebuințați, dacă eraŭ niște termeni consacrați de us, nu eraŭ însă termeni legiuiți, termeni prescriși de o lege determinată, fie ea alta de cât legea celor XII table.

Acéstă pignoris capio dar, în unele casuri e introdusă de năravuri. In alte casuri e introdusă de legi, și în câte-va casuri speciale e introdusă chiar de legea celor XII table.

*Moribus:* I. In casul de *aes militare*, II-lea de *aes equestre* și III-lea în casul de *aes hordiarium*.

I *Aes militare* era pentru solda militarilor.

Fie-căruĭ militar 'i se plătea o soldă óre care, și un anume împiegat prepus numit *tribunus aerarius* era însărcinat cu plata acesteĭ solde a militarilor; bine înțeles că nu o plătea el din buzunar nicĭ nu lua în întreprindere plata acesteĭ solde militare; se înțelege că cu o mână lua de la stat și cu alta da militarilor.

Dacă se întâmpla să bage în buzunar ceva saŭ să nu plătéscă regulat, fiind-că plata soldeĭ militarilor e neapărat necesară pentru interes de ordine publică și de utilitate publică, de acea prin tradițiune s'a creat dreptul militarilor de a exercita pignoris capio în contra acestuĭ tribun în cas de neplată.

Dacă un militar nu era plătit de *tribunul aerariŭ*, se ducea la acesta acasă, punea mâna pe un obiect órecare mobiliar, căcĭ pignoris capio n'avea loc de cât asupra obiectelor mobiliare, pronunțând óre-care cuvinte solemne; exercita acéstă *prise de possesion*, luare în posesiune a lucruluĭ mobiliar care 'ĭ slujea cu titlu de gagiŭ pentru plata acestuĭ *aes militare*.

Atuncĭ tribunul aerariŭ ce trebuia să facă?

Trebuia să plătéscă pentru că obicĭnuit se lua de

militar în posesiune un obiect de o valóre mult mai mare de cât solda care i se cuvenea.

Iată un mijloc indirect de a fi militarul plătit, de frică óre-cum.

Al II. *Propter aes equestre* și al III. *propter aes hordearium.*

Gaius să ocupă în special de aceste două casuri, și vom traduce paragrafele lui Gaius în acéstă privință: „*Item propter eam pecuniam licebat pignus capere, ex qua equus emendus erat: quae pecunia dicebatur aes equestre. Item propter eam pecuniam ex qua hordeum equis erat comparandum: quae pecunia dicebatur aes hordiarium.*—Asemenea era permis de a se lua un gagiu din a căruia valóre să se pótă cumpăra un calu; care bani se numeau *bani de calu*. Asemenea și pentru banii necesarii spre cumpărarea orțului pentru calu, care bani se numeau *bani de orzu*."

Ca oștirile tutulor popórelor, și oștirea poporului roman se compunea din pedeștrii și călărești.

Calul nu 'i se da călărețului roman de către stat ci i se da o sumă óre-care de bani pentru ca el să'și cumpere calul, și i se mai da și o sumă óre-care de bani pentru ca el să'și cumpere și furagiul pentru cal.

Când se zice *aes hordearium* nu se înțelege numai orz, se înțelege și fân și orí-ce alt lucru necesar furagiul caluluí. S'a dis *hordearium* numai pentru că orzul e alimentul cel mai esențial al caluluí.

Se da deci o sumă pentru cumpărarea caluluí și o sumă anuală pentru cumpărarea furagiului necesar caluluí. Suma era anume fixată și pentru prețul caluluí și pentru al furagiului. Il găsea mai scump, orí 'l găsea mai eftin calul, acésta era tréba călărețului; costa întreținerea furagiului caluluí mai scump într'un an, mai eftin în altul, era tréba luí. Statul nu vrea să aibă socotelí, statul vrea să aibă un budget sigur în privința acésta; vrea să știe în budgetul séu ce să introducă pe fie-care an pentru fie-care călăreț, pentru cumpărarea

şi întreţinerea caluluĭ. O constituţiune a luĭ Servius Tullius punea aceste douĕ impozite pentru cumpărarea şi întreţinerea cailor călăreţilor în sarcina văduvelor.

Iată deosebitele casurĭ de *pignoris capio* introduse de năravurĭ.

Să vorbim acum de casurile de pignoris capio, introduse prin legĭ.

Douĕ casurĭ sunt introduse de legea celor XII table despre care ne vorbeşte Gaius în prima parte a paragrafuluĭ 28 în termeniĭ următorĭ:

„*Lege autem introducta est pigroris capio, velut lege XII tabularum adversum eum qui hostiam emisset, nec pretium redderet; item adversum eum qui mercedm non redderet pro eo jumento quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, idest, in sacrificium impenderet.* — Prin lege s'a introdus pignoris capio, de esemplu prin legea celor XII table. în contra cumpărătoruluĭ care a cumpărat un animal pentru a'l sacrifica ḑeilor, fără a plăti preţul; asemenea şi în contra aceluia care a luat cu chirie un animal ce se înjugă saŭ se înhamă şi nu a plătit închiriătoruluĭ preţul locaţiuneĭ care era destinat de el pentru a face un sacrificiŭ".

Ştim că hostia se numia animalul acela care era sacrificat la sacrificiile care se făceaŭ obicĭnuit la Romanĭ pentru satisfacerea zeilor. Câte o dată se întâmpla şi câte un sacrificiŭ de om.

Ne aducem aminte de sacrificiile luĭ Avram la Ebreĭ, al Efigenieĭ la Grecĭ. Tóte acestea sunt tradiţiunĭ comune religióse la tóte popórele antice, şi obicĭnuit sacrificiul pentru satisfacerea zeilor, saŭ maĭ bine a popilor care eraŭ însărcinaţĭ cu cultul zeilor, se făcea, tăindu-se câte un junic gras şi mâncaŭ popiĭ şi auguriĭ, zicând că satisfac pe zeĭ.

Pomenile morţilor din ziua de astă-ḑĭ afară numaĭ că aŭ o destinaţie mult maĭ umană pentru că se distribue la săracĭ, 'şĭ aŭ sorgintea în religiunea păgână.

Astă-ḑĭ nu se maĭ sacrifică un boŭ, un junic, un berbece, pe altarul templuluĭ zeilor; astă-ḑĭ face cine-va singur sacrificiile, 'şĭ cumpără singur carne, o distribue prin farfuriĭ şi o împarte la ómenĭ săracĭ, la popĭ, dascălĭ, etc. Eĭ bine acésta nu e de cât o rĕmăşiţă din vechile sacrificiĭ ale Romanilor.

Animalele care se cumpăraŭ ast-fel pentru a fi sacrificate, câte o dată, se cumpăraŭ pe credit. Nu trebuia ca aceia care vindeaŭ pe credit asemenea animale să o păţéscă, pentru că dacă o păţea o dată de la unul, altă dată nu maĭ vindea pe credit.

De acea, pentru ca să se încurajeze creditul cuviosilor care vreaŭ să aducă asemenea sacrificiĭ, s'a asigurat creditorul vênḑător al animaluluĭ, dându-se dreptul de a exercita *pignoris capio* în contra cumpărătoruluĭ care n'a achitat preţul acestuĭ animal.

Al doilea cas de pignoris capio prevĕḑut de legea celor 12 Table este cel următor. Este vorba de o persónă care şi-a închiriat calul saŭ boul de essemplu, un animal destinat la înhămare saŭ înjugare, un *jumentum*, cum ḑiceaŭ Romaniĭ, pentru ca cu preţul chiriĭ să facă un sacrificiŭ. Plata acesteĭ chiriĭ trebuia asigurată, spre încoragiarea sacrificielor, şi de acea închiriatorul care nu plătea de bună voie, era constrâns prin luare de gajiŭ a plăti preţul chiriĭ. Acelaşĭ mobil, aceiaşĭ măsură ca şi pentru casul precedent.

In fine Gaius, la finele paragrafuluĭ 28, ne vorbeşte de o lege a căruia nume este illisibil în manuscrisul original al Instituţiunelor luĭ Gaius, nu se póte în adevĕr citi de cât partea finală a numeluĭ legiĭ . . . *oria*, dar care, cum ḑice D-nu Accarias, trebue să fie legea Censoria, care asemenea acordă, *pignoris capio, publicanilor*, adică închiriatorilor impositelor statuluĭ, în contra debitorilor acestor imposite. La Romanĭ, ca şi în vechia monarchiă la Francesĭ, ca şi la noĭ până acum câţĭ-va anĭ, perceperea impositelor se da în întreprindere la

particulari, care se numeau *publicani*, căci luau la licitație publică aceste imposite. Pentru asigurarea strângerii acestor imposite legea le acorda dreptul de *pignoris capio* în contra particularilor contribuabili, debitor ai impositelor.

Ecă în fine terminată tótă seria acțiunilor legii, fie a acțiunelor propriu ḑise, fie a mijlócelor de executare.

Acest sistem de procedură nu numai că era greu, dificil, dar era și periculos; greu pentru că nu putea cine-va să'și aducă aminte tóte vorbele și gesturile, mai ales pe acelea care trebuea să le întrebuințede în acțiunea legii *sacramenti*; și periculos, pentru că dacă lipsia o expresiune, saŭ se întrebuința o altă expresiune de cât cea consacrată, fie-care equipollentă, se perdea procesul.

De acea, acest sistem a început să devină odios, a început să fie minat, și cea dintâiŭ lege care a început să mineze acest sistem a fost legea Æbutia care e din anul 577 saŭ 583 de la fundațiunea Romei, cam o jumătate de secol după legile Silia (din anul 510) și Calpurnia (din anul 520), care aŭ întrodus *condictio*. Care vrea să ḑică, abia vedem că s'a întrodus cea de a treia acțiune legală, și vine legea Æbutia care minéză acest sistem al legei celor XII table.

Aulus Gellius, in *Noctes Atticæ*, Cartea XVI, cap 10, ne spune că legea Æbutia n'a lăsat să subsiste procedura acțiunelor legii de cât în *causele centumvirale*, adică acelea care, *in judicio*, eraŭ de competența tribunaluluĭ centumviral: „*...omnisque ista duodecim tabularum antiquitas, nisi in legis actionibus centumviralium causarum, lege Æbutia lata, consopita est*:.... — și tóte aceste vechiturĭ ale legii celor 12 table, uă-dată edictată legea Æbutia, aŭ amorțit, și n'a mai rĕmas în vigóre procedura acțiunelor legii, de cât în causele centumvirale...“ Decĭ legea Æbutia a abolit *judicis postulatio* și *condictio* și *acțiunea legii sacramenti* în tóte materiele personale,

care, *in judicio*, erau, după cum știm, de competința unuĭ *judex privatus, selectus*. După aceia, cum ne spune Gaius în paragraful 30, au venit cele două legĭ Iulia (votate în timpul luĭ August) care au continuat destrucțiunea. Ele probabil au redus competința tribunaluluĭ centumviral, și prin acésta a acțiuneĭ legiĭ *sacramenti*, care probabil în timpul luĭ August nu se maĭ aplica de cât în chestiunele de hereditate, iar în timpul luĭ Gaius de cât în materie de *quaerella inofficiosi testamenti*, și nu dispare cu desăvîrșire din procedura contențiósă de cât sub Dioclețian, căcĭ în materie de procedură grațiósă a rĕmas în vigóre până la Justinian, în manumisiunea *vindicta*, *in jure cessiunea*, adopțiunea și emancipațiunea. Acestea sunt în adevĕr actele pe care limba clasică le numește *legis actio*, și relativ la care se ḑice despre magistratul competent a le instrui, că are *legis actio*.

*Manus injectio*, dispăru prin înlocuirea eĭ prin *bonorum venditio* în anul 586, de la fondarea Romeĭ, adică câțĭ-va anĭ după legea *Æbutia*, care după cum știm e din anul 577 saŭ 583. Iar *pignoris capio* maĭ în urmă. Ea în adevĕr este încă în vigóre în timpul luĭ Ciceron (2-a acțiune *in Verrem*, III, 11), și în timpul luĭ Varron, care după cum ne spune Aulus-Gellius (*Noctes Atticæ*, XIV, 7) tracta despre dênsa într'o scriere a sa.

Indată ce se introduse pretorul peregrin în anul 507, acesta trebui să distribuiască justiția între peregrinĭ, și fiind că acțiunele legiĭ nu le erau aplicabile, el a trebuit să inventeze sistemul de procedură, și a creat acțiunele per *formulam in factum*, în care în *intentio* descria faptele, și în *condemnatio* prescria judecătoruluĭ ce să decidă în cas dacă va găsi că faptele sunt cum sunt descrise în *intentio*. Așa în cât procedura formulară a început cu acțiunele *in factum*. Apoĭ pretorul urban uă aplică și la cele-lalte acțiunĭ, copiând și imitând în formula acțiuneĭ, cât se putea maĭ mult vorbele întrebuințate în acțiunele legiĭ, și așa se născură acțiunele *per for-*

*malam, in jus conceptae*, care cum ne ḑice Gaius în paragraful 10, *ad legis actionem exprimuntur*, sunt redactate după acțiunele legiĭ: „*Quaedam praeterea sunt actiones quae ad legis actionem exprimuntur, quaedam sua vi ac potestatem constant.* — Sunt pe lângă acésta unele acțiunĭ care sunt redactate după acțiunele legiĭ (acestea sunt acțiunele civile *in jus conceptae*), altele care staŭ în virtutea proprieĭ lor forțe și puterĭ, (acestea sunt acțiunele pretoriane in factum, acțiunele ediliție, acțiunele fictiției)".

In timpul luĭ Gaius, cum ne spune el în paragraful 31, procedura acțiunelor legiĭ nu maĭ avea loc de cât înaintea tribunaluluĭ centumviral (a căria competință se restrîngea atuncĭ la *quaerela inofficiosi testamenti*, după cum am ḑis maĭ sus), și în cas de *damnum infectum*, cu tóte că în practică, ḑice Gaius, în cas de *damnum infectum*, niminea nu maĭ vrea în timpul luĭ să urmeze procedura acțiunelor legiĭ, ci preferă a procede după sistemul întrodus de pretor, care este și maĭ comod.

Știm care e magistratul care judecă *in jure*, știm procedura care să urméḑă înaintea magistratuluĭ fie în acțiunea *sacramenti*, fie în *judicis postulatio*, fie în *condictio*, fie în *manus injectio*.

Dar după ce aĭ isprăvit înaintea magistratuluĭ în acțiunea *sacramenti*, după ce aĭ cerut pe judecător în *judicis postulatio*, după ce aĭ isprăvit sacramentalismul *in condictio*, te ducĭ în dată ca să te judecĭ în fapt, pentru că, am spus, că în sistemul acțiunilor legeĭ există procedura care are douĕ fase ca și în sistemul formular, una *in jure* și alta *in judicio*, înaintea unuĭ judecător care resolvă procesul în fapt.

Dar unde te ducĭ ca să te judecĭ în fapt?

Cestiunea nu póte să fie resolvată prin un simplu rĕspuns, pentru că póte să te ducĭ înaintea unuĭ judecător unic, cetățean roman, saŭ naintea maĭ multor *recuperatores*, saŭ 'naintea a 10 judecătorĭ

care se numesc *decemviri juris dicundo*, saŭ 'naintea unuĭ tribunal compus din 100 de membriĭ cel puțin și care în cele din urmă ajunsese să se compună din maĭ mulțĭ de cât 100, dar fiind-că obicĭnuit era de 100 membriĭ, s'a numit *tribunalul centumviral.*

Te ducĭ 'naintea unuĭ judecător unic de câte-orĭ e vorba să se judece o acțiune personală *stricti juris.* Acésta e regula generală: Sĕ întâmplă și escepțiunĭ. Așa de exemplu în *condictio*, te ducĭ să te judecĭ înaintea unuĭ judecător unic, cetățean roman.

Te ducĭ înaintea maĭ multor *recuperatorĭ* de câteorĭ e vorba să te judecĭ în provinciĭ saŭ chiar în Roma relativ la o acțiune *in factum* saŭ *bonae fidei.*

Când te ducĭ înaintea tribunaluluĭ decemviral — dacă'mĭ este permis să mĕ slujesc cu acéstă expresiune?

Cestiunea e grav controversată. După unĭĭ, tribunalul decemviral a precedat tribunaluluĭ centumviral care 'ĭ-a luat locul. După alțiĭ tribunalul centumviral lucrează în acelaș timp cu tribunalul decemviral.

Care era competința fie-căruia? Cestiunea este fórte controversată. Și într'un curs, ca al nostru, nicĭ elementar de tot, nicĭ aprofundat de tot, nu putem să intrăm în așa amănunțimĭ.

Care era însă competința tribunaluluĭ centumviral?

Tribunalul centumviral avea la început o competință fórte mare.

El judeca despre tóte acțiunile reale, când era vorba de un drept de proprietate și de desmembrementele eĭ. Inaintea luĭ era înfiptă o *hastă*, simbolul proprietățeĭ la Romanĭ, căcĭ *hasta* era simbolul japceĭ care era origina celeĭ maĭ marĭ părțĭ a proprietățeĭ romane, căcĭ la început romaniĭ eraŭ săracĭ ca Iov, și pe urmă aŭ devenit proprietarĭ pe pământurile

cele mai fertile prin ocuparea pământurilor situate în provinciile cucerite în resbelele întreprinse contra popórelor vecine.

Prin urmare la început tribunalul centumviral, care avea *hasta* simbolul proprietăţeĭ înainte, era competinte în tóte procesele relative la proprietate şi la desmembrementele eĭ, prin urmare în tóte acţiunile reale.

In urmă însă a început să se proceadă, chiar în materie de acţiuni reale, fie *per sponsionem*, fie *per formulam petitoriam*. Se trimetea înaintea unuĭ judecător, caruia să da numirea de arbitru, *arbiter*, în asemenea cas, pentru că înainte de a judeca şi condamna, avea un arbitragiŭ de făcut. Ast-fel în regulă generală formula acţiuneĭ în revendicare e concepută în modul urmĕtor, — formulă în care magistratul numeşte un singur judecător: „Gaius judex esto. Si paret fundum Cornelianum, quo de agitur, Auli Agerii esse ex jure Quiritium, nisi arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit, Numerium Negidium Aulo Augerio condemna; si non paret, absolve. — Gaius fi judecător. Dacă ţi se pare că fondul Cornelian despre care este vorba, e al luĭ Aulus Augerius după dreptul Quiriţilor, şi nu se va restitui conform arbitragiuluĭ tĕŭ, atunci condamnă pe Numerius Negidius să plătească luĭ Aulus Agerius cât face acel fond; iar dacă nu ţi se pare că este al luĭ Aulus Agerius, atunci absolvă pe Numeriu Negidius.“

Vedem că formula e un mandat către judecătorul Gaius.

Aşa dar, în timpul luĭ Gaius, şi pentru acţiunile reale. tot judecătorul unic judecă în a doua fasă.

Iată cum e probabil că a căḑut, din cadenţă în cadenţă, competinţa tribunaluluĭ centumviral.

La început, în tóte acţiunile reale se proceda sa-

cramental *in jure*, şi se mergea, *in judicio*, înaintea tribunaluluĭ centumviral care judeca în fapt.

In urmă tribunalul centumviral a vĕzut luându-i-se din mână tóte acţiunile reale speciale, adică în care cine-va revendica un obiect saŭ maĭ multe obiecte determinate, saŭ un desmembrement al dreptuluĭ de proprietate relativ la un lucru saŭ maĭ multe lucruriĭ determinate. Şi acestea aŭ trecut în competenţa unuĭ arbitru, rĕmânênd în acéstă epocă istorică tribunalul centumviral competinte a judeca despre tóte acţiunile în care sĕ cerea o universalitate juridică, rĕmânênd competinte tribunalul centumviral relativ la tóte cestiunile de hereditate, nu de hereditate în care e vorba de un obiect determinat, care de ex., ar fi fost legat prin vindicaţiune, ci de hereditate ca universalitate juridică. *Petitio hereditatis* prin urmare era de competinţa tribunaluluĭ centumviral, şi *quaerela inofficiosi testamenti*, care era un fel de *petitio hereditatis*, era de asemenea de competinţa tribunaluluĭ centumviral.

Acésta era probabil starea de lucruriĭ în timpul luĭ August, în urma celor douĕ legiĭ Julia.

In cele din urmă însă a ajuns ca şi *petitio hereditatis* sĕ fie esclusă din competinţa tribunaluluĭ centumviral şi să nu maĭ rĕmână acest tribunal competinte de cât pentru o specie particulară de *petitio hereditatis*, pentru *quaerela inofficiosi testamenti*; în cât la sfârşit de tot nu se maĭ procedă *lege sacramento* de cât în materie de *quaerela inofficiosi testamenti*, fiind-că ea era singură care maĭ mergea înaintea tribunaluluĭ centumviral.

Acésta era starea de lucruriĭ în timpul luĭ Gaius; în timpul luĭ de sigur nu se maĭ proceda înaintea *tribunaluluĭ centumviral, in judicio*, de cât pentru *quaerela inofficiosi testamenti*, decĭ nu să maĭ proceda *per sacramentum* de cât în *quaerela inofficiosi testamenti*; şi acésta a durat până la Diocleţian, când s'a

măturat şi acest rest de procedură şi, când s'a măturat în acelaş timp şi sistemul formular, introducêndu-se în locu-i sistemul extraordinar în mod general, sistem extraordinar în care procesul se judeca înaintea unuia şi acelaş judecător, de la început până la finit.

In cât, băgăm de sémă bine că încetarea cu desăvêrşire a aplicaţiuneï sistemnluï acţiunelor legeï e contimporană cu încetarea cu desăvêrşire şi a sistemuluï formular

Nicï o dată sistemul formular n'a avut în sfera sa de acţiune tóte acţiunile. Când a încetat cu desăvêrşire aplicaţiunea sistemuluï acţiunelor legeï, a încetat şi aplicaţiunea sistemuluï formular.

In cele din urmă sistemul formular era în general aplicat la tóte *acţiunile personale, stricti juris, bonae-fidei, in factum*, şi *reale*, afară de *quaerela inofficiosi testamenti*, care încă se instruia după sistemul vechiŭ al acţiunilor legiï.

Şi când s'a desfiinţat acest sistem al acţiunilor legeï şi în acest cas al *quaereleï inofficiosi testamenti*, s'a desfiinţat şi sistemul formular, şi a venit sistemul extraordinar care a decis că tóte acţiunile să se judece înaintea uneï singure persóne, unuï singur judecător în drept şi în fapt.

Incă o dovadă decï, de ćea ce am zis, cum că la Romanï nu să proceda prin supressiunea unuï sistem in bloc şi înlocuirea luï prin un alt sistem întreg cum să procedéză la moderni. Băgaţï bine de sémă, câtă tenacitate a sistemuluï acţiunilor legiï. El, cum am zis, în materiă contenţiósă, îşï găseşte aplicaţiunea până la Diocleţian, şi în materie graţiósă până la Justinian.

Sistemul formular care începe, în secolul al VI-lea de la legea Æbutia încolo, începe încetul cu încetul să créscă. Sfera sa de acţiune e la început mică de tot. Sfera acţiunilor legeï e maï mare; cu cât sfera sistemuluï acţiunelor legeï descreşte, cu atât sfera sis-

temuluĭ formular creşte; ceea ce se perde de către unul se câştigă de cel-l-alt, până când în cele din urmă acest sistem care creşte, creşte într'una, ajunge şi el să fie desfiinţat şi înlocuit cu sistemul extraordinar, care începuse a exista, în unele casurĭ, chiar din timpul florescenţeĭ sistemuluĭ formular, după cum vom vedea.

Acest accomodament, aceste modificărĭ parţiale, sunt maĭ bune de cât sistemul acela al tempestelor şi furtunelor care amportésă, asvârlă cu desăvêrşire totul de o dată, şi întroduce de o dată un sistem întreg, cu desăvêrşire noŭ, cu desăvêrşire străin. Pentru ce? Pentru că perfecţiunea nu e în natura omuluĭ, pentru că cea ce s'a desfiinţat, s'a desfiinţat ca rĕŭ şi cea ce se pune în aplicaţiune se pune ca găsit maĭ bun, fără însă ca practica, ca usul, ca încercarea, să fi dovedit încă acesta. Pe când cu sistemul modificărilor parţiale, consacrate de timp, probate ca bune de practică, cu sistemul de distrucţiune parţială a unuĭ vechiŭ sistem, e mult maĭ bine pentru că el e basat pe încercare, pe practică, şi practica e cea maĭ bună piatră filosofală, la care se póte încerca calitatea saŭ rĕutatea unuĭ sistem óre-care nu numaĭ în materie de legĭ dar şi în orĭ-ce altă materie.

Am arătat că procedura acţiunelor legiĭ era încă în vigóre în timpul luĭ Gaius în materie de *quaerela inofficiosi testamenti*, care în fapt era a se judeca de tribunalul centumviral.

Tot Gaius ne spune în § 31 că se putea procede *lege* şi în cas de *damnum infectum*, el adaugă: „*Damni vero infecti nemo vult lege agere; sed potius stipulatione, quae in edicto proposita est, obligat adversarium per magistratum, quod et commodius jus et plenius est.*—In cas de *damnum infectum* nimenĭ nu vrea să maĭ procedă conform procedureĭ acţiunelor legeĭ, ci preferă a proceda prin *stipulaţiunea* care e propusă de edictul pretoruluĭ şi prin care acela a căruĭ casă e

amenințată de casa vecinului, care amenință ruină, îl obligă pe acesta din urmă înaintea magistratului, ceia ce e o procedură și mai comodă și mai sigură".

Cum s'o fi procedat în cas de *damnum infectum* prin procedura acțiuneĭ legeĭ nu se știe, căci § 31 în privința acésta e mut din causă că el ne spune numaĭ atât că: astă-zĭ niminea nu maĭ vrea a proceda conform procedureĭ acțiuneĭ legeĭ în cas de *damnum infectum* după cum să proceda altă-dată, dar nu ne spune cum se proceda *lege*. Ceva maĭ mult, de la vorbele: „et plenius est..." în colo, maĭ sunt două vorbe lisibile, vorbele: „*per pignorem*", și încolo tóte vorbele sunt illisibile, și paragraful următor nu e lisibil de cât de la vorba „*apparet*" încolo. Ast-fel că aci nu să știe dacă Gaius vorbea de procedura acțiuneĭ legeĭ în cas de *damnum infectum* saŭ dacă vorbea de alt-ceva, și atunci de ce anume vorbea, precum nu se știe de ce vorbea la finele paragrafuluĭ 31.

Tot ce știm este că în timpul luĭ Gaius nimenĭ nu vrea în cas de *damnum infectum* să procédă *lege*, adică conform procedureĭ acțiunelor legiĭ, ci tótă lumea vrea să procédă conform edictuluĭ pretoruluĭ. Acéstă din urmă procedură ne este cunoscută.

Ecă cum avea loc: *Damnum infectum* în loc de *infactum*, séŭ *non adhuc factum*, însemnédă paguba nerealisată încă. Observăm că vorba acésta *infectum* însemnédă alt-ceva în limba latină de cât în limba modernă, în care însemnédă *puturos*. Vedeți cum vorbele 'și schimbă sensul adese orĭ trecênd dintr'uă limbă într'alta. Tot așa e și cu vorba *castigare*, care în limba latină însemnédă a *pedepsi*, pe când castigare care derivă din *castigare* însemnédă în limba română, dobândire, acquisițiune.

*Damnum infectum* e dar *paguba nerealisală, ne produsă încă*. Iată despre ce e vorba: Sunt douĭ proprietarĭ de case vecinĭ. Casa unuia, să ḑicem a luĭ *Secundus*, e dărăpănată, crăpată de sus până jos, în cât

amenință ruină, să cadă dintr'uă ḑi în alta. Casa luĭ *Primus* de alăturĭ e amenințată de distrucțiunea caseĭ luĭ *Secundus*, care, când s'ar dărîma, ar putea să cadă pe dênsa și să dărîme și din acéstă casă ceva. Presupunem că casele sunt *contigue*, saŭ cel puțin fórte apropiate, — căcĭ dacă ar fi la o distanță maĭ mare, prin dărîmarea caseĭ luĭ *Secundus* se póte să nu fie pericol de cât de o isbitură séŭ de praf pentru *Primus*, și atuncĭ nu s'ar da loc la cea ce se numește *stipulatio damni infecti*,—cum s'ar petrece în legislațiunea modernă în cas de *damnum infectum*? *Primus* ar avea el apriori, prin anticipație, dreptul să tragă în judecată pe *Secundus*? Să'ĭ ḑică: casa ta amenință ruină, te trag în judecată ca să eĭ măsurile necesare ca să nu se derăme? Nu. Tot ce ar putea să facă cine-va, ar fi să se adreseze la primărie — și nu numaĭ vecinul apropiat, alăturat, dar și vecinĭĭ de peste drum, și orĭce trecător, pentru că s'ar putea întâmpla, dărămându-se casa, să cadă în miḑlocul uliței, și să cadă în capul trecătoruluĭ. Orĭ-cine, nu numaĭ proprietarul vecin, póte să se adreseze la primărie și să céră să ordone dărîmarea. — Dar proprietarul vecin n'ar avea maĭ mult dreptul de cât ca orĭ-cine altul. Pentru ce? Pentru cuvêntul că *Secundus* ar ḑice: aștéptă să cadă casa și când o cădea casa să mĕ tragĭ în judecată, conform articoluluĭ 1382 din Codul Napoleon, care e reprodus în articolul 998 al Codiceluĭ nostru, și care ḑice că orĭ-cine prin faptul saŭ culpa sa, séŭ prin negligența sa, va aduce altuia prejudiciŭ este obligat a'l despăgubi. Prin fapta că *Secundus* nu a reparat casa, nu a ținut'o în bună stare, s'a produs luĭ *Primus* un prejudiciu, este dar obligat să'l despăgubéscă: acésta e o obligațiune care resultă dintr'un quasi-delict. O asemenea acțiune nu exista în dreptul roman și iată de ce: pentru că acțiunea legiĭ *Aquilia* presupune un *damnum corpore corpori datum*. Apoĭ aci nu e corpul luĭ Secundus care causéză o pagubă la corpul luĭ Primus, ci casa

luĭ Secundus care aduce o pagubă caseĭ luĭ Primus ; prin urmare nu e loc la acțiunea legiĭ Aquilieĭ. Asemenea nu e loc nicĭ la acțiunea pretoriană *de dejectis*, căcĭ acéstă acțiune se aplică la căderea unuĭ obiect de pe o feréstră pe corpul cuĭ-va, cădere care causéză un prejudiciŭ. Nu e dar specia nóstră. Şi chiar dacă ar fi vre-o acțiune, era de principiu la Romanĭ, că, de câte orĭ cine-va causéză altuia un prejudiciu, nu direct, nu prin faptul sĕŭ direct, ci prin sclavul sĕŭ, prin fiul sĕŭ de familie, prin femea *in manu*, prin omul sĕŭ liber *in mancipio*, prin animalul sĕŭ, saŭ prin lucrul sĕŭ, şi în specie prin casa sa, tot cea ce póte intenta victima prejudiciuluĭ în contra stăpânuluĭ lucruluĭ saŭ contra exercitatoruluĭ de autoritate asupra persónеĭ causătóre de prejudiciŭ, este o acțiune prin care să'ĭ ḑică : sclavul tĕŭ, fiul tĕŭ, femeia *in manu tua*, omul tĕŭ liber *in mancipio*, casa ta, mi-a causat un prejudiciu, *nocuit mihi*, acțiune directă în contra ta n'am, căcĭ nu eştĭ tu autorul prejudiciuluĭ, dar am o acțiune inversă, oblică, cum ḑice *Romanul, adjectitiae qualitatis*, uă acțiune *noxală*. Acela însă care e acționat *noxaliter* are facultatea orĭ de a repara prejudiciul, orĭ póte ḑice : nu sunt eŭ care ți-am causat prejudiciul, ci servul meŭ, lucrul meŭ, écă ți'l daŭ, ți'l abandon pentru despăgubirea prejudiciuluĭ pe care l-aĭ suferit din causa luĭ. Ast-fel în cât proprietarul caseĭ care e amenințat de ruina caseĭ vecine nu are nicĭ o acțiune directă. Când se va întâmplà prejudiciul, are acțiunea *noxală* pentru prejudiciul făcut de dărîmarea caseĭ. Dar proprietarul caseĭ acesteia din urmă are facultatea de a abandona dărămăturile eĭ ḑicênd : nu ți-am făcut eŭ prejudiciul ci casa mea, écă 'ți abandon dărămăturile caseĭ, care prin dărîmarea eĭ 'ți a causat prejudiciu, dărămînd tótă séŭ parte din casa ta. Dar victima prejudiciuluĭ ce o să facă cu dărămăturile? Dacă s'ar fi mărginit lucrurile aci, ar fi fost

acésta uă despăgubire ridiculă, uă adevĕrată ironiă. De acea, fiind-că era aci uă lacună în principiul de drept civil roman, fiind-că legea Aquilia nu prevede în asemenea cas o acţiune directă, fiind-că acţiunea *noxală* creată de pretor spre umplerea lacuneĭ legeĭ Aquilia era şi ea incomplectă, de acea tot pretorul s'a complectat pe el însuşĭ, şi într'un noŭ edict, făcut nu se ştie cât timp după edictul care prevedea acţiunea *noxală*, un noŭ pretor a umplut lacuna lăsată de pretorul care crease acţiunea *noxală*, prin ceia ce se numeşte *stipulatio damni infecti*, de care vorbeşte Gaius în § 31.

Ecă cum avea ea loc. *Primus*, proprietarul caseĭ ameninţate se ducea cu *Secundus*, proprietarul caseĭ ameninţătóre, dacă acesta voia s'o facă de bună voiă, înaintea magistratuluĭ, dacă nu era dus de gât, *obtorto collo* ca în materiĭ de acţiunĭ, şi promitea dând şi un *fidejussor* care să garanteze execuţiunea promisiuneĭ séle, că'l va despăgubi de tótă paguba ce va resulta din causa caseĭ ameninţătóre de ruină. Dacă nu vrea după injuncţiunea magistratuluĭ să promită, Primus cerea şi obţinea de la magistrat *missio in possessionem*, punerea în possessiune a caseĭ luĭ Secundus, care după un timp óre-care, lăsat la aprecierea magistratuluĭ, timp de recalcitrare din partea luĭ Secundus, se transformă printr'un noŭ decret al magistratuluĭ în translaţiune de proprietate. Ca să nu ajungă lucrurile acolo, Secundus era silit indirect să dea luĭ Primus ceea ce se numeşte *cautio damni infecti*.

Ecă în ce consistă acéstă cautio. Primus întreba pe Secundus: „*Secunde, spondesne nullum ex domo tua damnum futurum et si contra fiet, quidquid ex bona fide tua dare facere oportebit, praestore.* — Secunde, promiţĭ că casa ta nu va causa nicĭ un prejudiciŭ, şi la din contră că 'mĭ veĭ plăti tot ce buna credinţa va cere". Secundus respundea: „Spondeo.— Promit". După aceia Primus întreba pe fidejusorul

dat de Secundus: „*Idem fide tua jubes.* — In bună credința ta garantezĭ acésta“. Fidejusorul rĕspundea: „*Idem fidejubeo.* — Garantez acésta.“

Mĭdlocul de a aduce pe *Secundus* cu d'a sila la magistrat e ușor; îl prinḑĭ cu douĭ agenți aĭ forței publice și vine. Dar era vre-un mĭdloc să'l facĭ să vorbiască? Căcĭ nimenĭ nu póte fi constrîns să vorbéscă cu d'a sila. Era un mĭdloc! Orĭ vrea să facă de bună voe promisiunea, orĭ dacă nu, atunci magistratul *mittit Primum in possessionem domus* secundi, trimitea pe Primus în possessiunea caseĭ ruinóse a luĭ Secundus și dacă Secundus lăsa să trécă maĭ mult timp fără să dea cauțiunea, timp lăsat la aprecierea magistratuluĭ, după cum am ḑis, Primus se ducea singur, fără Secundus înaintea magistratuluĭ, și magistratul da un noŭ decret prin care transforma possessiunea luĭ Primus asupra caseĭ luĭ Secundus în drept de proprietate.

Paragraful 32 e lisibil, cum am ḑis numaĭ de la vorba *apparet* încolo, în cât nu știm de ce vorbea la început. In urmă el se exprimă ast-fel: „*Item in ea forma quae publicano proponitur, talis fictio est, ut quanta pecunia olim si pignus captum esset, id pignus is a quo captum erat luere deberet, tantum pecuniam condemnetur.* — Asemenea se dă o formulă de către magistrat în casul *publicanuluĭ*, care formulă e și ea o formulă coprinḑênd o ficțiune, în care ficțiune se presupune suma ce ar fi trebuit să o plătéscă acela de la care s'a luat gagiŭ *publicanuluĭ*, pentru ca să libereze gagiul, și se ordonă ca la acea sumă să fie condemnat.“

*Publicanii* erauŭ niște perceptorĭ de imposite în mare, niște *fermiers généraux*, cum se numiauŭ o-dată în Franța, înainte de revoluțiunea francesă de la 1789. Cu alte cuvinte la Romanĭ ca și la *Francesĭ* maĭ înainte, ca și la noĭ până maĭ deună-ḑi, impositele nu se percepeauŭ direct de stat ci se daŭ în întreprindere la

licitație unei persóne óre-care, care oferea preț mai bun pentru perceperea lor. La Francezi tóte impositele se afermaŭ, și de acea, aceia care luaŭ în fermă, cu chirie, perceperea impositelor, obligându-se ce să plătéscă statuluĭ o dată pentru tot-d'a-una o sumă óre-care de banĭ pentru tóte impositele, se numiaŭ *fermiers généraux de tous les impôts*. La noĭ *fermiers généraux* nu eraŭ, dar se da în întreprindere în parte, venitul vămilor, ocnelor, al bĕuturilor spirtóse, al tutunurilor etc. Astădĭ acest sistem de a da veniturile în întreprindere s'a abandonat în regulă generală de Stat și județe și chiar comune. Altă-dată însă era aplicat și de Francesĭ și de Romînĭ. Și la Romînĭ ca și la Francesĭ se daŭ impositele în locațiune.

Aceia care luaŭ la Romanĭ în întreprindere, în locațiune perceperea tutulor impositelor și care promiteaŭ o sumă óre-care de banĭ, pentru tóte, se numiaŭ *publicanĭ*, pentru că eĭ lua aceste imposite la licitație publică.

Publicanul percepea el impositele de la particularĭ și avea, ca adĭ, aceleași drepturĭ ca statul și comuna când ar fi să perceapă ele. Statul saŭ comuna are legea de urmărire prin care într'un mod prealabil în termen scurt, îți face somațiunea, și 'ți vinde averea. Acéstă garanție care se numește legea de urmărire, nu exista la Romanĭ. Romaniĭ aveaŭ în schimb *pignoris capio*, acordată publicanuluĭ în contra particularuluĭ debitor de imposite. Publicanul, se adresa la el, cerea impositul, și dacă nu'l căpăta, punea mâna pe un obiect óre-care din casa debitoreluĭ, pronunțând și câte-va vorbe solemne, și dacă nicĭ ast-fel nu era plătit într'un termen óre-care, vindea acel obiect ; pînă să se vêndă, dacă debitorul făcea parale, putea să se ducă se degageze obiectul din mâna publicanuluĭ, căcĭ publicanul nu vindea obiectul de cât după cât-va timp de la luarea luĭ. In intervalul acesta de la luarea obiectuluĭ, debitorul contribuabil

avea dreptul să degageze, să spele, *luere*, gagiul. Acéstă procedură de a lua în posesiune cu titlu de gagiŭ un obiect óre-care de la debitorul contribuabil nu maĭ era în vigóre de la legile Iulia încolo. Pretorul în privința acésta ca și în privința luĭ *damnum infectum* a creat un alt mod de procedură și maĭ simplu și maĭ sigur și maĭ comod; a creat o acțiune *fictitia*, acea de care vorbește Gaius, în care acela care era publican aducea cu d'a sila înaintea magistratuluĭ pe debitorul impus și acolo îl punea să promită, dând și un fidejusor ca să plătéscă suma ce trebuia s'o plătéscă dacă i s'ar fi luat obiectul. Care este acéstă acțiune și cum este concepută? Nu știm, dar putem s'o inventăm. De ce să maĭ ieĭ obiectul omuluĭ și pe urmă el să aibă dreptul să vie să'l degageze pînă la vênd̦area luĭ printr'o sumă óre-care de banĭ care equivaléză cu impositul, cu dobânda luĭ, cu cheltuelile de publicarea vênd̦áreĭ etc?... Ce să ne maĭ servim de acest mid̦loc care este și incomod și jignitor? Maĭ bine, fiind-că tot nu se póte vinde obiectul imediat, nicĭ în cas de *pignoris capio*, să se oblige impusul debitor să promită, dând și un fidejusor, o sumă óre-care, care să equivaleze cu suma acea pe care ar fi trebuit el s'o plătéscă în cas dacă s'ar fi luat un pignus, spre a'l degreva. Și dacă nu executa la termen promisiunea sa debitorul promisor nicĭ fidejusorul, atuncĭ magistratul da în contra lor uă acțiune fictitiă calcată pe termenĭĭ promisiuneĭ și aĭ fidejussiuneĭ. Ecă cum pignoris capio a publicanilor s'a transformat în sistemul formular într'o acțiune fictitiă.

Trecem acum la paragraful 33 a luĭ Gaius. Eacă cum se exprimă Gaius în acest paragraf: „*Nula autem formula ad condictionis fictionem exprimitur: sive enim pecuniam, sive rem aliquam certam debitam nobis petamus, eam ipsam dari nobis oportere intendimus, nec ullam adjungimus condictionis fictionem. Itaque simul intelligimus, eas formulas, qui-*

*bus pecuniam aut rem aliquam nobis dare oportere intendimus, sua vi ac potestate valere. Ejusdem natura sunt actiones commodati, fiduciae, negotiorum gestorum, et aliae innumerabiles.*—Nicĭ-o formulă de acțiuue nu este calcată după termeniĭ sacramentalĭ aĭ condicțiuneĭ, în imitațiune a condicțiuneĭ, nu conține fictiunea, închipuirea condictiuneĭ. Căcĭ fie-că cerem o sumă certă saŭ un lucru cert datorit noă, pretindem pur și simplu că acel lucru trebue să ni se dea, fără să maĭ adăogăm în intențiunea formuleĭ nicĭ-o ficțiune de condictiune. De aceia, înțelegem în acelașĭ timp, că tóte formulele de acțiunĭ prin care pretindem că trebue să ni se dea o sumă saŭ un lucru óre-care determinat, se întemeiază pe propria lor forță și putere. De aceiașĭ natură sunt acțiunele *commodati, fiduciae, negotiorum gestorum*, și altele nenumĕrate".

Pentru *damnum infectum* avem o stipulatiune introdusă de pretor; pentru casul de *pignoris capio* a publicanuluĭ o acțiune *fictitia*. Dar pentru *condictio*?.

*Condictio* cea veche din legea celor XII table prin ce s'a înlocuit? Prin o simplă formulă de acțiune, fără nicĭ o fictiune în *intentio*.

Magistratul de și nu a creat el *condictio* din sistemul formular, de și condictio nu este o acțiune honorariă, o acțiune *in factum*, de și este o acțiune *în jus concepta*, în care se exprima în *intentio* raportul juridic, legal de obligațiune, de și numele acțiuneĭ este acelaș cu al condictieĭ din sistemul acțiunelor legeĭ, cu tóte acestea nu rechémă în *intentio* nicĭ un suvenir din termeniĭ condictieĭ legeĭ, nu e calcată intenția pe *condictio legis*, nu coprinde ficțiunea condicțiuneĭ *legis*. De aceea și ₫ice Gaius că subsiste prin propria eĭ forță, iar nu se sprijinește câtuși de puțin pe acțiunea *legis condictio*. Gaius face alusiune zicênd acésta la ceia ce ne-a spus în paragraful 10 că

dintre formulele de acțiuni din sistemul formular, unele sunt imitate după acțiunele legii, altele nu, altele din contra stau în picióre prin propria lor forță și putere. Dintre acestea este și *condictio*, măcar că numele și objectul acțiunei este același ca al *condictiei legis*.

Ecă formula acțiunei numite *condictio*, în sistemul formular. „*Gaius judex esto*, (acésta se numește *datio judicis*). *Si paret Numerium Negidium Aulo Agerio decem millia sestertium dare opportere*, (acésta se numește *intentio*), *judex Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium decem millia condemna*; *si non paret, absolve* (acésta se numește *condemnatio*) — Gaius, fii judecător. Dacă ți se pare că Numerius Negidius trebue să dea dece mii de sesterți lui Aulus Agerius, condemnă pe Numerius Negidius să dea lui Aulus Agerius dece mii de sesterți; dacă nu ți se pare, absolvă'l.“

După cum vedem în *intentio* nu este nici uă ficțiune.

Tot asemenea și din casurile de aplicațiune a lui *judicis postulatio*, procedura legii din tóte acțiunele *bonae-fidei* s'a înlocuit prin o simplă formulă fără ficțiune. In adevĕr, cum ne dice Gaius, în tóte casurile de acțiuni de *bună credință* precum: *fiduciae, pro socio, locati-conducti, mandati, pigneratia, depositi* etc., în tóte aceste acțiuni care nasc din dreptul ginților și la care se aplică uă-dată procedura lui judicis postulatio, în tóte aceste acțiuni, în timpul sistemului formular, intențiunea formulei nu coprinde nici uă ficțiune, nu e calcată de termenii *judicis postulațiunei*.

Cum e concepută formula în aceste acțiuni? In tóte acțiunele *bonae fidei*, formula acțiunei nu se compune numai din două părți, din o *intentio* și o *condemnatio* — vom înțelege acésta mai bine mai târdiu — ci din trei părți: din uă *demonstratio* în care se exprimă în fapt obiectul acțiunei, din uă *intentio* și din uă *condemnatio*.

Să luăm un exemplu. Să presupunem o acțiune *depositi*, să presupunem că *Primus* a depus în mâinele luĭ *Secundus* uă masă de argint și că *Secundus* nu vrea să i-o restitue de bună voie.

Ce o se facă *Primus*, în timpul sistemuluĭ formular? N'are să procédă *per judicis postulationem*, ci pur și simplu se va duce înaintea magistratuluĭ și va cere să'ĭ dea uă simplă formulă de acțiune fără ficțiune, coprinḑênd o *demonstratio*, o *intentio* și o *condemnatio*; „*Gaius judex esto (datio judiçis). Quod Primus apud Secundum mensam argenteam deposuit, qua de re agitur (demonstratio), quidquid ob eam rem Aulo Agerio dare facere oportet ex bona fide ejus (intentio), in id judex Secundum Primo condemna; non paret, absolve.*—Gaius fiĭ judecător. Fiind-că Primus a depus la Secundus o masă de argint, or ce ar trebui din acéstă causă să dea saŭ să facă Secundus luĭ Primus conform buneĭ credințe, la aceia condamnă, judecătorule, pe Secundus către Primus; dacă nu ți se pare, absolvă-l.“

De la paragraful 34 încolo, Gaius continuă cu formulele de acțiunĭ și se ocupă în special în paragrafele 34, 35, 36, 37 și 38 cu formulele de acțiune care coprind în sine o ficțiune.

Am vĕḑut că sistemul acțiunilor legeĭ, care era calcat după chiar termeniĭ prescriș̆ĭ de legile celor XII table și de legile posterióre, a început să se despóe încetul cu încetul de formalismul antic și să se reducă la cea maĭ simplă expresiune. să se reducă la ideile necesare coprinse în acel sistem.

Am vĕḑut cum în acéstă ordine de ideĭ pretorul a întrodus o acțiune *fictitia*, care să țină locul acțiuneĭ legeĭ numită *pignoris capio*, în casul în care acéstă *pignoris capio* era acordată *publicanuluĭ* în contra contribuabiluluĭ care nu'șĭ plătise impositul. Pretorul a maĭ întrodus și alte acțiunĭ *fictitiae*, dar

într'o altă ordine de ideĭ de cât acea de a despuia de formalism acțiunele legeĭ.

Aceste acțiunĭ *fictitie* sunt acelea despre care tractéză Gaius în paragrafele 34 până la 38 inclusiv.

Să vorbim maĭ întâiŭ de acțiunea fictitia, despre care vorbește Gaius în paragraful 34.

Eacă cum se exprimă Gaius în acest paragraf: „Habemus adhuc alterius generis fictiones in quibusdam formulis, velut cum is qui ex edicto bonorum possessionem petit, ficto se herede agit. Cum enim prætorio jure et non legitimo succedat in locum defuncti, non habet directas actiones, et neque id quod defuncti fuit, potest intendere suum esse, neque id quod defuncto debebatur, potest intendere dare sibi opportere. Itaque ficto se herede intendit, veluti hoc modo: **Iudex esto. Si Aulus Agerius,** *id est ipse actor*, **Lucio Titio heres esset, tum si fundum de quo agitur ex jure Quiritium ejus esse opporteret;** *vel, si in personam agatur, praeposita simili fictione, intentio ita subjicitur:* **tum si paret Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium decem millia dare oportere** etc. — Avem și altfel de ficțiunĭ, (ficțiunĭ de alt genŭ), în câte-va formule, precum de exemplu în casul în care cineva a obținut *bonorum possessio* în virtutea edictuluĭ pretoruluĭ, căcĭ atuncĭ el are dreptul de a intenta acțiune cu închipuirea că ar fi erede după dreptul civil, în adevĕr el vine în locul defunctuluĭ, el succede defunctuluĭ după dreptul pretorianŭ, dar nu după dreptul civil propriu-zis; și de aceĭa n'are acțiunile directe pe care le-a avut defunctul, și de acea nicĭ cea ce a fost al defunctuluĭ nu póte să susțină că e al luĭ, nicĭ cea ce se datora defunctuluĭ nu póte să pretindă că trebue să i se dea luĭ. El prin urmare, reclamă cu închipuirea că ar fi erede, fingênd că ar fi herede. De exemplu în modul următor: *Cutare fiĭ judecător. Dacă Aulus Agerius ar fi moștenitorul luĭ Licius Titius, vedĭ dacă, în asemenea cas, fondul, de*

*care e vorba, ar fi al lui, după dreptul Quiritilor, și atunci... etc.* Saŭ intentéză uă acțiune *in personam fictitia*, în care inserând în mod prealabil în formulă uă ficțiune identică, apoĭ reclamă ast-fel în *intentio*: *In asemenea cas dacă ți se pare că Numerius Negidius trebue să plătéscă luĭ Aulus Agerius ḑece miĭ de sesterțĭ.* s. c. l.“

Știm că în dreptul roman acțiunile sunt personale, în sensul acesta că ele nu se pot deslipi de persóna în favórea căreia dreptul le crează. Acésta e atât de adevĕrat în cât, în regulă generală, cine-va nicĭ că póte să reclame, nicĭ să se apere prin intermediul altuia, pentru că în acțiunĭ trebue să figureze singur în persónă; și ne aducem aminte că acésta era un principiu absolut în legea celor XII table.

In sistemul formular acésta s'a urmat în tóte acțiunile în care era să se angajeze cea ce se numește o *instanță legitimă* înaintea judecătoruluĭ, *un judicium legitimum*, adică o instanță în care judecătorul să fie unic, cetățian roman, ambele părțĭ reclamantul și defendorele asemenea cetățenĭ romanĭ, și instanța angajată în Roma saŭ înlăuntrul unuĭ circuit de uă mie de pașĭ împrejurul Romeĭ. In tóte aceste casurĭ se observa principiul legilor celor XII table: în acțiune nu putea să figureze cine-va prin representant.

In tóte cele-lalte casurĭ, instanța se ḑice că e *imperio continens*, și conform edictuluĭ pretoruluĭ, póte, în uă acțiune, în care séŭ una din părțĭ este peregrină, saŭ în fapt trebue să fie judecată de recuperatorĭ, saŭ că instanța se angajiază afară din milliarul întêiŭ din prejurul Romeĭ, să figureze cine-va prin represintant.

O altă consecință a personalităței acțiuneĭ era acea că acțiunile nu eraŭ *cessibile*; la Romanĭ nu se știe cea ce la moderni se numește *cessiune de creanțe*, vêndare de creanțe. La Romanĭ existaŭ moduri de a transmite dreptul de proprietate, dar dreptulu de creanță nu, fiind acesta inherent la persóna creditoruluĭ și a debi-

toruluĭ, între care se născuse raportul de obligaţiune. Şi de aceia Romaniĭ aŭ trebuit să inventeze un subterfugiŭ, o cale oblică, piezişă, prin care să ajungă la resultatul acela la care nu se putea ajunge pe cale directă, şi aŭ inventat cea ce se numeşte *procuratio in rem suam*. Creditorul dă mandat uneĭ persóne ca să acţioneze pe debitor, să strîngă de la dînsul ce o putea să strîngă şi de cea ce o face cu acţiunea, de cea ce o strînge să nu maĭ vie să'ĭ dea nicĭ uă socotélă; ĭĭ dă uă *procuratio in rem suam*, adică *in rem mandatarii*, în interesul mandataruluĭ.

Romaniĭ aŭ inventat acéstă *procuratio in rem suam* ca să obvie la imposibilitatea *cesiuniĭ directe a creanţelor*.

Aşa dar acţiunile, fie reale, fie personale, nu trec după capul unuia pe capul altuia, şi dacă trec pe capul moştenitoruluĭ de drept civil, vedem că Romaniĭ ca să ajungă la acest resultat aŭ creat o ficţiune şi aŭ ḑis că moştenitul şi cu moştenitorul de drept civil sunt douĕ corpurĭ fisice într'una şi aceiaşĭ piele juridică, că moştenitorul de drept civil nu e de cât continuatorul persóneĭ juridice a defunctuluĭ moştenit, că amândouĭ nu fac de cât unul şi acelaş. Atuncĭ dar nu se transmite acţiunile ci se continuă. Şi de acea moştenitorul, propriŭ ḑis, moştenitorul după dreptu civil, póte reclama ca cum ar fi reclamând defunctul. Dacă defunctul bună-óră era proprietar al fonduluĭ cornelian, putea să ḑică: pretind că acest fond e al meŭ după dreptul Quiriţilor; moştenitorul defunctuluĭ putea să ḑică şi el tot aşa: pretind că fondul cornelian este al meŭ după dreptul Quiriţilor. Dacă reposatul era creditor al luĭ Numerius Negidius şi avea să ia de la el 10,000 sesterţĭ, putea să ḑică: pretind că Numerius Negidius trebue să 'mĭ dea 10,000 sesterţĭ; moştenitorul putea de asemenea să zică şi el: pretind că Numerius Negidius trebue să 'mĭ dea 10,000 de serteţĭ... Dar moştenitorul era aicĭ după drept civil. Apoĭ ştim că afară de moştenitorul după

dreptul civil, avem moştenitorul de drept pretorian, afară de *heres* avem pe *bonorum possessor*. Pretorul însă n'a avut curagiŭ să decidă prin edictul seŭ că şi *bonorum possessor*, moştenitorul de drept pretorian, e un continuator al persóneĭ juridice a defunctuluĭ şi prin urmare póte să intenteze acţiunea ca şi reposatul.

De acea a pornit şi el pe o cale piezişă cum e trebuinţă să porneştĭ tot-d'auna când e să ocoleştĭ un principiu care te genează, şi a întrodus uă *actio fictitia* pentru *bonorum possessor*, închipuind că ar fi adevĕrat moştenitor, că prin urmare ar fi possibilitate de continuare a persóneĭ defunctuluĭ; şi decĭ, dacă defunctul era proprietar al fonduluĭ Cornelian, *bonorum possessor* ca să reclame proprietatea fonduluĭ Cornelian de la cine-va care'l posedă pe nedrept, va intenta acţiunea în revendicare pe care ar fi intentat'o defunctul însă punênd în intenţiunea formuleĭ, adică în partea cea d'ântêiŭ a formuleĭ, o ficţiune, ficţiunea *c'ar fi herede*.

Iată cum este concepută ficţiunea în acéstă acţiune. Maĭ ântêiŭ, iată cum ar fi fără ficţiune: „Gaius judex esto; *Si paret fundum Cornelianum Auli Agerii ex jure Quiritium esse*. De aci înainte urméză restul formuleĭ; numaĭ intenţiunea, e necesar să uă cunóştem. „Gaius fiĭ judecător, dacă ţi se pare că fondul Cornelian este a luĭ Aulus Agerius, după dreptul Quiriţilor..." Iată cum ar reclama moştenitorul de drept civil. Iată acum şi cum reclamă moştenitorul după dreptul pretorian: „Gaius judex esto. *Si Aulus Agerius Lucio Titio heres esset, tunc si fundum Cornelianum ejus esse oporteret ex jure Quiritium*...—Gaius să fie judecător. Dacă am presupune că Aulus Agerius ar fi moştenitor după drept civil al luĭ Lucius Titius, atuncĭ dacă fondul Cornelian ar fi al seŭ, după dreptul Quiriţilor". Care este ficţiunea? „*Dacă ar fi Aulus Agerius moştenitor al luĭ Lucius Titius.*" Iată pentru acţiunele reale. Tot aşa este şi pentru acţiunilepersonale.

Să presupunem că moştenitorul Aulus Agerius, ar

avea să ia ḑece miĭ sesterțĭ de la Numerius Negidius; el ar reclama fără ficțiune în modul următor: „*Gaius judex esto. Si paret Numerium Negidium dare oportere decem millia sestertium Aulo Agerio...* — Gaius fiĭ judecător. Dacă ți se pare că Numerius Negidius trebue să dea ḑece miĭ de sesterțĭ luĭ Aulus Agerius...“ Iată acum cum trebue să reclame cu ficțiune: „*Gaius judex esto. Si Aulus Agerius, Lucio Titio heres esset, tum si paret Numerium Negidium Aulo Agerio dare oportere decem millia sestertium* etc. — Gaius fiĭ judecător. Dacă A. Agerius ar fi moștenitor al luĭ Lucius Titius, atunci ḑacă Numerius Negidius ar trebui să dea luĭ Aulus Agerius ḑece miĭ de sesterțĭ, ș. c. l.“ Iată ficțiunea pusă de pretor în formula acțiunelor în revendicare și în *condictio certi*, de câte orĭ este vorba de bonorum possessor care lucréză, *ficto se herede*.

§ 35. „*Similiter et bonorum emptor ficto se herede agit. Sed interdum et alio modo agere solet; nam ex persona ejus cujus bona emerit sumpta intentione, convertit condemnationem in suam personam, id est, ut quod illius esset, vel illi dare oporteret, eo nomine adversarius huic condemnetur*: *quae species actionis appellatur Rutiliana, quia a praetore Publio Rutilio, qui et bonorum venditionem introduxisse dicitur, comparata est. Superior autem species actionis, qua ficto se herede bonorum emptor agit, Serviana vocatur.*— Asemenea și *bonorum emptor* intentéză acțiunele tot cu ficțiune ca și bonorum possessor, fingênd adecă că ar fi herede. Dar el póte să intenteze acțiunele și în alt mod. Căcĭ, punêndu-se intenționea pe numele aceluia ale căruĭ bunurĭ le-a cumpĕrat, pune condemnațiunea din contra pe numele seŭ, ast-fel în cât pretinde că lucrul ar fi al aceluia ale căruĭ bunurĭ le-a cumpĕrat séŭ că luĭ ar trebui să i se dea uă sumă óre-care de banĭ; dar conchide să se condemne defendorul către el însușĭ. Acéstă din urmă specie de acțiune se numește *Ru-*

*tiliană*, pentru că a fost introdusă de pretorul Publilius Rutilius, care după cum se crede a introdus și *bonorum venditiunea*. Acțiunea prin care *bonorum emptor* intenta acțiunea fingênd că ar fi herede, se numește *Serviană*, pentru că a fost introdusă de pretorul *Servius*."

Ce este bonorum emptor? Este un aquisitor al întregului patrimoniu al unuĭ debitor întocmaĭ ca cum ar fi moștenit pe acest debitor, după dreptul civil.

Știm că, probabilemente în secolul al VI-lea, de către pretorul Publilius Rutilius s'a introdus *bonorum venditio*, adică sistemul de expropriare universale a averiĭ debitoruluĭ. Inainte de *bonorum venditio* știm cum proceda creditorul. Proceda, când avea o sentință dată, prin *manus injectio*. In casurĭ speciale s'a introdus posibilitatea luăreĭ de gagiŭ câte odată *legibus*, altă dată *moribus*, fără chiar să fie sentință; cu alte cuvinte eraŭ casurĭ când se proceda la îndeplinirea uneĭ hotărîrĭ prin *manus injectio*; eraŭ apoĭ casurĭ, în care cine-va ca să-și realiseze creanța saŭ dreptul sĕŭ, proceda prin *pignoris capio*. *Manus injectio* fiind un mod barbar, a trebuit să cadă în desuetudine. *Pignoris capio* a căḑut și ea în desuetudine; în timpul luĭ Gaius deja nicĭ că maĭ exista.

Ce a trebuit să se introducă în locul luĭ *manus injectio* și în locul luĭ *pignoris capio*, aceste douĕ miḑlóce de executare?

Tocmaĭ târḑiŭ de tot, de la Dioclețian încolo, s'a introdus urmărirea parțială a bunurilor debitorilor cum este astăḑĭ. — Aḑĭ când eștĭ creditorul cuĭ-va, — dacă nu eștĭ creditor hypotecar, — ca să aĭ dreptul și datoria să urmărești cutare bunurĭ și să te plăteștĭ cu preferință, urmărești ce bun vreĭ de la debitor. — Acest sistem este cea ce se numește *distractio bonorum*. Intr'ênsul găsim origina sistemuluĭ actual de executare a sentințelor. Intre *manus injectio* și *pignoris capio*, care existaŭ în sistemul acțiunelor *legeĭ*,

şi între *distractio bonorum*, care există de la Diocleţian încolo, se află un sistem intermediar de executare, care este sistemul *bonorum venditiunei*. Intocmaĭ cum între sistemul acţiunilor legeĭ şi sistemul extraordinar de procedură, care începe de la Diocleţian, este un sistem intermediar, asemenea între modurile de executare ale acţiunilor legiĭ şi modurile de executare din timpul Bassuluĭ Imperiŭ există modul de executare contimporan cu sistemul formular, care se numeşte *bonorum venditio*.

In acest sistem, după cum am maĭ spus şi altă dată, când un debitor óre-care nu putea să-şĭ plătéscă datoriile, pretorul trimitea pe creditorĭ printr'un decret în posesiunea bunurilor luĭ. Creditorĭ numeaŭ unul séŭ maĭ mulţĭ curatorĭ spre a administra bunurile şi un magistru însărcinat cu vêndarea lor. Bunurile eraŭ publicate, printr'un afipt numit *proscriptio*, pe lângă care se adaoga un caiet de sarcinĭ, ceia ce se numia *lex bonorum vendendorum*, care conţinea indicaţiunea bunurilor, quantul datoriilor şi maĭ cu sémă a celor privilegiate.

Publicaţia se repeta de maĭ multe orĭ, în intervale anumite, şi în ḑiua defiptă pentru vêndare, în localul unde la Romanĭ se realisa vêndarea bunurilor publice, telalul séŭ le *crieur*, cum ar ḑice francezul, nu ḑicea: Se scóte în vêndare obiectul cutare al cutăruĭ debitor şi se începe licitaţia de la cutare preţ, ci, se scóte la licitaţie publică patrimoniul întreg al debitoruluĭ cutare insolvabil, se începe licitaţia cu condiţiunea următóre: cine vrea să plătéscă 35 % de exemplu, creditorilor debitoruluĭ insolvabil, aceluia se va adjudeca întregul patrimoniu al debitoruluĭ. Venia unul şi dădea 35%, altul 36 la sută, altul 40, etc. Se adjudeca patrimoniul debitoreluĭ insolvabil *Primus* asupra capuluĭ luĭ *Secundus* cu condiţiune ca *Secundus* să plătéscă, de exemplu 45%, fiă-căruĭ creditor din valórea nominală a creanţeĭ séle.

Acest *bonorum emptor*, care cumpĕra întreg patri-

moniul luĭ *Primus*, era un *successor in universum* al luĭ, ca cum l'ar moşteni. Prin acest fapt al adjudicaţiuneĭ el devenea acquisitor al tutulor bunurilor debitoruluĭ, prin urmare proprietar asupra tutulor bunurilor corporale ale debitoruluĭ, debitor al tutulor creditorilor debitoruluĭ, cu condiţiune însă că el în loc să plătéscă totul să plătească o parte anumită, şi creditor allŭ tutulor debitorilor debitoruluĭ.

Dar acel *bonorum emptorum* care era un succesor universal, care era ca şi un moştenitor al debitoruluĭ, nu era succesor după dreptul civil, ci era un succesor după dreptul pretorian, căcĭ pretorul a introdus pentru prima óră acéstă *bonorum venditio*; prin urmare şi el trebuia să procédă când era să revendice un lucru órecare din mâna detentoruluĭ şi care fusese o dată al debitoruluĭ vêndut, trebuia să procédă tot cu ficţiune, fingênd că este moştenitor, *ficto se herede*. *Bonorum emptor* proceda şi el prin urmare ca *bonorum possessor*.

Acţiunea acésta se numea *Serviană*, fiind-că a fost întrodusă de pretorul Servius.

Inainte însă de a întroduce Servius acţiunea *fictitia* în favórea luĭ *bonorum emptorum*, pretorul Rutilius, care a întrodus pentru ântêia óră *bonorum venditio*, întrodusese deja, şi el, un miḑloc în favórea luĭ *bonorum emptor* ca să intenteze acţiune; căcĭ dacă n'ar fi întrodus un miḑloc şi n'apucase să vie Servius ca să întroducă miḑlocul acţiuneĭ *fictitia*, trebuia să se uite la patrimoniu fără ca să pótă face ceva cu dênsul; el nu putea să continue ca proprietar pe debitorul vêndut, nicĭ ca creditor, pentru că creanţa nu se continuă de cât pe capul moştenitoruluĭ de drept civil şi el era un succesor pretorian; nu era *bonorum possessor* ca să pótă lucra *ficto se herede*, căcĭ cel d'ântêiŭ pretor care a întrodus acţiunea fictiţia, a întrodus'o în favórea luĭ *bonorum possessor*. A trebuit dar Rutilius, care avenit înainte de Servius, să întroducă şi miḑlocul de a aduce la îndeplinire *bonorum venditiunea*, adică ceace se numeşte *acţiunea*

*Rutiliană*, care însă nu este fictitia. Lucru curios! In acțiunile ordinare pe numele cuĭ e pusă intențiunea, pe numele aceluia e pusă și condemnațiunea. Pretind eŭ, de ex., că sunt proprietar al fondului Cornelian, pe numele meŭ e pusă intențiunea, în favórea mea e și condemnațiunea: „*Gaius judex esto. Si paret fundum Cornelianum Primi esse ex jure Quiritium, nisi arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit, Secundum Primo condemna. Si non paret absolve.* — Gaius fi judecător. Dacă ți se pare că fondul Cornelian e al luĭ Primus după dreptul Quiriților, și nu i se va restitui după arbitragiul teŭ, atunci condamnă pe Secundus să plătéscă valórea aceluĭ fond luĭ Primus.“ Intențiunea e concepută tot în favórea luĭ Primus, condemnațiunea e concepută tot în favórea luĭ. Ce a făcut Rutilius? A ḑis: Avem să concepem acțiunea pe numele fostuluĭ și adevĕratuluĭ proprietar, pe numele debitoruluĭ al cuĭ a fost lucrul; condemnațiunea însă trebue s'o întórcem și să o concepem în favórea cumpĕrătoruluĭ patrimoniuluĭ, în favórea luĭ *bonorum emptor*. E aci o sucitură. Cine era debitorul, al cuĭ era lucru? *Seius*. Cine e cumpĕrătorul care a cumpĕrat patrimoniu întreg și căruia în realitate trebue să 'ĭ se restitue lucrul posedat pe nedrept de Secundus? Primus. Ecă atunci cum se va concepe formula: „*Gaius judex esto. Si paret fundum Cornelianum Seii esse ex jure Quiritium, nisi arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit Secundum Primo condemna. Si non paret, absolve.* — Gaius fiĭ judecător. Dacă găseștĭ de cuviință că fondul Cornelian e al luĭ Seius după dreptul Quiriților, și el, după arbitragiul teŭ nu se va restitui, atunci condemnă pe Secundus să plătéscă luĭ Primus valórea acestuĭ fond. Dacă nu ți se pare, absolvă-l.“ Rutilius a inventat o acțiune care să numește *Rutiliană*, și în care, contrariŭ regulilor obicinuite, intențiunea e concepută în favórea unuia și *condemnațiunea* în favórea altuia; intențiunea e con-

ceptă în favórea debitoruluĭ expropriat și condemnațiunea în favórea cumpĕrătoruluĭ întreguluĭ sĕŭ patrimoniŭ.

Dar acéstă încurcătură de acțiune, care era cu desĕvîrșire trasă de păr, cu douĕ ipostase. după cum am zice, una în favórea unuia, și alta în favórea altuia, prea era originală, și de aceia pretorul Servius a decis ca și *bonorum emptor* să reclame ca și *bonorum possessor*, *ficto se herede*, printr'uă acțiune fictitiă, a căreia formulă uă cunóștem, și în care și intențiunea și condemnațiunea este concepută în favórea unia și aceliași persóne, a *bonorum* emptoruluĭ.

§ 36. „*Ejusdem generis est, quae Publiciana vocatur. Datur autem haec actio ei qui ex justa causa traditam sibi rem nondum usucepit, eamque amissa possessione petit. Nam quia non potest eam ex jure Quiritium suam esse intendere, fingitur rem usucepisse, et ita quasi ex jure Quiritium dominus factus esset, intendit hoc modo:* **Iudex esto. Si quem hominem Aulus Agerius emit, et is ei traditus est, anno possedisset, tum si eum hominem, de quo agitur, ejus ex jure Quiritium esse oporteret,** *et reliqua.*—De acelaș fel e și *acțiunea publiciană* (e adică tot uă acțiune *fictitia*). Acéstă acțiune se acordă aceluia care a posedat un lucru trădat luĭ *ex justa causa* și *ex bona fide*, dar a căruia possessiune a perdut'o maĭ nainte de a fi usucapat; fiind-că el nu póte să pretindă lucrul ca al sĕŭ după dreptul Quiriților, se închipuește că l'ar fi usucapat și decĭ, ca cum ar fi și devenit asupra luĭ proprietar *ex jure Quiritium*, pretinde, intentă acțiunea în termeniĭ urmĕtorĭ:

„Cutare fi judecător; *Dacă sclavul de care e vorba și pe care Aulus Agerius 'l-a cumpărat, și care'ĭ a fost trădat, dacă sclavul acesta, presupuind că 'l-ar fi posedat un an întreg, ar fi trebuit să fie al luĭ după dreptul Quiriților, .. și cele-l-alte.*"

Un pretor Publicius a introdus o acțiune *publiciană* în favoarea celuĭ care se găsește pe cale de a usucupa, dar care încă nu a usucapat.

In ce casurĭ se aplică usucapiunea ? Maĭ întâiŭ când cine-va a câștigat un lucru *mancipi* de la un adevĕrat proprietar, însă prin tradițiune, iar nu prin unul din modurile de dreptul civil, prin care se transmite proprietatea lucruluĭ *mancipi*, în cât el nu a devenit de cât *dominius bonitarius*, iar nu *dominius quiritarius*. In casul acesta el are dreptul, posedând lucru un an dacă e mobil, duoĭ anĭ dacă e immobil, să corrégă viţiul de formă, originar al acqisiţiuneĭ și să transforme după un an de zile de possessiune dacă lucrul a fost mobiliar, și după duoĭ anĭ dacă a fost imobiliar, *dominium bonitarium* în *dominium quiritarium*.

Iată întêiul cas de aplicațiune al acțiuneĭ Publiciane. Al doilea cas, care a rămas în vigoare și în timpul luĭ Justinian, e casul în care cine-va a cumpĕrat cu toate formele cerute de lege, saŭ a primit în virtutea uneĭ donațiunĭ, saŭ alteĭ juste cause, un lucru cert cu formele prescrise de lege, dar de la uă persónă care nu era proprietar, pe care însă o credea proprietar în momentul când a primit posesiunea lucruluĭ din mâna luĭ; atuncĭ el nu câștigă prin acéstă tradițiune precedată de *justă causă*, de și e de bună credință, adevĕrata proprietate *ex jure Quiritium* asupra lucruluĭ, ci, numaĭ ceeà ce se numește *bonae fidei possessio*, posesiunea cu bună credință. Dar, și în acest cas, legea cellor XII table ĭĭ permite, dacă posedă acest lucru un an saŭ duoĭ după cum e mobiliar saŭ immobiliar, să *usucape* acest lucru, adică după un an de zile saŭ duoĭ anĭ de posesiune, să transforme dreptul sĕŭ de *bonae fidei possessio* în *dominium ex jure Quiritium*.

Rolul dar al usucapiuneĭ este saŭ de a transforma *dominium bonitarium* în *dominium quiritarium*, saŭ de a transforma *posesiunea de bună credință* în *dominium quiritarium*.

Bine ! dar ca să ajungă cine-va acolo trebue să posédă într'un mod continuŭ un an dacă lucrul e mobiliar, doŭ dacă e immobiliar. Dar dacă în interval perde possessiunea ? Dacă perde possessiunea şi lucru a intrat în mâinele adevěratuluĭ proprietar, s'a şters pe mâinĭ. Dar se póte să piardă possessiunea lucruluĭ fără ca ea să intre în mâna adevěratuluĭ proprietar, ci în mâna unuĭ *strĕin*. Ce acţiune are să intenteze contra luĭ ? *Interdictul uti posidetis sau utrubi*. Dară se póte întâmpla ca să nu maĭ fie în condiţiunele cerute de edict, pentru a intenta unul din aceste douĕ interdicte, în cât să se uite cu jind la acela care nu are nicĭ *justa causă*, *nicĭ buna credinţă*, şi care posedă obiectul sĕŭ mobiliar saŭ imobiliar. Eĭ ! Dacă ar fi rămas lucrul astfel, şi n'ar fi obvenit legislaţiunea romană la acest inconvenient, scopul usucapiuneĭ ar fi rămas fără efect.

De acea pretorul Publicius, ingeniosul şi mult meritosul pretor Publicius, a inventat uă acţiune, numită *Publiciană*, în care, prin ajutorul uneĭ ficţiunĭ, ajunge să corrégă inconvenientele acestuĭ sistem. Acéstă acţiune, numită Publiciană, uă accordă el aceluia care se găsea pe cale de a usucupa, dar care a perdut posesiunea lucruluĭ pe care nu o maĭ póte recăpăta prin interdictul *utrubi* saŭ *uti possidetis*, permiţându-ĭ să revendice lucrul ca cum ar fi şi devenit proprietar asupra luĭ după dreptul Quiriţilor, de şi nu devenise, căcĭ maĭ avea ceva de posedat pentru ca să usucape, închipuind, în capul formuleĭ, că a şi devenit proprietar, că a posedat atâta timp ca să fi putut deveni proprietar.

Ficţiunea în casul acesta e întemeiată pe ideea possessiuneĭ suficiente pentru a usucupa, şi iată cum e concepută. Presupunem că acela care se găseşte în asemenea circumstanţe îl chiamă Primus şi că pe posesorul actual 'l chiamă Secundus. Dacă ar fi Primus adevěrat proprietar, dacă el ar fi împlinit termenul de posesiune pentru a usucupa, ar intenta, în contra

luĭ Secundus, uă acțiune de revendicare concepută în modul urmĕtor: *Gaius judex esto. Si paret fundum Coruelianum Primi ex jure Quiritium esse, nisi arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit, condemna; si non paret, absolve.*—Gaius fi judecător. Dacă ți se pare că fondul Cornelian e al luĭ Primus după dreptul Quiriților, și după arbitriul tĕŭ nu se va restitui, atunci condemnă pe Secundus ca să plătéscă luĭ Primus cât face acel fond."

In casul nostru însă va trebui ca acțiunea să aibă o ficțiune, și în capul formuleĭ va fi următórea ficțiune: „*Gaius judex esto: Si quem fundum Cornelianum Primus emit, quique ei traditus est, anno possedisset, tum si eum fundum, de quo agitur, ejus ex jure Quiritium esse opporteret, nisi arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit, condemna; si non paret absolve.*— Dacă fondul Cornelian, pe care Primus l'a cumpărat, și care ĭĭ a fost trădat, dacă pe acest fond Primus, îl ar fi posedat doĭ anĭ, vedĭ atunci dacă în asemenea cas, aĭ găsi cu cale că ar trebui să fie al luĭ după dreptul Quiriților, și atunci, dacă nu se va restitui după arbitriul tĕŭ, condamnă pe Secundus să plătească luĭ Primus, cât face acest fond. Iar dacă, în asemenea hypotesĕ, nu aĭ găsi cu cale acésta, absolvĕ-l."

Ficțiunea aci este: „*Dacă Primus ar fi possedat fondul Cornelian doĭ anĭ.*" Cu ajutorul acesteĭ ficțiunĭ póte el să reclame lucrul, a căreia possessiune a perdut, de la Secundus care nu se găsește în uă posițiune destul de favorabilă, căcĭ el nu posedă cu justă causă și bună credință, și prin urmare va fi învinsŭ de Primus.

§ 37. „*Item civitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine agat, aut cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio constituta est, si modo justum sit eam actionem etiam ad peregrinum extendi: velut si furtum faciat peregrinus, et cum eo agatur,*

*formula ita concipitur*: **Judex esto. *Si paret* ope consiliove Dionis Hermaei filii, furtum factum esse paterae, quam ob rem si civis Romanus esset, pro fure damnum decidere oporteret, *et reliqua. Item si peregrinus furti agat, civitas ei Romana fingitur. Similer si ex lege Aquilia peregrinus damni injuriae agat, aut cum eo agatur, ficta civitate Romana, judicium datur.*** — Asemenea qualitatea de cetăţean român este atribuită într'un mod fictiv peregrinuluĭ, dacă el intentéză o acţiune saŭ daca se intentéză o acţiune în contra luĭ, în unul din acele casurĭ în care s'a creat de legile nóstre uă acţiune care este just să se în tindă şi la peregrin. De exemplu, dacă peregrinul comite un furt, şi este acţionat, formula acţiuneĭ este concepută ast-fel: *Cutare fiĭ judecător. Dacă ţi se pare că s'a furat uă pateră (cupă) de aur prin opera şi intenţiunea luĭ Dion fiul luĭ Hermeŭ, pentru care fapt, dacă ar fi cetăţean roman, ar trebui ca furŭ să plătească paguba*, şi cele-l-alte. Asemenea şi dacă în virtutea legiĭ Aquilia, pentru pagubă fără drept făcută, un peregrin ar voi să intente acţiune saŭ s'ar intenta în contra luĭ acţiune, acţiunea s'ar da inserându-se în *intentio, ficţiunea existenţeĭ qualităţeĭ de cetăţean roman.*" Uă altă ficţiune este aceia introdusă de un pretor, al căruia nume nu 'l cunóştem (pentru că Gaius nu ni-l spune şi nicĭ vre-o altă sorginte nu există în această privinţă), în favórea peregrinilor. In dreptul roman sunt acţiunĭ care se aplică de la început, de la origine, şi la cetăţenĭ Romanĭ şi la peregrinĭ. Acestea sunt tóte acţiunile derivênd din *jus gentium*, cum sunt acţiunele resultând din contractele consensuale, precum şi din deposit, comodat, *pignus* etc.— Sunt însă acţiunĭ, cum este acţiunea *furti, ex lege Aquilia*, care la origine, aŭ fost create pentru cetăţenĭ Românĭ şi aplicabile numaĭ lor. Ast-fel sunt în regulă generală *toate acţiunile stricti juris*. La început, probabil pe când Romaniĭ nu cuceriseră nicĭ uă

provinciă, eĭ nu cunoşteaŭ pe streinĭ de cât ca membriĭ aĭ uneĭ naţiunĭ independente. Dintre aceştia cu uniĭ aveaŭ relaţiunĭ de amiciţiă, de asociaţiă etc. Pe ceĭlalţĭ însă îĭ consideraŭ ca inimicĭ. Acestora putea, chiar în timp de pace, să le răpéscă orĭ-ce, şi să se considere ca proprietarĭ, ca cum ar fi de ocupaţiune în timp de resbel. Acestora, nerecunoscându-le nicĭ un drept de proprietate faţă cu eĭ Romaniĭ, vice-versa nicĭ eĭ Romaniĭ nu puteaŭ să se considere ca proprietarĭ faţă cu dênşiĭ. Precum Romaniĭ consideraŭ ca *bona presa*, tot ce luaŭ de la aceĭ streinĭ, chiar în timp de pace, asemenea şi tot ce aceĭ streinĭ luaŭ de la Romanĭ chiar în timp de pace, eraŭ siliţĭ să'l considere ca bine luat de eĭ. De aceia nicĭ că putea să fie posibilitate de report de furt între Romanĭ şi asemenea peregrinĭ. Şi de aceia acţiunea *furti* nu a fost la început aplicabile de cât între cetăţenĭ Romanĭ. Maĭ târdiŭ însă, când Romaniĭ supuseră şi încorporaseră provinciĭ, începuseră să facă cunoştinţă cu altă specie de peregrinĭ- cu suppuşĭ d'aĭ lor. Acestora nu putea se nu le recunóscă dreptul de proprietate faţă cu eĭ Romaniĭ, şi vice-versa sĕ se considere Romaniĭ faţă cu dênşiĭ ca proprietarĭ. De aceia în cas de furt între un Roman şi un asemenea peregrin necesitatea de extensiune a acţiuneĭ civile de furt, creată special pentru cetăţenĭ Romanĭ, prin miḑlocul uneĭ ficţiunĭ. ficţiunea că peregrinul este cetăţian roman.

Să luăm de exemplu *acţiunea furti*. Acéstă acţiune e creată de lege în favórea cetăţenilor Romanĭ. Prin urmare, fie că acela de la care s'a furat, fie că acela care a furat, e peregrin, nu se póte da acţiunea *furti directa* în contra nicĭ unuia pentru că acţiunea *furti* e creată pentru cetăţenĭ Romanĭ şi nu póte fi dată de cât între cetăţenĭ Romanĭ. S'a întins însă în urmă acţiunea pentru causă de utilitate, şi s'a acordat ca acţiune *utilis fictitia* şi în casul în care furul saŭ victima furuluĭ e un peregrin.

Ecă formula acţiuneĭ: „Gaius fi judecător. Daca ţi

se pare că cu ajutorul său consiliul lui Dionisiu, fiul lui Ermeŭ — s'a furat uă pateră (cupă) de aur, atunci dacă din causa acestuĭ furt, presupuind că furul ar fi cetățian roman, ar trebui să hotărești ca să plătéscă paguba cu titlul de fur. ș. c. l.“

Intêiŭ și întêiŭ este *demonstrațiunea* — căci în acțiunele *furti* nu e ca în acțiunile reale, nici, măcar că e o *condictio certi*, ca în cele-lalte *condictii*, cum e aceia care resultă din *mutuum*, din *testament.* din o *stipulațiune.* In *condictio furtiva* începe acțiunea prin o *demonstratio* în care se explică obiectul, speția, se expune faptul, și pe urmă vine *intentio.*

Ast-fel: „Dacă ți se pare că cu ajutorul său consiliul lui Dionisiu, fiul lui Ermeŭ, s'a furat o pateră de aur“. Acésta este *demonstratio.* după care vine ficțiunea: „daca, în asemenea cas, presupuind că Dionisiŭ ar fi cetățian roman, ar trebui să plătéscă paguba ca fur“ ; — și apoi urméză *intentio* și *condemnatio* ca și în *condictio furtiva* directă, care se dă între cetățeni Romani. Tot așa era și pentru acțiunea *damni injuria dati* în virtutea legii Aquilia, care la început s'a introdus pentru cetățeni Romani și care în urmă, prin mijlocirea uneĭ asemenea ficțiuni, s'a întins și la peregrini.

§ 38. „*Praeterea aliquando fingimus adversarium nostrum capite deminutum non esse. Nam si ex contractu nobis obligatus obligatave sit, et capite deminutus, deminutave fuerit, velut mulier per coemptionem, masculus per adrogationem, desinit jure civili debere nobis, nec directo intendere possumus eum eamve dare oportere; sed, ne in potestate ejus sit jus nostrum corrumpere, introducta est contra eum eamve actio utilis rescissa capitis deminutione, id est, in qua fingitur capite deminutus deminutave non esse.* — Pe lângă acésta câte o-dată închipuim că adversarul nostru n'a fost *capite deminutus*, n'a suferit capitis deminutiune. Căci dacă cine-va este obligat séŭ obligată către noi prin contract, și în

urmă este *capite* deminut séŭ deminută, de exemplu un bărbat prin adrogaţiune, o femeiă prin coempţiune, el séŭ ea încetéză d'a ne maĭ datori după dreptul civil, şi decĭ direct nu maĭ putem pretinde că ne datoreşte a ne da; dar ca să nu atârne de debitor destrugerea dreptuluĭ nostru, s'a întrodus în contra capite deminutuluĭ séŭ capite deminuteĭ o acţiune utilă, rescindêndu-se capitis deminuţiunea, adică în care se închipueşte, se presupune că nu a fost capite deminut séŭ capite deminută".

O altă ficţiune este acea care e întrodusă de un pretor al căruia nume nu'l cunóştem, căcĭ Gaius nu ni'l spune, în casul de restituţiune *in integrum* a unuĭ creditor în acţiunea ce avea contra unuĭ debitor, liberat civilemente de obligaţiunea sa din causa capitis deminuţiuneĭ ce a suferit.

*Capitis deminutio* este perderea parţială séŭ totală a mănuchiuluĭ de drepturĭ ce póte resida pe capul uneĭ persóne la Romanĭ, este alterarea parţială séŭ totală a capacităţeĭ séle juridice.

O persónă, la Romanĭ, póte avea treĭ seriĭ de drepturĭ, drepturĭ ca om liber, drepturĭ ca cetăţian roman şi drepturĭ ca membru în o familiă civilă romană. Se póte întâmpla ca o persónă să nu aibă de cât pe cele d'âncêiŭ: astfel este peregrinul. Se póte să aibe pe cele d'âncêiŭ şi pe cele d'al duoilea numaĭ: astfel este libertinul cetăţian roman în momentul manumisiuneĭ séle. Se póte întâmpla se aibă pe câte-şĭ treĭ, şi atuncĭ el are maxima sumă a drepturilor, mănuchiul complect al drepturilor: astfel este cetăţianul roman membru al uneĭ familiĭ óre-care civile.

Suma totală a acestor drepturĭ, mănuchiul complect, neştirbit, de drepturĭ, constitue cea ce se numeşte *caput*, la Romanĭ. Când acest *caput* este alterat în total saŭ în parte, se ḑice că este *capitis deminutio*. *Deminuere* aci însemnéză, în adevĕr, perdere fie parţiale, fie totale din *caput*, din suma maximă a drepturilor de pe capul

uneĭ persóne. Acéstă instituție fiind eminamente de drept civil, nu se aplică de cât cetățenilor Romanĭ. Un peregrin când cade în servitute, își perde în adevĕr drepturile de om liber, însă nu suferă *capitis deminutio*. In sens invers un serv, când este manumis, măcar că prin manumissiune, ar deveni nu numaĭ liber, dar și cetățean Roman, nu suferă *capitis deminutio*, căcĭ servul nu are personalitate juridică, prin urmare nu are nicĭ un drept, nu are decĭ *caput*.

Când însă un cetățean Roman perde o parte saŭ totul din suma drepturilor ce avea, el este *capite minutus*, suferă o *capitis deminutio*, căcĭ *caput* al sĕŭ este alterat. Când perderea este totale, când *caput* este complectamente distrus, când devine servŭ, el suferă *maxima capitis deminutio*, căcĭ îndură maxima perdere de drepturĭ, maĭ mult nu póte perde, a perdut libertatea, și prin consequență și cetățenia și drepturile din familia sa civilă, căcĭ numaĭ ómenĭĭ liberĭ pot fi cetățenĭ romanĭ, și numaĭ cetățenĭĭ Romanĭ pot avea familiĭ civile. Când perderea este maĭ mică, dar nu mică de tot, când cine-va perde drepturile de cetățean și de membru al familieĭ civile din care făcea parte, de esemplu când devine peregrin, atunci *capitis deminutio*, este *media*, nu e *maxima*, căcĭ n'a perdut tot, a conservat drepturile de om liber. Când însă conservând libertatea și cetățenia a perdut numaĭ drepturile din familia sa civilă, din care făcea parte până în acel moment, el atunci suferă *minima capitis deminutio*, a perdut numaĭ o serie din cele treĭ de drepturĭ, conservând pe cele-l'alte.

Unul din efectele propriĭ ale *capitis deminuțiuneĭ*, fie chiar *minima*, este liberarea debitoruluĭ de datoriile sale. Se consideră *capite minutul*, chiar acela care a suferit numaĭ minima *capitis deminutio*, că nu maĭ e aceiașĭ persónă civilă, căcĭ nu maĭ face parte din aceiașĭ familie civilă, că a încetat de a exista civilemente, a

quasi murit civilemente, și fiind că obligația era inherentă persónei luĭ, cu el a murit și obligația.

Ca să se repare însă prejudiciul resultat din acéstă *capitis deminutio*, dreptul pretorian a intervenit, și corregând aci dreptul civil, *emendando vetus jus*, a rescins capitis deminuțiunea, și a restabilit vechea obligațiune. Vechea acțiune civilă, acordată de dreptul civil creditoruluĭ s'a stins și stinsă rămâne civiliter, acțiunea directă a dispărut. Pretorul însă, *utilitatis causa*, rescindênd capitis deminuțiunea, dar neavênd coragiul de a renoi-o pe față vechia acțiune civile, ne avênd coragiul a desmormênta vechia acțiune directă ce aparținea creditoruluĭ, îi da alta, *utilitatis causa, fictițiă*, îi dă, *utilitatis causa*, o acțiune *utilĕ*, căci cea directă este stinsă, îĭ dă, cum se maĭ ḑice, o acțiune fictițiă, o acțiune în care presupune că debitorul n'a suferit capitis deminutiune, nu a fost *capite minutus*. Să presupunem de exemplu că Aulus Agerius avea să ia ḑece miĭ de serterți de la Numerius Negidius în virtutea uneĭ stipulațiunĭ. Dacă Numerius Negidius debitorul n'ar fi *capite minutus*, acțiunea numită *condictio certi*, acțiune civilă, directă, ar suna ast-fel: „*Gaius judex esto. — Si paret Numerium Negidium Aulo Agerio decem millia sestertium dare oportere, judex, Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium decem millia condemna. Si non paret absolve.*—Gaius fiĭ judecător. Dacă ți se pare că Numerius Negidius e dator să dea ḑece miĭ de sesterți luĭ Aulus Agerius, condemnă pe Numerius Negidius către Aulus Agerius la ḑece miĭ de sesterți. Dacă nu ți se pare, absolvĕ-l. „Dar Numerius Negidius a suferit o *capitis deminutio*, fie chiar *minima*, de exemplu, s'a dat în adrogațiune. El nu maĭ face parte din familia sa civilă naturală. A intrat prin adrogațiune în altă familie. Civilemente nu maĭ e el. Persóna sa civilă a dispărut, și cu el și obligațiunea civilă după capul luĭ. A rĕmasŭ însă obligat naturaliter. Dar obligația naturală nu e garantată prin acțiune.

Pretorul în locul acțiuneĭ civile, directe, stinse, dă alta pretoriană, fictiță, ca cum n'ar fi *capitis deminutio*. Ficțiunea e că Numerius Negidius n'a fost *capite minutus*. Formula acțiuneĭ va fi concepută, puindu-se o ficțiune într'ênsa înainte de *intentio*. Ea va fi concepută ast-fel: „*Gaius judex esto*. **Si Numerius Negidius capite minutus non esset**, *tum si Numerius Negidius Aulo Agerio decem millia sestertios dare opporteret, judex, Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium decem millia condemna. Si non paret absolve.*—Gaius fiĭ judecător. *Dacă Numerius Negidius n'ar fi capite minutus*, atuncĭ veḑĭ judecătorule de s'ar cade ca Numerius Negidius să dea ḑece miĭ de sesterțĭ luĭ Aulus Agerius, și în asemenea cas condemnă pe Numerius Negidius către Aulus Agerius la ḑece miĭ de sesterțĭ. La din contră, absolvĕ-l.“

Iată atâte acțiunĭ *fictitie*, întroduse de pretor, prin care pretorul, în materie de *pignoris capio* simplifică procedura obstructivă a legiĭ, în cele-l-alte casurĭ cu ajutorul ficțiuneĭ acordă acțiune acelora care după rigórea dreptuluĭ civil n'ar fi avut, dar care equitabil trebue să aibe.

Iată cum cu ajutorul acestor ficțiunĭ pretorul a simplificat formele pernicióse ale legeĭ; iată cum a coresŭ inquitatea în fond a dreptuluĭ civil.

De aci putem vedea ce de servicĭĭ a adus acéstă celebră legislațiune pretoriană societățeĭ romane, și tutulor locuitorilor din imperiul roman. Ast-fel în cât putem să ḑicem, cu drept cuvênt, că cu ajutorul jurisconsulților romanĭ care prin scrierile lor, prin ceia ce se numește *responsa prudentium*, aŭ întroduș o mulțime de instituțiunĭ și aŭ coresŭ o mulțime de asperităților, și cu ajutorul edictelor pretorilor fie urbanĭ, fie peregrinĭ mereŭ correse, mereŭ îmbunătățite, precum și cu ajutorul edictelor provinciale, legislațiunea romană, la început dură, aspră, formalistică,

curiósă şi chiar caraghiósă, a ajuns să devie în cele din urmă prototipul legislaţiuneĭ private, prototip nu numaĭ pentru statele contimporane cu Romaniĭ, care n'aŭ ajuns nicĭ de a se apropia de perfecţiunea acesteĭ legislaţiunĭ, dar prototip până astăḑĭ, fiind-că până în ziua de astă-ḑĭ acéstă legislaţiune servă ca model celor-l-alte legislaţiunĭ; ea e sorgintea tutulor celor-l-alte legislaţiunĭ în imensă mare parte, şi acolo unde nu e sorginte, prin raţionament şi deducţiune putem să ḑicem că e model de legislaţiune, că este ca operile luĭ Canova, Michel Angel, în sculptură, ale luĭ Rafael în materie de pictură, opere nemuritóre de care d'abia avem curagiul şi puterea să ne apropiem.

# DESPRE FIDEICOMISE

## INSTITUȚIUNILE LUI JUSTINIAN

CARTEA II, TITLURILE 23 ȘI 24.

Cu deosebire de legat și de instituțiune de herede, care sunt dispositiuni imperative ale testatoruluĭ în favórea uneĭ persóne pe care el vrea să o gratifice, fideicomisul din contră este o dispositiune precativă ce face o persónă pentru casul și momentul în care nu va maĭ fi în viață, fie că testésă, fie că móre intestat, în favórea uneĭ persóne căria vrea să'ĭ facă o liberalitate, și pe care o pune în sarcina séŭ a heredeluĭ testamentar, séŭ a bonorum posesoruluĭ testamentar, séŭ a heredeluĭ seŭ *ab intestat*. Formele fideicomisuluĭ eraŭ lăsate la dispositia dispunătoruluĭ. Fideicomisul putea chiar să fie făcut verbal, putea chiar să fie făcut prin semn, și proba luĭ în legislația clasică putea fi făcută în orĭ-ce mod, chiar numaĭ prin declarația cu jurământ a duoĭ martorĭ. Theodosiŭ ceru ca în cas de a nu fi scris fideicomisul, fideicomisarul să nu pótă proba

existența luĭ de cât cu cinci martorĭ, iar nu numaĭ cu duoĭ ca în dreptul comun. Justinian merse maĭ departe, dar tot nu reveni la dreptul clasic, el a permis proba fideicomisuluĭ séŭ prin scris, séŭ cu cinci martorĭ, séŭ cu jurământul deferit fiduciaruluĭ, însă după ce fideicomisarul jurase *proprio motu, de calumnia*, adică că nu pornește din spirit de șicană.

Fideicomisul póte avea de obiect séŭ întregul patrimoniŭ séŭ o parte aliquotă a patrimoniuluĭ dispunătoruluĭ, și atunci el sémănă cu hereditatea, séŭ unul séŭ maĭ multe obiecte determinate, séŭ libertatea, séŭ un drept incorporal, séŭ o liberațiune, și atunci el sémănă cu legatul.

Cel ce este însărcinat a executa fideicomisul se numește *fiduciar*, beneficiarul se numește *fideicomisar*.

Forma obicĭnuită a fideicomisuluĭ, fie de hereditate, fie singular, este cea următóre. De esemplu pentru fideicomisul de hereditate: „Lucius Titius heres esto, rogo te, Luci Titi, petoque a te, ut, quum primum poteris hereditatem meam adire, Gaio Seio reddas restituas. — Lucie Titie fi moștenitor, și te rog, ca, îndată ce veĭ putea face adițiune de hereditatea mea, să o predaĭ și restituești luĭ Gaius Seius. „Pentru fideicomisul singular:“ Lucius Titius heres esto, rogo te Luci Titi, séŭ fidei tuae committo, Luci Titi, ut des fundum Cornelianum Gaio Seio, séŭ ut manumittas Stichum, séŭ ut reficias domum Gaii Seii, séŭ ut ab illo non petas quod mihi, séŭ quod tibi debet. — Lucius Titius fi moștenitorul meŭ, și te rog, Lucie Titie, séŭ încredințez ție Lucie Titie sarcina de a da fondul Cornelian luĭ Gaius Seius, séŭ de a manumitte pe Stichus, séŭ de a reclădi casa luĭ Gaius Seius, séŭ să nu maĭ cerĭ de la Gaius Seius ceia ce'mĭ datorește mie séŭ ție.“

I. Să ne ocupăm maĭ întâiŭ de fideicomisul de hereditate.

Fideicomisul de hereditate este acea dispositiune prin care o persónă dispune pentru momentul când

nu va mai fi în viață, fie prin testament fie prin codicil confirmat séŭ neconfirmat prin testament, însărcinând pe heredele seŭ testamentar, pe heredele seŭ *ab intestat*, séŭ pe un precedent fideicomisar, care devine la rîndul seŭ fiduciar, a restitui tótă hereditatea séŭ o parte dintr'ênsa, tot ce a primit din hereditate séŭ o parte numaĭ din ceia ce a primit.

Fără acceptațiunea fiduciaruluĭ însărcinat a restitui, fideicomisul cade. De aceia s'aŭ luat mĕsurĭ ca fiduciarul să accepte. Restituirea fideicomisuluĭ de către fiduciar se face prin simpla declarațiune a fiduciaruluĭ, verbal saŭ înscris. Dar acéstă restituțiune constatată nu are alt efect de cât a pune tóte lucrurile corporale ale heredităților *în bonis*, între bunurile fideicomisaruluĭ. Decĭ el va avea necesitatea să usucapă tóte lucrurile *mancipi* spre a câștiga asupră-le *dominium ex jure Quiritium*. Iar creanțele și datoriile defunctuluĭ, rĕmân tóte supra heredeluĭ instituit saŭ ab intestat, care este singurul continuator al persónei juridice a defunctuluĭ. El dar va putea și va avea dreptul de a urmări pe debitoriĭ moștenireĭ, a incassa de la eĭ, ceia ce datoreaŭ defunctuluĭ, contra luĭ dar vor putea și vor avea dreptul creditoriĭ defunctuluĭ a intenta acțiunile lor, și a incasa din mâinele luĭ, ceia ce defunctul le datorea. Cu chipul acesta restituția nu era complectă, și de aceia a trebuit să se stabiléscă regulĭ, după care să se aducă la îndeplinire efectele restituțiuneĭ care *ipso jure* era incomplectă.

Aceste regulĭ n'aŭ fost în toțĭ timpiĭ legislațiuneĭ romane aceleași, ci aŭ variat după timp. In privința acésta avem a distinge patru perióde :

1) Perioda de la August, când fideicomissele aŭ devenit obligatoriĭ, și până la anul 62 după Christŭ, când s'a promulgat Senatusconsultul Trebellian.

2) Perioda pur trebeliană de la anul 62 până la

anul 73, epoca promulgării Senatus consultului Pegasian.

3) Perioda mixtă pregasiano-trebeliană de la anul 73 după Christ până la Justinian.

4) Perioda justinianeă.

I. In perioda d'întêia, în pratică, s'a introdus obiceiul ca fiduciarul să mancipe hereditatea, saŭ partea aliquotă din hereditate care forma obiectul fideicomisului, fideicomisarului pe *un sesterțŭ, nummo uno*, cum ḑic textele, și atunci fiduciarul figura ca vênḑĕtor și fideicomisarul ca cumpĕrător al heredităței, și interveneaŭ între eĭ aceleași stipulațiuni care interveneaŭ în cas de vênḑare reale a heredităței, în care caz singura deosebire era că vênḑarea era seriósă și pentru suma convenită, pe când aci vênḑarea era fictiță și pe un sestert. Fiduciarul promitea heredelui dând și un fidejusor că'ĭ va restitui tot ce va incasa de la debitoriĭ defunctului, séŭ că'l va constitui *procurator in rem suam* ca să urmăréscă el pe comptul sĕŭ pe debitoriĭ moștenireĭ. *Spondes-ne*, ḑicea fideicomisarul fiduciarului, *me procuratorem in rem meam constituere ad agendum contra debitores hereditarios, vel quiquid ad te ex hereditate pervenisset, mihi restituere.* Și fiduciarul rĕspundea : *Spondeo.* Apoĭ întreba pe fidejusor : *Idem fide tua esse jubes.* Și acesta rĕspundea : *Fidejubeo.* Fideicomisarul la rêndul sĕŭ promitea fiduciarului, dând și un fidejusor, că'ĭ va restitui tot ce acesta va fi silit să plătéscă creditorilor heredităței. *Spondes-ne*, întreba fiduciarul pe fideicomisarŭ, *quidqui l ego hereditario nomine solvam, te mihi restituturum.* Și fideicommisarul rĕspundea : *Spondeo.* Apoĭ întreba pe fidejusor : *Idem fide tua esse jubes.* Și acesta rĕspundea, *fidejubeo.* Acest sistem pe lângă inconvenientul de a fi silit să se recurgă la aceste stipulațiuni, la mancipațiunea fictitiă, și la darea respectivă de socotelĭ, adică la atâtea formalităță, maĭ presinta și in-

convenientul possibilității insolvabilității fiitóre a fiduciaruluĭ și a fidejusoruluĭ sĕŭ pentru fideicomisarŭ, și vice-versa.

II. Sub domnia împĕratuluĭ Neron, un Senatus-consulț propus de consulii Trebellius Maximus și Seneca, philosophul, voind să remedieze la inconvenientele sistemuluĭ expus maĭ sus, decise că pe fiitor fideicomisarul, prin simplul efect al restituțiuneĭ, este învestit, *fictitio modo*, de acțiunile defunctuluĭ, activ și pasiv, și că de aceia el va putea intenta *utiliter* pentru partea luĭ cuvenită din hereditate, pentru totul, daca fideicomisul coprindea tótă hereditatea, acțiunile defunctuluĭ contra debitorilor seĭ; și de aceia se adapta printr'o ficțiune introdusă în *intențiunea* formuleĭ, acțiunea ce defunctul avea contra debitoruluĭ sĕŭ. Și de aceia și aceste acțiunĭ utile eraŭ acțiunĭ fictiții. Vice-versa creditoriĭ defunctuluĭ vor putea intenta contra fideicomisaruluĭ *utiliter* acțiunele ce eĭ puteaŭ intenta contra defunctuluĭ. Și aceste acțiunĭ eraŭ fictiții. Iar fiduciarul avea acțiunile directe, activ și pasiv. Dacă el era însărcinat să restitue tótă hereditatea, aceste acțiunĭ eraŭ paralisate în total când eraŭ intentate de el, prin excepțiunea *restitutae hereditatis* ce 'ĭ puteaŭ opune debitoriĭ defunctuluĭ iar când eraŭ intentate contra luĭ, prin aceiașĭ excepțiune ce el opunea creditorilor defunctuluĭ; pentru partea numaĭ din hereditate restituite, când fideicomisul coprindea numaĭ parte din hereditate. Probabil ficțiunea era aceiașĭ ce se insera în acțiunile fictiții acordate bonorum posesoruluĭ sĕŭ contra luĭ, ficțiunea adică pusă după *datio judicis*, în capul *intențiuneĭ*: *Si Aulus Agerius Lucio Titio heres esset.*

Cu acest sistem se evită necesitatea *mancipațiuneĭ nummo uno*, a stipulațiunelor *emptae et vinditae hereditatis*. și pericolul de fiitóre insolvabilitate a fiduciaruluĭ saŭ a *fideicomisaruluĭ*. Și când fiduciarul era însărcinat a restitui numaĭ parte din hereditate, lucrurile se petreceaŭ, prin ajutorul acestor acțiunĭ utile și

a escepțiuneĭ *restitutae hereditatis*, ca cum ar fi fost instituiți douĭ heredĭ. Și nicĭ un inconvenient nu era în practică, în fond. D r când fideicomisul coprindea tótă saŭ immensă mare parte din hereditate, saŭ când, din causa dificultăților de liquidațiune, fiduciarul nu vrea să priiméscă hereditatea, atunci inconvenient exista. Căcĭ fiduciarul neputênd invoca quarta Falcidia, care nu era întocmită de cât în contra legatelor (căcĭ nicĭ că exista fideicomise în timpul luĭ Falcidius), n'avea interes a accepta hereditatea și atunci fideicomisul devenea caduc. E adevĕrat că în multe casurĭ, acest inconvenient era înlăturat prin transacțiunĭ intervenite între fiduciar și fideicomisar, transacțiunĭ prin care fideicomisarul lăsa o parte din hereditatea fiduciaruluĭ ca să'l determine a face adițiune de hereditate și a restitui. Dar asemenea transacțiunĭ nu puteaŭ în tot-d'a-una să depărteze inconvenientul. Căcĭ se putea întâmpla ca fiduciarul să creadă hereditatea insolvabilĕ saŭ aprópe insolvabilĕ și să nu vrea în nicĭ un chip a face adițiune, și în acéstă a doua perióda fideicomisarul nu avea dreptul a sili pe fiduciar să facă adițiune de hereditate în riscul și pericolul sĕŭ ; saŭ să vrea să specule fiduciarul pe fideicomisar, cerêndu'ĭ o parte mare din hereditate, ca să facă adițiune.

III. Spre a depărta aceste inconveniente, s'a promulgat în timpul luĭ Vespasian, în anul 73 după Christ, senatus-consultul Pegasianu, după propunerea consulilor Pegasus și Pusio. In acéstă d'a treia perióda se aplică și senatus-consultul Pegasianu și senatus-consultul Trebellian, după hypothese și imprejurărĭ. Senatus-consultul Pegasianŭ, prin imitațiunea legiĭ Falcidia, care permitea heredeluĭ instituit a reduce legatele la treĭ pătrimĭ din hereditate, reținênd o pătrime dintr'ênsa, permise fiduciaruluĭ a reține o pătrime din patrimoniul defunctuluĭ, numită *quarta pegasiană*, și a reduce prin urmare fideicomisele la treĭ pătrimĭ. Sub acest senatus-consult, fideicomisarul nu maĭ ține loc de herede, ci de

legatar parțiar. Numim legatar parțiar, legatarul unei părți aliquote din hereditate. Când se întêmplă una ca acésta este de usŭ la Romani ca să intervie stipulațiunĭ între herede și legatarul parțiar, numite stipulațiunĭ *partis et pro parte*. Heredele stipulă de la legatar că'ĭ va restitui o parte proporțională cu partea din hereditate legată luĭ, din cea ce el va fi silit să plătéscă creditorilor defunctuluĭ, și vice-versa legatarul parțiar stipulă de la herede că'l va constitui procurator *in rem suam* spre a urmări pentru porțiunea proporțională cu partea legată luĭ din hereditate pe fie-care din debitoriĭ moștenireĭ, saŭ că'ĭ va restitui porțiunea proporțională cu partea legată în hereditate din ceea ce va incasa de la debitoriĭ defunctuluĭ.

Asemenea stipulațiunĭ intervenea între fiduciar și fideicomisar. Fiduciarul era el direct obligat către creditoriĭ defunctuluĭ și avea dreptul a urmări pe debitoriĭ moștenireĭ. Fideicomisarul nu avea nicĭ activ nicĭ pasiv, nicĭ o acțiune, nicĭ măcar utilĕ, cum era sub Trebelianul. De aceia fiduciarul stipula de la fideicomisar că'ĭ va restitui treĭ patrimĭ din ceia ce el va fi silit a plăti creditorilor defunctuluĭ (pentru o patrime remânea singur definitiv respunzător, căcĭ reținea o quartă din moștenire), iar fideicomisarul stipula la rândul seŭ de la fiduciar că'l va constitui procurator *in rem suam* spre a urmări pentru treĭ patrimĭ pe fie-care din debitoriĭ moștenireĭ séŭ că'ĭ va restitui treĭ pătrimĭ din ceia ce el va incasa de la debitoriĭ defunctuluĭ, pentru o pătrime fiduciarul păstra el beneficiul creanțelor hereditare, de óre-ce reținea o quartă din hereditate.

Dar Pegasianul nu se aplica de cât când fiduciarul accepta de bună voie moștenirea și restituea cele treĭ pătrimĭ din bunurile hereditare. Dacă însă nu vrea să facă adițiune spontaneŭ, Senatusconsultul Pegasianŭ, cu deosebire de cel Trebelian, care nu impunea heredeluĭ fiduciar necesitatea de a accepta, permitea fidei-

comisaruluĭ să constrângă, prin pretor, séŭ prin magistraţiĭ municipalĭ, pe fiduciar să accepte moştenirea, şi în acest cas era dator să restitue întreg fideicomissul, fără se reţie quarta, şi fideicomisarul era obligat să priméscă restituţiunea, şi în acest cas însuşĭ Pegasianul decidea că restituţiunea se va opera în virtutea Senatus-consultuluĭ Trebelian; prin urmare se daŭ atunceĭ acţiunĭ utile şi fictitie, activ şi pasiv, fideicomisaruluĭ şi contra luĭ pentru tóte creanţele şi datoriele moştenireĭ, şi nu maĭ era trebuinţă să intervină nicĭ un fel de stipulaţiunĭ între el şi fiduciar.

Sub imperiul acestuĭ Senatusconsult Pegasian, patru hypotese se pot presinta:

1. Fiduciarul face adiţiune de bună voie, şi fideicomisul nu trece peste treĭ pătrimĭ din hereditate. In acéstă hypothesă, toţĭ jurisconsulţiĭ sunt de acord că restituţia se face după Trebelianul. Acţiunĭ directe aparţin heredeluĭ pentru partea luĭ în hereditate, şi utile pentru rest fideicomisaruluĭ. Nu e loc aci la nicĭ un fel de stipulaţiunĭ.

2. Fiduciarul face adiţiune spontaneŭ, dar fideicomisul trece peste treĭ pătrimĭ, şi fideicomisarul vrea să reţie quarta. In acest cas se aplică Senatus-consultul Pegasian, acţiunele activ şi pasiv aparţin fiduciaruluĭ, şi între acesta şi fideicomisar intervin stipulaţiunile *partis et pro parte*.

3. Fiduciarul face adiţiune spontaneŭ, dar de şi fideicomisul trece peste treĭ patrimĭ din hereditate, el nu vrea să reţie quarta ci vrea să execute integral voinţele defunctuluĭ. In acest cas, logica ar fi cerut ca să se aplice Trebelianul.

Şi de astă părere eraŭ Paul şi Modestin. Dar Gaius era de părere să se aplice Pregasianul, şi măcar că fiduciarul nu vrea să profite de quartă, totuşĭ acţiunile să'ĭ aparţie luĭ activ şi pasiv pentru întregimea creanţelor şi datorielor hereditare, şi să aibe nevoie a recurge la stipulaţiunile *partis et pro parte*,

saŭ *emptae et venditae hereditatis*, pe care să facă să intervie între el şi fideicomisar, stipulaţiunĭ care nu difereaŭ între ele prin natura ci numaĭ prin întinderea lor. Şi, lucru curios, acésta este opiniunea ce a prevalat în practică, chiar în epoca clasică.

Eacă textele :

Paul, *Sententæ*, cartea IV, tit 3 § 2: „Totam hereditatem restituere rogatus, şi quartam retinere noluit, *magis* est ut ex Trebelliano debeat restituere : tunc enim omnes actiones în fideicomisarium dantur. — Heredele instituit, care este însărcinat să restiue întréga hereditate, dacă nu vrca să reţie quarta, *è de preferat* pentru el să restitue în virtutea Trebelianuluĭ ; căcĭ atuncĭ tóte acţiunele sunt date fideicomisaruluĭ şi contra luĭ.“

Modestin, legea 45 *Ad. S. C. Trebellianum* 36, 1 : „Qui totam hereditatem restituere rogatus, quartam retinere non vult, fidumque obsequium defuncti precibus praebere desiderat : sua sponte adire debebit hereditatem, quasi ex Trebelliano eam restituturus ; suaserim tamen, suspectam potius dicat hereditatem, coactusque a praetore restituat : hoc enim casu ex ipso Trebelliano restituere videtur : expositoque hereditario metu, universas actiones in eum transferri qui recipit hereditatem.—Heredele care rugat fiind a restitui întréga hereditate, nu vrea să reţie quarta, ci doreşte să dea o credinciósă ascultare rugăciunelor defunctuluĭ, trebue să accepte de bună voie hereditatea, ca unul ce are să o restitue în virtutea Trebelianuluĭ ; cu tóte acestea, îl aş povăţui să ḑică maĭ bine că hereditatea este suspectă, şi să o restitue constrîns de către pretor : căcĭ în acest din urmă cas el este de sigur considerat că restitueşte în virtutea Trebelianuluĭ : şi expuind temerea ce are de sarcinele heredităţiĭ, să facă să se transfere tóte acţiunele hereditare pe capul aceluia care priimeşte hereditatea restituită. „După cum se vede, Modestin,

nu e sigur că fiduciarul făcênd spontaneŭ adițiune, restituția se va face după Trebelianul, ceia ce dovedește că în practică prevala opiniunea contrariă, și de aceia el povățuește pe fiduciar să accepte silit, căcĭ atuncĭ, după părerea tutulor, și textul expres al Senatus-consultuluĭ Pegasian, restituțiunea se făcea în virtutea Senatus-consultuluĭ Trebelian.

Gaius Instituțiunĭ, Cartea II, §§ 256 și 257 ; „At si quis plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, locus est Pegasiano Senatusconsulto.— Sed is qui semel adierit hereditatem, și modo sua voluntate adierit, sive retinuerit quartam partem, sive noluerit retinere, ipse universa onera hereditaria sustinet: sed quarta quidem retenta, quasi partis et pro parte stipulationes interponi debent, tamquam inter partiarium legatarium et heredem ; si vero totam hereditatem restituerit, ad exemplum emptæ et venditae hereditatis stipulationes interponendæ sunt. — Dacă însă cineva a fost însărcinat să restitue maĭ mult de cât treĭ pătrimĭ, saŭ chiar tótă hereditatea, este loc a se aplica Senatusconsultul Pegasian. Dar dacă acela care a primit heroditatea, a primit'o de bună voiă, atuncĭ el, or că va reține quarta, or că nu o va reține, suportă tóte sarcinele hereditare : dacă reține quarta, intervine între el și fideicomisarŭ stipulațiunile *partis et pro parte*, ca între legatarul parțiar și herede ; dacă însă restitue tótă hereditatea, intervin atuncĭ între fiduciar și fideicomisar stipulațiunĭ analóge cu acelea ce aŭ loc în cas de vêndare a hereditățeĭ“. — Cum vedem Gaius este precis, el declară că nu e loc a se aplica Trebelianul, de câte-orĭ adițiunea este spontaneă, și fideicomisul trece peste treĭ pătrimĭ din hereditate, fie că fiduciarul vrea, fie că nu vrea să beneficiese de quarta pegasiană. Căcĭ după Gaius, care este sabinian și typicar, textul Pegasianuluĭ e clar : e adițiune forțată, atuncĭ se aplică Trebelianul ; nu, se va

aplica orĭ-ce alt-ceva, or Pegasianul, or stipulaţiunele emptae et venditæ hereditatis, care după natură sémănă cu cele partis et pro parte ale Pegasianuluĭ, dar Trebelianul nicĭ o dată.

D. Demangeat nu citează alăturĭ cu Gaius pe nicĭ un alt jurisconsult. D. Accarias citézĕ ca fiind de aceiaşĭ părere pe Ulpian, Regulĭ, T. XXV § 14. Dar evident din transcrierea ce dăm la vale a acestuĭ paragraf, cu traducţiunea sa, se póte convinge orĭ-cine, că Ulpian, nu resolvă cestiunea acesteĭ hypotese, căcĭ el se ocupă de hypotesa în care fideicomissul nu trece peste treĭ pătrimĭ, adică de hypotesa nóstră ântêiŭ, şi de hypotesa în care fiduciarul reţine a patra parte, adică de hypotesa a douilea, iar nu de hypotesa a treilea, despre care el nu se ocupă, şi relativ la care nu putem induce sigur care va fi fost opiniunea sa. D. Accarias dar se înşeală evident, când enuméră pe Ulpian ca fiind de opiniunea neraţională a luĭ Gaius. Ba încă din contră, dacă e a face presupuneri, e maĭ de presupus, că el Proculian, va fi fost de opiniunea raţională a luĭ Paulŭ şi a luĭ Modestin.

Eacă acum şi textul luĭ Ulpian împreună cu traducţiunea :

Ulpian Regule T. XXV § 14 : „Is qui rogatus est alii restituere hereditatem, lege quidem Falcidia locum non habente, quoniam non plus, puta, quam dodrantem, restituere, rogatus est, ex Trebelliano senatusconsulto restituit, ut ei et in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas ; lege autem Falcidia interveniente, quoniam plus quam dodrantem vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatusconsulto restituit, ut, deducta parte quarta, ipsi qui scriptus est heres et in ipsum actiones conserventur : is autem qui recipit hereditatem, legatarii loco habeatur.—Cel care este rugat să restitue altuia hereditatea, în casul în care nu e loc la aplicarea legiĭ Falcidia, fiind că, de exemplul nu e rugat a restitui maĭ mult de treĭ pătrimĭ din here-

ditate, face restituțiunea în virtutea senatusconsultuluĭ Pegasianu, ast-fel în cât acțiunele să se dea aceluia și în contra aceluia, cuĭ s'a restituit hereditatea; când însă intervine aplicațiunea legiĭ Falcidia, pentru că heredele este rugat să restitue maĭ mult de treĭ pătrimĭ din hereditate, saŭ chiar tótă hereditatea, restituțiunea se face în virtutea Senatusconsultuluĭ Pegasianu, ast-fel în cât, heredele instituit, deducênd uă pătrime din hereditate, să conserve el activ și pasiv acțiunele: iar fideicomisarul care a primit hereditatea restituită, să fie considerat ca un legatar (parțiar)". In acest text vedem ḑicêndu-se legea Falcidia în loc de Senatusconsultul Pegasianŭ, căcĭ în adevĕr adesea orĭ Pegasianul e așia numit din causă că el e o imitațiune a Falcidieĭ.

4) In fine, hypotesa cea din urmă, fiduciarul face adițiune silită. In acest cas, Pegasianul este expres, după cum am arĕtat, find-că el ĭĭ refuză dreptul la quartă, el decide formal că restituțiunea se va face după Trebellian, fideicomissarul va avea activ și pasiv acțiunele defunctuluĭ, *utiliter et fictitio modo.*

Sistemul Senatusconsultuluĭ Pegasian presintă și el destule inconveniente, maĭ ântêiŭ inconvenientul formalismuluĭ stipulațiunelor partis et pro parte, și al douilea acela al pericoluluĭ insolvabilitățeĭ fiitóre a fiduciaruluĭ saŭ a fideicomisaruluĭ.

IV. De aceea Justinian contopi la un loc ambele Senatusconsulte, și decise că pe fiitor, ca și sub Trebellian, fideicomisarul va fi *loco heredis*. acțiunele se vor da luĭ și contra luĭ, și direct, pentru porțiunea ce ia din hereditate, și pentru totul dacă hereditatea i se restitue întrégă. Pe de altă parte el conservă douĕ dispositiunĭ din senatusconsultul Pegasian: 1° Fiduciarul care este însărcinat a restitui maĭ mult de treĭ pătrimĭ din hereditate, are dreptul daca face adițiune în mod spontaneŭ a reține quarta, și totuși, și în acest cas, fie-care, și el și fideicomisarul aŭ pentru porțiunea ce ia din hereditate

acțiunele hereditare activ și pasiv directe ; 2⁰ Fiduciarul care face adițiune silită, n'are dreptul a reține quarta, ci trebue să restitue întreg obiectul fideicomisului de hereditate.

Rare-orĭ, după cum știm, innovațiunile luĭ Justinian sunt fericite. Aci însă îl putem felicita că a reușit a trage un folos real din ambele Senatusconsulte și ale combina într'un mod rațional.

In fine Justinian autorisă în mod expres pe fiduciar care a restituit maĭ mult de treĭ pătrimĭ din hereditate de a exercita *condictiunea indebiti*, spre a recupera ceia ce a restituit pe d'asupra.

In dreptul clasic cestiunea era controversată. Paul decidea expres că nu e loc la repitițiune (Sentențe Cartea IV, t. 3 § 4). Valens (legea 68 § 1 Ad. S. C. Trebel.) era de părere contrariă. Opiniunea însă care prevalusse chiar în timpul clasic este admisibilitatea dreptuluĭ de a repeta, consacrat expres printr'un rescript al împĕraților Septim Sever și Antonin Caracala (Marcian, legea 39 De condictione indebiti, XII, 6). Astfel în cât Justinian în privința acésta n'a innovat, ci a consacrat pur și simplu doctrina ce prevaluse deja în dreptul clasic.

In materie de legate din contra, legea Falcidia operând *ipso jure*, n'a fost nicĭ o-dată nicĭ o îndoială asupra admisibilității *condictiunii indebiti*

Să vorbim acum despre *fideicomisele singulare.*

Fideicomisele singulare se asémănă cu legatele. Ca și legatele ele sunt liberalități particulare, aquisițiunĭ cu titlul particular, care nu daŭ fideicomisaruluĭ nicĭ dreptul la creanțe, nicĭ sarcina de a contribui la plata datorielor, orĭ-care ar fi valórea lucrurilor lăsate prin fideicomis singular în proporțiune cu valórea integrală a heredității. De altmintrelea fiduciarul avea dreptul a reduce nu numaĭ fideicomisele hereditare, dar și pe cele singulare, ca să'ĭ rĕmâiă intactă o pătrime din hereditate. Sunt interpreți care cred că acest drept 'l

avea prin extensiune a Falcidiei, înainte de Senatusconsultul Pegasian. Alţii însă cred, şi eŭ împărtăşesc părerea lor, că acest drept nu aparţine fiduciarului de cât de la S. C. Pegasian încolo. In adevĕr nicĭ un text positiv nu exsită care să arate contrariul.

Fideicomisul singular póte avea de obiect un lucru corporal, un desmembrĕmênt al dreptuluĭ de proprietate, un drept de creanţă, liberaţiunea unuĭ debitor, şi chiar libertatea. Când are de obiect libertatea, el sémănă cu legatul per damnationem de libertate. Prin fideicomis ca şi prin legat per damnationem se póte lega libertatea nu numaĭ servuluĭ testatoruluĭ, dar şi al heredeluĭ, dar şi al unuĭ strein. In acest din urmă cas, heredele e dator să 'şĭ procure servul şi să'l manumiţă. Dacă stăpânul însă nu vrea să'l vêndă, fideicomisul ca şi legatul per damnationem de libertate se stinge în dreptul clasic (Gaius C. II § 265), pe când din contra dacă se légă séŭ se lasă prin fideicomis un lucru strein, şi stăpânul nu vrea să'l vêndă heredeluĭ, acesta este dator a da legataruluĭ séŭ fideicomisaruluĭ estimaţiunea sa.

Pentru legat soluţiunea acésta era certă. Pentru fideicomis însă era controversă. Cum ne spune Gaius (C. II § 262), eraŭ jurisconsulţi a căror opiniune însă n'a prevalat, care decideaŭ că dacă stăpânul lucruluĭ nu vrea să'l vêndă, fideicomisul se stinge.

Justinian în ceia ce privesce legatul *per damnationem* séŭ fideicomisul de libertate făcut servuluĭ unuĭ strein, decide că dacă stăpânul nu vrea să vêndă pe serv heredeluĭ, ca acesta să'l pótă manumite, legatul séŭ fideicomisul nu se stinge imediat, ci trebue să'l lăsăm în suspensiune, căcĭ póte maĭ târdiŭ se va decide stăpânul servuluĭ să'l vêndă.

Când libertatea se lasă prin legat per damnationem séŭ fideicomis, atuncĭ servul nu devine *ipso jure liber*, chiar dacă ar fi al defunctuluĭ, şi prin urmare nu devine *libertus orcinus*, ci al heredeluĭ care e dator să'l manumită

între vii, din momentul căria manumisiuni numai el devine liber.

Un fideicomisŭ singular póte fi pus: 1). In sarcina unuĭ herede testamentar; 2). în sarcina unuĭ herede ab intestat; 3). în sarcina unuĭ fideicomisar de hereditate; 4). în sarcina unuĭ alt fideicomisar singular; 5). în sarcina unuĭ donatar mortis causa: cu un cuvênt în sarcina orĭ-căreĭ persóne care primeşte ceva mortis causa de la *de cujus*.

## Despre deosebirile între donaţiunile mortis causa şi legate.

Donaţiunea mortis causa sémănă în genere cu legatul. Ca şi legatul şi ca orĭ-ce dispositiune *mortis causa* în genere, ea este revocabilă după simpla voinţă a dispunĕtoruluĭ, şi supusă ca şi orĭ-ce dispositiune mortis causa la supravieţuirea beneficiaruluĭ. De asemenea donatarul mortis causa ca şi legatarul e destul să aibă *factio testamenti passiva* în momentul actuluĭ din care derivă liberalitatea, iar cât pentru *jus capiendi*, înainte de legile caducare, póte să'l capete până la mórtea decujusuluĭ saŭ îndeplinirea condiţiuneĭ, iar după legile caducare până la expirarea celor o sută de ţile de la deschiderea tablelor testamentuluĭ. Asemenea ca şi legatul, ea este supusă la reducţiunea legiĭ Falcidia, compută informaţiunea masseĭ hereditare, prin urmare şi în aplicarea reducţiuneĭ legiĭ Falcidieĭ şi a *querelei inofficiosi testamenti*. Tot asemenea ca şi legatul nu e supusă nicĭ legiĭ Cincia, nicĭ, sub Justinian, la formalitatea insinuaţiuneĭ.

Donaţiunea mortis causa însă diferă de legat sub maĭ multe puncte de vedere.

1. Legatul per vindicationem e un mod special de aquisiţiune a proprietăţeĭ, pe când donaţiunea mortis causa e un motiv, o justă causă de aquisiţiune, care însă

spre a se realisa are trebuință de o mancipațiune, in jure cessiune saŭ tradițiune.

2. Donatarul mortis causa póte conserva donațiunea de și a intentat quaerela și a perdut procesul. Pe când din contra legatarul care a pierdut în procesul ce a intentat ca herede quaerelans, pierde legatul.

3. Donațiunea mortis causa nu se stinge ca legatul din causa de lipsă a adițiuneĭ heredeluĭ testamentar.

## Despre deosebirile între legate și fideicomise.

Legatul sémănă mult cu fideicomisul.

Similitudinele sunt: 1) Legatul ca și fideicomisul póte îmbrățișa fie un obiect determinat, fie o parte aliquotă a averiĭ defunctuluĭ, în acest cas legatul se numește parțiar, fideicomisul hereditar, în casul d'ântêiŭ legatul și fideicomisul se numește singular. Dar nicĭ într'un cas nicĭ legatarul parțiar nicĭ fideicomisarul hereditar nu continuă persóna defunctuluĭ; în cât în lipsă de instituțiune de herede, măcar că legatul saŭ fideicomisul ar îmbrățișa întréga hereditate, testamentul este nul. 2) In legislația romană clasică, orĭ cât s'ar lăsa cu titlu de legat séŭ fideicomis, persónelor cărora legea le acordă querela inofficiosi testamenti, dacă nu li se lasă cu titlu de herede, ele pot ataca testamentul ca inoficios. 3. Legatele ca și fideicomisele sunt reductibile când absorb maĭ mult de treĭ pătrimĭ din hereditate, legatele prin acțiunea legis Falcidiae, fideicomisele prin acțiunea Senatusconsultuluĭ Pegasian. 4) *Ipso jure* nicĭ legatariĭ, nicĭ fideicomisariĭ, fie eĭ a uneĭ părțĭ aliquote a averiĭ, nu aŭ dreptul nicĭ a urmări pe debitoriĭ defunctuluĭ, nicĭ nu sunt ținuțĭ de a plăti datoriele séle. Numaĭ prin căĭ piedișe se ajunge la acest resultat: *Ipso jure* numaĭ herediĭ sunt ținuțĭ integralemente de datoriele defunctuluĭ, și pot urmări pe debitoriĭ luĭ.

Mai sunt şi alte similitudini pe care le trecem cu vederea.

Legatele însă se deosebesc mult de fideicomise. Gaius la finele Comentaruluĭ al duoilea conţine amănunte fórte multe asupra acestor diferinţe.

Ecă deosebirele ce existaŭ în cele d'ântêiŭ timpurĭ, şi care nu maĭ există în timpul luĭ Gaius :

1) La început fideicomisele se puteaŭ face în favórea peregrinilor, pe când legatele nu. Ba încă, fideicomisarul putea remâne peregrin până la mórtea testatoruluĭ séŭ îndeplinirĭĭ condiţiuneĭ, şi putea *capere fideicomissum*, să beneficieze de fideicomis, să'l primêscă pe când legatarul trebue nu numaĭ să fie cel puţin Latin coloniar în momentul confecţiuneĭ testamentuluĭ, dar încă, până la mórtea testatoruluĭ, maĭ târdiŭ până cel puţin la expirarea a 100 de ḑile de la deschiderea testamentuluĭ séŭ până la împlinirea condiţiuneĭ, să capete calitatea de cetăţian roman, altmintrelea nu are *jus capiendi*. Şi acésta este, cum adaugă Gaius principala causă a întroducerĭĭ fideicomiselor. Dar în virtutea Senatusconsultuluĭ luĭ Adrian nicĭ de fideicomise nu maĭ pot beneficia peregrinĭĭ : ele sunt revendicate de fisc, adică de thesaurul Imperatuluĭ, în care de la Antonin Caracalla încolo s'a vĕrsat şi thesaurul Statuluĭ (Gaius C. II § 285).

2) La început celibatarĭĭ şi ceĭ fără de copiĭ puteaŭ beneficia de fideicommisŭ, aveaŭ relativ la ele *jus capiendi*. Căcĭ legea Julia nu priva de cât de legate şi hereditaţĭ pe celibaatrĭ, iar legea Papia Poppea nu declara pe jumĕtate caduce de cât legatele şi hereditaţile lăsate celor însuraţĭ fără de copiĭ. Insă veni în urmă Senatusconsultul Pegasian, care assimilâ în privinţa acésta cu legatele şi fideicomisele (Gaius, Com. II § 286).

3) La început se putea lăsa, sub forma fideicomisuluĭ, uneĭ persóne incerte séŭ unuĭ *postumus alienus*, pe când nicĭ nu li se putea lega, nicĭ nu puteaŭ fi in-

stituiți herediĭ; dar de la Adrian încolo, în virtutea unuĭ Senatusconsult votat după propositiunea sa, se assimilară în privința acésta fideicomisele cu legatele.

4) La început se putea lăsa un fideicomis *poenae nomine*, pe când ḑice Gaius, în timpul sĕŭ nu maĭ e îndoială că un asemenea fideicomis este nul.

Eacă acum deosebirile dintre legate și fideicomise care maĭ subsistă și în timpul luĭ Gaius.

1) Legatul este făcut în termenĭ imperativĭ: *Do lego, capito, sumito, tibi habeto*, sĕŭ: *liber esto, liber sit, liberum esse jubeo.* Fideicommisul în mod precativ, și de aceia mult timp până a devenit obligatoriŭ, el nu avea altă garanție de cât probitatea fiduciaruluĭ: *fideicomitto, peto, volo dari* și altele (Ulpian Regule, tit. XXIV § 1 și tit. XXV §§ 1 și 2).

2) Legatul nu póte fi pus de cât în sarcina heredeluĭ testamentar, pe când fideicomissul póte fi pus și în sarcina heredeluĭ ab intestat. El póte fi făcut în un codicil neconfirmat prin testament, pe când legatul nu póte fi făcut de cât într'un testament, saŭ într'un codicil confirmat prin testament (Gaius C. II § 270).

3) Fideicomisul póte fi pus chiar în sarcina heredeluĭ, pe când legatul nu póte fi impus de cât heredeluĭ și încă heredeluĭ testamentar. Acesta ar fi sensul § 269 C. II din Gaius, după restituția probabilă adoptată de ilustrul Pellat, profesorul meŭ.

4) Legatul nu póte fi pus de cât în sarcina heredeluĭ instituit, pe când fideicomisul póte fi pus și în sarcina legataruluĭ saŭ chiar a unuĭ fideicomisar (Gaius Com. II § 271).

5) Nu pot însărcina (prin legat *per damnationem*) pe herede să manumită un serv ce nu'mĭ aparține nicĭ mie nicĭ luĭ, pe când îl pot ruga prin fideicomis să manumită un serv strein. Și în casul acesta din urmă heredele fiduciar va fi dator a'l cumpĕra și a'l manumite în timpul classic. Iar dacă stăpânul nu vrea să'l vêndă se stinge fideicomisul. In timpul luĭ Justinian el este

diferit, adică lăsat de-o-cam-dată la o parte în suspensiune, până se va ivi ocasiune a'l cumpĕra, spre a'l manumite. (Gaius C. II § § 272, 264 şi 265 şi Justinian, Instit. Cartea II t. 24 § 2 alin. întêiŭ).

6) Nimenea nu póte fi instituit herede, precum nu póte fi exheredat, printr'un codicil, chiar dacă ar fi confirmat prin testament, ci numaĭ prin testament. Pe când heredele instituit prin testament póte într'un codicil chiar neconfirmat prin acel testament să fie rugat sub formă fideicomisară să restitue tótă hereditatea chiar. Cu alte cuvinte herede civil nu putem avea prin codicil, pe când herede fideicomisar putem avea. (Gaius Com. II § 273). Aci Gaius ne arată o deosebire nu între legate şi fideicomisse, ci între instituţiă de herede şi fideicommis de hereditate.

7) O femee nu póte, după legea Voconia priimi cu titlu de herede saŭ legat o sută de miĭ de aşĭ, póte priimi însă sub formă de fideicomis, fie hereditar, fie singular, o asemenea valóre (Gaius Com. II § 270). Legea Voconia defindea uneĭ femeĭ de a fi instituită herede de o persónă care are o sută de miĭ de aşĭ, saŭ a priimi un legat de asemenea valóre. Fiind-ca acéstă lege nu vorbise de cât de instituţiunea de herede şi de legat, în urmă când fideicommisele devenirĕ obligatoriĭ, ele nu furĕ supuse prin analogiă prohibiţiuneĭ legiĭ Voconia, din causă că spiritul de rigóre care a presidat în mintea legiuitoruluĭ legiĭ Voconia, de a exclude femeile de la succesiunile opulente, se slăbi din ce în ce cu timpul. Nu se abrogâ legea Voconia, ci se permise sub altă formă de a se lăsa averea ce dênsa prohibisese a se da prin instituţiunĭ de herede şi legate. Avem aci un exemplu din systemul Romanilor, care consistă, nu în a abroga o lege superanósă, ci de a o mina cu incetul, prin dispositiunĭ nuoĭ (Pellat, la cursul sĕŭ, anul 1858).

8) Latinii Junianĭ nu pot, în virtutea chiar a legiĭ Junia, care 'i-a gratificat cu libertatea, a priimi cu titlu de herede saŭ de legat, pot însă priimi prin fideicomis (Gaius Com. II § 275).

9) Unŭ serv minore de treĭdecĭ de anĭ nu i se póte lega libertatea şi institui herede. Acésta a nume a fost prohibit printr'un Senatusconsult, ḑice Gaius C. II § 276. Cum observă cu drept cuvênt Pellat, la cursul sĕŭ, acéstă dispoşiţiune o cunóştem ca fiind creaţiunea legiĭ AElia Sentia, şi aci vedem pe Gaius atribuind-o unuĭ Senatusconsult. Nu se ştie ce va fi adăugat Senatusconsultul în cestiune în acéstă privinţă la legea Ælia Sentia. Póte, va fi vre-o eróre de copist în manuscrisul original, care va fi pus Senatusconsult în loc de legea AElia Sentia. Orĭ cum ar fi, legea or Senatusconsultul, nevorbind de cât de instituţiune de herede şi de legat de libertate, cea maĭ mare parte din jurisconsulţiĭ. ḑice Gaius, aŭ conchis, şi Gaius necombătênd părerea lor, o aprobă implicit, că putem institui o persónă capabile herede, a'l însărcina sub formă de fideicomis, a libera pe servul nostru minor de treĭ-ḑecĭ anĭ, când va împlini acéstă etate, şi a'ĭ restitui atuncĭ hereditatea, cu alte cuvinte, se póte face un fideicomis singular de libertate şi un fideicomis de hereditate unuĭ serv al nostru propriŭ minor de treĭ-ḑecĭ anĭ, supuse ambele la un termen cert. Nu pot ḑice : *Stichus servus meus minor triginta annorum, liber et heres esto.* Dar pot ḑice : *Gaius heres esto, et rogo te ut quum Stichus servus meus în aetatem triginta annorum pervenerit, illum manumittas et ei totam meam hereditatem restituas.*

10) Nu putem institui pe cine-va herede şi după mórtea luĭ pe altul herede în locul sĕŭ. In adevĕr nu póte cine-va după rigorile dreptuluĭ civil a avea de cât un singur continuator al persóneĭ sale juridice neîntrerupt în timp, nu póte cine-va după dreptul

civil vechiŭ să lase continuitatea persóneĭ sale juridice la douĕ saŭ maĭ multe persóne care să succede în timp una altuia şi din a căror adiţiune în timp să se compue continuatorul persóneĭ sale juridice. Acésta se exprima prin maxima *Semel heres, semper heres.* Dar ceia-ce nu se póte face direct, se póte ocoli sub forma fideicomisuluĭ. Se póte cine-va institui herede şi ruga ca la mórtea sa să restitue hereditatea altuia. Nu se póte ḑice: *Primus heres esto, et post mortem tuam, Secundus heres esto.* Dar se póte ḑice: *Primus heres esto, et, rogo te ut, quum morieris, hereditatem meam Secundo reddas, restituas.* Saŭ, căcĭ şi acéstă formulă, cum ḑice Gaius, este bună: *Primus heres esto, et quum mortuus eris, volo hereditatem meam ad Secundum pertinere.*" (Gaius Com. II § 277). Şi aci avem o deosebire nu între legat şi fideicomis, ci între instituţiunea de herede şi fideicomisul de hereditate.

10) Acţiunea pentru reclamarea unuĭ legat, orĭ-ce în formă ar fi fost făcut, se intentă înaintea magistratuluĭ poporuluĭ roman atât în sistemul de procedură al acţiunelor legeĭ, cât şi în sistemul formular, în care se trămite procesul a fi judecat în fapt la un particular ca judecător, cu alte cuvinte acţiunea relativă la un legat, urméză cele douĕ fase ordinare ale procedureĭ în cele douĕ perióde historice ale procedureĭ romane, fasea *in jure* înaintea magistratuluĭ, care sub sistemul formular liberéză ordinar reclamantuluĭ, formula acţiuneĭ saŭ *in rem* (*vindicatio*) saŭ *in personam* (*condictio ex testamento*, şi fasea *in judicio* înaintea particularuluĭ *judecător*, care judecă cestiunea în fapt. Pe când din contră acţiunea pentru reclamarea unuĭ fideicomis se tractéză şi resolvă în drept şi în fapt înaintea magistratuluĭ poporuluĭ roman. Fideicomisele aŭ devenit obligatorĭĭ în timpul sistemuluĭ formular. Prin urmare pentru dênsele nu póte fi vorba de sistemul de procedură al acţiunelor legiĭ. In timpul

sistemului formular, în care procedura avea tot două phase, *in jure* și *in judicio*, în regulă generale, în cea mai mare parte a casurilor, erau însă câte-va casuri excepționale, în care contrariu regulei, contra ordinei stabilite de drept comun, *extra ordinem*, magistratul poporului roman se ocupa și resolva și în drept și în fapt (fără a mai trămite la un particular judecarea faptului) procesul. Astfel era casul acțiunei *mandati* a avocatului contra clientului său pentru plata honorarielor sale. Ast-fel era și acțiunea fideicomisarului contra fiduciarului pentru executarea fideicomisului. Pentru urmarea execuțiunei fideicomiselor, la început pentru Italia au fost însărcinați consulii, pentru provincii presidenții lor. In urmă însă în locul consulilor s'a creat un magistrat special, un nou pretor, sub numele de *praetor fideicommissarius* pentru resolvirea litigielor relative la fideicomise. (Gaius Com. II § 278).

11) In Italia magistrații aveau ḑile fixe pentru liberarea formulelor de acțiuni, căci resolvarea în fapt era reservată judecătorilor cari erau particulari, cu ocupațiele lor proprii și nesalariați, și cari nu puteau fi derangiați tot anul și d'a rându într'una. De aceia erau ḑile fixe în care *agere licebat*, în care se putea intenta acțiunea, ḑile în care judecătorii puteau să fie distrași de la ocupațiele lor particulare. Aceste ḑile se numeau ḑile *faste*, adică ḑile *in quibus fas erat jus dicere, id est pronuntiare haec tria verba solemnia*: *do (dare actionem* a libera formula acțiunei după care are să judece în fapt particularul judecător), *dico*, *addico*. Aceste ḑile la început erau fórte puțin numeróse. August le-a mărit numĕrul cu trei-ḑeci. Marc-Aureliu a fixat în fie-care an 230 ḑile faste. Fiind că acțiunele pentru reclamarea legatelor se judecau în fapt de particulari, de aceia ḑilele în care se putea intenta erau fixe, iar nu continue. Din contră, fiind-că în Italia magistrații resolveau acțiunele relative

la fidei-comise și în drept și în fapt, aceste acțiuni se puteaŭ intentà în orĭ-ce periódă a anuluĭ. In provinciĭ se petrecea, din contră, lucrurile în acelașĭ fel și pentru legate și pentru fideicomise Presidentul care era însărcinat singur cu distribuirea justițieĭ în tótă provincia, care câte uă-dată era fórte întinsă, pentru a putea să-și îndeplinéscă misiunea, ținea sesiuni în deosebite localități ale provincieĭ în fie-care an, și în acea localitate în timpul sesiuneĭ (*conventus*), se ocupa și cu liberarea formulelor de acțiuni pentru legate, și cu resolvirea în drept și în fapt a reclamărilor de fideicomise (Gaius Com. II § 279).

12) Acțiunea pentru reclamarea unuĭ legat *per damnationem* séŭ *sinendi modo*, fiind uă acțiune *stricti juris*, *condictio ex testamento*, și interesele necurgênd în acțiunele *stricti juris* de cât din ḑiua *litis contestațiuneĭ*, urméză că interesele sumelor legate să nu curgă dintr'uă simplă punere în întârḑiere, făcută prin intermediul unuĭ *viator*, ci numaĭ din ḑiua *litis contestațiuneĭ*. Din contră, acțiunea pentru reclamarea unuĭ fideicomis al căruia obiect póte fi un corp cert séŭ uă sumă de banĭ, fiind uă *persecutio*, judecată în drept și în fapt de magistrat, după principiele buneĭ credințe, care este și origina și basa fideicomiselor, urméză ca fructele ca și interesele obiectuluĭ fideicomisuluĭ să fie datorite, ca și în acțiunele *per formulam bonae fidei*, din ḑiua simpleĭ puneri în întârḑiere, iar nu numaĭ din ḑiua intentăriĭ acțiuneĭ. Uă excepțiune se făcea de Julian, a căruia opiniune ne spune Gaius că a prevaluat, și uă adoptă și el implicitamente, în materie de acțiuni pentru reclamarea legatelor, acésta era pentru acțiunea în reclamarea obiectuluĭ legat *sinendi modo*, în care fructele séŭ interesele eraŭ datorite din ḑiua simpleĭ puneri în întârḑiere (Gaius Com. II § 280).

13) Legatele aŭ forme solemne, afară din care nu pot fi făcute în timpul clasic, aceste forme eraŭ solemne pentru câte-și patru feluri de legate: *per vindicationem*, *per damnationem*, *sinendi modo* și *per*

*praeceptionem*. Şi solemnitatea mergea până acolo, în cât nu putea fi întrebuinţată altă limbă de cât limba latină. Din contră fideicomisele neavênd termenĭ sacramentalĭ pentru facerea lor, ci putênd fi făcute prin orĭ-ce expresiunĭ, numaĭ voinţa dispunătoruluĭ să fie vĕdită, urma ca ele să pótă fi făcute în orĭ-ce limbă, nu numaĭ în cea latină, şi prin urmare şi în limba grécă, (după cum ne spune Gaius, Com. II § 281).

14) Heredele însărcinat sub forma legatuluĭ *per damnationem* să presteze ceva, e condamnat în cas de a tăgădui existenţa séŭ validitatea legatuluĭ *per damnationem*, de către judecător, când recunóşte legatul valabil, la îndoitul valóreĭ obiectuluĭ legat. In adevĕr acest legat imitéză condemnaţiunea judecătoruluĭ. Testatorul condamnă ca şi judecătorul, şi unul şi altul ḑice *damnas esto*. De unde prin analogie s'a admis că întocmaĭ precum cel condamnat de judecător, dacă tăgăduesţe existenţa séŭ validitatea sentenţeĭ condemnatóre, este condemnat asupra *acţiuneĭ judicati* intentate contra luĭ de partea câştigătóre, de către judecător care găseşte că condamnaţiunea este reală şi validă, la îndoitul valóreĭ primeĭ condamnaţiunĭ, tot aşa şi heredele condamnat de testatore prin un legat *per damnationem* a presta ceva uneĭ persóne óre-care, să fie în cas de a tăgădui existenţas saŭ validitatea legatuluĭ, condemnat de judecător asupra *condicţieĭ ex testamento* la îndoitul valóreĭ obiectuluĭ legat. In materie de fideicomise din contră, se face aplicarea dreptuluĭ comun, după care o primă condemnaţiune n'are loc de cât *în simplum*. Prin urmare fiduciarul póte fără pericol să tăgăduiască existenţa saŭ validitatea fideicomisuluĭ, el nu va fi condemnat în nicĭ un cas, de cât la valórea simplă a obiectuluĭ fideicomisuluĭ (Gaius Com. II § 282).

15) Cel ce plăteşte din eróre maĭ mult de cât datora în virtutea unuĭ fideicomis, saŭ ceia ce nu datora de loc, póte cere în dărăt prisosul în casul d'întâiŭ, tot ce a plătit în ca-

sul d'al doilea, căcĭ el nu avea alt motiv de cât erórea spre a'lŭ determina să plătéscă ceia-ce a plătit. El nu a putut fi împins de temerea de a plăti îndoit, în cât să se pótă susține că a preferat să plătéscă ceia ce se îndoià că datoresce maĭ bine de cât să se refuse a plăti și pe urmă să fie expus să plătéscă îndoit. Din contră cel ce plătește din eróre maĭ mult de cât era condamnat a plăti printr'un legat *per damnationem*, saŭ ceia-ce nu datora de loc, căcĭ legatul per damnationem era nulŭ, de exemplu, nu póte repeta ; căcĭ el a putut fi determinat și de alt motiv de cât erórea, de a plăti maĭ mult de cât datora saŭ ceia-ce nu datora de loc, a putut fi determinat de temerea de a nu fi expus să plătéscă îndoit. Și *condicțiunea indebiti* nu are loc de cât numaĭ atunci când este cert că erórea și numaĭ erórea a fost mobilul determinant al plățiĭ (Gaius Com. II. § 283).

16) Un legat nu póte avea drept obiect un lucru care nu este în comerciŭ pentru legatarŭ, chiar când legatul este făcut *per damnationem*, și legatarul nu are drept nicĭ la estimațiune (Ulpian legea 39 § 10 D. *De legatis*, I; Cartea XXX). Din contra un fideicomis póte avea de obiect un lucru care nu este în comerciu pentru fideicomisar, în acest sens că fiduciarul va fi dator a-'ĭ procura estimațiunea, neputênd a-'ĭ presta lucru în natură. Așa decide Ulpian în legea 40, *eod. tit.* și opiniunea luĭ exprimată prin ḑicerea *puto*, se vede că de și neadmisă de toțĭ, a prevalat, și a fost inserată de comisariĭ luĭ Justinian în Pandecte. Aci avem o derogațiune exorbitantă de la dreptul commun, după care lucrurile ce nu sunt în comerciŭ nu pot face obiectul nicĭ unuĭ raport juridic, o derogațiune făcută numaĭ în favórea fideicomiselor, din care se póte convinge cineva de câtă favóre se bucuraŭ ele la Romanĭ.

17) Nu putem institui pe fiul de familie saŭ pe servul cui-va herede și pune în acelașĭ timp în sarcina tatăluĭ seŭ saŭ stăpânuluĭ sĕu un legat, pe când putem valabil in-

stitui pe un fiŭ de familiă saŭ pe un serv herede și pune în sarcina tatăluĭ saŭ stăpânuluĭ seŭ un fideicomis (Ulpian Regule, tit. XXX § 10. — Compară cu Gaius Com. II § 245. — Gaius nu este așa de absolut. El declară că se póte întâmpla ca și legatul să producă efect.“

18). Un tutor nu póte fi numit prin testament, de cât în forma imperativă a legatelor : *Liberis meis Titius tutor esto* séŭ *Liberis meis Titium tutorem do.* Iar nu în forma precativă a fideicomisuluĭ. De esemplu: *Rogo te Titi, ut sis tutor liberis meis* (Gaius Com. II § 289).

Justinian a asimilat legatele cu fideicomisele, comunicând legatelor avantagele ce aveaŭ fideicomisele asupră-le, și care eraŭ fórte numeróse, și comunicând asemenea și fideicomiselor puținele avantage ce aveaŭ legatele asupra lor, precum de esemplu condamnarea la îndoit, în cas de tăgăduire, și lipsa de posibilitate de repetițiune în cas de plată din eróre a indebituluĭ saŭ a maĭ mult de cât debitul.

Am ḑis că fideicomisul se putea face în drept clasic prin un simplu codicil, chiar neconfirmat prin testament. Codicilul nu avea trebuință de nicĭ o formă solemnă. El se putea proba ca orĭ-ce raport juridic, prin douĭ martorĭ, și în lipsă de martorĭ saŭ de act scris, el se putea proba prin interogatoriul făcut fiduciaruluĭ, prin jurământul decisoriŭ deferit luĭ. Theodosiŭ cel tînĕr face să înceteze acéstă stare de lucruri, și printr'o constituțiune a sa, inserată în Condica luĭ Justinian, impune codicilului forme solemne, maĭ uṣóre de cât cele cerute pentru testamentul tripartitŭ, dar totuși el cere, pentru ca codicilul să fie valabil, să fie făcut înaintea a cincĭ martorĭ presenți toțĭ la facerea codicilului, și când codicilul este redactat în scris, el cere să fie și subsemnat de ceĭ cincĭ martorĭ (l. 8 § 3 C., *De Codicillis VI. 36*).

Justinian suprimă aceste solemnități, se mulțumește, ca și în dreptul clasic, ca codicilul să fie făcut saŭ verbal saŭ în scris, se mulțumește a fi probat cu douĭ martorĭ,

cu interogatoriŭ saŭ cu deferire de jurămênt, afară numaĭ că în acest din urmă cas, şi în lipsă de alte probe, el cere ca delaţiunea jurămêntuluĭ făcută de fideicomisar fiduciaruluĭ, să fie precedată de jurămêntul prealabil ce trebue să facă el, că nu procede din spirit de chicană, şi care se numeşte *jusjurandum de calumnia* (Justinian legea 32 C., *De fideicommissis*, VI, 42).

# DESPRE CODICILE

## Justinian, Instituțiunĭ, Cartea II, tit. 25.

In tot timpul Republiceĭ niminea nu putea să institue herede, să facă legat, de cât într'un act care era învestit cu formele solemne prescrise pentru testament.

In timpul luĭ August se întâmplă însă ca Lucius Lentulus, un cetățean din ilustra familie Cornelia, a căror membriĭ purtaŭ *supranumele* (*sobriquet*, cum ḍic Francesiĭ), de Lentulus, să facă maĭ întêiŭ un testament valabil, în care să anunțe că orĭ-ce însemnărĭ ar face în urmă, lipsite de formele solemne ale unuĭ testament, dorește ca ele să producă efect, și făcênd în realitate în Africa în apropierea morțiĭ asemenea însemnărĭ, care la Romanĭ se numeaŭ în limba obicinuită *codicille codicilla*, (diminutivŭ de la *codex* care însemnéză și *registru* și *tăbliță* pe care se scria, se însemna ceva), în care codicile ruga în unele pe August, de a face ceva, în altele pe fiia sa de a plăti óre-care sume; și fiind că August a executat acele dorințe, și fiica luĭ Lentulus a plătit sumele ce a fost rugată a plăti nu în formă validă de legate *per damnationem*, și fiind-că în urmă și alțiĭ urmând exemplul luĭ August, aŭ executat rugăciunele făcute lor în codicile, aŭ început codicilele să

intre în usŭ. Atuncĭ August a consultat pe maĭ mulțĭ jurisconsulțĭ, între care și pe Trebetius, asupra validităților și utilităților codicilelorŭ. Și Trebatius a ḑis că codicilele sunt nu numaĭ utile ci chiar și necesare, din causa lungilor călătoriĭ ce fac cetățeniĭ, în care mórtea póte să'ĭ surprindă, fără a avea facilitatea de a îndeplini atâtea forme solemne câte se cer pentru testamente, ba încă că codicilele nu sunt contrarie dreptuluĭ [1]). In urmă a făcut codicile și marele jurisconsult Labeon, care era cunoscut că a știut să scape tentativelor de seducțiune a luĭ August. De atuncĭ încolo s'a convins toțĭ, și partisanĭ și adversarĭ aĭ luĭ August, de utilitatea codicile lor, și de atuncĭ încolo, niminea, cum ḑice Justinian în principiul titluluĭ nostru, nu s'a maĭ îndoit de validitatea codicilelor, cu alte cuvinte de atuncĭ încolo codicilele aŭ devenit o instituțiune legală.

Codicilul este dar un act de ultima voință, dispensat de orĭ-ce formalitate, care conține dispositiunĭ de liberalitate făcute séŭ de un testatore séŭ de uă persónă care móre intestat. In legislația clasică, el póte fi făcut în scris, séŭ verbal, ba chiar prin simplu semn, și nu are trebuință de nicĭ un mod special de probațiune.

Codicilul a fost întrodus, în acelașĭ timp cu fideicomisul, unul ca act, și altul ca conținut. Dispensa de formă mergea mână în mână pentru amândouă. Unul a fost inventat pentru cel-lalt; de și în urmă s'a permis a se face și legate prin codicil, dar la 'nceput codicilul a fost întrodus anume pentru fideicomis. Amândouĕ aŭ fost întroduse, după cum am vĕḑut, în timpul luĭ August.

Codicilul în timpul clasic nu era supus la nicĭ o formă solemnă (Justinian, titlu nostru § 3), după cum am ḑis la finele materieĭ fideicomiselor, pe când tes-

[1]) Să se ḑică că era necesare, înțeleg, dar necontrare dreptuluĭ, acésta este uŋ neadevĕr, când pentru acte de ultimă voință, pentru testamente se cereaŭ forme solemne în drept. Era aci o minciună de legist, în scop pe de o parte a complace împĕratuluĭ, pe de alta de a introduce o instituțiune avantagiósă.

tamentul era supus la forme solemne, și chiar când sub Theodosiŭ s'a cerut pentru codicil presența a cinci martori, totuși formele sale erau mai simple de cât ale testamentuluĭ tripartit, la care între alte forme, se cerea neapĕrat scrierea și presența a șépte martori.

Apoĭ prin testament se póte face și instituțiĭ de herede, și exheredațiune, și substituțiunĭ vulgare saŭ pupilare, pe când un codicil chiar confirmat prin testament nu póte conține asemenea dispositiunĭ.

In fine nu póte cine-va muri cu maĭ multe testamente. Cel din urmă revocă complect pe cel precedent. Pe când, cum ḑice Justinian în paragraful 3 al titlului nostru, orĭ-cine póte muri cu maĭ multe codicile, din care cel din urmă nu revocă din cele precedente de cât dispositiele contrarie dispositielor dintr'ênsul.

Un codicil póte fi confirmat prin testament saŭ nu.

Codicilul póte fi confirmat numaĭ expres prin un testament anterior, el póte fi confirmat expres saŭ chiar tacit printr'un testament posterior, tacit când resultă destul de clar din testamentul posterior că testatorul n'a înțeles să revóce, făcêndu'l, codicilul anterior. Acésta o decide anume un rescript al Impĕraților Septim Sever și Antonin Caracalla, contrariŭ opiniuneĭ luĭ Papian, după care un testament posterior revocă în tot-d'a-una un codicil anterior când nu'l confirmă printr'o clausă expresă și specială (Justinian Instituțiunĭ, titlu nostru § 1).

Codicilul confirmat prin testament póte conține legate, revocare de legate, translațiunĭ de legate și fideicomise, pe când codicilul neconfirmat prin testament nu póte conține de cât fideicomise.

Póte cine-va face un codicil și fără a face testament, murind intestat. Un asemenea codicil nu póte conține de cât iarăși numaĭ fideicomise.

Cu tóte acestea este uă mare deosebire între acela care face testament și apoĭ codicil de și nu'l confirmă

prin testamentul sĕŭ anterior, şi acela care face un codicil, murind fără testament, murind adică intestat.

In casul d'ântêiŭ codicilul, măcar că nu e confirmat, depinde de testament, este supus la causele de infirmare a testamentuluĭ: daca testamentul devine *irritum*, *ruptum* séŭ *destitutum*, cade şi codicilul. Pe când din contră codicilul făcut de un intestat îşĭ conservă tóte efectele, chiar dacă s'ar întâmpla în urma faceriĭ luĭ un eveniment care ar fi rupt testamentul ce ar fi făcut *de cujus*, de esemplu dacă în urma codiciluluĭ, i s'ar naşte un *heres suus* (l. 3 § 1 D., *De jure codicillorum*, XXIX, 7).

Un act care nu e valid ca testament, nu valéză ca codicil. Nu se aplică aci, la Romanĭ, principiul: *Utile per inutile non vitiatur*. Afară numaĭ dacă testatorul nu a înţeles contrariul, probă ce trebue făcută de către ceĭ ce aŭ interes a invoca testamentul ca codicil, şi care póte resulta nu numaĭ din uă clausă expresă şi speciale, precum se cere de la Theodosiŭ cel tênер încolo, şi care se numeşte în legislaţia Bassuluĭ-Imperiŭ, *clausă codicilarĕ*, dar chiar independent de o asemenea clausă, din sensul contextuluĭ întreg al testamentuluĭ, interpretat sănĕtos (Conf. legea 1, D., *De jure codicillorum* cu legea 8 princ. C., *De Codicillis*).

Nu trebue să confundăm *clausa codicilarĕ* cu ceia ce interpreţiĭ dreptuluĭ roman numesc *clausă derogatorią*. Acésta din urmă este nulă, nu légă pe testator. Acéstă clausă este aceia prin care testatorul declară în testamentul seŭ că voeşte ca codicilele ce ar face în urmă să nu fie valabile de cât dacă ar fi investite cu cutare semn distinctiv, de esemplu ar fi constatate prin scriere. Asemenea clausă e nulă, căcĭ atentă la libertatea testatoruluĭ de a revoca dispoşiţiele testamentuluĭ seŭ (l. 6 § 2 D., *De jure codicillorum*).

# Despre Servĭ, manumisiunĭ, libertinĭ și ingenuĭ.

Gaius C. I § 8. „Tot dreptul cu care ne servim, se referă saŭ la persóne, saŭ la lucrurĭ, saŭ la acțiunĭ: însă maĭ întĕiŭ să ne ocupăm de persóne".

Institutele luĭ Justinianu, § 1 din titlu nostru: „Tot dreptul de care ne servim se repórtă saŭ la persóne, saŭ la lucrurĭ, saŭ la acțiunĭ. Și maĭ întĕiŭ să vorbim de persóne: căcĭ e puțin lucru a cunóște dreptul, dacă nu vom ști ce sunt persónele, pentru interesul cărora el este întocmit".

Hermogenian, Cartea I a *Prescurtări dreptuluĭ* (l. 2 D., *De statu hominum*, I, 5): „De óre-ce tot dreptul este întocmit pentru ómenĭ, să vorbim maĭ întĕiŭ despre starea persónelor, și după acésta de cele-l-alte părțĭ ale dreptuluĭ, urmând ordinea edictuluĭ perpetuŭ, și aplicând la acésta titlurile din edictŭ cele maĭ apropiate și maĭ legate de fie-care materie".

Dreptul privat al Romanilor, adica dreptul roman relativ la raporturile juridice între particularĭ, coprinde treĭ marĭ obiecte. El are de obiect a se ocupa de persóne, de lucrurĭ și de acțiunĭ.

Dreptul se ocupă de persóne, când tratéză despre acele drepturĭ inherente la persóna unuĭ individ, și care nu constitue pentru el o avuție, care nu ating bunurile

séle, patrimoniul seŭ. Aceste drepturĭ sunt relative la condiţiunea sa în societate, în cetate şi în familie. In societate, de esemplu la condiţiunea sa de om liber saŭ de serv; în cetate saŭ în statul roman, de esemplu la condiţiunea sa de cetăţian roman saŭ de peregrin; în familiă, de exemplu la condiţiunea sa de *sui juris*, saŭ de *alieni juris*, de agnat al membrilor civilĭ aĭ acesteĭ familiĭ, séŭ de simplu cognat al lor, etc. Dacă individul este liber, el se bucură de tóte drepturile alipite de libertate. Dacă e serv, nu are nicĭ un drept, ci altul care e stăpânul seŭ are asupra-ĭ tóte drepturile. Dacă e cetăţén roman, se bucură de tóte drepturile politice, *jus suffragii* şi *jus honorum*, şi de tóte drepturile private eminamente romane: *jus conubii şi jus commercii*. Dacă este agnat, are tóte drepturile alipite de rudenia civile, dacă este simplu cognat n'are de cât drepturile alipite de rudenia de sânge.

Şi chiar vorba *persona*, însemnează, sub punctul de vedere etymologic, rolul ce jócă un indvid în una din cele treĭ asociaţiunĭ, omenirea, naţiunea, familia, derivă de la *per sonare*, şi indică, propriŭ ḑis, masca pe care o purta actorul la Romanĭ, ca şi la Grecĭ, şi prin orificiul căreia el îşĭ suna, adică îşĭ recita rolul sĕŭ.

Dreptul se ocupă de lucrurĭ când se ocupă de acele drepturĭ care constituesc averea, patrimoniul uneĭ persóne, prin care o persónă e maĭ bogată saŭ maĭ sĕracă, şi care sunt dreptul de proprietate şi desmembrările sale, dreptul de posesiune, şi drepturile de creanţă (la care se opun în sens invers obligaţiunele).

Dreptul se ocupă de acţiunĭ când tractéză de sancţiunele drepturilor fie personale fie patrimoniale, când se ocupă de mijlócele ce dreptul acordă titularuluĭ drepturilor fie personale fie patrimoniale spre a face să i se respecteze exerciţiul eficace al acestor drepturĭ, şi fără de care acele drepturĭ ar fi ilusoriĭ în practică.

Acum, este evident că între aceste treĭ materiĭ, persónele, lucrurile şi acţiunele sunt legaturĭ, căcĭ lucrurile

saŭ drepturile patrimoniale sunt create pentru persóne ca şi drepturile nepatrimoniale adică pur personale, căcĭ apoĭ acele drepturĭ fie patrimoniale, fie personale, nu se înţeleg, în practica dreptuluĭ, fără acţiunele aferente la dênsele, şi iar nu se înţelege acţiune fără un drept pe care să'l garanteze. Dar când ţicem că partea ântêiŭ se ocupă de persóne, cea d'a doua de lucrurĭ, cea d'a treilea de acţiunĭ, înţelegem că în partea ântâia studiul dreptuluĭ este relativ la acele drepturĭ maĭ inherente la condiţiunea personale a indivizilor de cât la averea lor, că în partea a doua studiul dreptuluĭ se referă principalemente la desvoltarea drepturilor ce constituesc avuţia unuĭ individ fără a se ocupa de individ, dacă el este de acea condiţiune juridică care să'ĭ permită a avea tóte, saŭ parte saŭ să nu'ĭ permită a avea nicĭ unul din drepturile patrimoniale, că în partea a treia dreptul se ocupă maĭ cu sémă de acea parte, relativă la drepturile fie personale, fie patrimoniale, care tinde la garantarea lor, fără a tracta despre modurile de acquisiţiune saŭ de stingerea acelor drepturĭ, despre întinderea efectelor lor, s. c. l., care constitue obiectul studiuluĭ părţeĭ a doua a dreptuluĭ.

Hermogenian şi Gaius, şi după dênşiĭ Justinian se ocupă maĭ ântêiŭ despre persóne, urmând întru acésta ordinea Edictuluĭ perpetuŭ a luĭ Salviu Julian.

Deosebitele rolurĭ de care am vorbit, nu pot fi jucate de cât de persónele physice saŭ vieţuitóre. Cu tóte acestea avem şi persóne morale, care n'aŭ existenţă physică, adică în natură, ci numaĭ în inteligenţa nóstră, pe care le concepem cu mintea nóstră, dar care nu trăesc, şi care sunt de creaţiune legale. Ast-fel sunt municipiele, óre-care temple de divinităţĭ păgâne, şi în timpul luĭ Justinian, bisericele. Aceste din urmă persóne pot avea drepturĭ, dar nu personale, ci numaĭ patrimoniale, adică relative la bunurĭ.

Persónele physice nu comptéză de cât când aŭ formă

umană (monstriĭ nu aŭ nicĭ un drept), şi numaĭ din momentul naşteriĭ.—Prin excepţiune, în ceia ce priveşte liberalităţile făcute prin testamente saŭ codicile, a finit prin a predomina idea că copilul, conceput numaĭ, cu condiţiune de a se naşte viŭ, are aceleaşĭ drepturĭ ca şi cel deja născut. De unde introducerea regulii, aplicabilă şi în timpiĭ modernĭ: *Infans conceptus pro nato habetur, quoties de ejus commodis agitur.*

§ 9 din Gaius şi alinea 2 din principiul titluluĭ nostru: „Principala divisiune relativă la drepturile persónelor este aceia care divide pe ómenĭ în liberĭ şi servĭ.“

Acéstă divisiune îmbrăţişéză genul human întreg, din timpul Romanilor. In adevĕr la tóte naţiunele ca şi la Romanĭ, eraŭ şi ómenĭ liberĭ şi ómenĭ servĭ. Şi de aceia maĭ la vale vom vedea pe jurisconsulţĭ şi pe Justinian ţicênd că instituţiunea servituţiĭ este de drept a ginţilor, adică comună atât Romanilor cât şi celor-l-alte naţiunĭ contimporane cu Romanĭ.

Florentin, Cartea IX a Instituţiunelor sale (l. 4 princ. D., *De statu hominum* 1, 5) şi Justinian, § 1 al titluluĭ nostru 3 al Cărţiĭ I: „Libertatea este facultatea naturală de a face cine-va ce vrea, fără numaĭ că póte fi împedicat întru acésta de o violenţă de fapt saŭ de o prescripţiune a dreptuluĭ.“

Libertatea este condiţiunea naturală a omuluĭ, aceia pe care toţĭ ómeniĭ trebue s'o aibă după dreptul, după raţiunea naturalĕ, şi contra căreia numaĭ întocmirile omeneştĭ aŭ rînduit starea de servitute. După raţiunea naturalĕ, toţĭ ómeniĭ sunt liberĭ, adică aŭ dreptul de a'şĭ exercita cum vor voi facultăţile cu care îĭ aŭ dotat natura. Acésta o recunóşte toţĭ jurisconsulţiĭ Romanĭ, Ulpian de esemplu în legea 4 *De justitia et jure* (I, 1) şi în legea 32 *De regulis juris*, şi dimpreună cu dênşiĭ Justinian, chiar în definiţiunea ce dă despre servitute în § 2 al titluluĭ nostru din Instituţiunĭ. Cum ţice în adevĕr filosoful şi historicul Philostephan: φύσει γὰρ

οὐδεὶς δοῦλος ἐγγυνήθη ποτὲ (căcĭ după natură niminea nu s'a născut nicĭ o dată serv). Dacă câte o dată prin violenţă, de esemplu a Piraţilor, la Romanĭ eraŭ ómenĭ în stare de fapt de imposibilitate a'şĭ exercita cum vreaŭ facultăţile lor, acésta era o stare de fapt, iar nu de drept, în drept rĕmâneaŭ liberĭ. Singurele restricţiunĭ ce dreptul social trebue să pue la exerciţiul voinţeĭ omuluĭ, este ca prin exerciţiul libertăţiĭ sale să nu vatăme pe aprópele sĕŭ, să nu facă altuia ceia ce n'ar vrea să'ĭ facă luĭ altul. Câte o dată însă dreptul positiv al unuĭ popol, trece peste aceste limite şi impune omuluĭ şi alte restricţiunĭ, cum este, în statele despotice, restricţiunea de a nu a se aduna, de a nu tipări nimic fără censura prealabilĕ a guvernuluĭ. Aceste restricţiunĭ de şi legale, adică conforme dreptuluĭ positiv, sunt însă antilegale, raţional vorbind, căcĭ sunt condemnate de raţiunea naturală, de dreptul natural. In dreptul roman ca şi în orĭ-ce drept positiv sunt restricţiunĭ, şi ele aŭ variat după starea politică şi de cultură a poporuluĭ roman, în decursul ascensiuneĭ şi decandenţiĭ sale.

Florentinu, Cartea IX a Instituţiunelor sale, (legea 4 § 1 şi 2 D., *De statu hominum*), şi Justinian, Institut. § 2 şi 3 al titluluĭ nostru :

„Servitutea este o întocmire a dreptuluĭ ginţilor după care cine-va este, în contra natureĭ, supus stăpânireĭ altuia.

„Servi s'aŭ numit de la împrejurarea că comandanţiĭ oştirilor aŭ obiceiul de a vinde, şi prin urmare de a serva, iar nu de a ucide pe captiviĭ ce făceaŭ în resboiŭ. — Eĭ se maĭ numesc şi *mancipia*, fiind că aŭ fost luaţĭ cu mâna din mânele inimicilor".

Instituţiunea servituteĭ este contrariă natureĭ, raţiuneĭ naturale, dreptuluĭ natural. Insă convenienţele deosebitelor popóre contimporane cu Romani ca şi ale Romanilor aŭ întocmit servitutea, ea este conformă nu adevĕrateĭ raţiunĭ naturale a popórelor, ci convenienţelor lor, uneĭ raţiunĭ pervertite, dar comune tu-

tulor popórelor, în cât tóte aŭ declarat'o conformă naturei, şi de aceia aŭ şi numit'o o instituţiune de drept a ginţilor, adică comuna Romanilor şi celor-l-alte ginţi contimporane cu dênşiĭ, saŭ natural adică din acel drept conform unuĭ prejudeţ care devenise o a doua natură. In adevĕr vorba *drept natural* este synonimă la Romanĭ cu vorba drept a ginţilor, fie el saŭ nu conform dreptuluĭ naturale, luat în sensul de raţiune naturale nepervertită. Dacă popórele antice cunoşteaŭ şi admiteaŭ instituţiunea servituţiĭ este că eĭ o credeaŭ conformă intereselor lor, eĭ credeaŭ pe servĭ nişte instrumente de producţiune, credeaŭ că prin servĭ producţiunea este maĭ eftină de cât prin ómenĭ liberĭ cărora să le plătéscă munca. Causa era că popórele cele vechĭ eraŭ mult maĭ puţin comerciante şi industriale de cât popórele moderne. Şi ele găseaŭ comod a împărţi pe ómenĭ în douĕ clase, ómenĭ liberĭ care să se ocupe cu afacerile politice şi ale minţiĭ, şi serviĭ care să se ocupe cu lucrările materiale. Şi de aceia şi Aristotele, in tractatul sĕŭ *Despre politică*, Cartea I, cap. 3 § 4, scrie că unĭ ómenĭ se nasc, după natura lor chiar, servĭ, se nasc robuştĭ şi puţin mintoşĭ dacă nu stupiḑĭ, buni pentru lucrările materiale, pe când alţiĭ se nasc cu minte, buni pentru lucrările spirituale. Aristotele se înşélă. Căcĭ nu starea mintale era criteriul între om liber şi serv ci alte cause cu totul independente de dênsa. Erau servĭ sculptorĭ, profesorĭ, şi ómenĭ liberĭ, ba chiar cetăţenĭ, grosolanĭ şi stupiḑĭ. Chiar şi Vinnius în comentariul luĭ asupra acestuĭ paragraf se înşală când ḑice că nu repugnă raţiuneĭ naturale ca cineva să devie serv din causă că aşa s'a tocmit, saŭ din causă de delict. Sunt tocmelĭ contrare moraleĭ şi natureĭ, care nu se pot ţine în sémă. Când legile positive declară în genere pactele relative la succesiunele fiitóre nule ca imorale, ar urma ca maĭ mult încă să declare nule ca şi maĭ imorale pactele de aservire. Asemenea nicĭ delictul

cel mai grav nu e natural, conform raţiunei, să atragă căderea în servitute, adică privaţiunea de libertate. Nu trebue să ne mirăm însă, căci Vinnius scriea într'un timp, în care ómenii privaŭ chiar de viaţă pentru delicte, şi în care traficurile cu sclavi de culóre négră nu eraŭ încă condemnate în Europa. Adevĕrul însă adevĕrat este că natura protestă în contra oricăriĭ servituţi, şi că numai interese rĕŭ înţelese aŭ povăţuit pe ómenĭ de a reduce pe semeniĭ lor în stare de servitute. Raţiunea însă şi morala cât aŭ protestat singure, aŭ rĕmas ineficace, şi numai când aŭ ajuns ómeni să se convingă că munca omuluĭ liberă este şi mai bună şi mai eftină, căci de nevoie omul munceşte şi mai a lene şi mai prost, când ştie însă că cu cât va munci mai mult şi mai bine cu atât va fi resplătit mai bine, el munceşte şi mai mult şi mai bine, atunci din pură speculă economică, bine înţeles, iar nu din filantropiă, aŭ hotârîtŭ eĭ desfinţarea sclavieĭ.

Originea servituţiĭ este captivitatea, adică prinderea de captivi în resbóie, şi fiind-că eraŭ prinşi cu mâna, *manu capti*, de aceia serviĭ s'aŭ numit şi *mancipia*. Eĭ se numesc servi, căci în loc să fie omorîţi cum avea dreptul să o facă ceĭ ce iaŭ prins captivi, eraŭ păstraţi, *servaţi* în viaţă, spre a fi vênduţi séŭ spre a munci stăpânilor lor. De la *servatus*, *servus*. Comandanţiĭ oştirilor, πόλεμων ὄγεμόνοι, cum bine îĭ numeşte Theophil, înterpretând paragraful nostru, numiţi aşa de la imperiul militar, adică de la dreptul de a face rĕsboiŭ, după cum bine observă asupra aceluiaşĭ text Bachoviŭ, aveaŭ dreptul de viéţă şi de mórte asupra tutulor captivilor prinşi de trupele ce comandaŭ, şi prin urmare dreptul în loc de a'ĭ omorî, de a'ĭ conserva séŭ spre a'ĭ vinde séŭ spre a se servi de munca lor. Nu că le fusese lor concedaţi de inimicĭ prin tractat cu asemenea condiţiĭ, cum observă cu drept cuvênt Vinnius, ci pentru că aşa îĭ povăţuia interesul lor. Şi în privinţa acésta era nu numai legea romană după care eĭ se povăţuiaŭ ast-fel,

ci și usul general în materie de rĕsboiŭ al tutulor ginților. Așa era, ca să ne servim cu termenĭ moderni, dreptul internațional public în materie de rĕsboiŭ.

Marcian Cartea I a *Instituțiunelor* (l. 5 § 3 D., *De statu hominum*):

„Servii sunt reduși sub stăpânirea nóstră saŭ după dreptul civil, saŭ după dreptul ginților. După dreptul civil, în casul, de esemplu, în care o persónă maĭ mare de douĕ-ḑecĭ anĭ s'a lăsat să se vîndă spre a participa la prețul vînḑăriĭ. După dreptul ginților sunt servĭ aceia ce se prind din mânele inimicilor, saŭ aceia carĭ se nasc din servele nóstre.“

Institute, tit. nostru § 4 : „Servii saŭ se nasc saŭ se fac. Se nasc din servele nóstre : se fac servĭ saŭ în virtutea dreptuluĭ ginților, adică din causă de captivitate ; saŭ după dreptul civil, în casul în care o persónă maĭ mare de douĕ-ḑecĭ de anĭ, s'a lăsat să se vîndă spre a participa la prețul vînḑăriĭ.“

Justinian împarte pe servĭ în douĕ clase, ceĭ ce se nasc astfel, și ceĭ ce din liberĭ devin în urma naștereĭ servĭ. Și pe aceștia din urmă îĭ subtîmparte în căḑuțĭ în stare de servitute după dreptul ginților și în căḑuțĭ în stare de servitute după dreptul civil.

Marcian, din contră, nu face de cât o mare și unică divisiune : aceia a servilor după dreptul ginților și a servilor după dreptul civil. Acéstă divisiune este maĭ practică, căcĭ puțin importă dacă cine-va a devenit serv prin naștere, saŭ după naștere, condițiunea sa este aceiași. Pe când importă fórte mult dacă cine-va este devenit serv după dreptul ginților saŭ civil. Căcĭ Romaniĭ recunosc și strĕinilor dreptul de stăpânire asupra servilor de drept a ginților. Așa ceĭ născuțĭ din serve ca și ceĭ prinșĭ în rĕsboiŭ, măcar că sunt de origină cetățenĭ romanĭ, sunt considerațĭ de Romanĭ ca bine stăpânițĭ ca servĭ de străinĭ. Și magistratul roman va acorda tótă protecțiunea sa atât stăpânuluĭ roman cât și stăpânuluĭ peregrin asupra servuluĭ de drept al

ginților. Pe când nicĭ o dată dreptul roman nu va acorda protecțiunea sa stăpânuluĭ asupra servuluĭ devenit ast-fel după dreptul civil de cât dacă stăpânul este cetățean roman.

Una din causele de drept a ginților de cădere în servitute este captivitatea.

Captivitatea este chiar originea servituții, ea este causa eĭ primitivă și cea maĭ frequentă. O dată însă introdusă servitutea în drept, ea s'a amplificat sub punctul de vedere al causelor care 'ĭ daŭ naștere. Devin servĭ prin captivitate :

1) Aceia care sunt prinșĭ de inimicĭ în rĕsboiŭ, cu condițiune ca rĕsboiul să fie prealabil legalemente declarat, pentru care eraŭ forme anume prescrise de dreptul internațional, și ca rĕsboiul să se pórte între națiunĭ care să aibă dreptul de a beligera, căcĭ ambele sunt independente. De aceia ceĭ prinșĭ de pirați, saŭ într'un rĕsboiŭ civil nu sunt slavĭ de drept (Vedĭ legile 5 § 1, 19, § 2, 21 § 1 și 24 D., *De Captivis ex postliminio reversis....* XLIX, 15) ; 2) Printr'o extensiune abusivă s'a admis că devin servĭ și în timp de pace aceia pe carĭ Romaniĭ ĭĭ prind de la popórele cu carĭ n'aŭ nicĭ legaturĭ de amiciție, nicĭ de hospitalitate, nicĭ de alianță, și vice-versă aceia pe cari aceste popóre ĭĭ prind de la Romanĭ iarășĭ în timp de pace. (l. 5 § 2 D., *De captivis ...*).

Caderea în servitute prin captivitate era temperată prin instituțiunea *postliminiuluĭ*, instituțiune în virtutea căruia captivul întors în Statul roman, de îndată ce pune piciorul pe hotar, redevine liber. Tot așa se întâmplă dacă pune piciorul pe hotarul unuĭ Stat amic (Pomponiŭ, l. 5 § 1. *De captivis...*). Acelașĭ drept se concedă și celor prinșĭ în timp de pace (Pomp., l. 5 § 2 eod).

Se nasc servĭ aceia care se nasc din mumă servă în tot timpul gestațiuneĭ, de la concepțiune până la naștere înclusiv. Aceasta este regula care în fine a

prevalut, care prevaluse deja în timpul jurisconsulților clasici, care este deja profesată de Marcianŭ, în legea 5 §§ 2 și 3 D., *De Statu hominum* (I, 8), și care este consacrată și de Justinian în principiul titlului IV *De ingenuis*, din cartea I a Instituțiunilor sale, în care ne spune că copilul născut din mumă liberă, cu tóte că fusese servă de la concepțiune până la naștere exclusiv, se naște liber ; că asemenea este liber copilul născut din femeia liberă în momentul concepțiuneĭ cu tóte că în tot restul gestațiuneĭ și chiar al nașterei a fost servă ; că în fine se naște liber copilul născut din femeia servă în momentul concepțiuneĭ, devenită în urmă liberă și care iarăși a devenit servă și a născut în stare de servitute : cu un cuvênt că se naște liber copilul născut dintr'o femeiă care a fost liberă măcar un moment din gestațiune de și tot restul gestațiuneĭ a fost servă. Acésta nu era conform reguleĭ generale. In regulă generale copilul născut în căsătoriă legitimă urmează condițiunea tatăluĭ din momentul concepțiuneĭ. Copilul născut afară din căsătoriă legitimă urmeasă condițiunea mumeĭ din momentul naștereĭ. Prin urmare, conform acesteĭ regule generale, copilul născut din muma servă în momentul naștereĭ, măcar că a fost liberă în momentul concepțieĭ și chiar a gestațiuneĭ până la naștere exclusiv, urma să se nască serv, și să nu se nască liber de cât copilul născut din mumă liberă în momentul naștereĭ. Insă în favórea libertățiĭ s'a făcut acéstă excepțiune. Regula generale este îndicată de Ulpian, în regulele sale, titlul V §§ 8 și 10 care sună astfel : „Când există connubiŭ, (adică când există căsătoriă legitimă), copii urmează tot-d'a-una condițiunea tatăluĭ ; când nu există connubiŭ, urmează condițiunea mumeĭ, afară numaĭ de acela care e născut dintr'un tată peregrin și din o mamă cetățiană romană, care se naște peregrin, în virtutea legiĭ Mensia, care a decis că copilul născut din doĭ părințĭ din

care unul măcar este peregrin, urmează condițiunea aceluia d'intre autorii sei care are condițiunea cea mai prósta. —Relativ la copii care se nasc din căsătoriă legitimă, se ia în considerație momentul concepțiunei, relativ la aceia, din contră carî sunt născuți nelegitim, se ia în considerație momentul nașterii: așa de exemplu dacă o femeiă concipe în stare de servitute, și în urmă manumisă fiind, naște în stare de libertate, copilul ce va naște, va fi liber; căci măcar că a conceput nelegitim, de óre ce în momentul nașterii a fost liberă, copilul trebue să fie și el liber." Causa pentru care se ia în considerație condițiunea tatăluî în cas de naștere din căsătoria legitimă, este că de óre ce unul din soți trebuia să împrime condițiunea sa, trebuia neapărat să se prefere tatăl, tatăl care în materie de căsătoriă legitimă este reputat a fi bărbatul, în virtutea reguleî: *pater is est quem nuptiae demonstrant.* Afară însă din căsătoriă, tatăl fiind în fapt incert, și nefiind certă de cât muma, urmează ca copilul se urmeze condițiunea mumeî, chiar în cas de concubinat, unde femeia trăește la un loc cu același bărbat, pentru că nu e sigur că nu e conceput din operele altuia, și nu póte ficțiunea care presumă pe bărbat legitim de tată, să se întindă și la concubinat, destul că și în căsătoriă legitimă tatăl în fapt este necunoscut și presumat cunoscut numaî prin puterea uneî ficțiunî legale. Nu e rațional că această ficțiune să se întindă și la concubinat, unde nicî o lege pedepsitóre a adulteruluî nu garantează până la óre care grad fidelitatea femeiî către bărbatul seu legitim. Causa pentru care se ia în considerație condiția tatăluî din momentul concepțiuneî este că numaî prin concepțiune tatăl este în report cu copilul. Causa pentru care se ia în considerațiune condițiunea mumeî din momentul nașterei, este că, physiologicește vorbind, până la naștere, copilul este considerat ca urmând tóte fluctuațiunele stăriî mumeî

face parte din ea, numaĭ prin naştere copilul ia uă individualitate distinctă, viaţa sa numaĭ atârnă de viaţa mumeĭ sale. Este de observat însă că dreptul n'a considerat în tot-d'auna pe copil ca parte din mumă, ca neavênd uă existenţă independentă până la naştere. Aşa dreptul penal roman pedepseşte avortarea, adică lepădarea provocată prin faptul mumeĭ, ceia ce dovedeşte că copilul, sub punctul de vedere al dreptuluĭ penal roman, este considerat ca uă fiinţă distinctă de mumă înainte chiar de naştere, chiar din momentul concepţiuneĭ.

Aceste regule sunt fertile in consequente. Ele nu se aplică numaĭ spre a determina dacă uă persónă se naşte liberă saŭ servă, ci şi spre a determina dacă uă persónă se naşte cetăţiană romană saŭ peregrină. Nu există connubiŭ de cât între cetăţenĭ romanĭ între dênşiĭ, saŭ între cetăţeniĭ romanĭ şi Latiniĭ veterĭ, dintre peregrinĭ. Dacă s'a unit prin urmare în căsătoria legitimă, (şi nu este căsătoriă legitimă după dreptul civil roman fără connubiŭ), un cetăţean roman cu uă latină veteră, copilul se naşte cetăţian roman; vice-versa, dacă s'a unit în căsătoria legitimă un Latin veter cu uă cetăţiană romană, copilul se naşte Latin veter. Câte uă dată însă se acorda dreptul de conubiŭ, prin constituţiunĭ imperiale, şi cetăţianuluĭ roman cu uă latină coloniară saŭ uă peregrină ordinară. Dar acestea eraŭ concesiunĭ personale. In regulă generalĕ nu exista conubiu între cetăţenĭ romanĭ şi Latinĭ coloniarĭ, saŭ juniani, saŭ peregrinĭ ordinarĭ. Prin urmare dacă un cetăţian roman se uneşte în căsătoriă, valabile după dreptul ginţilor, dar nerecunoscută de dreptul civil roman, cu o Latină coloniară, juniană saŭ cu uă peregrină ordinară, copilul se naşte peregrin. Dacă din contră o cetăţénă romană se uneşte în căsătorie, *juris gentium*, cu un peregrin, copilul se naşte cetăţian roman. Cu tóte acestea, de la legea Mensia în colo, el se naşte tot peregrin, contrariŭ reguleĭ, după cum ne o spune Ulpian în Regulele sale, titlu V § 8 tradus

maĭ sus. După Puchta, acéstă lege Mensia n'ar exista, în textul luĭ Ulpian copistul ar fi pus Mensia în loc de Æ. Sentia. Acéstă opiniune a luĭ Puchta nu ni se pare admisibile. In adevĕr, vedem, în paragrafele 29 şi 30 din Com. I al *Instituţiunilor* luĭ Gaius, că din contră Latinul Junian care se căsătoreşte cu uă cetăţiană romană, nu numaĭ că dă naştere la un fiŭ cetăţian roman, dar încă din causa fiuluĭ póte şi el deveni cetăţian roman. Prin urmare legea în cestiune, Mensia, saŭ orĭ-ce alt nume ar avea, este alta de cât legea Æ. Sentia. Pe de altă parte, D. Demangeat, în cursul sĕŭ de drept roman, este de părere că legea Mensia s'ar aplica la Latiniĭ veterĭ, iar nu la Latiniĭ coloniarĭ, că adică copilul născut din un Latin veter şi uă cetăţiană romană se naşte Latin veter, în virtutea legeĭ Mensia. Eŭ cred că D. Demangeat se înşélă. In adevĕr nu e trebuinţă de uă excepţiune care să se introducă de uă lege Mensia în acéstă privinţă, şi legea Mensia, ḑice Ulpian, aduce uă excepţiune. In adevĕr între un Latin veter şi uă cetăţiană romană e conubiŭ din vechime, prin urmare e căsătoriă legitimă, şi ast-fel fiind copilul născut din acéstă căsătorie legitimă, trebue să urmeze condiţiunea tatăluĭ, conform reguleĭ, fără necesitatea uneĭ excepţiunĭ, adică să se nască Latin veter. Afară de acésta, Ulpian vorbeşte de un peregrin (şi până la probă contrariă trebue să citim peregrin ordinar, iar nu peregrin privilegiat, şi cu atât maĭ puţin peregrin extra privilegiat cum era Latinul veter). De aceia eŭ cred că acéstă excepţiune din contră nu se aplică nicĭ când tatăl e Latin veter, nicĭ când e Latin coloniar, nicĭ când e Latin Junian, ci numaĭ când e peregrin ordinar, a fortiori când e peregrin deditiţiŭ. Când tatăl e Latin veter, coloniar saŭ Junian, şi muma cetăţiană romană, cred că se aplică regula comună, după care copilul urméză condiţiunea mumeĭ şi prin urmare se naşte cetăţian roman (Gaius Com. I § 80).

Am ḑis că în casul în care tatăl este serv şi muma

liberă, copilul se naşte liber. Prin excepţiune Senatusconsultul Claudian permitea femeiĭ libere care trăia în contuberniŭ cu un serv să convie- cu stăpânul amantuluĭ eĭ ca ea să rămâie liberă, iar copilul ce se va naşte să devie serv. Acéstă excepţiune însă a fost abolită de un Senatusconsult a luĭ Adrian, care a restabilit regula comună, şi prin urmare cu tótă convenţiunea, copilul se va naşte liber (Gaius Com I § 89).

Uă altă excepţiune în favórea libertăţeĭ era adusă regulei, ne spune Gaius în § 85, în virtutea uneĭ legĭ, a căria nume este ilisibil, care dispunea că copiĭ născuţĭ din un bărbat liber şi din uă femeie servă, pe care din eróre uă credea liberă, ceĭ de sex masculin se nasc liberĭ, iar ceĭ de sex femenin se nasc servĭ. Gaius însă adaogă că Vespasian a abolit acéstă excepţie, de şi favorabile libertăţĭ, şi restabilind regula de drept comun, a decis că copiĭ în cestie fiind născuţĭ afară din căsătoriă legitimă, urméză condiţiunea mumeĭ, şi prin urmare devin servĭ atât ceĭ de sex femenin, cât şi ceĭ de sex masculin.

Afară de modurile de cădere în servitute *juris gentium*, maĭ eraŭ şi moduri de cădere în servitute *de drept civil*, exclusiv aplicabile Romanilor. Dintr'ênsele unele nu maĭ subsistă în legislaţia luĭ Justinian.

Modurile de cădere în servitute de drept civil sunt: 1) In vechiul drept roman, cetăţeanul care nu rĕspundea la apelul ce i se făcea ca *junior* la serviciul militar, după organisaţiunea luĭ Servius Tullius, putea să fie vîndut de poporul Roman ca serv, după cum ne spune Ciceron, *Pro Cœcina*, No. 34: „Jam populus, cum eum vendidit qui miles factus non est....“ Acest mod a căḑut în desuetudine sub Imperiŭ, de-órece, sub Imperiŭ, recrutarea se făcea principalemente prin inrolare voluntară, după cum ne spune jurisconsultul Arius Menander, legea 4 § 10 D., *De re militari*: „.... qui ad delectum olim non respondebant, ut proditores libertatis in servitutem redige-

bantur: sed mutato Statu militiæ recessum a capitis pœna est: quia plerumque voluntario *militi* (*numeri*) supplentur."

2) Devenea serv cetățeanul roman care nu se ducea să facă a fi înscris de către censor în Registrele de recensământ (Ciceron, *eod. loco*). Acest mod a căḑut în desuetudine sub Imperiŭ, când recensământul începu să se facă ca în provinciĭ per *professiones* de către *censitores*.

3) Omul liber, prins în flagrant delict de furt, ḑiua, fără să se încerce a se apăra cu arme, este după legea celor XII Tabule ântêiŭ bătut cu vergĭ, și apoĭ *addictus* (atribuit de către magistrat) victimeĭ delictuluĭ. Aulus Gellius, *Noctes atticae*, Cartea XX, titlul 1, ne spune că e predat în servitute, adică că devine serv: „....Nisi duram esse legem (e vorba de legea celor XII Tabule) putas,....quæ furem manifestum ei, cui furtum factum est, *in servitutem tradit*; nocturnum autem furem jus occidendi tribuit...." Gaius însă Com. III § 189, ne spune că era între ceĭ vechĭ chestia controversată dacă *furul manifest de ḑi, addictus*, este asimilat cu un serv, saŭ numaĭ cu un *adjudicatus*: „Pœna manifesti furti ex lege Duodecim Tabularum capitalis erat. Nam liber verberatus addicebatur ei cui furtum fecerat: utrum autem servus efficeretur ex addictione, an adjudicati loco constitueretur, veteres quærebant...." Acest mod fu suprimat de către pretore, care înlocui acéstă pedépsă prin o amendă în favórea victimeĭ delictuluĭ, egale cu împătrita valóre a lucruluĭ furat.

4) Debitorul mărturisit înaintea magistratuluĭ (confessus in jure) saŭ condemnat de judecător (judicatus) să plătéscă o sumă óre-care de banĭ, avea treĭ-ḑecĭ de ḑile (*dies justos*) după legea celor XII Tabule (Tabula terția §§ 1, 2, 3, 4 și 5) spre a se aquita de datorie, în timpul cărora niminea nu'l supăra. La expirarea acestuĭ termen, dacă nu plătea el saŭ altul pentru el, putea să fie dus *obtorto collo*, înaintea magistratuluĭ prin *manus injectio*, și magistratul 'l atribuia (addi-

cebat) creditoruluĭ. El atuncĭ devenia ceia ce se numeşte *addictus*. Creditorul avea drept să'l lege de mâinĭ saŭ de picióre (*nervo aut compedibus*) şi să 'l ducă acasă la el unde să 'l ţiă şaĭ-ḑecĭ de ḑile (după cum ne spune *Aulus Gellius*, Noctes atticæ, Cartea XX, cap. 1), în care să'ĭ dea de mâncare nu maĭ puţin de o libră de grâŭ pe ḑi, şi în care interval din nouĕ în nouĕ ḑile să 'l ducă înaintea magistratuluĭ, să declare pentru ce sumă a fost mărturisit saŭ judecat, şi după a treilea ducere avea dreptul saŭ să'l omóre (dacă eraŭ maĭ mulţĭ creditorĭ, trebuiaŭ să'l taie în părţĭ exact proporţionale cu părţile lor din datorie) saŭ să'l vîndă ca serv peste Tibru. Acest mod a căḑut în desuetudine. Cu timpul, pedépsa corporală fu înlocuită prin urmărirea şi vînḑarea întreguluĭ patrimoniŭ al debitoruluĭ prin ceia ce se numea *venditio bonorum*.

5) Devine asemenea serv după dreptul civil omul liber major de douĕ-zecĭ de anĭ care ştie că este liber şi totuşĭ se lasă să fie vîndut de un cumătru cu care se înţelege, uneĭ persóne de bună creḑinţă care crede că vînzătorul era adevĕrat proprietar şi 'ĭ numĕră preţul din care vînzătorul îĭ da o parte şi luĭ pretinsuluĭ serv. Acéstă regulă exista încă din timpul Republiceĭ, dar nu a fost regulamentată într'un mod complect şi definitiv de cât printr'un senatusconsult din timpul luĭ Claudiŭ. In principiŭ libertatea era inalienabile, totuşĭ când alienaţiunea însuşea atâtea condiţiunĭ de înşelăciune, era injust ca cumpărătorul să rĕmăie fără nicĭ un ajutor făcia cu duoĭ înşelătorĭ, amânduoĭ de sigur insolvabilĭ. Individul în cestiune nu devine însă serv de cât când tóte condiţiele indicate maĭ sus sunt reunite. Una din ele când ar lipsi, omul remâne liber. Aşa dacă vêndutul se crede serv pe când el era liber, liber remâne, şi prin urmare când va descoperi că este liber va putea să facă să i se revindice libertatea printr'un *adsertor libertatis*. Asemenea dacă vênzătorul era de bună cre-

dință, și poseda de fapt un om liber ca serv, pe care îl credea de servul seŭ, de și pretinsul serv știa că este liber, totuși lăsându-se să se vînză, nu'și perde libertatea. Asemenea dacă măcar că vînzătorul și omul liber eraŭ de rea credință, dar și cumpărătorul era de rea credință știind că omul ce cumpără este liber; căcĭ n'are să'și impute de cât sieși perderea ce va realisa. Asemenea dacă omul liber e minor de doue-zecĭ de anĭ în momentul vînzăreĭ și a numărăriĭ prețuluĭ, căcĭ până la vîrsta de doŭe-zecĭ anĭ, se crede că e prea fraged la minte pentru a aprecia rĕutatea faptuluĭ și efectele sale desastróse. Asemenea dacă cumpărătorul a descoperit adevĕrul înainte de a numĕra prețul, căcĭ atunci n'are de cât să nu'l numere spre a evita or-ce prejudițiŭ. Asemenea dacă omul liber ce s'a dat de serv n'a luat și el parte din preț, căcĭ atunci prea ar fi greŭ să fie păcălit și prin perderea libertățiĭ și să fie tras și pe sfóră de vînzător.

Quid dacă cumpărătorul era de rea credință dar a vêndut pe pretinsul serv unuĭ alt cumpărător de bună credință, care a numĕrat prețul primuluĭ cumpărător care n'are avere vĕzută, în cât recursul în contra luĭ din partea celuĭ de al duoilea cumpărător ar fi ilusoriŭ ? S'a admis că și în acest cas are loc căderea în servitute, că acțiunea în revendicare a libertățiĭ, care ar triumfa în contra primuluĭ cumpărător, nu va fi dată în contra subcumpărătoruluĭ (Paul l. 33 *De liberali causa*, XL, 12).

6) In virtutea aceluiași Senatus-Consult Claudian, propus de împăratul Claudiŭ, după instigațiunea libertuluĭ Pallas, femeia liberă, care știe că este liberă, care intreține la domiciliul servuluĭ, în casa stăpânuluĭ sĕŭ, relațiunĭ amoróse cu acest serv, și nu le încetéză nicĭ după a treia somațiune a stăpânuluĭ, cade în servitute și devine proprietatea servuluĭ amantuluĭ : după cererea stăpânuluĭ, magistratul pronunță un decret de cădere în servitute. Sentințele luĭ Paul conțin un

titlu întreg relativ la acest mod de cădere în servitute, titlu XXI, A, din Cartea II, din care sunt mai de observat paragrafele 1 și 17. „Dacă uă femeie ingenuă și cetățiană romană, saŭ latină, se împreună cu servul altuia fără voia stăpânuluĭ, și cu tótă somațiunea acestuia de a înceta relațiunele, continuă de a veni la culcușul servuluĭ sĕŭ, ea devine serva acestuia.— Cu tóte cele treĭ denunțiațiunĭ, de și s'ar părea că după Senatusconsult, femeia ar trebui să devie servă, însă ea în realitate nu devine proprietatea stăpânuluĭ servuluĭ de cât în urma decretuluĭ pretoruluĭ, saŭ presidentuluĭ provincieĭ: căcĭ numaĭ acela póte redica libertatea care are dreptul a o da". Veḑĭ și §§ 6 și 7: „Liberta care, cu știrea patronuluĭ sĕŭ, stăruește în culcușul servuluĭ altuia, devine proprietatea acestuia. Liberta care fără știrea patronuluĭ sĕŭ stăruește în culcușul servuluĭ altuia, devine serva patronuluĭ sĕŭ, cu condițiune ca nicĭ uă dată să fie adusă la cetățenia romană. „Se vede că aplicațiunea Senatusconsultuluĭ Claudian în acéstă privință a întâlnit óre-care împotrivire. De aceia e probabil că acéstă dispositiune a sa a fost preînoită după propositiunea luĭ Vespasian: „...Auctor Senatui fuit decernendi, ut, quae se alieno servo junxisset, ancilla habeatur..." (Suetoniŭ, *Vesp.*, 11). In casul acesta de cădere în servitute, tótă averea femeiĭ libere trecea *in universum* la stăpânul sĕŭ care o moștenea chiar de viiă: era aci unul din casurile de succesiune, *de adquisitiune per universitatem*. Justinian, prin o constituțiune a sa, legea unică în Condică, *De senatusconsulto Claudiano tollendo* (VII, 24), a abolit și modul de cădere în servitute și genul de succesiune *per universitatem* (Veḑĭ în acelaș timp și § 1, titlu XII, Cartea III a *Instituțiunelor* luĭ Justinian).

7) Libertiĭ în cas de ingratitudine către patroniĭ lor, încă din cele d'ântêiŭ timpurĭ ale Imperiuluĭ, fură supușĭ la deosebite pedepse. Aceste pedepse la început în virtutea legiĭ Ælia Sentia eraŭ condemnarea a lucra

la scóterea pietrelor din cariere (λιθοτομίαι, — lautumiæ), saŭ relegaţiunea dincolo de douĕ-decĭ mile departe de Roma (*ultra vicesimum lapidem*, la fie-care milă, mĕsură romană, de o miă de picióre, era câte o piatră); apoĭ condemnarea in metallum saŭ la exiliŭ, bătaia, saŭ câte o dată pierderea uneĭ părţĭ din averea lor, în favórea patronilor. Tocmaĭ sub împĕratul Commod s'a declarat ca pedépsă căderea în servitute în favórea patronilor lor. Deja sub Neron s'aŭ încercat câţi-va Senatorĭ a propune în Senat căderea în servitute pentrŭ causă de ingratitudine ca mĕsură generală, dar Neron n'a lăsat să se dea curs acesteĭ propositiunĭ. In cât numaĭ sub Commod s'a edictat o Constituţiune, a căreia text ne este conservat, într'un text din comentariul sĕŭ asupra Manumisiunelor, de Modestin, reprodus în legea 6 § 1 *De agnoscendis et alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis*, XXV, 3), şi prin care se póte, prin decretul magistratuluĭ, pretoruluĭ saŭ presidentuluĭ de provinciĭ, readuce în servitute libertul a căreia ingratitudine va fi consistat în insulte grave, în bătăĭ atroce, saŭ în abandon în cas de extremă paupertate saŭ de grea bólă. Acesta este şi sistemul din timpul luĭ Justinian (Instit. Cartea I, S. 16 § 1).

8) Condemnatul la mórte, *in metallum, in opus metalli, ad bestias* (să se lupte în arene cu férele sĕlbatice), *in ludum venatorium* (condemnaţiune analógă), devineaŭ servĭ din momentul condemnaţiuneĭ (Ulpian l. 8 § 1 *De pœnis*, XLVIII, 19), servĭ fără stăpân, *(servi sine domino)*, neavênd de stăpân nicĭ pe popolul roman, nedevenind nicĭ servĭ publicĭ, ci afectaţĭ numaĭ întru îndeplinirea pedepseĭ, robiţi eĭ, şi numiţĭ de aceia *servi pœnae*. Condemnarea *in metallum* ca şi in *opus metalli* consistă în a lucra la extracţiunea metalelor din mine, cea d'ântêiŭ era maĭ uşure de cât cea d'a doua, întru cât legăturile de la picere eraŭ maĭ uşurĭ, şi întru cât încercarea de scăpare infructuósă aducea de la *condemnarea in metallum* la condemnarea *in opus*

*metalli*, iar de la acésta din urmă la condemnarea la mórte (Ulpian l. 8 § 6 *De poenis*). Condemnaţiunea *in ludum venatorium* probabil căḑu în desuetudine. Condemnaţiunea *ad bestias* fu înlocuită de Impĕratul Constantin cu condemnaţiunea *in metallum*. In cât în timpul luĭ Justinian nu maĭ remân de cât condemnaţiunea la mórte, *în metallum* şi *in opus metalli*, care să atragă căderea în servitute. Şi câte-şĭ treĭ aŭ acest efect încă în timpul Institutelor (cartea I tit. 12 § 1). Dar în urmă, printr'o novelă, novela XXII, cap 8, Justinian a decis că pe fiitor condemnaţiĭ *in metallum* nu vor maĭ deveni *servi poenæ*, că prin urmare cassatoria lor nu se va dilsova. In cât nu maĭ rĕmâne de cât condamnaţiunea *la mórte sau in opus metalli*, care să producă căderea în servitute.

Ne-a rĕmas să vorbim de condiţiunea servilor, despre posiţiunea lor sub puterea stăpânilor lor, despre drepturile stăpânilor asupra lor. Despre acésta însă, fiind că Instituţiunele luĭ Justinian se ocupă în titlu VIII al Cărţiĭ I, sub rubrica: *De iis qui sui vel alieni juris sunt*, ne reservăm şi noĭ a vorbi cu ocasiunea explicaţiunilor ce vom da aceluĭ titlu.

Serviĭ aŭ aceiaşĭ condiţiune juridică. In fapt eĭ pot să aibă condiţiunĭ deosebite. Unĭi pot să exercite servicĭi maĭ grele, alţiĭ servicĭi maĭ uşóre şi maĭ plăcute. Unĭi din eĭ administraŭ sub formă *de peculiŭ*, o parte însemnată din averea stăpânilor lor, şi duceaŭ o viaţă material fórte fericită. Alţiĭ sub Imperiŭ eraŭ favoriţiĭ Impĕraţilor, se bucuraŭ de o mare influenţă şi trăiaŭ în opulentă, şi chiar în desfrânare, şi eraŭ invidiaţĭ şi linguşiţĭ de ómenĭ liberĭ şi ingenuĭ. Dar totuşĭ, pentru toţĭ, condiţiunea lor juridică era aceiaşĭ. Omenĭi liberĭ, din contră, nu aveaŭ toţĭ aceiaşĭ condiţiune juridică. Şi de aceia eĭ se subdivideaŭ, după drepturile lor maĭ marĭ saŭ maĭ micĭ, în deosebite categoriĭ. Subdivisiunile eraŭ variĭ şi multiple, după punctul de vedere sub care considera cine-va persónele libere. Aşa persónele libere se

divideaŭ, maĭ întêiŭ în cetățenĭ romanĭ și peregrinĭ. Se divideaŭ al douilea în ingenuĭ și libertinĭ. Se divideaŭ al treilea în *sui juris* și *alieni juris* (Ramura a doua a acesteĭ subdivisiunĭ coprindea pe lângă óre-care parte din ómeniĭ liberĭ și pe servĭ). Vom vorbi maĭ întêiŭ despre subdivisiunea liberilor în *ingenuĭ* și *libertinĭ*.

Cum am ḑis, una din subdivisiunele persónelor libere este aceia în ingenuĭ și în libertinĭ.

Ingenuĭ se numește acela care din naștere și fără întrerupere a fost tótă viața sa liber, și a murit în stare de libertate.

Libertin este acela care a fost o parte cât de mică, fie măcar un moment din viața sa, serv și în urmă a fost manumis, adică liberat din servitute. Prin urmare este libertin nu numaĭ acela care s'a născut serv și apoĭ a fost manumis, dar și acela care s'a născut liber și prin urmare ingenuŭ, în urmă a devenit serv și apoĭ a fost liberat. Acesta rĕmâne tótă viața sa libertin, dacă în urmă nu i s'a restituit calitatea de ingenuŭ, prin ceia ce se numește *restitutio natalium*, concesiune speciale ce i se putea face printr'o constituțiune imperială a căreia aplicațiune e fórte frecventă în timpul Imperiuluĭ.

Față cu ingenuul, manumisul se numește libertin, față cu manumisorul saŭ liberatorul sĕŭ se numește libert, iar manumisorul patronul sĕŭ. A fost însă uă epocă în care expresiunea *libertinus* era întrebuințată spre a desemna pe fiul unuĭ manumis, și probabil în acea epocă expresiunea *libertus* desemna pe manumis atât față cu ingenuul, cât și față cu patronul seŭ.

La început manumisul orĭ devinea liber și în acelașĭ timp cetățian roman, orĭ că manumisiunea nu producea nicĭ un efect, și manumisul remânea serv.

Pe acea vreme douĕ eraŭ numaĭ condițiunile ca manumisul să devie liber și cetățian roman: Maĭ întêiŭ ca manumisorul să fie *dominus ex jure Quiritium* (și

în cele d'intêiŭ timpurĭ nicĭ nu putea să fie alt-ceva, de óre-ce dominiul bonitariŭ s'a întrodus mult maĭ târdiŭ, cu tóte că el s'a întrodus înainte de legea Junia Norbana, în cât tot a fost un timp care a precedat acéstă lege, în care cel ce avea servul numaĭ *in bonis*, nu putea să'l manumită). Şi apoĭ ca manumisiunea să fie făcută în unul din cele treĭ moduri solemne, douĕ între viĭ: *vindicta* şi *censul*, altul *mortis causa*, *testamentul*.

Ceĭ manumişĭ fără întrebuinţarea formelor solemne (precum de sigur şi ceĭ manumişĭ de *dominus bonitarius*), după un timp însă óre-care aŭ început să fie protegiaţĭ de pretore, eĭ eraŭ consideraţĭ ca liberĭ de fapt, aşa în cât stăpânul lor nu'ĭ putea pe fiitor a'ĭ maĭ puiă să servéscă, nicĭ a'ĭ maltrata, nicĭ a'ĭ răni saŭ schilodĭ, nicĭ a'ĭ omorî. In drept însă rĕmâneaŭ servĭ, de aceia bunurile lor aparţineaŭ stăpânilor lor la mórtea lor cu titlul de peculiŭ, tot ce câştigaŭ era proprietatea stăpânuluĭ lor, şi eĭ nu puteaŭ să alieneze peculiul lor, (afară bine înţeles de alienaţiunile ce intraŭ în dreptul de administraţiune a peculiuluĭ), nu puteaŭ nicĭ să'l cheltuiască, nicĭ să'l dăruiască intre viĭ, *necum mortis causa*, saŭ prin testament (Gaius C. III § 56 şi Dositheŭ, *Disputatio de manumissionibus*, § 5). Uă propunere a luĭ Clodiŭ tindea să'ĭ facă liberĭ şi cetăţenĭ cu drept de a vota în triburile rustice (Cicero, *Pro Milone*, 12) propunere însă care n'a fost transformată în lege.

Legea Junia Norbana (probabil din anul 671, votată după propoziţiunea consoluluĭ Junius Norbanus), îĭ a declarat liberĭ în drept, dar nu cetăţenĭ Romanĭ, îĭ a asemĕnat în parte cu Latiniĭ coloniarĭ, le-a permis prin urmare să câştige pe seama lor, să cheltuiască tot ce vor câştiga, să'l alieneze între viĭ, chiar prin donaţiune, le-a interdis însă de a dispune de peculiul lor prin testament, fiind obligaţĭ a'l lăsa cu titlu de peculiŭ patronilor lor, care luaŭ averea lor, nu ca moştenire,

ci cu titlul de peculiŭ, ca când ar fi murit servĭ; eĭ asemenea nu puteaŭ nicĭ priimi prin testament, fie cu titlul de herede, fie cu titlul de legat, nicĭ fi numiţĭ tutorĭ în testamentul altora. Condiţiunea lor se deosebea dar în multe de a Latinilor coloniarĭ, cu care eraŭ în parte asimilaţĭ, căcĭ aceştia puteaŭ dispune prin testament de averea lor, puteaŭ primi prin institutiŏ de herede saŭ legat din testamentul altora, puteaŭ fi numiţĭ tutorĭ testamentarĭ, destul numaĭ să aibă dobândită calitatea de cetăţenĭ romanĭ până la mórte, şi, de la legile caducare încolo, până la împlinirea a 100 de ḑile de la deschiderea testamentuluĭ. Şi uniĭ şi alţiĭ, şi Latiniĭ coloniarĭ şi libertiĭ asimilaţĭ cu dênşiĭ, şi numiţĭ Latinĭ Junianĭ, puteaŭ priimi prin fideicomis, şi în cele d'întêiŭ timpurĭ ale historieĭ fideicomiselor, ca şi peregriniĭ ordinarĭ, şi după Senatusconsultul luĭ Hadrian, în urma căruia simpliĭ peregrinĭ nu maĭ pot primi nicĭ prin fideicomis (Gaius C. I § 23, C. II §§ 275 şi 285, C. III § 56).

In virtutea legiĭ Junia Norbana aceştĭ manumişĭ se numesc Latinĭ Junianĭ: Latinĭ, fiind-că condiţiunea lor e în parte asemănată cu a Latinilor coloniarĭ, Junianĭ, fiind-că legea Junia Norbana le-a dat pentru prima óră acéstă libertate şi capacitate intermediară.

Veni însă legea Ælia Sentia, în anul 757 (votată în timpul luĭ August, după propunerea consulilor Sextus Ælius şi Gaius Sentius) care, în sens invers de legea Junia Norbana, care a fost favorabile servilor manumişĭ, a venit prin patru capitole a le înrĕutăţi posiţiunea. Până aci, un serv putea să fie manumis de un stăpân de 14 anĭ saŭ de uă stăpână de 12 anĭ. Legea Ælia Sentia definde în principiŭ manumisiunea unuĭ serv de către un stăpân saŭ stăpână minor de 20 anĭ. Manumisul în regulă generală rĕmâne serv.

Până la acéstă lege un stăpân putea manumite pe un serv de orĭ-ce etate, şi 'l făcea prin manumisiune liber şi cetăţian roman. Legea Ælia Sentia vrea ca servul manumis maĭ nainte de 30 de anĭ aĭ etăţeĭ sale, să nu devie

în regulă generală de cât Latin Junian; acéstă lege creează dar uă nouă clasă de Latinĭ Junianĭ.

Până aci stăpânul putea în regulă generală manumite valabil în frauda patronuluĭ saŭ a creditorilor sĕĭ. Legea Ælia Sentia declară uă asemenea manumisiune nulă.

Până la acéstă lege, servul orĭ-care ar fi fost purtarea sa în timpul servituţeĭ sale, devenea, fiind manumis, liber şi cetăţian Roman. Legea Ælia Sentia declară că serviĭ a căror purtare a fost rea în óre-care condiţiunĭ şi cu óre-care caractere precisate de ea, nu póte prin manumisiune să devie de cât liberĭ, asemănaţĭ însă în condiţiune cu peregriniĭ deditiţiĭ. Gaius în privinţa acésta, în Comentariul sĕŭ I §§, 13, 14, 15, 25, 26, şi 27 ne dă amănunte fórte precise.

Vom traduce în consequenţă aceste paragrafe şi le vom analisa. Şi pe urmă vom relua în studiŭ cele-l-alte dispositiunĭ ale legiĭ Ælia Sentia.

Gaius C. I § 13: „Legea Ælia Sentia prevede, ca serviĭ carĭ aŭ fost legaţĭ, drept pedépsă, de stăpâniĭ lor, saŭ care aŭ fost înfieraţĭ, saŭ carĭ aŭ fost puşĭ la tortură pentru mărturisirea vr'unuĭ delict de care aŭ fost declaraţĭ culpabilĭ, saŭ carĭ aŭ fost daţĭ spre a se lupta în arene cu gladiatoriĭ saŭ cu fiarele sĕlbatice, saŭ carĭ aŭ fost închişĭ saŭ predaţĭ în amfiteatru ca să jóce spre distragerea poporuluĭ, dacă în urmă aŭ fost manumişĭ saŭ de stăpâniĭ care i-aŭ tractat ast-fel, saŭ de orĭ cine altul, devin prin manumisiune liberĭ dar asimiliaţĭ cu peregriniĭ deditiţiĭ."

§ 14 „Numim peregrinĭ deditiţiĭ, aceia carĭ fac parte dintr'un popor deja cucerit, care a încercat să se rĕscóle contra Romanilor, aŭ fost din noŭ reduşĭ la supunere, şi s'aŭ predat la discreţiunea poporuluĭ roman." *Deditiii* de la *deditum*, predare la discreţiune.

§ 15 „Serviĭ de acéstă condiţiune turpe, orĭ în ce mod ar fi manumişĭ, orĭ care ar fi etatea lor în momentul manumisiuneĭ, (adăugaţĭ, orĭ care ar fi etatea manumisoruluĭ), şi chiar dacă manomisorul ar fi *do-*

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREŞTI

*minus ex jure Quiritium*, nu devin nicĭ cetăţenĭ romanĭ, nicĭ măcar Latinĭ, ci sunt asimilaţĭ peregrinilor deditiţĭi."

§ 25 „Ceĭ ce fac parte din numĕrul deditiţiilor, nu pot în nicĭ un chip primi prin testament (nicĭ chiar prin fideicommis, în opositiune cu Latinii Junianĭ despre care Gaius în paragraful precedent 24 spune că pot primi prin fideicomis), întocmaĭ ca şi peregrinul ordinar; nicĭ nu pot face testament, după cum este părerea celor maĭ mulţĭ."

26 „Decĭ, libertatea cea maĭ inferióră este a acelora care figură în numĕrul deditiţiilor; lor nicĭ că li se póte conferi calitatea de cetăţenĭ romanĭ, nicĭ prin lege, nicĭ prin senatusconsult, nicĭ prin constituţiune imperială."

27 „ Ba încă nicĭ că pot locui în Roma saŭ într'un circuit de o sută de mile împrejurul Romeĭ, şi dacă vor face altmintrelea, eĭ pot fi vênduţĭ în interesul statuluĭ, eĭ şi bunurile lor, cu condiţiune ca cumpărătoriĭ să nu'ĭ ţie în Roma, nicĭ în un circuit de o sută de mile împrejurul Romeĭ, nicĭ să'ĭ manumiţă vr'o dată, iar dacă s'ar întêmpla să'ĭ manumită, eĭ devin servĭ publicĭ: şi tóte aceste dispositiunĭ sunt anume prescrise de legea Ælia Sentia."

După cum vedem în urma legiĭ Junia Norbana şi a legiĭ Ælia Sentia, avem treĭ feluri de libertinĭ, libertiniĭ cetăţenĭ romanĭ, libertiniĭ latinĭ junianĭ, şi libertiniĭ deditiţiĭ. Condiţiunea acestor din urmă este inferióră celor d'al douilea, pe care o cunóştem deja, întru atât în cât aceştia din urmă nicĭ o dată nu pot parveni la cetăţenie, pe când latiniĭ junianĭ aŭ o mulţime de mijlóce spre a deveni cetăţenĭ romanĭ; cu deosebire de eĭ, deditiţiĭ nu pot primi nicĭ prin fideicomis, asemenea de temerea contagiuneĭ, ca şi peregriniĭ deditiţiĭ propriŭ ḑişĭ, nu pot locui la o distanţă apropiată de Roma. Acéstă prohibiţiune, bună în timpurile vechĭ pentru peregriniĭ deditiţiĭ propriŭ

dişĭ, mi se pare un anachrisism în gura legiuitoruluĭ legiĭ Ælia Sentia; căcĭ pe de o parte în timpul luĭ August influenţa unor asemenea persóne nu putea produce nicĭ un efect, iar pe de alta, în timpul luĭ August, tótă Italia se compunea numaĭ de cetăţenĭ, şi prin urmare prohibiţiunea de locuinţă ar fi trebuit atunci a se întinde la tótă Italia.

Condiţiunea peregrinilor dediticiĭ şi a libertinilor dediticiĭ nu este hereditară, ea nu se transmite descendenţilor lor, carĭ pot deveni chiar cetăţenĭ romanĭ prin ceia ce se numeşte *erroris causæ probatio*, despre care vom vorbi maĭ la vale, după cum acésta resultă din § 68 al Com. I al Instituţiunelor luĭ Gaius.

Să revenim acum la dispoziţiele cele-l-alte ale legiĭ Ælia Sentia.

Legea Ælia Sentia, după cum ne spune Gaius C. I § 38, definde stăpânuluĭ minor de 20 anĭ a manumite. Manumisul rĕmânea serv, nu devenea nicĭ măcar Latin Junian. Termenĭĭ în adevĕr a luĭ Gaius sunt expreşĭ: „Eadem lege minori viginti annorum non...*permittitur manumittere*...“ Tot aşa de expres este şi Ulpian în Regulele sale, T. I § 13: „Eadem lex dominum, qui minor viginti annorum est, *prohibet servum manumittere*.“ Prin excepţiune dacă era o causă binecuvêntată de manumisiune, stăpânul putea libera pe servul sĕŭ şi a'l face *ad libitum*, după plăcere, saŭ cetăţian roman, manumiţêndu'l în mod solemn, saŭ latin junian manumiţêndu'l în mod privat, adică fără forme solemne, la masă, între amicĭ, trămiţêndu'ĭ o epistolă prin care'ĭ anunţa că'l manumite (Gaius C. I §§ 38 şi 41). Cred că tot aşa era dacă stăpânul n'avea pe serv de cât *in bonis*, şi îl manumitea, în virtutea uneĭ cause legitime de manumisiune, în un mod solemn. Cum ţice Gaius, cel ce avea patru-spre-ţece anĭ, putea face orĭ-ce act al stărĭĭ civile, nu putea însă manumite pe servul sĕŭ, îl putea

aliena, nu'l putea însă manumite, manumisiunea fiind un act mult mai important, interesând mai mult ordinea publică de cât o simplă înstrăinare. Causa era că prin manumisiune, servul devenea liber ceia ce importa societăţii. Şi era témă ca nu cum-va un stăpân prea tênĕr, sub influenţa servuluĭ saŭ care póte era profesorul sĕŭ, să nu comiţă greşeala de a'l manumite. Dacă înainte de acéstă lege, în timpul Republicii, nu s'a creḑut de cuviinţă o asemenea restricţiune, este că atuncĭ societatea era mai morală, pe când în timpul legiĭ în cestiune năravurile eraŭ corupte (Gaius C. I § 40, şi Tacit, *De oratore*, 29).

Causele juste de manumisiune sunt numeróse. Institutele luĭ Gaius (C. I § 19), Institutele luĭ Justinian, Cartea I, tit. VI § 5, şi Ulpian legea 16 § 1 *De manumissis vindicta*, arată câte-va. Probabil ele eraŭ mai numeróse, şi nu limitativ indicate de lege, ci lăsate la apreciarea Consiliuluĭ înaintea căruia trebue justificată causa, după chiar voinţa legiĭ. Putem cita: 1) obligaţiunea pusă de alienator saŭ dăruitor, care a alienat saŭ a dăruit între viĭ saŭ a legat servul sĕŭ altuia, cu condiţie ca să'l manumită; 2) intenţiunea de a lua de soţie pe servă; 3) intenţiunea de a'l însărcina ca procurator într'un proces: era servul habil şi era mai uşor şi mai avantagios a'l avea pe dênsul de cât pe o persónă óre-care de procurator; 3) servul era fiul saŭ fratele, serva era fiica saŭ surora naturală a stăpânuluĭ; 4) serva era nutricea stăpânuluĭ; 5) servul era pedagogul stăpânuluĭ sĕŭ.

Spre a produce libertatea şi cetăţenia, manumisiunea trebuia făcută *vindicta*, înaintea magistratuluĭ, după ce prealabil se dovedise înaintea unuĭ consiliŭ legitimitatea causeĭ manumisiuneĭ.

Uă manumisiune *censu* nu ar fi fost valabile, în asemenea condiţiunĭ. Obligaţiele censoruluĭ şi ocupaţiele

luĭ eraŭ prea importante ca să se pótă ocupa și cu asemenea manumisiuni excepționale.

Consiliul era presidat de pretore în Roma și compus de cinci senatorĭ și de cinci cavalerĭ romanĭ puberĭ, aleșĭ de dênsul, în provinciĭ de presidentul provincieĭ (care nu putea delega acéstă misiune) ca president, și de douĕ-dĕci *recuperatores* cetățenĭ romanĭ puberĭ, aleșĭ de dênsul. In Roma eraŭ ḑile fixe în care se strîngea consiliul pentru acesta, în provinciă era ultima ḑi a conventuluĭ, ădică a sesiuneĭ ce ținea în localitatea provincieĭ presidentul provincieĭ spre a resolve deosebitele cestiunĭ ale administrațiuneĭ justițieĭ contențióse saŭ grațióse ce'ĭ incumba în calitatea sa de president de provinciă, unind în mâinele sale atribuțiele multiple ce aparțineaŭ consoluluĭ în Roma, înainte de desmembrarea preturei. Asupra decisiuneĭ date de consiliŭ, adevĕrată saŭ falșă, nu se póte reveni, și ea nu este susceptibile de apel (Gaius C. I § 20, legea I pr. și § 2. *De officio consulis*, l. 2 pr. *De officio ejus cui mandata est jurisdictio*, l. 9. princ., și § 1, *De manumissis vindicta*).

Aceiașĭ lege Ælia Sentia împedeca pe manumis dacă era minor de treĭ-dĕci de ani de a deveni cetățian roman, și'l declara Latin (Gaius C. I §§ 17 și 18). Ecă uă clasă de Latinĭ junianĭ creată de legea Ælia Sentia. Acéstă lege cere pentru serv etatea de 30 anĭ. Până la acea epocă se póte cunóște, în mod complect, calitățile și defectele servuluĭ, care e atunci ajuns la maturitate, și prin urmare stăpânul dacă vrea să'ĭ dea și calitatea de cetățian roman, uă póte face în cunoștință de causă. Pe de altă parte stăpânul fiind cel puțin de 20 anĭ, are destulă capacitate de aprețiare spre a vedea de trebue saŭ nu să'l manumiță, și nu e pericol de a'l face Latin Junian, chiar de s'ar înșela asupra calităților saŭ defectelor servuluĭ care nu sunt încă desvoltate, căcĭ Latinul Junian are fórte restrînse drepturĭ. Și aci însă ca și în casul precedent, dacă e justă causă de manumisiune, stăpânul póte *vindicta apud consi-*

*lium* manumițênd pe serv minor de trei-dece ani să'l facă cetățian roman. Și causele legitime de manumisiune sunt aceleași (Gaius C. I §§ 18, 19 și 39).

Tot de uă-dată legea Ælia Sentia prohibe manumisiunea făcută de stăpân în frauda patronului seŭ, saŭ a creditorilor sei (Gaius C. I § 37). Acéstă materie merită uă întinsă desvoltare, ea formează objectul unui titlu special din Institutele luĭ Justinian, al titlului VI al Cărțiĭ I.

Vom vorbi despre acéstă dispositiune a legiĭ Ælia Sentia maĭ la vale.

Latiniĭ junianĭ ca și ceĭ coloniarĭ aŭ uă mulțime de mijlóce spre a ajunge la cetățenie.

Deosebit de concesiunea specială ce li se póte face prin o lege, un Senatus-consult saŭ uă constituțiune imperială, concesiune care se póte face și peregrinilor ordinarĭ, Latiniĭ junianĭ și coloniarĭ și a fortiori Latiniĭ veterĭ, (cari numaĭ există de mult timp și de aceia nu maĭ vorbesc jurisconsulțiĭ clasicĭ de dênșiĭ), pot ajunge la cetățenie :

1. *Militia*, dacă conform legiĭ Visellia, aŭ servit șase anĭ între pazniciĭ Romiĭ, *inter vigiles Romae* (Ulpian, Regule, titlu III § 5) ;

2. *Navi*, daca conform unuĭ edict al împĕratuluĭ Claudiŭ, Latinul a construit un vas încăpător de nu maĭ puțin de ₫ece miĭ mĕsurĭ și a transportat grâŭ în Roma nu maĭ puțin de șése anĭ (Ulpian, Regule, tit. III, § 6). Acest mod probéză că Italia nu putea trăi numaĭ din propriele sale producțiunĭ de grâŭ ;

3. *Ædificio*, dacă a întrebuințat uă parte din averea sa, spre a construi un edificiŭ (Gaius Com. I § 33) ;

4. *Pistrino*, dacă a construit uă móră (Ulpian tit. III, § 1) ;

5. *Si triplex enixa sit*, dacă Latina a dat naștere la treĭ copiĭ *vulgo concepti* (Ulpian, tit. III § 1).

6. *Iteratione*, dacă cum ne spune Pliniŭ cel tênĕr (Epistolae, VII, 16), stăpânul a manumis din noŭ în mod

solemn pe cel manumis în mod privat, saŭ dacă cum ne o indică Ulpian în Regule sale titlu III, § 4, servul manumis de cel ce 'l avea *in bonis tantum*, a fost manumis în urmă de cel ce conserva asupră'ĭ *nudum dominium ex jure Quiritium*.

7. *Causae probatione* şi 8. *Erroris causae probatitione* (Gaius C. I §§ 29, 30, 66, 67 şi urmĕtórele).

*Causae probatio.*—Gaius Com. I §§ 28, 29, 30, 31, 32: „Latinii pot perveni în maĭ multe moduri la cetăţenia romană.—Căcĭ legea Ælia Sentia a decis că ceĭ ce prin manumisiune aŭ devenit Latinĭ din causă că în momentul manumisiuneĭ aveaŭ maĭ puţin de treĭ-ḑecĭ de anĭ, de se vor însura cu cetăţene romane, saŭ cu latine coloniare, saŭ cu latine de aceiaşĭ condiţiune cu dênşiĭ, şi vor proba acésta cu un numĕr de martorĭ nu maĭ mic de şépte, toţĭ cetăţenĭ romanĭ şi puberĭ, şi în urmă din căsătoria lor se va naşte un copil, şi se va face copilul de un an, vor avea voie a se duce în Roma la pretor, în provinciĭ, la presidentul provincieĭ, şi a proba că aŭ luat soţie legitimă pentru ca să aibă dintr'ênsa copiĭ legitimĭ, cărora sĕ le pótă ḑice *liberiĭ meĭ* şi că eĭ aŭ dintr'acéstă căsătorie un fiŭ de un an: şi dacă magistratul înaintea căruia s'a probat acésta, a declarat prin decretul sĕŭ că este aşa, atuncĭ şi Latinul şi soţia luĭ (dacă este de aceiaşĭ condiţiune) şi fiul lor (dacă şi acesta din urmă are aceiaşĭ condiţiune) sunt declaraţĭ prin decretul magistratuluĭ cetăţenĭ romanĭ.— De aceia am adăugat şi *fiul lor*, de va avea aceiaşĭ condiţiune, căcĭ dacă soţia Latinuluĭ este cetăţiană romană, copilul născut dintr'ênsa, se nasce cetăţian roman, în virtutea unuĭ senatusconsult, făcut în timpul rĕposatuluĭ Adrian. Acest drept de a dobêndi cetăţenia romană, de şi l'aŭ avut în virtutea legiĭ Ælia Sentia numaĭ ceĭ deveniţĭ latinĭ prin manumisiune din causă că eraŭ când s'aŭ manumis maĭ micĭ de treĭ-ḑecĭ de anĭ, în urmă însă aŭ fost concedat printr'un senatusconsult, făcut în timpul Consulilor Pegas şi Pusio, şi celor-l-alţĭ manumişĭ, ma-

joră de treĭ-ḑecĭ de anĭ, care din alte cause n'aŭ devenit prin manumisiune de cât Latinĭ junianĭ.—De altmintrelea, chiar dacă Latinul a murit înainte de a face înaintea magistratuluĭ proba că el s'a căsătorit în scop de a avea un copil de un an, care sĕ pótă fi *liberul sĕŭ*, póte muma după mórtea bărbatuluĭ eĭ, să facă acéstă probă, și ast-fel va deveni ea cetățiană romană...“

In virtutea legiĭ Ælia Sentia póte căpăta calitatea de cetățian cel ce a devenit Latin junian prin manumisiune, din causă că el era minor de treĭ-ḑecĭ de anĭ înainte de manumisiune, prin ceia ce se numește *causae probatio*. Acéstă *causae probatio* este probarea prin șépte martorĭ cetățenĭ romanĭ și puberĭ că Latinul a luat o cetățiană romană, saŭ o latină coloniară, saŭ o latină juniană de *soție legitimă*, iar nu de concubină, cu scopul de a face copiĭ cu dênsa, care să fie legitimĭ, care să cadă sub puterea luĭ paternă și cărora prin urmare să le pótă ḑice *liberi sui*, adică persónele sale libere în opositiune de serviĭ sĕĭ care sunt persónele séle serve de sub puterea sa dominicale. După cum vedem aci căsătoria legitimă și procreațiunea de copiĭ sunt o causă de parvenire la cetățeniă. Copilul însă trebue să fie de un an, ca să pótă servi la probarea causeĭ. Probarea causeĭ se face înaintea magistratuluĭ popoluluĭ roman, pretorul în Roma și în cele-l-alte părțĭ ale Italieĭ, presidentul provincieĭ în provinciă. Se maĭ cere ca condițiune ca soția să fie cel puțin latină juniană, dacă nu latină coloniară saŭ cetățiană romană. Căsătoria cu o peregrină nu dă un asemenea drept. Nu e necesitate ca probarea causeĭ să se facă în ḑilele faste înaintea tribunaluluĭ magistratuluĭ. Proba se póte face orĭ unde se va găsi magistratul, *adire*, ḑice textul și nimic maĭ mult, să apuce pe magistrat unde'l va găsi. Probarea causeĭ se face prin aceiașĭ martorĭ înaintea cărora s'a făcut căsătoria. Iacă un exemplu de o căsătorie care nu

se póte face pur și simplu ca căsătoriele obicinuite, ci înainte de șépte martorĭ numaĭ. — E întocmaĭ ca căsătoria care legitiméză copiĭ născuțĭ din concubinat. Ca să producă acest resultat trebue să fie constatată prin redacțiunea unuĭ instrument dotal. — Dacă femeia e cetățiană romană, atuncĭ fiul urmând condițiunea mumeĭ, devine prin naștere chiar cetățian roman, în cât numaĭ bărbatul are necesitate a deveni cetățian roman prin *probarea causeĭ*. Dacă din contra muma a fost Latină, atuncĭ și ea și copilul care s'a născut Latin, aŭ trebuință de a deveni cetățenĭ romanĭ prin probarea causeĭ. — Un Senatusconsult din timpul luĭ Hadrian a întins beneficiul obțineriĭ cetățenieĭ prin *probarea causeĭ* de la *minoriĭ de treĭ-decĭ de anĭ*, singurĭ beneficiațĭ prin legea Ælia Sentia, la toțĭ ceĭ-l-alțĭ Latinĭ junianĭ. Un alt Senatusconsult propus de Consulĭĭ Pegas și Pusio a întins beneficiul acesteĭ încetățeniriĭ și în casul de mórte a bărbatuluĭ, de-óre-ce după legea Ælia Sentia numaĭ bărbatul în viață fiind putea să facă *probarea causeĭ*; Senatusconsultul în cestiă a permis și vĕduveĭ să facă proba pentru casul în care ea și fiul eĭ eraŭ Latinĭ în momentul căsătorieĭ și voiaŭ să capete calitatea de cetățenĭ romanĭ. In casul acesta efectul puterеĭ paterne nu se putea produce, căcĭ tatăl murise Latin. In casul de *probare a causeĭ* în timpul viețiĭ bărbatuluĭ, pe lângă căpătarea cetățenieĭ, copilul cădea *ex post-facto*, după pronunțarea decretuluĭ pretoruluĭ, sub puterea paternă a tatăluĭ sĕŭ, sub care nu era până în acel moment. Acéstă căsătorie pentru scopul de a căpăta copiĭ legitimĭ care să cadă sub puterea paternă a tatăluĭ, era ceva la care Romaniĭ țineaŭ fórte mult. Putem ḑice că crearea de copiĭ legitimĭ cari să caḑă sub puterea paternă era scopul principal al căsătorieĭ, care de nu era ajuns, da loc chiar la divorț. Sterilitatea soțieĭ sale, ne afirmă în adevĕr *Aulus Gellius*, în *Noctes Atticae* Lib. IV, cap. 3, a fost causa pentru care Carvilius Ruga s'a despărțit

de soția sa, la care ar fi ținut fórte mult, ca să nu iasă mincinos jurământul ce făcuse censorilor că el s'a căsătorit *liberûm* (în loc de *liberorum* prin contracțiune) *quærendûm* (în loc de *quærendorum* prin contracțiune) *gratia*. Censorii în adevĕr când făceaŭ recensământul, înscriaŭ pe fie-care cetățian în un paragraf, și sub numele luĭ, soția, copiĭ, servii, și tótă cea-l-altă avere a luĭ. Ca să pótă înscri pe femeiă ca soția legitimă, și pe copiĭ ca legitimĭ și sub puterea luĭ paternă, punea pe cetățian să jure dacă în adevĕr pe femeia în chestie a luat'o ca să devie soție legitimă, și să'ĭ dea copiĭ legitimĭ care să fie liberĭ.

*Erroris causae probatio.*—Afară de *causae probatio* se maĭ póte căpăta cetățenia și naște *ex post facto* puterea paternă și prin *erroris causae probatio*.

*Causae probatio*, este probarea eroreĭ de drept în care se află Latinul Junian ce s'a unit în căsătorie cu o cetățiană romană, latină coloniară saŭ latină juniană, credênd din eróre că în drept este connubium între dênșii și prin urmare posibilitate de a contracta *justae nuptiæ*.

*Erroris causae probatio* este probarea din contră a eroreĭ de fapt în care s'a găsit un cetățian roman care s'a căsătorit cu o Latină saŭ o peregrină ordinară saŭ chiar cu o peregrină detițiă, credênd'o în fapt cetățiană romană. Séŭ, vice-versa, erórea de fapt în care s'a găsit o cetățiană romană care s'a căsătorit cu un peregrin saŭ cu un Latin, credêndu-l cetățian roman. In ambele aceste casurĭ, de drept comun, n'ar fi căsătorie legitimă din causa lipseĭ de connubium, prin urmare fiul ce s'ar naște, ar urma condițiunea mumeĭ, prin urmare în casul d'întêiŭ s'ar naște Latin saŭ peregrin ordinar saŭ deditițiŭ, în casul d'al duoilea cetățian roman. Iar muma ar rĕmânea Latină saŭ peregrină ordinară în casul d'întêiŭ, iar tatăl ar rĕmânea Latin saŭ peregrin ordinar în casul d'al duoilea. Un Senatusconsult însă de care ne vorbește Gaius în Com. I § 67, fără să ne spue însă care, a introdus aci un beneficiŭ,

și a permis bărbatuluĭ în casul întêiŭ, femeiĭ în cel d'al duoilea să probeze înaintea magistratuluĭ poporuluĭ roman cu șépte martorĭ cetățenĭ romanĭ si puberĭ erórea în care aŭ căḑut și căsătoria ce aŭ contractat, precum și nașterea fiuluĭ, și atuncĭ pretorul printr'un decret, constatând că așa este, va proclama în casul d'întêiŭ pe mumă și pe copil cetățenĭ romanĭ, și din momentul acesta copilul va cădea sub puterea paternă a tatăluĭ seŭ; dacă însă muma a fost peregrină deditiă, îșĭ va conserva condițiunea, căcĭ peregrinele deditiție nu pot perveni în nicĭ un chip, cum știm deja, la cetatea romană; în casul d'al duoilea va proclama pe tată cetățian roman și copilul din acest moment va cădea sub puterea paternă: pe mamă și pe copil care în casul acesta urméză din naștere condiția mameĭ, nu are trebuință să'ĭ proclame cetățenĭ romanĭ, căcĭ eĭ sunt deja. Deosebirea între casul acesta și în cel precedent este: 1) că în casul precedent erórea este de drept, aci erórea este de fapt; 2) acolo se cere ca copilul sĕ fie ajuns la etatea de un an, înainte de acéstă etate nu comptéză, aci e destul copilul să fie născut. In adevĕr copiĭ până la unŭ an sunt maĭ supușĭ morțiĭ, ceĭ ce aŭ împlinit anul, aŭ maĭ multă perspectivă de a trăi. Și legea în cas de eróre de drept care este maĭ puțin plausibilă de cât erórea de fapt, nu ține compt de copil de cât de la un an încolo. In ambele casurĭ se cere ca copilul să fie de sex masculin, prin eĭ numaĭ în adevĕr se menține familia civilă, copiĭ născuțĭ din fete alimentând familia civilă a bărbatuluĭ saŭ a tatăluĭ bărbatuluĭ, iar nu a moșuluĭ lor matern. (Gaius. Com. I §§ 67 și 68).

In fine s'a permis ca cine-va sa cadă și în eróre de fapt și în eróre de drept, și în aceste casurĭ, se póte proba ambele erorĭ, și nașterea unuĭ fiŭ și ajungerea luĭ de un an și atuncĭ acela din soțĭ care nu e cetățian roman, devine cetățian roman, și dacă e trebuință devine și copilul, și cade sub puterea tatăluĭ. Așa, de esemplu, iacă o cetățiană romană care se căsătorește cu un peregrin,

pe care 'l crede (nu cetățian roman, căci atunci e simplă eróre de fapt) ci Latin Junian, comițênd ast-fel uă eróre de fapt, și creḍênd că cu un Latin Junian e conubiŭ, comițênd ast-fel și o eróre de drept. In acest cas un Senatusconsult decide că se aplică legea Ælia Sentia, adică că dacă din căsătoria lor a resultat un fiŭ, care a și ajuns de un an, peregrinul devine cetățian roman și copilul deja cetățian roman prin naștere, începe, din momentul probăriĭ și a eroreĭ de fapt și a aceleĭ de drept, adică din momentul *et causae et erroris causae probationis*, a fi sub puterea paternă a tatăluĭ sĕŭ (Gaius Com. I § 68 în fine).

Iacă asemenea o Latină Juniană care se căsătorește cu un peregrin pe care 'l crede Latin, saŭ un Latin Junian care se căsătorește cu o peregrină pe care o crede Latină (*a fortiori* dacă o crede cetățiană Romană), comițênd ast-fel o eróre de fapt, și maĭ comițênd și erórea de drept de a crede că există conubiŭ între un Latin și o Latină. In acest cas același Senatusconsult decide că iarăși se aplică legea Ælia Sentia, adică că dacă din căsătoria lor a resultat un copil și a ajuns la etatea de un an, bărbatul și nevasta și copilul lor devin *prin probarea unită și a causeĭ și a eroreĭ causeĭ*, din acel moment cetățenĭ romanĭ, și copilul cade atunci sub puterea paternă a tatăluĭ sĕŭ (Gaius Com. I §§ 69 și 70).

In resumat: dacă este eróre de fapt simplă și unul din soțĭ este cetățian roman, e destul ca fiul să fie născut, nu e trebuință să fie d'un an, și atunci e loc la *erroris causae probatio*, simplă. Dacă din contră, este eróre de drept simplă, saŭ eróre de drept combinată cu eróre de fapt, atunci pe de o parte este destul ca unul din soțĭ să fie Latin Junian, cel-l-alt póte fi chiar peregrin ordinar, ba încă chiar peregrin deditițiŭ, dar fiul născut nu comptéză de cât când devine *anniculus*. Cu alte cuvinte în cas de simplă *causae probatio* saŭ de combinare de *causae probatio*

cu *erroris causœ probatio*, se cer ca fiul născut din căsătorie să fie *anniculus*.

In casurile de *causae probatio*, de *erroris causae probatio*, saŭ de amândouă combinate, în regulă generale, și soțiĭ și copilul născut devin cetățenĭ romanĭ. Sunt însă moduri de pervenire la cetățenie, care nu profită copiilor. Ecă, de esemplu, un Latin care în municipiul seŭ exercită uă magistratură, el devine cetățian roman, căcĭ exercitarea uneĭ magistraturĭ în municipiul seŭ e pentru Latin uă causă de încetățenire. Dar copiĭ seĭ rĕmân Latinĭ. (Gaius C. I § 96). In adevĕr acest paragraf trebue restituit cam ast-fel: „*Jus eorum qui* magistratum gerunt, *quique ob id* civitatem Romanam consequuntur, minus **latum** est, cum hi tantum, qui vel magistratum, vel honorem gerunt, ad civitatem Romanam perveniunt: idque compluribus epistolis principum significantur.“ In manuscrisul original este *lattum* cu duoĭ *t*. de sigur este aci uă eróre de copist care în loc să puiă un singur *t* a pus duoĭ. D. Niebuhr, din contră, crede că cel d'al duoilea *t* trebue să fie un *i*, și ast-fel citește *minus Latium* (maĭ micul drept de Latium) în opositiune cu *majus Latium* (maĭ marele drept de Latium). D. Niebuthr, cu imaginația sa fertilă, inventă douĕ drepturĭ de Latium. Cu nimic nu se susține teoria D-sale. De aceia e maĭ de toțĭ abandonată.—Ceia ce se întâmplă în casul de față, se póte întâmpla și în cas de *beneficium principis*: câte uă-dată în adevĕr constituția împĕratuluĭ nu acordă cetățenia de cât tatăluĭ, iar nu și copiilor seĭ. Incă un argument în favórea sensuluĭ ce dăm noĭ paragrafuluĭ 96 din Commentariul I al Instituțiunelor luĭ Gaius.

Am dis că libertiniĭ sunt aceia care prin manumisiune aŭ eșit din uă servitute legale, *ex justa servitute*.

In adevĕr dacă cine-va era manumis, fiind numaĭ de fapt serv, el nu devinea libertin, ci rĕmânea liber și ingenuŭ cum era și maĭ nainte. Acesta este sensul paragrafuluĭ 1 din titlu IV din Institutele luĭ Justinian.

Rĕmâne acum să vorbim despre manumisiune și despre modurile după care ea se operă.

Manumisiunea este darea libertăţiĭ Precum *mancipium*, de la *manu-captus*, însemnéză prins cu mâna în resboiŭ, căcĭ originea primitivă a servituţeĭ este captivitatea, asemenea *manumissus* însemnéză liberat de sub mâna stăpânuluĭ, a căruia putere, la origine, din punerea mâineĭ a luat naștere.

Până la legea Junia Norbana și din cele d'întêiŭ timpurĭ ale Romeĭ, manumisiunea era un act solemn (Dositheŭ, *Disputatio de manumissonibus* § 5).

Ea se opera în treĭ moduri:

*Vindicta, censu, testamento* (Dositheŭ, eodem § 5).

„*Vindicta* (dice Ulpian Regule, tit. 1 § 7), se manumite înaintea magistratuluĭ poporuluĭ roman, de exemplu înaintea consoluluĭ, pretoruluĭ saŭ propretoruluĭ."

Acest mod constă în un proces simulat de revendicare a libertăţiĭ.

Procesul serios se tracta în forma cea d'întêiŭ de procedură *per actionem legis sacramenti*, adică în o formă solemnă, în care se pronunţaŭ vorbe solemne și se întrebuinţaŭ gesturĭ solemne, anume fixate de lege, și în care se făcea o prinsóre numită *sacramentum*. El urma douĕ fase, una înaintea magistratuluĭ și alta înaintea judecătoruluĭ. Magistratul, care în Italia era pretorul, uă-dată consolul, iar în provinciĭ presidentul provincieĭ, decidea cestiunea în drept, și trămitea ca faptele să le resolve un particular, luat dintr'o listă ad-hoc, pe rônd. Să presupunem un om liber posedat în fapt de altul ca serv. Acésta se putea întêmpla fórte des, căcĭ adesea se putea întêmpla ca cine-va să cumpere un om liber, vîndut póte de buna credinţă de cel ce 'l poseda ca serv. In adevĕr libertatea nu era scrisă pe frunte, nicĭ există la Romanĭ acte publice relativ la starea juridică a tutulor persónelor. Servul de fapt nu devine nicĭ o dată prin trecere de timp serv de drept, căcĭ libertatea este inalienabilĕ și imprescriptibilĕ. Acest

serv de fapt descopere că e liber în drept. El nu'şĭ póte însu-şĭ revendica libertatea. Starea sa de fapt prevală de o cam dată în drept. De aceia el trebue să'şĭ caute o persónă liberă, care cu numele de *adsertor libertatis*, să'l revendice în libertate contra stăpânuluĭ sĕŭ de fapt. Să numim, spre înlesnire, pe servul de fapt Stichus, pe *adsertor libertatis* Primus, şi pe stăpânul de fapt Secundus. Primus duce de bună voie saŭ silit pe Secundus înaintea magistratuluĭ urmat şi de Stichus. Acolo el, ţinênd în mână un băţ *festuca*, *vindicta*, în locul uneĭ haste, instrumentul originar prin excelenţă de aquisiţiune a proprietăţiĭ la Romanĭ, (care fuse câştigată cu hasta în rĕsbóie de la inimicĭ) simbol prin urmare a proprietăţiĭ, atingea pe serv, ca cum ar tăgădui dreptul celuĭ-lalt de a 'l atinge cu simbolul proprietăţeĭ, contestându'ĭ proprietatea, şi ḑicea: *Hunc hominem Stichum liberum esse aio, et ecce vindictam imposui*, şi după acésta'l trăgea spre sine, adică spre libertate, *adserebat ad se, id est in libertatem*, de unde şi denominaţiunea de *adsertor saŭ assertor libertatis*. Cel-l-alt, adică Secundus, atingêndu'l şi el cu un băţ, 'l revendica în sens invers în servitute, căcĭ la început revendicarea era în sens invers, revendica şi posesorul de fapt, şi ḑicea: *Ego contra aio, hunc hominem Stichum meum esse ex jure Quiritium, et ecce vindictam imposui.* Magistratul atuncĭ vĕḑênd că e contestaţiune la mijloc, şi nefiind competent a judeca faptele, atribue posesia provisoriă a luĭ Stichus la unul din litiganţĭ, şi însărcinéză să resolve chestia în fapt, după probe, martorĭ, etc., pe un judecător, care să decidă după probele ce i se vor administra, dacă în fapt Stichus este liber saŭ serv. In casul nostru fiind-că procesul este fictiv, lucrurile se petrec ast-fel: Secundus stăpânul luĭ Stichus, voind a'ĭ da libertatea, se rógă de Primus să'ĭ ţie loc de *adsertor libertatis*, şi cu toţiĭ împreună se duc de găsesc pe magistrat, pe care nu'l abordă la tribunal, ca

în casul când procesul este serios, ci ori și unde l'ar întâlni, de exemplu pe drum, mergênd la baiă saŭ la circ, și Primus pronunță vorbele: „*Aio Stichum liberum esse et ecce vindictam imposui*, și atinge pe Stichus cu bĕțul; Secundus tace, saŭ afirmă că așa e, și atunci, magistratul, fiind-că nu e contestațiă în fapt, nu maĭ trămite la judecător, căci n'are ce judeca, ci pronunță decretul sĕŭ dicênd: „*Dico Stichum liberum esse.*“ Vedeți părțile pretind, fie-care *ait*, ceia ce póte fi saŭ adevĕrat saŭ neadevĕrat, magistratul *dicit*, adică constată adevĕrul juridic, *dicit jus*, dreptul de libertate al luĭ Stichus (Gaius, Com. IV § 1 6 în fine, Com. I § 20 în fine, și în legea 7, D., De *manumissis vindicta*. 40, 2).

*Censu.*—Ulpian, Regule t. I § 8, se ocupă de acest mod în termeniĭ următorĭ: „Prin cens se manumiteaŭ uă dată serviĭ care la recensămêntul quinquenal eraŭ înscriși după ordinul stăpânilor de către censore între cetățenĭ romanĭ.“

Intocmaĭ după cum lipsa de înscriere a unuĭ cetățian roman în registrul censoruluĭ, atrăgea pentru dênsul pierderea libertățiĭ, asemenea în sens invers înscrierea unuĭ serv între cetățenĭ romanĭ cu voia stăpânuluĭ de către censor în registrele sale avea de efect căpătarea libertățiĭ și a cetățeniĭ.

Recensămêntul se făcea în Italia de către un magistrat, ad hoc creat, înaintea căruia se ducea fie-care cetățian de declara numele sĕŭ, averea sa, persónele de sub puterea sa dominicale, paternă, manus, mancipium. Fie-căruia cetățian i se deschide un capitol, *caput* în Registrele censoruluĭ. Fie-care cetățian era obligat a se duce singur să céră înscrierea. Censorul fiind singur pentru tótă Italia, neavênd funcționarĭ inferiorĭ, nu putea să se ducă din casă în casă să facă înscrierea. De aceia obligația fie-căruia de a se duce singur la censor să'l înscrie. Și ca sancțiune (altmintrelea lenea, neștiința, reaua voința, ar fi făcut recensămêntul illusoriŭ),

era căderea în servitute pentru ceĭ ce nu se duceaŭ să se înscrie. Cum dice fórte bine Cicerone, *Pro Cecina*, No. 34 : „Când popolul roman vinde pe neînscris în registre, judecă așa : de-óre-ce acel ce se află în legale servitute se liberéză prin înscriere în registre, acela care fiind liber nu vrea să se înscrie, e vice-versa considerat că 'șĭ-a luat sie-șĭ libertatea."

Era cestiune controversată, după cum ne spune Dositheŭ, *Disputatio de Manumissionibus* § 17, dacă libertatea resultă imediat din înscriere, saŭ dacă era suspendată până la închiderea registrelor, adică până la finirea celor cinci anĭ, cât ținea recensământul, când atunci se făcea o ceremonie religiósă cu sacrificiĭ de o scrófă, o óie și un taur, numită *suovetaurilia* (*sus-ovis-taurus*),

Acest mod nu avea loc de cât în Italia; în provinciĭ, eraŭ funcționari (*censitores*) carĭ mergeaŭ la domiciliŭ de luaŭ declarațiele locuitorilor *(professiones)*.

Chiar în Italia a căḑut în desuetudine sub imperiŭ. De aceia Ulpian vorbește la imperfect de manumisiunea *censu*, cu tóte că în anul 250, sub Deciŭ, s'a maĭ făcut un recensământ. In timpul luĭ Ulpian nu se maĭ făcuse din anul 73, de sub Vespasian. Recensământul de către censor a fost înlocuit și în Italia de procedeul din provinciĭ.

Acest mod de manumisiune a fost înlocuit, prin declararea solemnă în Biserică, *in sacrosanctis ecclesiis*, în fața credincioșilor și a preoților. Asemenea declarărĭ sunt pentru creștinĭ anterióre erigeriĭ sub Constantin a religiuneĭ creștine ca religiune de Stat. Insă înainte de Constantin asemenea declarărĭ produceaŭ numaĭ o *libertate de fapt*, ca în timpul Republiceĭ *manumisiunele private* după dreptul pretorian. Constantin le-a înzestrat cu puterea de a produce și libertatea în drept prin douĕ constituțiĭ ale sale din anĭ 316 și 321, care figuréză în Condica luĭ Justi-

nian, sub legile 1 și 2 *De his qui in ecclesiis manumittuntur*, I, 13).

*Testamento.*—Prin testament se póte asemenea manumite un serv. Acest mod solemn resultă chiar din legea celor XII Table care prescrie că: *Uti quisque legassit, vel lingua nuncupassit, ita jus esto.*—Cum va fi legiuit cine-va, cum va fi grăit el cu limbă de mórte, așa să fie, și dreptul să o sfințéscă. „De unde resultă că orĭ-ce dispositiune coprinsă în un act de ultimă voință, în testament, căcĭ acesta este și caracterul testamentuluĭ, îșĭ are putere de lege, prin urmare și darea libertățiĭ. Forma întrebuințată era forma *legatuluĭ per vindicationem*, formă care are de efect, când se légă un obiect óre-care, trecerea instantaneă a proprietățiĭ obiectuluĭ legat după capul testatoruluĭ pe acela al legataruluĭ, în momentul chiar al morțeĭ, fără a se repausa un moment măcar pe capul heredeluĭ, iar când se legă libertatea, încetarea instantaneă a dreptuluĭ de proprietate asupra servuluĭ în momentul morțeĭ, fără trecere a proprietățiĭ servuluĭ în măinele heredeluĭ, și devenirea coinstantaneă a servuluĭ liber. Forma întrebuințată era una din cele următóre: *liber esto, liber sit, liberum esse jubeo.*

Putea testatorul să dea libertatea servuluĭ seŭ în forma *legatuluĭ per damnationem: heres meus damnas esto manumittere Stichum*, saŭ în forma fideicomisuluĭ: *heres meus, rogo te ut manumittas Stichum.* Dar în aceste două casurĭ, libertatea nu resulta pur și simplu, direct din testament, fără intermediul heredeluĭ, ci din uă operațiune de manumisiune a heredeluĭ, *vindicta* saŭ *censu*, pe care el era obligat prin testament să o esecute, dar până la esecutarea căria servul rĕmânea serv, trecênd din proprietatea testatoruluĭ în a heredeluĭ, și căpĕtându-șĭ libertatea numaĭ din manumisia operată de herede, fără efect retroactiv, al căruia și libert devenea, datorându'ĭ luĭ opere *officiale* și *fabrile;* pe când manumisul prin le-

gat *per vindicationem* nu avea patron, patronul saŭ testatorul fiind *ad orca*, în infern, de aceia se şi numea *libertus orcinus*, de unde nu se putea întórce spre a'ĭ cere opere nicĭ *officiale* nicĭ *fabrile*.

Pe când la manumisiunele între viĭ, *vindicta* saŭ *censu*, nu se póte appune condiţiune, din contră prin testament póte, sub forma legatuluĭ *per vindicationem*, chiar, libera cine-va sub uă condiţiune óre-care pe un serv al sĕŭ, până la îndeplinirea căria servul rĕmânea în drept proprietatea heredeluĭ, iar în fapt liber (de aceia se şi numea *statu liber*), şi dacă condiţia se îndeplinea, devenea liber cu efect retroactiv. (Ulpian Reg. tit. I § 9, şi tit. II § 1 şi următórele).—Titlul II, § 1 din Regulele luĭ Ulpian intitulat *De statu liberis*, conţine amănunte asupra acestor persóne, la care trămitem, în traducerea ce am făcut Regulelor luĭ Ulpian.

Dacă manumisiunea nu era făcută în unul din cele treĭ moduri solemne, indicate maĭ sus, înainte de legea Junia Norbana ea nu producea nicĭ un efect, manumisul rĕmânea serv, era protegiat numaĭ în fapt de pretore, orĭ cât de evidentă ar fi fost altmintrelea voinţa stăpânuluĭ de a da libertatea. Aşa se întâmpla de exemplu când manumisiunea avea loc la masă *inter amicos*, prin scrisóre etc. Tóte aceste manumisiunĭ private însă, de la legea Junia Norbana, încolo începură a produce libertatea de drept, atât numaĭ că manumisul în loc de a deveni liber şi cetăţian roman, devenea liber şi Latin Junian, asemănat în parte, în mod inferior, în drepturĭ Latinuluĭ coloniar.

Manumisiunea censu am vĕḑut că a fost înlocuită prin manumisiunea *in sacrosanctis ecclesiis*.

Manumisiunea *vindicta*, în legislaţiunea Bassuluĭ-Imperiŭ se redusese, înainte încă de Justinian, la uă simplă declaraţiune făcută de stăpân înaintea magistratuluĭ, nu vechiul magistrat al poporuluĭ roman, ci magistratul orĭ-care al localităţiĭ, chiar *judex pedaneus*, cel maĭ mic

magistrat pe scara magistraților, declarațiune despre care magistratul dă act stăpânului și servului manumis.

Manumisiunea prin testament se póte face în ori-ce formă, destul să resulte voința expresă de a manumite, și cu condițiia ca stăpânul să fie plin proprietar al servului: în asemenea cas manumisiunea produce efectul cel mai complect ce producea uă-dată legatul *per vindicationem*, adică servul devenea în momentul chiar al morții testatorului, fără nici uă altă intervențiune, liber și cetățian roman. Dacă însă din expresiunile întrebuințate de testator resultă nu voința ca servul să fie *ipso jure* liber, ci sarcina saŭ rugăciunea impusă altuia de a manumite chiar pe servul seŭ propriŭ, atunci heredele însărcinat saŭ rugat trebue să manumită, și numai din manumisiunea luĭ operată în unul din modurile de manumisiune între vii, resultă libertatea servului, care devine atunci libertul heredelui căruia îĭ datorește opere, pe când în casul d'întêiŭ el este, ca și în dreptul clasic, *libertus orcinus*, nedatorând nimuluĭ nici un fel de opere. (Justinian, Institute Cartea II, titlu 24 § 2).

Afară de aceste treĭ casurĭ, în legislațiunea luĭ Justinian, mai eraŭ și manumisiunele între vii private, *inter amicos per epistolam* etc. Tóte aceste manumisiunĭ produceaŭ acelașĭ efect, libertatea și cetățenia. Justinian a suprimat condițiunea libertilor Latinĭ Junianĭ și deditițiĭ, conservând însă drepturile patronilor asupra libertilor Latinĭ junianĭ deja existenți în momentul constituțiuneĭ sale, care, după cum vedem, nu are efect retroactiv, ci produce efect numai în fiitor. Supresiunea liberților deditițiĭ era numai *pro forma* în drept, căcĭ în fapt nu mai existaŭ de mult timp peregrinĭ deditițiĭ.

Importanța calității de cetățian roman, și causele care introduseseră incapacitățile peregrinilor deditițiĭ dispăruseră de secole. In cât Latiniĭ junianĭ aŭ subsistat secole întregĭ fără nici uă rațiune. Distincțiunea dintre dominiul quiritar și bonitar dispăruse asemenea

de mult, împreună cu deosebirea între lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*, între solul italic și solul provincial, asupra tutulor lucrurilor putêndu-se câștiga un adevĕrat dominiŭ quiritar, singur rĕmas existent, prin simplă tradițiune. Servul putea să fie manumis înainte de treĭdecĭ anĭ și deveni cetățian roman.

Justinian conservâ însă incapacitatea introdusă de legea Ælia Sentia de a manumite înainte de douădecĭ anĭ afară numaĭ de justă causă probată înaintea unuĭ consiliŭ, care probabil în timpul luĭ Justinian se compunea în acelașĭ mod și pentru Italia și pentru provinciĭ, adică de două-ḑecĭ de recuperatorĭ.

In timpurile Republiceĭ, și chiar în timpul Imperiuluĭ, mult timp, aŭ fost deosebirĭ între ingenuĭ și libertinĭ.

Aceste deosebirĭ existaŭ atât sub punctul de vedere public, cât și sub punctul de vedere privat.

Ba încă la început era deosebire chiar între copiĭ manumișilor, carĭ eĭ pe atuncĭ purtaŭ numele de libertinĭ și între ingenui propriŭ ḑișĭ, adică aceia a căror autorĭ fuseserĕ și eĭ ingenuĭ. Așia obiceiurile sociale, *mores*, cum ḑiceaŭ Romaniĭ, se împotriveaŭ ca să fie admișĭ în Senat, saŭ să exercite vr'o magistratură (Horațiŭ, Cartea I *Sermonum*, Satira 6: „...censorque move ret Appius, ingenuo si non essem patre natus;—și m'ar depărta (din Senat) censorul Appius, dacă n'așĭ fi născut din tată ingenuŭ...“ Ba încă moravurile escludeaŭ și pe nepoțiĭ manumișilor. Și de aceia mare a fost scandalul, în anul 442 de la fondațiunea Romeĭ, când censorul Appius Claudius a introdus în Senat nepoțĭ de manumișĭ, așa de mare în cât Consuliĭ din anul 443 îĭ aŭ dat afară și 'ĭ aŭ înlocuit cu aceia pe carĭ îĭ esclusese Appius Claudius. Asemenea scandal s'a produs în anul 440 când Gnœus Flavius, fiŭ de libertin, adică nepot de manumis [1]), când Gnœus Flavius, secre-

(1) In adevĕr în vechia limbă latină, *libertinus*, însemna nu manumis ci fiŭ de manumis. Și acésta a fost și causa eroreĭ împĕratuluĭ Claudiŭ, care creḑênd că *liberatinus* însemna manumis, și creḑênd că imită pe strămoșul

tarul luĭ Appius Claudius, drept recompensă că a furat și divulgat formulele acțiunelor legiĭ redigiate de Appius Claudius, a fost ales tribun al plebeĭ, edil curul și introdus și în Senat (Pomponius, D., l. 2 § 7, *De origine juris* 1, 2). Libertiniĭ eraŭ ințessațĭ în cele patru triburĭ urbane, împreună cu ingenuiĭ, fără avere, ba încă de către tatăl Grachilor eĭ aŭ fost înțessațĭ toțĭ în una numaĭ din cele patru triburĭ urbane, în *tribus Esquilina*. In cât puterea voturilor lor în casul întêiŭ era de a contribui la formarea voturilor a patru triburĭ, în casul d'al duoilea a unuĭ singur tribŭ, și acésta orĭ care ar fi fost averea libertinilor, chiar dacă ar fi avut avere imobile, pe când din contră ingenui cu averea imobilă rurală intraŭ în cele treĭ-ḑecĭ și una de triburĭ rurale și contribuiaŭ la formarea voturilor a treĭ-ḑecĭ și una de triburĭ. Libertiniĭ, orĭ cât de numeroșĭ și avuțĭ, formaŭ împreună cu ingenui săracĭ d'abia patru, câte o dată numaĭ un vot, ingenui avuțĭ puteaŭ forma treĭ-ḑecĭ și unu de voturĭ. De aceia, cu drept cuvênt D. Accarias ḑice că dreptul de sufragiŭ al libertinilor era ilusoriŭ.

Libertiniĭ eraŭ excluși de la magistraturĭ, chiar de la cele municipale, prin legĭ chiar, nu numaĭ prin obiceiurĭ.

Eĭ eraŭ asemenea excluși, în timpurĭ ordinare, de la serviciul militar de uscat. Eĭ serveaŭ de preferență în galere. Când însă serviciul militar din drept deveni o sarcină, o meserie, ceia ce deveni subt Imperiŭ, acéstă incapacitate a dispărut, și de aceia legea Visellia presupune că eĭ pot servi între *vigiles Romae*, creând chiar

---

sĕŭ, censorul Appius Claudius Coecus, care introdusese în Senat fiĭ de libertinĭ, ceia ce însemna pe vremea aceia nepoțĭ de manumișĭ, a introdus și el în Senat un fiŭ de manumis. *Suetoniu*, Tiberius Claudius, 24: „....El a dat laticlavul, adică a introdus în Senat chiar pe un fiŭ de manumis... Și, credênd a fi defaimat, a invocat exemplul censoruluĭ Appius Claudius Coecus, cel d'întêiŭ din némul sĕŭ, ḑicênd că și el introdusese în Senat fiĭ de manumișĭ. Neștiind că în timpul luĭ Appius, și chiar în urmă, se da numele de libertinĭ, nu chiar la manumișĭ, ci la ómenĭ liberĭ născuțĭ din manumișĭ...“

din un serviciŭ de şése anĭ între păzitoriĭ Romiĭ, uă causă de ajungere la cetăţenie.

Libertiniĭ pot fi supuşĭ la tortură, ca martorĭ, ingenuiĭ nu. Eĭ nu pot în regulă generală să se presinte ca acusatorĭ publicĭ în procesele criminale, pe când orĭ-ce ingenuŭ se bucură de un asemenea drept.

Sub punctul de vedere privat condiţiunea libertinilor este asemenea inferióre condiţiuneĭ ingenuilor.

Inainte de August, libertini nu puteaŭ contracta *justae nuptiæ* cu ingenui. Ca să se bucure de privilegiile acordate în timpul Imperiuluĭ luĭ *jus liberorum*, unuĭ libertin îĭ trebuia în tot-d'a-una un copil maĭ mult de cât unuĭ ingenuŭ.

Ingenuul are moştenitorĭ legitimĭ, întêiŭ *pe heredes sui*, în lipsă pe *agnatĭ*, şi în fine pe *gentiles*. Libertinul póte avea *heredes sui*, dar nu póte avea nicĭ *agnati* nicĭ *gentiles*. Pentru el ţine loc de agnatĭ patronul şi copiĭ patronuluĭ. Ba încă faţă cu patronul sĕŭ şi cu copiĭ patronuluĭ, libertul are datoriĭ, parte resultând din purul oficiŭ al respectuluĭ şi recunoştinţeĭ, care n'aŭ valóre venale, şi care se numesc *operae officiales*, parte resultând din *meşteşugul libertuluĭ*, şi care aŭ valóre venalĕ, şi se numesc *operae fabriles*. Aşa de esemplu dacă libertul e zidar, va trebui gratis de câte orĭ patronul saŭ copiĭ sĕĭ vor avea trebuinţă de serviciĭ de zidar, să i le presteze. Ca *operae officiales*, care se maĭ numesc şi *obsequium*, libertul: 1⁰ nu póte intenta nicĭ o dată acusaţiă criminale contra patronuluĭ sĕŭ; 2⁰ fără o autorisaţie prealabilă a magistratuluĭ, nu póte intenta nicĭ o acţiune civilĕ; 3⁰ libertul e datór alimente patronuluĭ şi copiilor patronuluĭ în cas de sărăcie, etc.

Ca distincţiune în societate, ingenul purta un inel de aur, drept exclusiv uă dată numaĭ unuĭ *eques romanus*, libertinul, nu.

In timpul Imperiuluĭ, începu a se introduce obiceiul ca prin constituţiune imperială un libertin să fie înălţat

la calitatea de ingenuŭ. Acésta putea să'ĭ fie acordat saŭ faţă numaĭ cu societatea, reservându-se drepturile patronuluĭ, şi atuncĭ se numea *jus aureorum annulorum*, saŭ faţă şi cu patronul, cu consimţimêntul expres al acestuia, şi atuncĭ se numea *restitutio natalium*.

Justinian suprimă distincţiunile între ingenuĭ şi libertini în faţa societăţiĭ. Orĭ-ce manumis devine ipso jure cetăţian roman şi egal cu ingenul în faţa societăţiĭ. Ca să devie însă ingenuŭ, faţă cu manumisorul, trebue în momentul manumisiuneĭ, o declaraţiune expresă a manumisoruluĭ. Nu maĭ e trebuinţă prin urmare de uă concesiune specială a Impĕratuluĭ. In cât dacă Justinian maĭ vorbeşte de libertinĭ şi ingenuĭ în Instituţiunele sale, este că suprimarea diferinţeĭ nu e operată de dênsul de cât maĭ târdiŭ, printr'o novelă, prin novela 78.

Să vorbim acum de dispositiunea legiĭ Ælia Sentia prin care ea declară nulă manumisiunea în frauda patronuluĭ saŭ a creditorilor. Gaius, C. I § 37, se ocupă în termenĭĭ următorĭ de acéstă dispositiune: „Acela care manumite în frauda creditorilor saŭ în frauda patronuluĭ, face un act nul, căcĭ legea Ælia Sentia împedecă în aceste circumstanţe darea libertăţiĭ".

Gaius vorbeşte de manumisiunea făcută şi în frauda creditorilor şi în frauda patronuluĭ. Justinian în principiul titluluĭ VI din Cartea I, titlu care are drept rubrică: *Qui, quibus ex causis, manumittere non possunt*, extras evident din § 37 sus menţionat al luĭ Gaius, scóte dintr'ênsul vorbele: *vel in fraudem patroni*. Prin urmare patronul nu maĭ are. în legislaţia luĭ Justinian, acest mijloc spre a ataca manumisiunea unuĭ serv făcută de libertul sĕŭ. Patronul are drept la succesiunea libertuluĭ sĕŭ. Acest drept este garantat de către pretor cel puţin pentru uă parte din patrimoniul sĕŭ în contra testamentuluĭ libertuluĭ. Dar libertul ar putea prin manumisiunĭ între viĭ saŭ chiar testamentare să diminueze considerabil patrimoniul sĕŭ şi cu chipul acesta să facă illusoriă bonorum posesiunea

contra tabulas ce acordă pretorul patronuluĭ. De aceia spre a preveni asemenea fraude, pretorul a creat uă acțiune *in factum* spre a anula tóte actele pe care libertul le-ar face spre a eluda drepturile patronuluĭ, prin acéstă acțiune nu se póte însă ataca și manumisiunele, căcĭ darea libertățiĭ este irevocabile. Legea Ælia Sentia de aceia intervine și declară nulă manumisiunea. (Compară legea 1 princ. D., *Si quid in fraudem patroni factum sit* (33, 5) cu § 37 al luĭ Gaius.)

Acelașĭ lucru s'a petrecut și cu manumisiunea făcută de debitor în frauda creditorilor sĕĭ. Și aci pretorul maĭ întâiŭ a creat uă *acțiune în rem fictitia* pentru a rescinde alienațiunele făcute de debitor în frauda creditorilor sĕĭ și uă acțiune personală *in factum* pentru a face să se revóce cele-l'alte acte făcute de debitor în frauda creditorilor sĕĭ (precum acceptilațiunĭ, obligațiunĭ etc.) Comp. § 6,tit. VI cartea IV din Institutele luĭ Justinian cu legea I princ. D., *Quae in fraudem creditorum....* (XLII, 8). Dar și aci edictul pretoruluĭ nu putea atinge manumisiunile, căcĭ darea libertățiĭ este irevocabile. Și de aceia a intervenit și aci legea Ælia Sentia care a declarat nulă *ipso jure* (*'nihil agit* ḑice Gaius și Justinian) manumisiunea.

Ce se înțelege prin *fraudă*. Nu se înțelege prin acésta un act făcut cu intențiune dolosivă, malițiósă, de a vătăma pe creditorĭ. Acéstă vorbă n'are aci sensul pe care îl are ea în limbele moderne, unde fraudă este synonimŭ de dol. Se póte ca actul să nu fie făcut cu rea intențiune, și cu tóte acestea să fie revocabil. Ce însemnéză dar vorba fraudă? Intre jurisconsulțĭ era controversă asupra acestuĭ punct. Gaius susținea că *fraus* este sinonim de pagubă, că este destul ca manumisiunea să păgubéscă pe creditorĭ, pentru că debitorul prin ea se face insolvabil saŭ 'și mărește insolvabilitatea, și ea este nulă, măcar că debitorul nu avea conștiință despre acésta, necum măcar că nu avea rea intențiune, ceia ce se póte adesea întâmpla pentru

ómenii care aŭ averi în provincii, administrate de servi saŭ liberți, despre care pot să ignore mult timp ruinarea, și în bună credință să manumită, în Italia, la domiciliul lor unul saŭ mai mulți servi, crezêndu-se fórte bogați. Vezi Gaius l. 10 D., *Qui et a quibus manumissi liberi non fiunt* (XL, 9), fragment estras din cartea I a scrierii sale *Res quotidianae sive Aureae*, unde zice: „In fraudem creditorum manumitere videtur, qui, vel jam eo tempore, quo manumittit solvendo non est, vel datis libertatibus desiturus est solvendo esse. Sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines; quod frequenter accidit his, qui trans marinas negotiationes, et aliis regionibus, quam in quibus ipsi morantur, per servos atque libertos exercent, quod sæpe adtriti istis negotiationibus longo tempore id ignorant, et manumittendo sine fraudis consilio, indulgent servis suis libertatem.—Este considerat că manumite în frauda creditorilor acela care este deja insolvabil în momentul când manumite, saŭ care se face insolvabil prin dările de libertăți ce face. In adevĕr adesea ómenii cred că averea lor este mai mare de cât ea este în realitate. Acésta se întâmplă frequent acelora care prin servii saŭ liberții lor fac comerț peste mări saŭ își esploatézĕ parte din averea lor în provincii depărtate de locul unde domiciliază, și care sunt într'un moment dat ruinați fără să o afle multă vreme, în care interval se póte întâmpla ca ei să dăruiască libertatea la servi, fără să aibă nici cea mai mică cunoștință de paguba ce causézĕ printr'acésta creditorilor lor.“ Gaius deci susținea că paguba, *eventus*, cum zicŭ Romanii, adică *crearea saŭ mărirea insolvabilității* prin manumisiune, este suficientă, că nu e trebuință ca manumisorul să aibă cunoștință, consciință de acéstă pagubă, că nu e nevoie, cum ziceaŭ Romanii, și de *consilium*.

Julian însă era de părere contrariă. El cerea și *eventus* și *consilium* ca să fie *fraus* în sensul legii Ælia Sentia, care s'a abținut de a esplica sensul vorbei

ce întrebuințase. (Vedĭ Iulian l. 15 D., *Quae in fraudem creditorum*). Asemenea și Papinian, legea 79 D., *De regulis juris* (L. 17) unde ḑice: „Fraudis interpretatio semper in jure civili, non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.—Sensul vorbeĭ *fraudă*, în dreptul civil, se deduce nu numaĭ din resultarea prejudiciuluĭ, ci și din cunoștința luĭ.“

De aceiașĭ părere eraŭ și Paul și Ulpian.

Acéstă a doua părere prevaluse deja în dreptul classic și o confirmă și Justinian în termeniĭ energicĭ următorĭ: „Praevaluise tamen videtur, *nisi animum* quoque fraudaudi manumissor habuerit, non impediri libertatem quamvis bona creditoribus non sufficiant... Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroquo modo fraudantur creditores, id est et consilio manumittentis, et ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus.— A prevalut însă, după cum se vede, opiniunea că darea libertățiĭ nu e împedicată de cât când manumisorul a avut conștiință despre fraudare, de și de altmintrelea bunurile séle nu ajung spre acquitarea creditorilor... De aceia numaĭ atunciĭ se înțelege că se pune piedicĭ dăriĭ libertățiĭ, când creditoriĭ sunt sub ambele puncturĭ de vedere fraudațĭ, și prin faptul insuficiențiĭ bunurilor debitoruluĭ la despăgubirea creditorilor, și prin cunoștința acestuĭ resultat de către debitor. (Instit. Cartea I 6 § 3) “ Și, ceia ce este curios, Justinian admițênd opiniunea contrariă luĭ Gaius, se servește de motivul dat de el spre întărirea opiniuneĭ sale, pe când acest motiv esplică tocmaĭ opiniunea contrariă. Comisariĭ luĭ Justinian, cu lipsa de pricepere de care adesea daŭ dovadă, alcătuesc paragraful 3, copiind maĭ întêiŭ frasaântêia din fragmentul luĭ Gaius sus-citat. Intercaléză apoĭ uă frasă în care expun opinia ce a prevalut. După acésta înseră motivul dat de Gaius în fragmentul de maĭ sus în ajutorul opiniuneĭ sale, și apoĭ termină

cu altă frasă în care desvoltă opiniunea ce a prevalut. Mai mare stupiditate nu se póte.

Manumisiunea de şi e nulă *ipso jure*, însă nulitatea ei nu e de ordine publică. Ea trebue invocată de creditorĭ. Decĭ dacă creditorĭĭ nu se plâng, manumisiunea rĕmâne în picióre. Creditorĭĭ nu aŭ pentru acésta uă acţiune perpetuă, nu pot intenta acţiunea lor în anulare în perpetuŭ, se face aci uă excepţiune la regula că acţiunele derivate din dreptul civil sunt perpetue. Eĭ trebue sĕ se plângă în termen de ḑece anĭ din momentul în care manumisiunea îşĭ a produs efectul. Legea Ælia Sentia nu a fixat în mod expres nicĭ un termen. Dar jurisconsulţiĭ aŭ creḑut a'l induce din intenţiunea legiuitoruluĭ (Paul l. 16 § 3, *Qui et a quibus manum.* XL, 9). Cel puţin acésta este opiniunea lor, după cum o atestă Paul în legea sus-citată, când manumisiunea a avut loc în frauda fisculuĭ. D. Demangeat generaliséză acéstă decisiune şi o aplică chiar când vênḑătoriĭ sunt persóne private. Sunt alţiĭ carĭ susţin din contră că acţiunea în nulitate nu póte fi intentată de cât în termen de un an util de la *venditio bonorum* a debitoruluĭ, adică în termenul în care se intentă acţiunea Pauliană, restrângênd opiniunea luĭ Paul la specia pe care o resolvă. Alţiĭ în fine, cum este D. Accarias, susţin cu drept cuvênt după mine, că este tot atât de arbitrar de a aplica termenul de ḑece anĭ, fără ca nimic să ne autoriseze a o face, de la casul excepţional şi favorabil al fisculuĭ, la tóte cele-l-alte casurĭ, cât şi de a aplica prescripţiunea uneĭ acţiunĭ revocatorie pretoriane la casul uneĭ nulităţĭ proclamate de o sorginte de drept civil, nulitate declarată de lege că are loc *ipso jure*, în contra principiuluĭ că acţiunile civile sunt perpetue, şi că nulitatea *ipso jure*, *nullo lapsu temporis convalescere potest.*

Acéstă nulitate de şi de drept, însă e creată în favórea creditorilor. Nu póte fi invocată prin urmare de cât de eĭ, iar nu şi de debitorŭ. Şi nu e acordată

creditorilor de cât când în definitiv ei suferă un prejudiciŭ. Prin urmare dacă debitorul care se făcea insolvabil cu ştiinţă prin manumisiune, câştigă în urmă avere şi móre solvabil, moştenitorul sĕŭ avênd de unde să plătéscă pe creditorĭ, aceştia nu vor putea cere anularea manumisiuneĭ.

Deşi legea Ælia Sentia nu avusese în vedere de cât manumisiunea făcută de un cetăţian român, totuşĭ printr'un Senatusconsult din timpul luĭ Adrian, nulitatea manumisiuneĭ în frauda creditoruluĭ fu întinsă şi la peregrinĭ, cărora asemenea li se impuse prohibiţiunea de a manumite în frauda creditorilor lor.

Câte-şĭ patru prohibiţiunĭ ale legiĭ Ælia Sentia cedésă, în virtutea chiar a aceleĭ legĭ, care conţine în acéstă privinţă dispositiunĭ exprese, înaintea nevoiĭ de a avea un moştenitor. De aceia stăpânul unuĭ serv care se teme din causa insolvabilităţeĭ sale, saŭ moştenireĭ sale încurcate, că nu 'ĭ va priimi niminea moştenirea nicĭ dintre ceĭ instituiţĭ, nicĭ dintre ceĭ de lege chiămaţĭ *ab intestat* la moştenire, póte după ce va lua precauţiunea de a institui pe alte persóne, să institue în ultim loc pe un serv al sĕŭ, dându'ĭ în acelaşĭ timp libertatea. Acéstă dare de libertate este în asemenea cas valabile, şi servul devine liber şi cetăţian roman, ca să póte fi herede necesariŭ al stăpânuluĭ sĕŭ şi să se vêndă pe numele sĕŭ bunurile stăpânuluĭ, şi să scape ast-fel memoria stăpânuluĭ sĕŭ de nota de infamiă, chiar dacă servul este din categoria acelora care prin manumisiune n'ar putea deveni de cât deditiţiŭ, măcar că are maĭ puţin de treĭ-ḑecĭ de anĭ, măcar că stăpânul sĕŭ are maĭ puţin de douĕ-ḑecĭ de anĭ, măcar în fine că prin acéstă manumisiune stăpânul se face insolvabil în deplină cunoştinţă de causă. Cu alte cuvinte, tóte prohibiţiunele legiĭ Ælia Sentia încetéză în acest cas, în faţa necesităţiĭ de a avea un herede singur posibil. Acéstă excepţiune făcută de însăşĭ legea Ælia Sentia la cele patru pro-

hibițiunĭ ale sale, se explică prin împrejurarea că la Romanĭ, bunurile insolvabiluluĭ eraŭ vêndute în bloc și dacă acquisitorul nu se însărcina a despăgubi întegralemente pe creditorĭ, debitorul era notat de infamiă. In casul în care bunurile unuĭ debitor eraŭ vêndute de creditor în bloc după mórtea sa și nu daŭ ca resultat achitarea lor complectă, memoria defunctuluĭ era notată de infamiă. Eacă uă excepțiune la regula că orĭ-ce acțiune penale se stinge prin mórtea culpabiluluĭ, că pedepsele sunt personale. Aci pedépsa se pronunță contra memorieĭ defunctuluĭ. Și ca să nu se întîmple una ca acésta, legiuitorul a permis liberarea în scop de a se găsi un moștenitor cu d'a sila, cum e servul, care să ia în spinare pĕcatele mortuluĭ, să fie el urmărit, *venditio bonorum* să se facă pe numele luĭ și să fie el notat de infamiă. Acéstă excepțiune uă desvoltă a nume Justinian pentru casul manumisiuneĭ făcute în frauda creditorilor în Instituțiunile sale, Cartea I, titlu 6 § 1 în aceștĭ termenĭ: „Este permis însă stăpânuluĭ insolvabil, să institue în testamentul sĕŭ, dându'ĭ în aceleași timp libertatea, pe servul sĕŭ, ast-fel în cât să devie al sĕŭ herede unic și necesariŭ, cu condițiă însă ca nimenea altul să nu vie la moștenirea sa în virtutea testamentuluĭ sĕŭ, saŭ pentru că niminea altul nu e instituit, saŭ pentru că cel instituit dintr'o causă óre-care nu vine la moștsnire. Și acésta s'a provĕdut anume chiar de legea Ælia Sentia, și cu drept cuvênt: era în adevĕr de luat mĕsurĭ ca omul sărac, care nu póte să aibe alt moștenitor, să pótă avea pe servul seŭ cel puțin de herede necesariŭ, care să acquite pe creditoriĭ, saŭ, de nu'ĭ va acquita, să se vêndă atuncĭ averea de moștenire pe numele servuluĭ și să se ferească ast-fel memoria defunctuluĭ de injuria infamieĭ". Pentru cele-l'alte cause de prohibițiune la care asemenea se face excepțiune de legea Ælia Sentia,

veḑĭ Ulpian *Regule* I, § 14, Gaius *Instit.* Com. I § 21, și Paul legea 27 D., *De manum. testam.*, XL, 4).

In fine o altă restricțiune adusă manumisiunelor a fost aceia edictată de legea Fusia saŭ Furia Caninia.

Legea Fusia saŭ Furia Caninia a introdus o restricțiune în privirea manumisiunelor prin testament. Un stăpân de sclavĭ nu maĭ putu pe fiitor să manumită de cât o fracțiune aliquotă din serviĭ sĕĭ prin testament. Scopul acesteĭ legĭ a fost de a împedeca pe stăpân de a schimba într'un mod brusc spiritul politic al cetățiĭ prin introducerea de o dată a unuĭ prea mare numĕr de cetățenĭ în Cetate. In adevĕr, prin manumisiunea testamentară, din servĭ stăpânul putea să facă liberĭ și cetățenĭ. Adesea orĭ se vedea stăpânĭ cari liberaŭ pe toțĭ servi lor saŭ o mare parte din eĭ ca să 'șĭ dea aerul de ómenĭ generoșĭ și să aibă dupĕ cosciug o mulțime de liberți. Legea Furia Caninia nu se aplică la manumisiele între viĭ, căcĭ acolo interesul este cel maĭ bun moderator al numĕruluĭ manumișilor, pe când dupĕ mórte interesul personal dispare, și pentru satisfacerea unuĭ falșŭ sentiment de ambiție personală, nu trebuia a se vĕtăma interesul public.

Acéstă lege Fusia saŭ Furia Caninia pórtă acest nume dupĕ propuitorul eĭ, care se numea indiferent Fusius saŭ Furius Caninius. Litera *s*, în antiquitate ținea adesea loc în vorbe între douĕ vocale de litera *r*, care în urmă pentru eufoniă îĭ a luat locul.

Justinian a abolit legea Furia Caninia. Motivul ce invócă este că acéstă lege invidiă libertatea. Justinian se înșelă. El ignoră istoria. Causa legiĭ Caninia era politică. Motivul politic dispăruse de mult. Spirit public în cetățĭ nu maĭ era. Totul în timpul luĭ Justinian și de mult încă nu sufla de cât prin autoritate și împĕrat. Glossatoriĭ, creḑênd pe cuvênt pe Justinian, aŭ și declarat că acéstă lege purta numele de Caninia pentru că *quasi canis furiosus impediebat*

*libertatem*, ca un câine turbat oprea manumisiunile. Nimic mai eronat Glossatorii cunoşteaŭ textele, le explicaŭ bine când historia nu le era trebuinciósă. Dar ca şi Justinian eĭ ignoraŭ historia. Legea se numea *Fusia* saŭ *Furia* Caninia, de la propuitorul (rogatorul) eĭ în Comitiĭ, Fusius saŭ Furius Caninius.

Acéstă lege este din anul 761 de la fundaţiunea Romeĭ. Dispoşiţiele eĭ sunt relatate de paragrafele 42, 43, 44, 45 şi 46 din Comentariul I al Instituţiunelor luĭ Gaius.

Eacă traducerea acestor paragrafe :

„Prin legea Furia Caninia s'a stabilit o măsură determinată în privinţa servilor de manumis prin testament. Căcĭ cel ce are maĭ mult de douĭ, dar nu maĭ mult de ḑece servĭ, nu póte manumite maĭ mult de jumĕtate din numĕrul servilor sĕĭ, cel ce are maĭ mult de ḑece dar nu maĭ mult de treĭ-ḑecĭ servĭ, nu póte manumite maĭ mult de uă treime, cel ce are maĭ mult de treĭ-ḑecĭ, dar nu maĭ mult de uă sută, nu póte manumite maĭ mult de uă pătrime din familia sa servile, cel ce are maĭ mult de o sută, dar nu maĭ mult de cât cincĭ-sute, nu póte manumite maĭ mult de cât uă cincime din numĕrul servilor sĕĭ. Şi în cele dupĕ urmă prescrie legea că orĭ-care ar fi numĕrul servilor, el să nu pótă manumite maĭ mult de uă sută. De aceia acel ce are numaĭ un serv saŭ douĭ, fiind-că relativ la el legea n'a prevĕḑut nimic, el póte manumite pe toţĭ serviĭ sĕĭ. Darŭ acéstă lege nu se referă la aceĭ care manumiteaŭ fără testament : şi de aceia, dacă nu e altă causă prohibtiivă, póte unŭ proprietar de servĭ să'ĭ manumiţă pe toţĭ *vindicta*, prin censŭ sĕŭ între amicĭ. Ceia ce am ḑis relativ la numĕrul servilor de manumis, trebue înţeles ast-fel ca cine-va să pótă totd'auna manumite în categoria în care sĕ află cel puţin atâţĭ cât ar putea manumite de s'ar afla în categoria precedentă, şi acésta este anume prevĕḑut de chiar legea Furia Caninia. Era în adevĕr absurd ca

cel ce are ḑece servĭ să pótă manumite cincĭ, fiind că 'ĭ este permis a manumite jumĕtate din numĕrul servilor sĕĭ, iar acela care are maĭ mult de cât ḑece, de exemplu douĭ-spre-zece servĭ, să nu pótă manumite de cât patru. Dacă cine-va scrie în cerc numele servilor manumiş̦ĭ prin testament, fiind-că nu se póte ş̦ti cărora a voit sĕ le dea preferinţ̦ă, căcĭ nu e nicĭ o ordine în manumisiune, nicĭ un serv nu va fi liber. Sunt apoĭ senatusconsulte speciale care declară nul orĭ-ce se cugetă a se face în frauda legiĭ Furia Caninia".

Legea Furia Caninia maĭ prevede ca serviĭ maunmiş̦ĭ prin testament să fie designaţ̦ĭ nominalemente. Dar nu e neapărat necesar ca sĕ fie designaţ̦ĭ prin numele lor, destul sĕ fie designaţ̦ĭ într'un mod cert, în cât sĕ nu fie îndoială asupra individuluĭ. Aş̦a póte un testator manumite în modul urmĕtor: Bucătarul meŭ, chelarul meŭ, vĕtaful meŭ de curte fiă liber, dacă bine înţ̦eles, n'are de cât un serv bucătar, chelar, saŭ vĕtaf de curte.

# INTRODUCȚIUNE

LA

# DREPTUL ROMAN

Omul este liber, adică el are libertatea de a'și exercita facultățile cu care 'l-a înzestrat natura. Și acéstă libertate este un drept natural, căci natura creând pe om, 'l-a înzestrat cu facultăți, pe care numaĭ ea prin mórte saŭ prin paralisie i-le póte răpi saŭ reduce. Așa dar conform naturei tot omul este liber și prin urmare are libertatea de a 'și exercita facultățile sale cum ar voi. Dacă omul ar fi rĕmas singur pe pămênt, acéstă libertate nu ar fi fost nicĭ uă-dată limitată. Tot așa s'ar fi întâmplat dacă în uă localitate óre-care un om ar trăi singur. Insă omul este din natura sa în acelașĭ timp sociabil, adică aplecat după natură a trăi alăturĭ cu altul. Dovada cea maĭ patentă este traiul bărbatuluĭ în societate cu femeia. Numaĭ când sunt maĭ mulțĭ ómenĭ la un loc, se potŭ apĕra maĭ ușor în contra fiarelor selbatice. De îndată ce maĭ mulțĭ ómenĭ aŭ trăit la un loc, și acésta a trebuit să existe de la originea creațiuneĭ ómenilor, libertatea fie-căruia a trebuit să fie

limitată în interesul seŭ propriŭ şi în interesul tutulor. In adevĕr dacă de esemplu din doĭ ómenĭ unul şi-ar fi exercitat libertatea sa în mod absolut, ar fi trecut peste marginele libertăţiĭ celuĭ-lalt. Şi cu modul acesta nu ar fi fost nicĭ un cuvênt ca şi cel d'al duoilea să nu împiete asupra libertăţiĭ celuĭ d'întêiŭ, aşa în cât numaĭ forţa brutală ar fi ajuns să determine cine a exercitat libertatea sa maĭ departe ; egalitatea dar ar fi ruptă şi în favorul celuĭ maĭ forte. Apoĭ cel maĭ forte astădĭ ar fi putut deveni mâine cel maĭ slab, şi atuncĭ libertatea sa ar fi cea maĭ redusă, ast-fel în cât ar fi fost o serie de oscilaţiunĭ de impietărĭ a libertăţiĭ unuia asupra libertăţiĭ celuĭ-lalt, oscilaţiunĭ determinate prin acele ale forţelor respective ale ómenilor ce se află faţă în faţă.

O asemenea stare de lucrurĭ nu a putut ţine nicĭ odată. A trebuit dar să viă un alt element inteligent, raţiunea, care să tempere debordările nebune ale libertăţiĭ, chiar în favorul aceluia care ar fi fost astădĭ maĭ tare, pentru că acesta mâine putea să devie maĭ slab. Acéstă inteligenţă a dirigiat libertatea, 'ĭ a arătat până unde trebue să mérgă, ca să nu intre în libertatea celuĭ-l'alt. Inteligenţa dar dirigind libertatea fie-căruia om, a arătat fie-căruĭ om ce 'ĭ e permis numaĭ a face, spre a nu călca peste limitele sfereĭ libertăţiĭ sale, de ce trebue să se abţie ca să rĕmâiă în sfera sa. A determinat dar reporturile dintre om şi om [1]).

Direcţiunea libertăţiĭ prin inteligenţă este ceea ce numim *drept*.

---

[1]) Dar nu aŭ putut să existe maĭ mulţĭ ómenĭ în acelaş timp fără raporturĭ între dênşiĭ, adică isolaţĭ unul de altul, cu alte cuvinte n'a existat şi n'a putut óre exista o stare naturală ante-socială ? Nu, o asemenea stare primariă, ante-sociale, predicată de Jean Jacques Rousseau şi de toţĭ predicatorĭ pretinsuluĭ contract social, este o simplă chimeră. Nu ! nu aŭ putut exista doŭ ómenĭ unul lângă altul, în acelaşĭ timp şi loc, fără ca să fi existat reporturĭ între eĭ. starea socială a fost prima stare, starea antesocială e imposibile natureĭ omuluĭ, şi n'a existat nicĭ odată ! Istoria e martóră despre acésta !

Vorba drept, în adevĕr, nu vine de cât de la *dirrigerre, dirrectum*, care însémnă a direge.

Fiind că ast-fel diresă libertatea prin inteligenţă, nu face de cât fapte ce nu vatămă libertăţile celor l'alţi, suma acestor fapte ce sunt permise unuĭ om faţă cu ceĭ l'alţĭ ómenĭ dintr'o societate, suma reporturilor dintre dênşiĭ constitue obiectul dreptuluĭ.

Spre împlinirea datorielor ce constitue obiectul dreptuluĭ, ómeniĭ sunt împinşĭ de o putere óre-care. Aceste datoriĭ nu există numaĭ ca nişte pure forme abstracte: „Ne donner à la raison, dans l'etat actuel de la civilisation, d'autre sanction que la force immatérielle du raisonnement lui-même, c'est nier la passion et l'ignorance..." ḑice d. Emile Girardin într'un opuscul intitulat *Le Droit*.

Acea putere care împinge pe ómenĭ la împlinirea datorielor este sancţiunea lor:

„Sanctum est quod ab injuria hominum defensum atque munitum est." (Marcian, fr. 8 D., *De Divisione rerum*, Lib. I, t. 8).

Sancţiunea póte reside saŭ în noĭ înşine şi atuncĭ se numeşte *internă*, saŭ afară din noĭ şi atuncĭ se numeşte *externă*.

Sancţiunea internă este aşteptarea uneĭ fericirĭ produse prin împlinirea datorielor, uneĭ nenorocirĭ resultând din neîmplinirea lor. Acea fericire consistă întru mulţumirea internă ce simte fie-care când 'şĭ a împlinit datoriele, întru acea tranquilitate a sufletuluĭ pe care poetul o descrie aşa de frumos prin acest vers: „Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa," întru mulţumirea ce simte că a contribuit ast-fel la fericirea semenilor sĕĭ, întru aşteptarea a fi stimat, şi iubit de dênşiĭ şi căpătarea de titlurĭ la recunoştinţa lor şi 'n fine întru aşteptarea de resplată de la cel a tot putinte.

Nefericirea consistă întru mustrarea care este cel maĭ mare dintre rĕurĭ: „Prima est hæc ultio quod, se judice, nemo nocens absolvitur..." întru aşteptarea la dispreţul

și ura semenilor sĕĭ și a pedepseĭ legiuitoruluĭ suprem.

Ar socoti cine-va că sancțiunea internă este suficientă pentru a ne ține în împlinirea datorielor nóstre, că maĭ cu sémă promisiunea recompenselor divine, și temerea de pedepsele legiuitoruluĭ suprem ar fi cel maĭ putinte stimul întru acésta; „La religion, ḑice Montesquieu, a de si grandes menaces, de si grandes promesses, que, lorsqu'elles sont présentes à notre esprit, quelque chose que le magistrat puisse faire pour nous contraindre à la quitter, il semble qu'on ne nous laisse rien quand on nous l'ôte, et qu'on ne nous ôte rien quand on nous la laisse" (Esprit des Lois, liv. XXV, chap. 12).

Insă efectul patimilor este așa de mare în cât sancțiunea internă devine insuficientă, și trebue uă sancțiune externă care să ne reție în împlinirea datorielor nóstre.

Acéstă sancțiune consistă în perspectiva când facem bine de fericirea ce produce atribuțiunea de recompense din partea societățiĭ, și de nefericirea ce resultă din înfligerea de pedepse din partea societățiĭ când facem rĕŭ.

Când cine-va comite un rĕŭ, calcă uă datoriă, acest rĕŭ produce un prejudiciŭ. Acest prejudiciŭ póte saŭ a se limita la persóna victimă directă a prejudiciuluĭ, saŭ a se resfrânge asupra celor-l-alțĭ membriĭ aĭ asociațiuneĭ. In casul d'întĕiŭ, reparațiunea este privată, în casul d'al duoilea reparația este și privată și publică. Reparația publică consistă în uă pedépsă aplicată de asociațiune infractoruluĭ. Reparația privată este restabilirea anterióră, înainte de infracțiune, dacă este posibile, iar dc nu despăgubirea bănéscă a prejudiciuluĭ.

Prin urmare, dreptul se divide maĭ întĕiŭ în drept natural sinonim de morale și în drept social saŭ positiv. După acéstă definițiune morala în loc de a fi sfera prea mare ce coprinde în sine sfera maĭ mică a drep-

tuluĭ, este din contră sfera maĭ mică coprinsă în sfera maĭ mare a dreptuluĭ.

Apoĭ dreptul social, saŭ sancţionat de forţa socială, synonim de drept positiv, se împarte, după cum călcarea datorielor ce conţine constitue un rĕŭ productor de simplu prejudiciŭ privat saŭ de prejudiciŭ privato-public, se împarte ḑic, în drept privat curat ḑis şi în drept penal.

Atât dreptul privat cât şi dreptul public penal aŭ format obiectul investigaţiunelor şi aprofundărilor Romanilor.

Noĭ însă n'avem a studia în astă Universitate de cât numaĭ dreptul privat al Romanilor într'un mod a parte, special, şi'n tóte amănuntele sale.

Cât pentru dreptul public-penal roman, el nu formézĕ nicĭ în astă Universitate, nicĭ în vre-o Universitate din altă ţară obiectul unuĭ curs special, ci se studiă într'un mod somar în introducţiunea historică a dreptuluĭ penal aplicabil la naţiunea unde există Universitatea. Causa este că dreptul penal al Romanilor presintă un interes mult inferior dreptuluĭ lor privat.

Romaniĭ aŭ aprofundat maĭ mult pe cel din urmă, ast-fel în cât aŭ făcut, putem ḑice, fără exageraţiune, dintr'ênsul, un drept model prin logica deducţiuneĭ consequentelor din principie, şi prin fertilitatea acestor consequenţĭ; pe de altă parte aŭ făcut dintr'ênsul în acelaşĭ timp un model de stil de jurisprudenţă, model bine numit atât din causa eleganţeĭ formelor cât şi a concisiuneĭ. Adăogaţĭ, apoĭ, că suma dispositiunelor, instituţiunelor din dreptul privat roman aplicabile la popoliĭ moderniĭ, şi specialemente la noĭ, e maĭ numerósă cu mult de cât aceia a instituţiunelor din dreptul public-penal roman.

Aşa dar cu drept cuvînt a bine-meritat dreptul privat roman a fi studiat în tótă întinderea sa în tóte Universităţile, şi în parte în aceia din Bucureştĭ: 1⁰ ca drept model, ca adevĕrată *ratio scripta* după cum s'a numit,

atât în dispositiunele sale aplicabile aḑĭ, cât şi în cele superannóse; 2⁰ ca sorginte viiă a uneĭ marĭ părţĭ din instituţiunele aplicabile încă în ḑiua de astăḑĭ.

După acéstă introducţiune sumariă, să dăm dinpreună cu textele romane definiţiunea a maĭ multor vorbe importante şi fequent venitóre în us:

Şi 1⁰ să definim ḑicerea *justitia*.

*Justitia*, după Ulpian (l. 10 princ. D., *De justitia et jure* lib. I, tit. 1, extr. din lib. I *Regularum*) copiat de Justinian în *Instituţionele* sale, Cartea I, tit I. *De justitia et jure*, principium, este: „constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi;— voinţa constantă, (fermă, convinsă) şi perpetuă de a da fie-căruia ce este al sĕŭ.“

Este voinţa constantă, adică bine reflectată, iar nu instinctivă, voinţa unuĭ om care a cugetat bine şi s'a convins.

Voinţa perpetuă, iar nu accidentalĕ. Ca să fiă cine-va just după astă definiţiă, trebue să nu fi făcut nicĭ un rĕŭ în tot cursul vieţeĭ sale, viaţa sa să nu fie de cât uă serie de fapte bune.

In acéstă definiţiă a luĭ Ulpian se vede aluatul scóleĭ filosofice stoice în ale căruia doctrine eraŭ adăpaţĭ toţĭ jurisconsuliĭ secoluluĭ de aur al jurisprudenţiĭ romane, secol în care trăia Ulpian.

Al 2-lea să definim ḑicerea *jurisprundenţă*.

*Jurisprundentia*. tot după Ulpian (l. 1 § 2 eod. tit. din Digeste extrasă tot din L. I. *Regularum*), copiat de Justinian iar în Instituţiunĭ, aceiaşĭ Carte I, tit. I. însă în § 1, este: „divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia;— cunoştinţa lucrurilor divine şi humane, sciinţa justuluĭ şi injustuluĭ.“

*Sciinţa justuluĭ şi injustuluĭ*. — Direcţiunea libertăţiĭ prin inteligință dă naştere la tóte raporturile existente între om şi om, la descoperirea a tot ce este just şi

a tot ce e injust. Insă aceste fapte juste și nejuste, găsite prin simpla lumină a conștiinței, existente în inima necoruptă a celeĭ maĭ necultivate inteligenți, mintea cultivată le studiă, le epură, le combină, le desvoltă, și face dintr'ênsele o sciință.

Jurisprudența este dar sciința iar nu consciința a ce este just și a ce este injust.

Și ca să ajungem a avea acea sciință, trebue maĭ întêiŭ să știm, să studiăm pe om în sine, să descompunem inima (sufletul seŭ), să facem *psychologia* sa, și ca să înobilăm, perfecționăm datoriele nóstre reciproce, datoriele dintre om și om, trebue să cunóștem, saŭ să căutăm a cunóște cel puțin pe Dumnedeŭ, pe perfecta inteligință, bunătate și justițiă; ca să stabilim raporturĭ între ómenĭ cât se póte maĭ bune, maĭ juste, trebue să cunóștem perfecta bunătate și justițiă, trebue adică să cunóștem idealul ca să putem tinde spre dênsul.

Așa dar ca să cunóscă omul raporturile dintre om și om, ce e just să facă fie-care om faciă cu semenii seĭ, și ce e din contră injust, trebue maĭ întêiŭ să se cunóscă pe sine, să'și cunóscă patimele și bunurile natureĭ sale, ca să știe, să învețe a combate pe cele dintêiŭ, și să îmboldéscă, desvolte pe cele d'al douilea, și încă și maĭ mult, să cunóscă idealul justițieĭ și bunătățeĭ ca să pótă tinde perpetuŭ, continuŭ la dênsul, ca să apropie acele raporturĭ dintre el și semenii sĕĭ cât se póte maĭ mult de idealul justițieĭ și al bunătățeĭ.

In paraphrase dar justițiia este sciința discernării justuluĭ din injust, căpătată numaĭ în urma cunoștinței cât maĭ profunde a omuluĭ și a Divinității.

Sunt autorĭ care aŭ voit a reduce la astă umilă paraphrasĕ prima parte a definițiuneĭ jurisprudențeĭ: „cunoștința atât a dispositiunelor de drept sacru (cum am ḑice aḑĭ bisericesc, canonic) cât și privat. Astă parahprase ar tinde adică a ḑice că jurisprudent este numaĭ acela care ar fi vĕrsat în cunoștința ambelor aste drep-

turĭ, cum am ḑice aḑĭ cu Germaniĭ, şi încă până în secolul trecut chiar cu Francesiĭ: *doctor in utroque jure, tam civili quam canonico.*

Nu ḑicem că astă idee n'a intrat şi dênsa în facerea definiţiuneĭ date de Ulpian; dar ce credem este că n'a intrat singură, ci că Ulpian a făcut în acelaşĭ timp alusiune şi la studiul philosophic necesar pentru a cunóşte cine-va dreptul, pentru a şti a discerne justul din injustŭ. Această opiniune a nóstră se confirmă şi prin analisa cea pompósă ce face acelaşŭ Ulpian despre ministerul jurisconsultuĭ, analise prin care termină ḑicênd că *jurisconsultul aspiră, doreşte, ambiţionă, propevedueşte adevĕrata filosofiă:*

„Juri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen juris descendat. Est autem a justitia appellatum: nam ut eleganter Celsus definit, jus est ars boni et æqui. Cujus merito quis nos sacerdotes appellet; justitiam namque colimus, et boni et æqui notitiam profitemur (professămŭ), æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram, nisi fallor, philosophiam, non simulatam affectantes.“

Cât pentru derivaţiunea ḑicerĭĭ *jus* de la *justitia*, este evident că Ulpian e în eróre, că, din contră, *justitia* derivă de la *jus*, căcĭ tot-d'a-una ḑicerea maĭ lungă derivă de la cea maĭ scurtă care formézĕ începutul, rădăcina eĭ. Vorba care la noĭ, precum şi la Francesĭ (droit), Italianĭ (diritto), Germaniĭ (recht), Angliĭ (right), exprimă *dreptul*, vine de la ideiea de *direcţiune*. La Latinĭ din contră vorba synonimă *jus* vine de la *jubere, jussum*, de la ideia de poruncă, de constrângere, de sancţiune. Cea dîntêiŭ face alusiune la ideea de determinaţiune a datorieĭ, cea d'al duoilea la ideia de sancţiune a datorieĭ. In fondŭ ambele aceste ideĭ se confundă, se unifică, căcĭ nu póte exista datorie fără sancţiune.

Principiele dreptuluĭ sunt treĭ : 1) a da fie-căruia ce este al sĕŭ ; 2) a nu vătăma pe aprópele sĕŭ ; 3) a trăi onest :

*Juris præcepta sunt hæc : honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.* (Ulpian, l. 10 § 1 *De justiția et jure*, extrassă din Lib. I *Regularum* Justinian, Institute, § 3 *h. t.*)

Cele douĕ principie : a nu vătăma pe aprópele și a da fie-căruia ceea ce este al sĕŭ, sunt de o aplicațiune frequentă în drept. Cel d'al treilea, a trăi onest are aplicațiune maĭ rară, specialemente în materia căsătorieĭ. Regula generală în drept este că : *non omne quod licet honestum est*, că nu tot ce este permis cui-va a face este moral In căsătoriă din contră se observă strictamente condițiunele de moralitate, se restórnă principiul și e adevĕrat a ḑice că : *omne quod licet honestum est.* — Cu alte cuvinte, pe când în genere în materie de drept póte cine-va să fie în regulă cu prescripțiunile dreptuluĭ, fără ca să fie în acelașĭ timp cu ale moraleĭ, din contră în materie de căsătorie, cea dîntâiŭ condițiune ca să fie cine-va în regulă cu dreptul, este ca maĭ întâiŭ să fie în regulă cu morala. Așa de esemplu nu e valabilă căsătoria între socru și fosta sa noră. Acéstă prohibițiune nu se póte esplica de cât din punctul de vedere al moraleĭ, pentru cuvêntul că nu e moral ca tatăl să aibă în căsătorie pe aceia care a fost odată sóță a fiuluĭ sĕŭ, pe aceia care odată 'ĭ a ținut loc de fiiă, nu e moral ca să existe astădĭ relațiunĭ de bărbat și femee între aceia între care a existat odată relațiunĭ de respect și veneraţiune. Veḑĭ Justinian, Institute, L. I, t. X § 6.

Dreptul se dividea la Romanĭ în public și privat. Cel d'întêiŭ avea de scop principal și immediat utilitatea societățiĭ, Statuluĭ, și numaĭ prin consequență și mediat utilitatea particularilor. Cel d'al duoilea tindea principalemente, și în primă ordine, la folosul par-

ticolarilor și numaĭ mediat, prin consequență, la utilitatea Statuluĭ. Cel d'întêiŭ se ocupa de esemplu cu organisațiunea autorităților, cu atribuțiunile lor etc. Utilitatea primariă era pentru societate, pentru mergerea regulată a machineĭ guvernamentale. Dar nu influența maĭ puțin asupra fericiteĭ stărĭ a particularilor, căcĭ când merge machina guvernamentală bine, particularĭ se pot ocupa în siguranță și liniște de interesele lor pivate. Cel d'al duoilea, dreptul privat, se ocupă, de exemplu, a regula, rapórtele de obligațiune dintre particular și particular. Unul din principele dreptuluĭ privat este de esemplu că: tocmelile formă între părțĭ lege, că se légă părțile printr'ênsele ca și printr'o lege, că părțile trebue să le execute, întocmaĭ ca când ar fi obligațĭ printr'uă lege. Execuțiunea tocmelelor dintre particularĭ folosește principalemente pe particularĭ, cari realiséză câstigul ce aŭ avut de scop făcênd tocméla. Dar execuțiunele exacte ale tocmelilor încuragiază tocmelele, le multiplică, dă avênt comerțuluĭ și înavuțește cu modul acesta chiar pe Stat. In adevĕr, de exemplu, cu cât particularii vor fi maĭ avuțĭ, cu atât suma ce percepe Statu ca imposite cresce.

Tot de dreptul public ținea la Romanĭ și dreptul sacru, acela care regula cultul, pentru cuvîntul că capiĭ cultuluĭ la Romanĭ eraŭ tocmaĭ capiĭ politicĭ aĭ Statuluĭ, *supremus pontifex* era regele în timpul Regatuluĭ, consuliĭ în timpul Libereĭ Republice: *Publicum jus in sacris, in sacerdotibus... consistit* (Ulpian l. 1 § 2 *De justitia et jure*, extrasă din lib. I Institutionum). Din contră la popórele moderne, Biserica fiind în general afară din Stat, capiĭ eĭ fiind deosibiți de capiĭ politicĭ aĭ Statuluĭ, precum de es. Patriarhul pentru religia ortodoxă de rĕsărit. Papa pentru cea ortodoxă romană, dreptul bisericesc saŭ canonic formézĕ în genere un drept a parte. Prin excepțiune, acolo unde ca în Rusia și în Anglia, capul Statuluĭ este și capul religiuneĭ, dreptul canonic face parte din dreptul public.

Dreptul public se împarte în drept constituțional (de la *constituere* a întocmi, a institui la uă-l-altă) drept care se ocupă de organisarea deosebitelor puteri care împreună concură la cârmuirea Statului, drept penal, drept sacru, și drept internațional care reguléză raporturile dintre un Stat și cele-l-alte State.

Dreptul privat, se subdivide în drept natural, drept al ginților și drept civil, după unii jurisconsulți, ceĭ mai puțini la număr, Ulpian, Tryphonin și Hermogenian. Cea mai mare parte a jurisconsulților, între care Gaius, admiteaŭ divisiunea dreptuluĭ privat numaĭ în douĕ părți, în drept al ginților sinonimŭ de drept natural și în drept civil.

Eacă cum expune Ulpian divisiunea tripartită a dreptuluĭ privat în drept natural, în drept al ginților și în drept civil, într'un fragment din Cartea I a *Instituțiunilor* sale, care forméză finele paragrafuluĭ 2, paragraful 3 și paragraful 4 al legiĭ 1, și principiul legiĭ 6 D., *De justitia et jure* (I. 1): „...*Privatum jus tripertitum est, collectum etenim est ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus, Jus naturale est quod natura omnia animalia docuit; nam jus istud, non humani generis proprium, sed omnium animalium, quae in terra, quae in mari nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris atque feminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio; videmus etenim cætera quoque animalia, feras etiam istius juris perita censeri. Juris gentium est, quo gentes humanæ utuntur. Quod a naturali recedere, inde facile intelligere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune est. Jus civile est, quod neque in totum a naturali vel gentium recedit, nec per omnia ei servit; itaque, cum aliquid addimus vel detrahimus juri communi, jus proprium, id est civile efficimus.* —Dreptul privat se compune din treĭ părți; în adevĕr el se compune

din precepte naturale, saŭ de drept a ginţilor, saŭ de drept civil. Dreptul natural este acela pe care natura a povăţuit pe tóte animalele să'l urmeze. In adevĕr acest drept nu este propriŭ geniuluĭ human, ci tutulor animalelor, care se nascŭ pe uscat, în mare, şi chiar pasărilor. Din el decurge unirea mascululuĭ cu partea femeiască, pe care noĭ o numim căsătoriă, din el procreaţiunea copiilor, din el educarea lor : căcĭ vedem şi pe cele-l-alte animale, chiar şi pe cele sĕlbatice că practică un asemenea drept. Dreptul ginţilor este acela de care se servesc ginţile (némurile) omeneştĭ. Care drept că diferă de cel natural se póte vedea uşor din aceia că dreptul natural este comun tutulor animalelor, pe când dreptul ginţilor nu este comun de cât ómenilor între dênşiĭ. Dreptul civil este acela care nicĭ că se depărtéză în totul de dreptul natural şi al ginţilor, nicĭ că îl urméză în tóte; de aceea de câte orĭ adăogăm séŭ scótem ceva din dreptul comun, alcătuim dreptul nostru propriŭ, séŭ dreptul civil."

Ulpian observă óre-care fenomene cari sunt comune omuluĭ şi celor-l-alte animale : cum este impulsul natural al masculuĭ către partea femeiască, cum este naşterea de copiĭ ce resultă dintr'ênsul, cum este creşterea progenitureĭ. Se deduce de aci că fiind că aceste fenomene sunt comune genuluĭ animal întreg, apoĭ şi instituţiunele căsătorieĭ şi filiaţiuneĭ sunt comune genuluĭ animal întreg, adică şi omuluĭ şi celor-l-alte animale. Ulpian însă se înşélă. Aceste fenomene pot servi pentru ómenĭ drept base de instituţiunĭ, dar ele nu sunt instituţiunĭ pentru animale. Animalele nu pot avea instituţiunĭ. Căcĭ ele aŭ numaĭ instincte, iar nu şi raţiune. Şi instituţiunele am ḑis deja sunt reporturile create între ómenĭ prin concursul raţiune şi voinţeĭ. Tóte aceste fenomene pot să asemuiască pe om cu cele-l-alte animale în ştiinţele naturale, iar nu în ştiinţa dreptuluĭ. Am înţelege un drept natural care să fie resultatul uneĭ raţiunĭ pure a óme-

nilor, ca typ și aspirațiune a drepturilor positive a tutulor popórelor, un drept după care toți ómenii ar fi liberi, iar nu unii servi, alți liberi, conform dreptului ginților, dreptului positiv comunu tutulor popórelor, un drept natural în sensul vorbei *juri naturali*, din § 2 al titlului 2 al Cărții I din Instituțiunele lui Justinian, în sensul vorbei *jus naturale*, întrebuințat de acelaș Ulpian în legea 4 *De Just. et jure* (fragment extras tot din Cart. I a Instituțiunelor sale), și de Justinian în principiul titlului V al Cărții I al Instituțiunelor sale: „*Manumissiones quoque juris gentium sunt....Quæ res a jure gentium originem sumpsit, ut pote cum* **jure naturali omnes liberi** *nascerentur, nec esset nota manumissio, quum servitus esset incognita; sed posteaquam* **jure gentium** *servitus invasit, secutum est beneficium manumissionis;...*“ Dar nu acesta este sensul vorbei *jus naturale* în divisiunea tripartită a lui Ulpian. Aceasta ar fi rațional, și o divisiune în trei părți care ar coprinde dreptul natural abstract, filosofic, dreptul positiv al ginților comun tutulor ómenilor în practica socială, și dreptul civil special poporului roman ar fi o divisiune rațională. Pe când cu sensul ce dă Ulpian vorbei *drept natural*, decisiunea sa este absurdă. Divisiunea acésta, cât de nerațională e, a fost urmată și de Tryphonin (Vedi legea 64 D., *De condictione indebiti*, 12, 6) și de Hermogenian (Vedi legea 5 D., *De justitia et jure*). Fragmentul lui Hermogenian, inserat în Pandecte nu vorbește de cât de *jus gentium*, însă comparațiunea și relațiunea sa cu dreptul natural este așa de puțin înduioșă, în cât nu putem hesita de a declara pe Hermogenian ca partisan al divisiunei lui Ulpian.

Cea mai parte însă din jurisconsulții romani a căror opiniune a prevalut deja în dreptul clasic, divisaŭ dreptul privat în două părți, în drept al ginților, synonym de drept natural, și în drept civil. Drept al ginților este acea parte a dreptului privat positiv care se compune din instituțiunele comune atât poporului

Roman cât și celor-l-alte popóre contimporane cu Romaniĭ. La început aceste instituțiuni eraŭ puțin numeróse. Ele însă tot existaŭ. Ast-fel era instituțiunea servituței, și a manumisiuneĭ, a căderiĭ în servitute prin captivitate, a origineĭ servituțiĭ din naștere conform condițiuneĭ mumeĭ. Maĭ în urmă dreptul civil roman a împrumutat și alte instituțiuni de la cele-l-alte popóre: vêndarea, locațiunea, societatea, mandatul și altele. Dreptul civil este acea parte a dreptuluĭ positiv care este particulară Romanilor, *jus proprium civium Romanorum*, summa acelor instituțiuni pe care le găsim numaĭ la Romaniĭ, iar nu și la cele-l-alte popóre contimpurane cu Romaniĭ. Ast-fel sunt instituțiele următóre: puterea paternă, *manus*, *mancipium*, mancipațiunea tutela legitimă a agnaților și a gentililor, succesiunea legitimă a agnaților și a gentililor, *dictio dotis*, *jusjurata promissio liberti*, systemul de procedură al *acțiunelor legiĭ*, *manus injectio* și altele multe. Acéstă divisiune o professa între alțiĭ Gaius, *Instituțiuni*, Comment. I § 1: „Tóte popórele care se cârmuesc prin legĭ și moravurĭ, se servesc în parte de un drept al lor propriŭ și special, și în parte de un drept comun tutulor ómenilor. Căcĭ dreptul pe care fie-care popul 'șĭ-l'a constituit a nume pentru sine, este dreptul sĕŭ propriŭ și se numește drept civil, ca să ḑic așa un drept propriŭ al cetățeĭ înseșĭ. Pe când din contră dreptul pe care rațiunea naturală 'l-a aședat între toțĭ ómeniĭ, acela este urmat într'un mod egal la tóte popórele, și se numește drept al ginților, un drept óre-cum de care se servescŭ tóte gințile. De aceia și popolul Roman se servește în parte de un drept al sĕŭ propriŭ, în parte de un drept comun tutulor ómenilor. .“

Opiniunea care a prevalut încă din timpul clasic este opiniunea luĭ Gaius care admite divisiunea dreptuluĭ în *jus gentium* synonim de drept natural și în drept civil.

Acéstă opiniune este adoptată și de Justinian; veḑĭ

§ 11, tit. I, cartea II-a a Instituțiunilor sale. El vorbește în acest paragraf de divisiunea modurilor de acquisițiune a proprietății în moduri de acquisițiune de drept a ginților și moduri de acquisițiune de drept civil: „Singulorum hominum multis modis res fiunt: quarumdam enim rerum dominium nanciscimur *jure naturali*, quo, sicut diximus, appellatur *jus gentium*; *quarumdam jure civili*. Lucrurile devinŭ proprietatea particularilor în multe moduri: căcĭ pentru unele câștigăm proprietatea după dreptul natural, care după cum am ḑis se numește drept al ginților; pentru altele după dreptul civil....“ Aci Justinian copiază un fragment al luĭ Gaius, legea 1 *principium*, D., *De rerum Divisione* (I, 8), (estras diu Cartea II *Rerum Quotidianarum sive Aureorum*). Cu tóte acestea în Cartea I, tit. 1 § 4 și tit. II, principium, Justinian admite divisiunea tripartită, copiând fragmentele din Ulpian care formézĕ legea 1 §§ 2 și 3, traduse maĭ sus. Nu e maĭ puțin adevĕrat că divisiunea la care se ține Justinian este cea bipartită.

Divisiunea rațională e cea bipartită, care a prevalut, cea tripartită nu e nicĭ practică, pe când cea bipartită are și avantagiul de a fi practică. In adevĕr nu este nicĭ un interes în drept a ști dacă fenomenul, faptul pe care se basézĕ uă instituțiune juridică e comun și omuluĭ și celor-l-alte animale, pe când este un mare interes a ști dacă uă instituțiune este de drept al ginților saŭ de drept civil. In adevĕr instituțiunele de drept ae ginților sunt aplicabile și peregrinilor și cetățenilor romanĭ, instituțiunele de drept civil sunt aplicabile numaĭ cetățenilor romanĭ. Putem cita ca instituțiunĭ de drept al ginților: servitutea, cele patru contracte consensuale, vêndarea, locațiunea, societatea, mandatul, asemenea contractul de împrumut, etc.

La Romanĭ, sistemul de organisațiune fiind municipal, și municipiul principiul de la care a isvorit întregul Statŭ, *civitas* absorbind Statul întreg, s'a

numit *jus civile*, id est *jus civitatis*, dreptul special, propriŭ. exclusiv membrilor națiuneĭ care formézĕ acel Stat, și prin urmare dreptul privat exclusiv Romanilor, *jus civile Romanorum*, saŭ *jus Quiritium* (căcĭ Romanii se numeaŭ și *Quirites*), saŭ fiind-că dreptul privat prin excelență exclusiv unuĭ popor, era dreptul civil al Romanilor, pe scurt *jus civile*. Justinian asupra etymologieĭ vorbeĭ drept civil e fórte amănunțit. Iacă ce ḑice el în acéstă privință în § 2 al titluluĭ nostru II din Cartea I a Instituțiunelor sale, care pórtă drept rubrică: *Despre dreptul natural, al ginților, și civil*: „Denumirea de drept civil derivă de la numele cetățiĭ, cum este dreptul civil al Athenianilor, care derivă de la Athene: în adevĕr cel ce numește drept civil al Athenianilor legile luĭ Solon saŭ ale luĭ Dracon, nu se înșală. Tot așa și dreptul civil cu care se servă populul Roman, se numește drept civil al Romanilor, saŭ drept al Quiriților, adică drept de care se servă Quiriții: căcĭ Romanii se numesc Quirites de la Quirinus. De câte orĭ nu adăogăm numele cetățiĭ (numele poporuluĭ), se sub-înțelege că vorbim despre dreptul nostru: întocmaĭ precum când ḑicem poet, fără să'ĭ spunem numele, se sub-înțelege la Grecĭ excelentul Homer, iar la noĭ Virgiliŭ.“ Apoĭ în același paragraf, definește dreptul ginților, și arată câte-va exemple de instituțiunĭ de drept a ginților în termeniĭ următorĭ: „... Dreptul ginților însă este comun genuluĭ uman întreg; căcĭ după trebuințe neapărate aŭ ajuns gințile humanĭ să'și întocméscă óre-care așeḑăminte: în adevĕr s'aŭ deschis resbóie, aŭ urmat după ele captivități, și din ele servituți, care sunt contrariĭ dreptuluĭ natural (aci Justinian ia acéstă vorbă în sens de drept phylosophic), căcĭ după dreptul natural la început toțĭ ómeniĭ se năsteaŭ liberĭ. Din acest drept al ginților derivă maĭ tóte contractele, precum vênḑarea, închirierea, societatea, depositul, împrumutul și alte nenumĕrate contracte.“

Principiele de drept natural saŭ al ginților fiind în

genere mai conforme cu raţiunea, sunt mai stabile, din contră cele de drept civil, naţional, fiind potrivite mai mult cu împrejurările popolului unde sunt în vigóre, se schimbă cu aceste împrejurări: abolițiunea lor póte resulta saŭ prin desuetudine, saŭ printr'uă lege (Justinian, Institute, tit. II § 11).

Dreptul civil al Romanilor se dividea în *drept scris* şi *drept nescris*.

Romanii înţelegeaŭ obicinuit prin drept scris acel drept care era impressŭ pe *papyrus* (pergament) saŭ altă membrană, iar prin drept nescris acela care nu înfăţişa caracterul material al uneĭ asemenea impresiuni. Veḑi Gaius, Com. I § 2 şi Justinian, Institute § 3. De aceia în aceste 2 paragrafe se menţionă ca sorginte de drept scris pe lângă legi, plebiscite, senatusconsulte, constituţiuni imperiale, âncă edictele magistraţilor, şi scrierile jurisconsulţilor, pentru cuvêntul că aceste scrieri eraŭ scrise şi investite cu sigilul acelora de la care emanaŭ.

Insă generalemente şi mai exact sechiamă drept scris dreptul promulgat, edictat de o putere constituită spre acest sfirşit saŭ de un funcţionar investit de puterea legiuitóre, fie acest drept constatat prin scris saŭ nu; iar drept nescris se numeşte acela care este fundat pe convincţiunea intimă a naţiuneĭ despre a căruia existenţă proba cea mai învederată este usanţa sa inveterată. Pentru acest cuvênt e mai logic a clasa scrierile jurisconsulţilor între sorgintele de drept nescris, căci în genere principiele ce ele conţineaŭ eraŭ fundate pe convicţiunea intimă constatată printr'un us învetérat, şi de aceia cu drept cuvênt le clasifică ast-fel Pomponiŭ în legea 2 §§ 5 şi 12 *De origine juris* (1, 2).

Fie-care din sorgintele din care aŭ decurs instituţiunele dreptuluĭ privat al Romanilor, îşĭ are naşterea, desvoltarea şi câte uă-dată şi stingerea sa, îşĭ are adică historia sa.

Aşa legile, plebiscitele, senatusconsultele, edictele magistraţilor, scrierile jurisconsulţilor, constituţiunile

împĕraţilor, consuetudinea îşĭ-aŭ fie-care dintr'ênsele historia sa.

Asemenea fie-care din instituţiunile din care se compune dreptul privat al Romanilor, îşĭ are originea, desvoltarea, şi unele dîntr'ênsele şi mórtea sa.

A face historia sorgintelor dreptuluĭ roman privat, va se ḑică a face historia externă a dreptuluĭ roman.

A studia din contră instituţiunile care constitue dreptul privat al Romanilor, a arĕta germenul fie-căria instituţiunĭ, desvoltarea, transformarea şi stingerea sa, când a avut loc, va să ḑică a face historia internă a dreptuluĭ roman.

Vom face într'un mod general historia externă a dreptuluĭ roman; iar cât pentru historia internă o vom face succesiv în corpul studiuluĭ instituţiunilor, relativ la fie-care instituţiune în parte: ocupându-ne de fie-care instituţiune, vom arĕta cum a luat naştere, cum s'a desvoltat, dacă maĭ există până în ḑiua de astăḑĭ, saŭ dacă şi cum s'a stins.

Historia externă a dreptuluĭ roman, se unesc toţĭ autorĭĭ a o împărţi în patru perióde. Insă, cât pentru stabilirea punctuluĭ de plecare şi a celuĭ de finire a perióḑelor nu sunt de acord toţĭ autorĭĭ. Celebrul historic engles Gibbon fixéză în modul următor cele patru perióde:

1) De la fundarea Romeĭ până la legea celor XII Table;

2) De la legea celor XII Table până la Cicerone;

3) De la Cicerone până la Septim-Sever;

4) In fine de la acest împĕrat până la mórtea luĭ Justinian.

In stabilirea acestor punturĭ de plecare şi de finire a celor patru perióde, credem că Gibbon a luat de base phasele şi caracterul cultureĭ dreptuluĭ, sciinţeĭ juridice la Romanĭ.

In adevĕr în prima perióḑă dreptul este incert pentru plebeĭ, neconstatat prin nicĭ o formă fixă şi prin

urmare apreciaţiunea şi aplicaţiunea sa lăsate la arbitrarul patricilor carĭ eraŭ depositariĭ sĕĭ.

Cu începutul celeĭ d'al douilea perióde dreptul se fixéză, se gravéză pe table, interpretaţiunea şi aplicaţiunea sa numaĭ este misterul patricilor; dreptul dar în acéstă perióda perde caracterul sĕŭ de arbitraritate şi învesteşte un caracter de certitudine şi de egalitate, atât pentru patricĭ cât şi pentru plebeĭ. Dar are un caracter de stricteţă, de rigurositate, de aplicaţiune rigurósă, severă, neflexibilă prin nicĭ o consideraţiune de equitate.

In al treilea perióde legea celor XII Table rĕmâne încă norma, însă dispositiunele sale cele riguróse recunoscute *ipso jure* ,se ocolesc, se eludă, se temperă prin consideraţiunĭ de equitate care prevală maĭ cu sémă prin *excepţiunea doli mali*. Jurisconsultul Aquiliŭ Gallu, contimporan cu Cicerone, inventă astă excepţiune. In adevĕr în astă perióda începe philosophia stoică să pĕtrundă în jurisprudenţă. Cicerone însuşĭ o profesă. Maĭ toţĭ jurisconsulţiĭ sunt adăpaţĭ într'ênsa şi decisiunile lor respiră principiele aceleĭ philosophiĭ. Definiţiunea luĭ Ulpian despre *justiţiă* este o probă evidentă despre acésta. Epithetele *constans* şi *perpetua* din acea definiţiune fac acésta cu totul învederat. Cu a patra perióda, cultura dreptuluĭ începe a descreşte, ştiinţa dreptuluĭ degeneră într'o rutină.

Alţĭ autorĭ din contră, luând drept consideraţiune modificaţiunele aduse în sorgintele instituţiunelor dreptuluĭ romanŭ a căror studiŭ 'şĭ propun în studiul historieĭ externe a dreptuluĭ roman, pun alte puncte de plecare şi de finire la aceste perióde.

Cea d'întĕiŭ perióda o finesc, ca şi Gibbon, la legea celor XII Table, căcĭ aci intervine o sorginte nouă, importantissimă de instituţiunĭ romane care are să rĕmâiă fundamentul a tot dreptuluĭ roman chiar pe fiitor.

Cea d'a doua perióda o finesc la August, căcĭ schimbarea Libereĭ Republice în Imperiŭ face să dis-

pară plebiscitele, peste curând aŭ să dispară şi legile; şi cu acéstă nouă formă de constituţiune apare o nouă formă de sorginte juridică, constituţiunele imperiale.

Cea d'a patrulea perióda începe cu Constantin, căcĭ atunci cu schimbarea religiuneĭ se face o schimbare mare şi în instituţiunĭ. Episcopiĭ devin judicĭ şi defensorĭ aĭ cetăţilor, aĭ drepturilor cetăţenilor în contra abusurilor magistraţilor imperialĭ laicĭ, prepuşĭ la administraţiunea acelor cetăţĭ.

Gibbon a fost urmat şi de Domniĭ Guérard şi Giraud.

Cea d'a douilea divisiune este profesată de Domniĭ Marezoll, Maynz, Pellat, Demangeat, etc.

## Prima perióda de la fundarea Romeĭ până la legea celor XII Table.

1—304 de la fundarea Romeĭ,
750—450 înainte de Christ.

Formaţiunea populuĭ roman şi a statuluĭ roman este fórte indoiósă. Ceia ce este cert este că la nordul Romeĭ locuia un popul cu numire de Etruscĭ saŭ Etruriĭ saŭ Tuscĭ, spre rĕsărit un alt popul cu numire de Sabinĭ; că Roma este un oraş al Laţiuluĭ, locuit de Latinĭ. Că popolul Roman s'a împărţit de Romulus, în treĭ părţĭ saŭ triburĭ (de la *tres, tribus*), tribul Ramnensilor, tribul Tiţiensilor, şi tribul Lucerilor, (Ramnenses, Titienses, Luceres). Că Ramnenses aŭ avut de căpetenie pe Romulus, Titienses pe Tatius, iar Luceriĭ pe Cœlius Vibenna. Că la început fie-care din ele forma uă aglomeraţiune, uă asociaţiune distinctă, cu caracter individual, că în urmă ele s'aŭ unit la un loc, şi-aŭ format un popul unic. Dar ceia ce este indoios, este originea fie-căria din aceste asociaţiunĭ. Că Ramnenses eraŭ Latinĭ, nu este nicĭ uă îndoială, că la început eĭ singurĭ compuneaŭ Roma şi statul roman, este neîndoios. Că Sabiniĭ saŭ Titienses aŭ intrat în urmă în compositiunea populuĭ roman, iar este sigur, că eĭ înainte formaŭ uă asociaţiune separată şi locuiaŭ un

teritoriŭ separat, este iar cert. Că Luceres cu Cœlius Vibenna aŭ intrat ceĭ din urmă în compositiunea poporului roman, aŭ venit ceĭ după urmă în Roma, este iar neînduios. Dar ce eraŭ Sabiniĭ și Luceriĭ, acésta este înduios. Pentru Sabinĭ îndoiala este maĭ mică. Și D. Mommsen, în Historia sa Romană, și D. Demangeat în Introducțiunea sa asupra dreptuluĭ roman, sunt de părere că eĭ se apropiă fórte mult de Latinĭ. Cât pentru Luceres, D. Demangeat susține, după Varron că eĭ sunt Etruscĭ, pe când D. Mommsen susține că acésta nu este adevĕrat, că din contră eĭ ar fi ca și Ramnensiĭ tot Latinĭ [1]), el susține că tocmaĭ maĭ târdiŭ după ce Luceriĭ aŭ intrat în compositiunea Romeĭ, atuncĭ Romaniĭ compușĭ deja din aceste treĭ asociațiunĭ, și împărțiți deja în treĭ triburĭ aŭ intrat în relațiunĭ comerciale cu Etrusciĭ [2]), popor care după D. Mommsen este cu desăvêrșire deosebit de tóte popórele italice și chiar grece: „....le langage toscan différait aussi complétement des dialectes greco-italiques que celui des Celtes et des Slaves..... Mais si les Etrusques sont étrangers au rameau gréco-italique.....“ (*Eod.* p. 147).

Cât pentru numele de *Quirites* acest nume D. Mommsen îl derivă de la arma soldaților Romanĭ [3]), iar nu

[1]) Que les Ramnes, soient de la famille latine, c'est ce dont on ne peut donter, puisqu'ils ont donné leur nom à la nouvelle communauté romaine, et doivent avoir determiné éventuellement la nationalité des populations romaines. Tout ce qu'on peut affirmer de l'origine des Luceres, c'est que rien n'empêche de les considérer ainsi que les Ramnes, comme une population latine. La seconde de ces populations est, d'acord unanime, originaire de la Sabine... (Th. Mommsen, Römische Geschichte, traducțiunea d-luĭ de Guerle în limba francesă, T. I p 54 și 55).

[2]) Th Mommsen, eod. p. 59: „....Comme entrepôt pour la commerce maritime et fluvial, et comme frontière maritime du Latium, aucun lieu n'était mieux placé que Rome, elle joignait aux avantages d'une forte position, celui du voisinage immédiat du fleuve... Si Rome ne dut pas sa fondation à ces considérations commerciales... elle leur dut certainement son importance; .. c'est là ce qui donne lieu à ses relations avec Cœre qui était pour l'Etrurie ce que Rome était pour le Latium...“

[3]) Th. Mommsen, *eod.* p. 28: „....Bien plus, même dans le choix des armes de guerre, si sujettes au changement, il y a ceci de commun aux deux peuples, que les deux principaux engins d'attaque étaient la javeline et l'arc, *fait qui est attesté en ce qui concerne Rome, par les noms primitifs donnés aux guerriers* (quirites)....“

ar fi fost uă designaţiune a Sabinilor care ar fi venit sub Tatius din Cures. Preferŭ însă opiniunea după care Luceres ar fi Etruscĭ şi Quirites ar fi synonym de Curetes, adică locuitorĭ aĭ oraşuluĭ Cures, locuit de Sabinĭ. Ea în adevĕr concordă cu fragmente din historicĭ şi philologĭ vechĭ, ca Festus, Varron şi Titu-Liviŭ, care merită maĭ multă credinţă de cât asserţiunele neîntemeiate pe nicĭ un text, pe nicĭ uă inscripţiune, în fine pe nicĭ un monument probatoriŭ ale D-luĭ Th. Mommsen. De sigur autoritatea D-luĭ Mommsen este mare. Orĭ-cât de mare însă ar fi, ea nu póte a ne face să'l credem pe cuvênt, în contra aserţiunilor a autorĭ vechĭ Romanĭ. Ceia ce ne face încă să ne îndoim de exactitatea asserţiunilor D-luĭ Th. Mommsen asupra acestor puncte, este fantasia cu care el tractéză questiunile instituţiunilor juridice la primiĭ Romanĭ, *patria potestas*, *manus*, *confarreatio*, *condiţiunea femeiĭ*, *mancipium*, asupra cărora ideile sale sunt cu totul fantastice, deosebite de tot ce ştim din texte, şi neîntemeiate pentru timpurile primitive, despre care se ocupă autorul german, pe nicĭ uă probă care să ne facă să credem că la început lucrurile se petreceaŭ cum le descrie el, şi alt-fel de cât se petreceaŭ maĭ târdiŭ, în timpul de esemplu al legilor celor XII Table, pentru care avem date precise, contrarie asserţiunelor fantastice ale mareluĭ historic german. Aşa, este eronat a susţine, cum face D. Mommsen, că *femeia este* subordonată *bărbatuluĭ* [1]) Acésta n'avea loc de cât când femeia cădea în *manu mariti*, ceia ce nu avea loc în tot-d'a-una, de şi póte la început eraŭ mare parte din nupţiĭ însoţite de ceremonia religiósă a confarreaţiuneĭ din care resultă *manus*. Asemenea

[1]) „.... La femme . est... subordonnée dans la maison, la fille au père, *la femme* à l'homme... (Th. Mommsen, *eod.* p. 71).—„...Il fallait que par un mariage légitime la fille passât des mains du père entre celles de son époux; alors elle quittait sa propre famille et la protection de ses dieux, pour passer dans la famille de l'époux, et sous la protection de ses dieux, et dès lors *elle lui était soumise*, comme elle l'était auparavant à son père.... (*eod.* p. 74)".

este inexact că fata nemăritată, după mórtea tatăluĭ sĕŭ, era subordonată rudelor sale cele maĭ de aprópe. [1]) Căcĭ *tutela agnaţilor* asupra femeilor nubile nu era o subordonare, şi apoĭ nu tóte femeile nubile aveaŭ agnaţĭ. Iarăşĭ este uă eróre a crede, cum crede D. Mommsen, că femeia, după mórtea bărbatuluĭ este guvernată de totalitatea rudelor de sex masculin cele maĭ apropiate. [2]) Căcĭ maĭ întêiŭ, chiar în timpul căsătorieĭ, dacă femeia nu era în *manu mariti*, putea fi în tutela agnaţilor. apoĭ tutela nu era un guvernament, uă causă de subordinare, în fine nu tóte rudele de sex masculin, chiar cele maĭ apropiate, eraŭ agnaţĭ, ca femeia să fie sub tutela tutulor, apoĭ chiar dintre agnaţĭ numaĭ ceĭ egalĭ în grad şi maĭ apropiaţĭ eraŭ tutorĭ aĭ femeilor nubile. In fine e inexact a susţine cum face D. Mommsen că puterea paternă era indestructibilă la Romanĭ, şi se înşeală D. Mommsen când crede că dacă după prima mancipaţiune fiul recade sub puterea paternă, ea este indisolubilă [3]). Căcĭ tot ce însemnéză acésta este că pentru fiŭ trebue treĭ mancipaţiunĭ, pe când pentru fiice şi nepoţĭ, strănepoţĭ e destul una, şi precum după uă mancipaţiune fiica, nepotul, strănepotul sunt cu desăvêrşire liberaţĭ de puterea paternă, tot asemenea după treĭ mancipaţiunĭ, fiul scapă de sub puterea pa-

---

[1]) „... La femme est nécessairement subordonnée dans la maison,... *la fille non mariée qui a perdu son père, à ses parents les plus proches* ; ...(Th. Mommsen, *eod.* p. 71)".

[2]) „En effet, selon l'ancien usage romain, *la femme n'est capable d'exercer le pouvoir* ni sur autrui (acésta'ĭ exact), *ni sur elle-même* (acésta este falş). *de sorte qu'elle reste sous la puissance d'autrui*, et pour employer une expression plus douce, *sous la tutelle d'autrui* (ce cacofonie, a declara synonime aceste două expresiunĭ, puterea cu tutela), *elle est gouvernée, après la mort du mari, par l'ensemble des parents mâles les plus proches ; en règle générale, la mère par les fils, les sœurs par les frères*... (Th. Mommsen, eod. p. 75)."

[3]) „...La puissance du chef de famille est non seulement illimitée... mais elle est, tant que dure la vie du chef..., indestructible... ; ...le pouvoir du père de famille romaine ne pouvait être prescrit pendant sa vie,.. pas même par sa propre volonté ., si le père vend son fils... et que l'acheteur. émancipe.... le fils retourne en la puissance du père . (Th. Mommsen, *eod.* p 73 et 74) "

ternă a tatăluĭ. Este de mirare cum D. Mommsen să aibă ideĭ așa de eronate asupra instituțiunelor romane.

Noĭ credem dar de preferență că populul roman s'a format din Ramnenses saŭ Latiniĭ luĭ Romulus, din Titienses saŭ Sabiniĭ luĭ Tatius, care aŭ venit sub Tatiŭ din Cure, de unde s'aŭ numit Cureți, și în fine din Luceriĭ saŭ Etruscii veniți sub Cœlius Vibenna; că Curetiĭ se numeaŭ și Quirites. Originea probabilă a acesteĭ din urmă numire este Quirium, orașul de unde ar fi venit. Ca să concorde aceste două denominațiunĭ de Curetes și de Quirites, ar urma ca orașul din care aŭ venit să se fi numit indiferamente Cures saŭ Quirium. La acéstă thesă s'ar adapta următórele treĭ fragmente, primul al luĭ Festus, secundul al luĭ Varron, terțiul al luĭ Titu-Liviŭ: Festus, verbo *Dici.* „*Dici* mos erat Romanis in omnibus sacrificiis precibusque, *Populo Romano, Quiritibusque*, quod est Curensibus, quae civitas Sabinorum potentissima fuit. — Romaniĭ aveaŭ obiceiŭ, în tóte sacrificiele și rugăciunele, a pomeni pe *Popolul Roman*, și pe *Quiriți*, adică pe *Curensi*, locuitorĭ din Cure, care fu cea maĭ putinte cetate a Sabinilor.“ Varron *De lingua latina*. IV, 8. „Collis Quirinalis ubi Quirini fanum: qui a Curetibus, qui cum T. Tatio Curibus venerunt Romam, quod ibi habuerunt castra.—Dealul Quirinal, unde se afla templul luĭ Quirinus: așa numit de la Cureți carĭ aŭ venit în Roma de la Cure cu T. Tatiŭ, fiind-că acolo 'și-aŭ avut tabăra“ — Titu-Liviŭ, I, 13 „Ita geminata urbe, uti Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites a Curibus appellati.—Orașul fu cu modul acesta îndoit, ast-fel însă în cât să se dea ceva și Sabinilor, numiți Quiriți de la Cure.“ *Quirites a Curibus*. Credem, spre interpretarea asteĭ etymologiĭ, că este aci o elypsă, că adică trebue să ḑicem: Quirites de la Quirium saŭ Cures. In adevĕr *Q* și *C* sunt două consóne care se pun adesea una în locul altia în limba latină: Așa, de es. la *Quum* care se scrie și *cum*. Cea-l-altă consónă radicală

*r* se găsește în amêndouĕ vorbele. Cât pentru vocale, puțin importă că sunt diferite, căcĭ ele nu se pun în formarea vorbelor de cât pentru *sunet*, consónele numaĭ se iaŭ în considerație ca constituind essența vorbelor. De aceia: *sapientia* și σοφία, *Esop* și Ἰοσεφ sunt tot una; căcĭ avem aceleașĭ consóne *s* și *p* saŭ φ (care nu este de cât *p* îndulcit).

Am ḑis că credem că Lucerii sunt de origină etruscă, veniți sub căpetenia luĭ Cœlius Vibenna. In adevĕr Varron, *De lingua latina*, (V, 46) se exprimă ast-fel: „Cœlius mons, a Cœlio Vibenna, Tusco duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Tatium regem.. — Muntele Cœlius, numit ast-fel de la Cœlius Vibenna, nobil duce tusc (toscan), care se ḑice că a venit cu oștirea sa în ajutorul luĭ Romulus contra luĭ Tatius.“

Aceste treĭ naționalități compuseră națiunea romană. Cele douĕ d'întêiŭ fură privilegiate. Dintr'ênsele se aleseră alternativamente regiĭ. Așa după Romulu Latin, veni Numa Pompiliŭ Sabinŭ. La 'nceput din represintanți aĭ lor fu compusŭ exclusivamente Senatul.

Aceste treĭ naționalități saŭ triburĭ care fură designate sub numele de *Ramnenses*, *Titienses* și *Luceres* fură, după mențiunea luĭ Dionysiŭ de Halicarnase, divisate de Romulu fie-care în 10 curiĭ, și fie-care din curiĭ în 10 decuriĭ saŭ *gentes*. Cu modul acesta popolul roman întreg se compuse de 300 decuriĭ saŭ *gentes*.

*Gentes* eraŭ, după opiniunea plausibile a luĭ Niebuhr, nește familiĭ politice compuse de membriĭ originarĭ aĭ familieĭ plus *clienții*. Capul saŭ generatorul familieĭ se *numea pater*, și membriĭ familieĭ *patricii* (diminutiv derivat de la *pater*).

Aceste 300 *gentes* se strîngeaŭ în comiții și votaŭ legile, formaŭ corpul legiuitor al Romanilor. Fie-care *gens* avea un *vot*. După aserțiunea luĭ Niebuhr, numaĭ patriciĭ dar votaŭ în aste comiții. Numaĭ dênșiĭ dar aveaŭ vot în comițiele curiate. Plebeiĭ nu aveaŭ voce

deliberativă în aste comiții unde ei erau numai representanți prin capul ginteĭ din care făceau parte ca clienți. Așa dar basa acesteĭ adunări era originea. Caracterele sale erau: 1) că fie-care ginte avea un vot; 2) că numai aristocrații aveau voce deliberativă. Adunarea vota asupra propunerilor elaborate de Senat, și presintate de Rege saŭ de Interrege, saŭ și chiar d'a dreptul de Senat. Comițiele curiate se țineau în *Forum*, în întrul Romeĭ. Comițiele curiate mai judecaŭ în apel causele judecate în primă instanță de rege: V Cicerone, *De republica* II, 31: „Provocationem autem etiam a regibus fuisse declarant pontificii libri".

In capul Statuluĭ era un rege pe viață ales de comiții. In lipsa regeluĭ, și până la alegerea unuĭ noŭ rege, guvernaŭ 10 senatorĭ sub numele de *interreges*. Fie-care din aceștia guverna sub insemnele și cu autoritatea regală în timp de 5 ḑile. Dacă la expirarea termenuluĭ de 50 ḑile, Regele noŭ nu era încă ales, atunci se începea iar de la început, și așa până la numirea Regeluĭ. Interregele propunea pe candidat Curielor, Senatul delibera asupra acesteĭ propositiunĭ și Curiele votaŭ asupra candidatuluĭ propus de interrege și găsit bun de Senat. Ele aveaŭ dreptul a primi saŭ nu pe acest candidat. De'l primeaŭ, regele atunci convoca personalemente Comițiele și le propunea o lege spre confirmarea autorității sale, *lex curiata de imperio*, *lex regia* (Cicerone, *De Republica*, II, 2, 13, 17, 18, 20, 21). Numaĭ în urma acesteĭ legĭ confirmative, Regele era definitivamente ales.

In adevĕr prima lege propusă de interrege nu era o lege propriŭ ḑisă ci numaĭ un vot.

Regele saŭ interregele, făcea dar propunerile de legĭ în Comițiĭ, ceia ce se numea *leges ferre*, *regele* era *legislator*, propuitor de legĭ. El maĭ judeca și în prima instanță. Era capul suprem al Religieĭ, *Pontifex maximus*, căpitanul suprem al armateĭ.

Intre Comiții și Rege exista Senatul, compus sub Romulu, înainte de Tatiŭ. de 100 membri, de la Tatiŭ încolo până la Tarquin cel Bĕtrănŭ de 200. La început în adevĕr nu exista de cât Tribul Ramnensilor, care era divisat în 100 de curiĭ, din care fie-care da un Senator. Când se adăogâ tribul Tițiensilor, acesta împărțit în alte 100 de curiĭ dede și el 100 Senatorĭ. Cât pentru Luceri, eĭ tocmaĭ sub Tarquin cel Bĕtrănŭ contribuiră prin 100 membri carĭ fură considerați de acum înainte ca capĭ aĭ 100 familiĭ patriciane nouĭ. Ceĭ 100 de Senatorĭ plebeianĭ nu luară numele de *Patres* ci de *Conscripti*, adică de înscrișĭ pe aceiașĭ listă cu adevĕrații *Patres*. De aceia când se adresa cine-va la Senat, ḑicea *Patres, conscripti*, adică *Patres* (et) *conscripti*. Cele 100 familiĭ, ale căror capĭ deveniră aceștĭ 100 de *conscripti*. purtară numele de *minores gentes*, spre deosebire de cele 200 adevĕrate *gentes*. care fură de acum înainte numite *majores gentes*. Fie-care din aceste ginți alegea pe cel maĭ însemnat dintr'ênsa, și'l trămitea în Senat. Aceasta este părerea luĭ Niebuhr. Cu modul acesta, opiniunea luĭ Dyonisiŭ de Halicarnasse întru atât pare adevĕrată când ḑice că Senatoriĭ eraŭ *electivi*, întru cât eĭ se alegeaŭ fie-care de gintea sa, iar nu întru cât eĭ s'ar fi ales de Comițiele curiate. Senatul era consiliul și supraveghiătorul Regeluĭ, el prepara projectele de legĭ pe care le propunea Regele în Comițiĭ: „Romulus *patrum auctoritate et consilio regnavit*," ḑice Cicerone în Tractatul sĕŭ *De Republica*.

Popolul roman se divisa în treĭ clase: *patricii, plebeiĭ* și *clienții*. Patriciĭ eraŭ membriĭ familielor aristocratice. Asemenea familiĭ aŭ trebuit să existe și la *Ramnenses* și la *Titienses* și la *Luceres*. Și la fie-care din aceste seminții aŭ trebuit să existe și familiĭ nearistocratice, a căror membriĭ constituiaŭ plebea. Numaĭ membriĭ familielor aristocratice votaŭ în comițiele curiate, care înainte de venirea luĭ Tatius cu Sabiniĭ, se compuneaŭ numaĭ de o sută de curiĭ, după venirea luĭ

se compuseră de două sute de curii, și după venirea lui Cœlius Vibenna cu Lucerii se compune de trei sute de curii. In Senat însă se pare că nu se introduse membrii din familiele aristocratice ale Lucerilor de cât mult mai târdiu, sub Tarquiniu cel Bătrân. Atunci numai se pare că numĕrul de două sute al Senatorilor, fu augmentat cu o sută, și Senatorii deveniră *trei sute*, *două sute de Patres*, delegați de cele o sută de *gentes* nobile ale Ramnensilor și de cele o sută de *gentes* nobile ale Tițiensilor, și o sută de *Conscripti*, (adică de *înscriși* împreună cu *Patres* spre a compune Senatul) delegați de cele o sută de familii nobile ale Lucerilor.

Plebeii se îmulțiră în urmă prin conquiste, prin locuitorii teritorielor cucerite cărora Romanii le lăsară pămînturi (Dion. de Halic. II, 9, III, 29, 31).

Cât pentru clienți, ei se compuseră mai întâiu dintre aceia din plebei cari se puseră sub patronatul, sub protecțiunea patricilor, instituțiune care se găsește mai la tóte popórele Italiei (Titu Liviu, II. 16. V, 1; Dion. de Halic., V, 40). Apoi din locuitorii teritorielor cucerite, cărora Romanii nu le lăsară pămînturi și cari veniră ast-fel a se pune sub tutela capilor de ginți, sub patronagiul *patrilor* (*patres*). Teritoriele cucerite de Romani pe care nu le lăsau locuitorilor învinși și pe care ei le confiscau, constituiau ceia ce se numea *ager publicus*. Din acesta partea cultivată se împărția în loturi și se asigna veteranilor sau se vindea particularilor. Acestea erau ceia ce se numeau *agri limitati*, *assignati*, numite așa pentru că nu se mai puteau întinde. Nonius Marcellus, I, 205: ...Ac primus agros quos bello Romulus ceperat, dividit viritim civibus... „Partea necultivată din *ager publicus* era părăsită patricilor cari vreau să uă occupe. Acéstă ocupațiune nu da dreptul de proprietate ci numai de posesiune pe care statul putea s'o revóce, dar pe care obicĭnuia a o respecta pe cât dura. Vedi Festus, verbo *Possessiones*: „*Possessiones* appellan-

tur agri late patentes, publici privatique, quia non mancipatione, sed usu tenebantur et, ut quisque occupaverat, *colebantur*". Plebeiĭ nu aveaŭ drept a ocupa asemenea locurĭ; aceia însă dintr'ênșiĭ care eraŭ clienți, obțineaŭ de la patroniĭ lor din aceste posesiuni cu titlu *precariŭ*, adică revocabile *ad nutum*, după plăcere. Ĕcă o altă causă pentru care ceĭ demoșteniți aveaŭ interes a se face clienții cutăruia *pater*: 1) pentru ca acesta să'ĭ apere persóna, drepturile; 2) pentru ca să póță obține locurĭ de cultivat *precario*, căcĭ altmintrelea eĭ, fără proprietate, ar fi murit lesne de fóme. In fine clienții se maĭ compuseră și din libertiniĭ, liberații, manumișiĭ intrând în tot-d'a-una între clienții foștilor lor stăpânĭ.

Religiunea la Romanĭ, ca la tóte popórele antice, la origine, era pusă sub direcțiunea supremă a capuluĭ politic. Regele, în acelașĭ timp în care era Capul Statuluĭ, era și capul Religiuneĭ, *Pontifex maximus*. Pontificiĭ eraŭ în numĕr de șése, douĭ de fie-care tribŭ, din care unul era *Pontifex Maximus*. Eĭ veghiaŭ la observațiunea dreptuluĭ sacru, aveaŭ apoĭ o jurisdicțiă independinte relativ la crimele în contra Religieĭ pe care le pedepseaŭ cu amende, cu pedepse corporale, și chiar cu mórtea. Pe lângă Pontificĭ maĭ eraŭ *fecialiĭ*, însărcinați cu ceremoniele religióse relative la dreptul internațional, la declarațiele de resbel și la încheiările de tractate de pace (Titu Liviŭ, I, 24, 32, VIII, 39, IX, 1). Apoĭ vineaŭ *Auguriĭ* în numĕr de șése, douĭ de fie-care trib. Eĭ dirigeaŭ auspiciele și exercitaŭ prin mediul acesta o mare influență asupra comițielor și actelor magistrilor. Când patriciĭ vreaŭ să nu se votese o propositiune a plebeĭ pe care ea stăruia să se votese și de care nu se puteaŭ scăpa altmintrelea, ziceaŭ prin auguriĭ că consultând auspicele, Divinitatea nu este favorabilă, și propositiunea cădea saŭ cel puțin era amânată. Asemenea când era un act juridic important de făcut, de esemplu o adrogațiune, și nu le vinea la

cale patricilor să se facă. Apoĭ eraŭ preoţĭ însărcinaţĭ cu paza şi conservarea cărţilor sibyline ; şi în fine preoţĭ specialĭ care deserveaŭ culturile unor divinităţĭ speciale: ast-fel eraŭ *flaminiĭ* luĭ Joe (Diales), luĭ Marte şi luĭ Quirinus în numĕr de 15. In fine eraŭ preotesele Vesteĭ (Vestalele), însărcinate cu întreţinerea în perpetuŭ a foculuĭ sacru care nu trebuia să se stingă nicĭ o-dată. Nu puteaŭ de cât patriciĭ a fi pontificĭ, auguriĭ, fecialĭ, preoţĭ, flaminĭ, vestale. Maĭ târdiŭ în timpul Republiceĭ pontificatul deveni accesibil plebeilor şi numĕrul pontificilor se îndoui. Atuncĭ se îndoi şi numĕrul augurilor. Din şése eĭ devenirĕ, douĭ-spre-ḑece.

# COMENTARIUL

TITLULUI XIII, DESPRE TUTELE, TITLULUI XIV, CINE PÓTE FI NUMIT TUTORE PRIN TESTAMENT, ŞI TITLULUI XV, DESPRE TUTELA LEGITIMĂ A AGNAŢILOR, DIN CARTEA I A INSTITUŢIUNELOR LUI JUSTINIAN.

Tutela este puterea instituită de dreptul civil asupra uneĭ persóne *sui juris*, spre a o protege în lipsa putinţeĭ acestia de a se protege pe sineşĭ, din causa etăţiĭ saŭ sexuluĭ sĕŭ.

Tutela este de douĕ feluriĭ, tutela asupra impuberilor de ambele sexe, instituită din causa inexperienţeĭ proveninde din etate, şi tutela asupra femeilor nubile, instituită în favórea agnaţilor, în aparenţă din causa slăbiciuneĭ sexuluĭ, în realitate din causa interesuluĭ tutorilor. Cea d'întâiŭ este o protecţiune povăţuită de raţiunea naturală, al căruia principiŭ dar este de drept al ginţilor. Cea d'a doua este o creaţiune arbitrariă şi autochtonă, aborigenă a dreptuluĭ civil roman. Cu tóte acestea este exact a ḑice că ambele tutele sunt de drept civil roman, căcĭ şi cea asupra impuberilor, dacă în privinţa germenuluĭ este de drept al ginţilor, în privinţa organisaţiuneĭ este de creaţiune curat romană. De aceia se póte conchide, cu multă logică, că ea este streină peregrinilor, şi dacă vedem texte care o acordă activ şi pasiv Latinilor junianĭ,

acésta este o excepțiune, și o probă că dacă Latini junianĭ n'aŭ plenitudinea luĭ *jus commercii*, aŭ însă fragmente și din drepturile personale aparținând cetățenilor romanĭ, cum este dreptul de tutelă.

Tutela impuberilor este de treĭ spece:

1) tutela testamentară,

2) tutela legitimă,

3) tutela deferită de către magistrat.

Acésta este și divisiunea adoptată de jurisconsultul vechiŭ Servius Sulpicius (Gaius, *Instit.*, Com I, § 188).

Tutela testamentară și cea deferită de magistrat nu se subdividŭ.

Tutela legitimă însă se subdivide în tutelă legitimă propriŭ zisă și tutelă fiduciară.

Cea legitimă propriŭ ḑisă se subdivide: 1) în tutelă legitimă a agnaților; 2) în tutela legitimă a gentililor; 3) în tutelă legitimă a patronuluĭ și a copiilor patronuluĭ; 4) în tutelă legitimă a ascendenților.

I. Să vorbim maĭ întâiŭ despre tutela testamentară.

Asupra acesteĭ materiĭ ne vom întreba maĭ întâiŭ cine are dreptul de a numi un tutore testamentar, al doilea cuĭ se póte numi un tutore testamentar, al treilea cine póte fi numit tutore testamentar.

Cine are dreptul a numi un tutore testamentar? Dreptul de a numi un tutore testamentar este, la Romanĭ, un atribut al puteri paterne. Prin urmare el nu aparține de cât aceluia care exercită acéstă putere, decĭ nu póte aparține de cât unuĭ cetățén roman, saŭ cel mult unuĭ Latin veter.

Cuĭ se póte numi un tutore testamentar? Numaĭ aceluĭ descendent de sub putere paternă, care prin mórtea ascendentuluĭ exercitator asupră-ĭ a puteri paterne, va fi să devie *sui juris*, căcĭ dacă el va fi să scape de sub puterea luĭ spre a cădea sub a altuĭ ascedent inferior în grad, atuncĭ descendentul rămânând *alieni juris*, nu póte fi loc la tutelă, căcĭ numaĭ persónele *sui juris* pot fi sub tutelă. Prin ur-

mare tatăl póte tot-d'auna numi fiuluĭ saŭ fiiceĭ sale, legitime, adoptivé saŭ legitimate, un tutore testamentar, dacă are asupra lor puterea paternă. Moşul saŭ strămoşul nu póte numi nepotuluĭ saŭ strănepotuluĭ, nepóteĭ saŭ strănepóteĭ un tutore testamentar, de cât dacă acesta nu este precedat de niminea sub puterea paternă, ceia ce se póte întâmpla saŭ pentru că cel ce l'a precedat a murit maĭ înainte, saŭ pentru că a fost emancipat, dat în adopţiune, saŭ a eşit de sub puterea paternă în viaţa moşuluĭ saŭ strămoşuluĭ prin căderea sa în stare de servitute saŭ peregrinitate.

Dreptul de a numi un tutore testamentar derivă din legea celor XII table, din interpretarea dispositieĭ sale: *Uti quis legassit super precuniam tutelamve rei suae, ita jus esto.* (Gaius l. 1, principio D. *De testamentaria tutela*, XXVI, 2).

Cine póte fi numit tutore testamentar? Regula este că numaĭ acela póte fi numit tutore prin testamentul cuiva, care are facţiune de testament pasivă cu testatorul, adică care póte fi instituit erede saŭ obţine un legat de la testator. Prin excepţiune însă sunt persóne care aŭ facţiune de testament pasivă cu cineva şi care nu pot fi designate de acesta ca tutoriĭ testamentariĭ. Aceste persóne sunt:

1) Femeile, căcĭ tutela este o sarcină publică, un *munus publicum*, şi numaĭ bărbaţiĭ sunt admişĭ la funcţiunele publice.

2) Persónele morale, căcĭ ele aŭ trebuinţă de persóne physice care să le administreze interesele, necum ele să administreze şi să represinte interesele altora.

3) Minori de 25 anĭ, căcĭ eĭ nu se socotesc destul de capabilĭ spre a îngriji de interesele altora, de şi ca simpli puberĭ sunt consideraţĭ capabilĭ de a administra şi dispune de patrimoniul lor propriŭ. Minori de 25 anĭ, numiţĭ tutoriĭ prin testament, nu sunt consideraţĭ ca absolut nevalabilŭ numiţĭ, ci ca numiţĭ sub condiţi-

unea tacită de a intra în exercițiul tuteli, când și dacă vor împlini etatea de 25 ani înainte de a ajunge pupilul la pubertate. Până atunci se va da pupiluluĭ un tutore de către magistrat.

4) Furiosul. După opiniunea Proculianilor, nominațiunea nu era bună de cât dacă testatoru exprima condițiunea încetării nebunieĭ într'un mod formal, dacă ḑicea: cum *furere desierit.* Sabinianiĭ, a căror opiniune a prevalut, subînțelegeaŭ condițiunea (Ulp. l. 10 § 3 *De testamentaria tutela*, XXVI 2). *Bine înțeles*, dacă se va dovedi că testatorul ignora nebunia, *dațiunea* era nulă.

5) Fiul de familie putea fi numit tutore testamentar și gera singur tutela, din contră fiul de familie instituit herede, nu beneficia el de instituțiune, ci acela sub a căruĭ putere paternă se află, cu care se și examina dacă testatorele avea facțiune de testament pasivă.

6. Servul propriŭ al testatoruluĭ putea fi instituit tutore, în legislația clasică, dacă i se da expres libertatea și tutela, sub Justinian dându-i-se expres numaĭ tutela, sub înțelegându-se legatul de libertate, bine înțeles dacă testatorul nu'l credea liber. Era nulă numirea de tutore făcută sub condițiunea expresă dacă servul va fi liber: *Stichus servus mens tutor esto liberis meis impuberibus cum liber eris.*

Servul altuia nu putea fi la început numit tutore de cât dacă testatoru adăuga expres condițiunea *cum liber erit.* Dar în urmă jurisconsultiĭ aŭ ajuns să subînțelegă un *fideicomis* de libertate impusŭ heredeluĭ în lipsă de condițiunea expresă *cum liber erit.* Bine înțeles în acest din urmă cas, fideicomisu de libertate nu va fi sub-înțeles de cât dacă se va proba că testatorele știa că persóna ce a numit tutore era servă (Ulpian I 10 § 4 *De testamentaria tutela*).

Un tutore testamentar nu póte fi numit valabil de cât de către ascendentul exercitator al puteri paterne

aceluia care ar fi să fie, *heres suus* la mórtea sa, în forma sacramentale a datiuneĭ, *tutor esto*, și într'un testament saŭ codicil confirmat prin testament (arg. a contrario din legea I § 1 D., *De confirmando tutore vel curatore* XXVI 3). De unde ca consecuență că dacă una din aceste condițiuni lipsește, datiunea de tutore este nulă. Prin excepțiune însă jurisconsulții aŭ ajuns să se depărteze în cele după urmă de la rigórea principielor, admițând că dacă tutorele este numit de tatăl, fie-că el nu maĭ are puterea paternă, căcĭ a emanicipat pe fiul sĕŭ, fie că nominațiunea este făcută de dênsul într'un codicilŭ neconfirmat prin testament, fie că este făcută nu în forma sacramentală, ci precativă, de esemplu ast-fel : *precor te, Titi, ut tutor sis filiis meis impuberibus*, magistratul va trebui să confirme nuimrea tatăluĭ, și fără cercetare dacă este aptă și solvabilă persónatutoruluĭ, și chiar de nu'ĭ a lăsat tatăl fiilor nimic prin testament, (l. I § 1 și § 2 D., *De confirmando tutore*). Dacă este însă o altă persónă de cât tatăl, precum muma, patronul saŭ un strein, care a numit un tutore prin testamentul sĕŭ fiuluĭ, libertuluĭ saŭ amiculuĭ sĕŭ, confirmarea nu va avea loc de cât după cercetarea prealabilă dacă tutorele este apt și solvabil, și dacă i-a lăsat ceva prin testament pupiluluĭ. (Arg. a contrario din legea I § 2 D. *De conf. tutore*, și legea 4, *eod.*) O excepție se face pentru tatăl natural relativ la fiul născut din concubinat căruia i se póte numi tutore prin testament și de nu i se va lăsa nimic, și totuși el va putea fi confirmat de către magistrat după cercetarea prealabilă care va constata capacitatea și solvabilitatea sa. (legea 7 prim. D., *De conf. tut.*)

Tutorele confirmat este de observat că nu este un tutore pur numit de magistrat, dacă magistratul este dator să'l confirme fără inquisițiune. Căcĭ atunci el este asimilat cu un tutore testamentar, de aceea el între altele nu este supus la darea cauțiuneĭ *rem pupilli salvam fore*.

Fiind că *postumi sui* se asimilă cu *heredii sui*, de aceea postumilor sui póte cine-va să le numéscă prin testament un tutore. Prin *postumus suus* se înțelege acela care se naște după confecțiunea testamentului și care dacă s'ar fi născut înainte de facerea testamentului și ar muri testatorul în momentul chiar al facerei testamentului, ar fi în momentul acela *heres suus* al testatorului, pentru că ar fi sub puterea lui imediată, neprecedat de altă persónă (§ 4 *Inst.* lui Justinian. Cartea I. tit. 13).

Dacă testatorul în testamentul séu a dis : *Liberis meis impuberibus tutorem do*, prin espresiunea de *liberis* trebue să înțelegem pe toți descendenți, și pe fii și pe fiice, și pe nepoți și pe nepóte etc, și pe descendenți născuți și pe cei postumi, numai să pótă fi *heredes sui* în momentul confecțiunei testamentului dacă i-am presupune născuți. In adevér espresiunea *liberi* este cea mai largă expresiune și coprinde pe toți descendenții, și acésta se aplică și în materie de *datio* de tutore și în materie de legate (*Inst.* Just., Cartea I tit. 14 § 5, și legea 220 princ. *De verborum significatione*, Cartea L. tit. 16). Prin expresiunea însă de postumi, în materie de datiune de tutelă și de legat, se înțelege atât descendenții de grad întâiu, cât și descendenți de grad ulterior (*Inst.* Just., eodem § 5). Prin expresiunea de fii se înțelege și fetele, atât în materie de *datio* de tutelă cât și în materie de legat (l. 201 D., De *verb. signif.*) Prin expresiunea însă de fii se înțelege și cei născuți și cei postumi în materie de datiune de tutelă (§ 5 *Inst.* tit. nostru), nu se înțelege însă de cât fii născuți în materie de legate, (legea 17 princ. *De legatis I*), căci e util a se întinde căpătuirea de un tutore ales de cel mai apt a alege, pe când nu e logic a întinde beneficiul unei liberalități de la o persónă la alta. Acesta este modul lui Vinnius de a concilia legea 17 princ. D. *De leg.* I cu § 5 tit. nostru din *Inst.* lui Justinian (vedi explicațiunea lui Arnold Vinnius asupra § 5 din titlu

nostru din Institute în Comentariul sĕŭ asupra Institutelor luĭ Justinian). Prin expresiunea de *filii*, în regulă generală, nu se înțelge și nepoțiĭ, nicĭ măcar în materie de *datio* de tutore, afară numaĭ dacă altmintrelea dațiunea de tutore saŭ legatul saŭ instituția de herede ar trebui să fie nulă, căcĭ testatorul saŭ n'are fiĭ, saŭ fiiĭ sunt puberĭ și nepoțiĭ singurĭ impuberĭ. Ast-fel conciliază Vinnius în Comentariul sĕŭ asupra § 5 din titlu nostru din Institutele luĭ Justinian, acest paragraf 5 care este resticrivŭ cu legea 220 §§ 1 și 2 D., *De verborum significatione.*

Tutorele testamentar póte fi numit până la împlinirea unuĭ termen, *ad certum tempus.* In casul acesta după împlinirea termenuluĭ, se va deschide tutela legitimă, căcĭ este cert că nu maĭ póte fi loc la tutela testamentară. Și este de principiŭ în dreptul roman, că numaĭ atuncĭ este loc la tutela legitimă, ca și la hereditatea legitimă, când este cert că nu maĭ póte fi loc la tutela saŭ la hereditatea testamentară. In adevĕr în legislația romană tutela ca și hereditatea testamentară primează tutela și hereditatea legitimă. Cât dar se póte spera la posibilitatea primeĭ, nu se póte dà deschidere de drept secundeĭ.

Tutorele testamentar maĭ póte fi numit cu începere de la cutare termen încolo, *ex die.* In casul acesta până la sosirea termenuluĭ, pupiluluĭ i se va numi un tutore de către magistrat. Nu se va chiăma un tutore legitim, căcĭ acesta nu vine de cât după cum am ḑis maĭ sus, când nu maĭ póte fi loc la tutela testamentară.

Tutorele testamentar maĭ póte fi numit sub o condițiune suspensivă : *Titius tutor esto si navis ex Asia venerit.* In casul acesta, dacă condițiunea este încă în suspensiune la mórtea testatoruluĭ, se va numi pupiluluĭ un tutore de către magistrat, până la realisarea evenimentuluĭ care va marca împlinirea saŭ neîmplinirea condițiuneĭ.

Tutorele testamentar maĭ póte fi numit și până la

împlinirea cutăria condițiuni, *usque ad certam conditionem* : *Titus tutor esto* ; *si navis ex Asia venerit, tutor non esto*. In casul acesta după sosirea corabieĭ din Asia, va fi loc la tutela legitimă.

Asemenea modalităţi nu se pot apune de către magistrat la tutela încredințată de dênsul. (Așa de esemplu Ulpian, l. 6 § 1 D., *De tutelis*, XXVI, 1), decide că un president de provinciĭ nu póte numi un tutore sub condițiune suspensivă.

Causa diferinţeĭ este că magistratul, o dată însărcinat cu numirea de tutore, și fiind cel după urmă în ordine, căcĭ tutela magistrală vine după cea testamentară și legitimă, trebue să facă ceva definitiv, tutorele sĕŭ să fie *hic et nunc* și în mod definitiv tutore, magistratul în genere face act de autoritate imediată și definitivă, pe când testatoruluĭ, în virtutea principiuluĭ de favóre admis în dreptul roman pentru dispositiele testamentare, care trebue să se interpreteze astfel în cât să nu rĕmâe fără efect, *latius interpretandae sunt voluntates testatorum*, i s'a permis cât maĭ multe latitudinĭ în materie de tutelă testamentară, numaĭ acéstă latitudine să nu fie contrariă naturcĭ și esenţeĭ tuteleĭ. Așa, de esemplu, nicĭ testatorele nu póte numi un tutore pentru uă afacere saŭ pentru uă causă, căcĭ tutorele complectéză persóna pupiluluĭ, tutorele este dat persóneĭ pupiluluĭ iar nu causeĭ. Nu se póte înțelege un tutore care să nu fie dat întregeĭ persóne a pupiluluĭ, care să nu fie relativ la întréga personalitate a sa juridică, care să nu'l complecteze în tóte afacerile vieţeĭ sale civile, unde autorisarea sa este indispensabile. Tutorele este dat nu atât pentru cutare afacere, saŭ lucru, saŭ patrimoniĭ, cât pentru persóna pupiluluĭ, nu pentru îngrijirea persóneĭ sale, ci pentru complectarea persóneĭ sale juridice în tóte interesele sale pecuniare. De aceia pe când curatorele póte fi dat *rei vel causae*, tutorele nu póte fi dat *rei vel causae*. Prin excepțiune, când un tutore testamentar este prevĕdut

în un testament în care pupilul este și chemat la moștenire de către testator, până la adițiunea de hereditate și pentru a'l autorisa să facă adițiune, se va putea numi de către magistrat unŭ tutore *ad hoc* pentru a 'lŭ autorisa să facă adițiune. Aicea era un impas. Dacă nu se putea numi de către magistrat un tutore a nume numaĭ pentru autorisarea adițiuneĭ, atunciĭ nu s'ar fi putut face adițiunea, nu s'ar fi acceptat moștenirea testamentară, n'ar fi fost pupilul herede, și nu s'ar fi adus la îndeplinire și cele-l-alte dispoșițiĭ din testament, între care și dispoșiția relativă la darea de tutore testamentar, care să'l represinte pe fiitor pe pupilŭ în integritatea vieței sale civile. Dar afară de acéstă excepție, și altele de tutore ad hoc, se póte ḑice că în principiŭ tutorele se dă persóneĭ întregĭ a pupiluluĭ, nu se póte înțelege un tutore pentru uă parte din patrimoniul pupiluluĭ, și când testatorul împarte între douĭ tutorĭ administrația avereĭ pupiluluĭ, încă și atunciĭ fie-care represintă întréga persónă a pupiluluĭ, și deciĭ fie-care este și rĕmâne responsabil până la óre-care punct chiar pentru ceia ce a administrat tovarășul sĕŭ, în adevĕr este responsabil de reaua administrare a tovarășuluĭ, dacă din rea credință saŭ măcar din negligență n'a provocat destituirea luĭ ca suspect.

In legislația clasică, după Sabinianĭ, datiunea de tutore trebuia să vie după instituirea de herede. După Proculianĭ putea veni și înainte. Justinian care decide că chiar legatele pot veni după instituțiune, decide a fortiori că datiunea de tutore póte precede instituțiunea de herede (Compară Gaius, *Instituțiunĭ*, Comentariul II § 231 cu Justinian, *Instituțiunĭ*, titlul nostru § 3.

Formula solemnă pentru datiunea de tutore era îndoită, *tutor esto* și *tutorem do* (Gaius, *Inst.* Com I § 149). Justinian nevorbind nimic despre solemnitatea datiuneĭ, resultă că în legislația justinianeă, orĭ-ce formulă, numaĭ să fie clară și expresă, era bună. Și în

adevĕr dacă solemnitatea vorbelor dispăruse pentru legate, cum nu era ca să fi dispărut pentru datiunea de tutore. Atât numaĭ că și în legislația luĭ Justinian ca și în legislația clasică, tutorele trebue să fie cert designat de testatore, orĭ-ce designație îndoiósă atrăgea nulitatea datiuneĭ. Certitudinea însă putea să resulte și din altă designațiune de cât aceia a numeluĭ.

Tutorele testamentar putea în legislațiunea clasică să refuze sarcina tuteleĭ, se *abdicare a tutela*, cum dice Ulpian (*Regule*, Tit. XI § 17), pe când tutoriĭ legitimĭ și dativĭ nu pot să se scuse de tutelă de cât pentru a nume cause determinate. Este probabil că tutorele testamentar nu putea să renunțe la o tutelă ce începuse a administra. In legislația luĭ Justinian atât tutorele testamentar ca și ceĭ-l-alțĭ nu putea să se scuse de cât pentru cause a nume determinate pe care le vom studia în titlul XXV.

Fiind că femeia *in manu* a bărbatuluĭ îĭ ține acestuia loc de fiică și tatăluĭ bărbatuluĭ, adică socruluĭ sĕŭ, loc de nepótă, fiind că *manus* e analógă cu puterea paternă, de aceea, când bărbatul e *sui juris*, póte numi un tutore testamentar soțieĭ sale *in manu*, și când bărbatul este *alieni juris*, socru póte numi nuroreĭ sale *in manu* a fiuluĭ sĕŭ, un tutore testamentar (Gaius, *Inst.* Com. I § 148).

Tutorele dat de un ascendent descendentuluĭ de sub puterea sa paternă nu putea fi de cât anume designat. Relativ la *femeia in manu*, bărbatul sĕŭ póte să'ĭ designe prin testamentul sĕŭ pe tutorele sĕŭ, póte asemenea să'ĭ dea facultatea de a'șĭ alege ea pe tutore, în care cas femeia póte să'șĭ alégă pe tutore saŭ pentru întréga administrațiune a avereĭ sale saŭ numaĭ pentru o operațiune saŭ douĕ operațiunĭ a nume ; ea póte atuncĭ să'șĭ alégă pe rând câte un tutore, în locul unuia să alégă pe altul, în locul celuĭ d'al douilea un al treilea, acésta numaĭ însă în casul în care dreptul de alegere n'a fost restrîns de testator. Dreptul de alegere e plin

când testatorele a ḑis : *Uxori meae optionem tutoris do*, dreptul de alegere e restrîns, limitat, când testatorul a ḑis : *Uxori meae optionem tutoris duntaxat semel* saŭ *duntaxat bis do*. In casul de opţiune fie plină, fie limitată, femeia alege şi magistratul confirmă pe tutorele ales de femeiă. Fiind că o femeiă nu se póte mărita de cât fiind nubile, prin urmare nu póte fi *in manu mariti* de cât nubile, resultă că atât tutorele anume designat de bărbat, *tutorele dativŭ*, cât şi tutorele *optivŭ* este un tutore al uneĭ femeĭ nubile. De unde resultă că femeile nubile puteaŭ avea pe lângă tutorĭ legitimĭ, agnaţiĭ etc., şi tutorĭ testamentarĭ. Când Cicerone rîde de tutoriĭ femeilor nubile, probabil face alusiune maĭ cu sémă la tutoriĭ optivĭ, maĭ cu sémă când opţiunea este plină, şi femeia póte schimba pe tutore după placŭ.

## Despre tutela legitimă a agnaţilor

Tutela este legitimă când decurge din legea celor XII Table, saŭ direct şi expres, saŭ prin deducţiune şi interpretaţiune.

Cea d'ântâiŭ şi prin excelenţă tutelă legitimă este tutela legitimă a agnaţilor care derivă expres din legea celor XII Table, *propalam*, cum ḑice Ulpian în *Regulele* sale, Titlu XI § 3.

Dacă posedăm textul original al legeĭ celor 12 Table relativ la hereditatea legitimă cuvenită agnaţilor, şi pe care 'l găsim în *Manuale juris synopticum* al D-luĭ Pellat, conceput în modul următor : *Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, adgnatus proximus familiam habeto*. (Dacă móre intestat cine-va căruia să nu fie *heres suus*, cel maĭ aprópe agnat să'ĭ aibă averea, legea 2 din tabla V), nu posedămŭ însă în original textul vocaţiuneĭ agnaţilor la tutela agnaţilor lor impuberĭ lipsiţĭ de tutorĭ testamentarĭ. D-nu Bouchaud, în Comentariul sĕŭ asupra legiĭ celor 12 Table, ne dă textul în

aparență original, dar care după noĭ este fórte problematic. Eacă acest text: „*Sei pater familias intestato moritor, quoi endoboubes souos heres escit, adgnatos procsumos toutelam nancitor.*“ Ecă și traducerea: Dacă un *pater familias* móre intestat, căruia să fie un *heres suus* impuberŭ (*endo* în loc de *in*, *boubes* în loc de *pubes*), cel maĭ aprópe agnat să obție tutela luĭ.“

Tutela merge paralelŭ cu hereditatea. Intocmaĭ precum când móre cine-va, moștenirea aparține de drept după legea celor 12 Table agnaților în lipsă de herede testamentar și de *heres suus*, asemenea tutela aparține în lipsă de tutore testamentar dat heredeluĭ suus de testator, agnaților acestuĭ *heres suus*, în virtutea uneĭ dispositiunĭ exprese a aceleiașĭ legĭ a celor 12 Table. Legiuitorul roman, imbibat de obiceiurile și de tradițiunele poporuluĭ pentru care legiuia, a voit ca să nu reguleze nicĭ moștenirea nicĭ protecțiunea tutelară a moștenitorilor celor maĭ de aprópe a mortuluĭ, de cât numaĭ dacă mortul nu și le a regulat singur, înțelegând că fie-care e maĭ bun legiuitor la sine a casă de cât altul strein cât de bun ar fi acesta. De aceia testamentul fie-căruĭ cetățian roman era înconjurat de cele maĭ marĭ garanțiĭ, era vĕdut cu ochĭ bunĭ de legiuitor, legiuitorul departe de a'ĭ pune bețe în róte, îl interpreta ast-fel în cât să'ĭ dea cât maĭ largă și maĭ deasă eficacitate. Legiuitorul roman nu era amoresat ca legiuitorul modern de systemul sĕŭ de organisație a moștenireĭ și a tuteleĭ, preferind systemul sĕŭ voinței individuale și circumscriind óre-cum efficacitatea voinței individuale. Causa diferinței între legislațiunea romană și cea modernă fie francesă, fie română, fie orĭ-care alta, inspirată de legislația francesă este îndoită: 1) Romanul era maĭ autoritar de cât cetățianul din societățile moderne. El voia să legifereze în casa sa cum legiferă, și în interesele publice în comiții, el voia să fie legiuitor și afară și în casă, și nu înțelegea că altul să'ĭ facă legea în casa sa. 2) Systemul tegal de succesiunĭ la Romanĭ era întemeiat pe organi-

saţiunea familieĭ civile a cetăţianuluĭ roman, care 'şĭ avea basa sa pe puterea paternă, iar nu pe unica afecţiă presumată resultând din legătura de sânge, pe când systemul de succesiunĭ modern este întemeiat pe afecţiunea presumată inspirată de vocea sângeluĭ.

Nu era loc la tutela legitimă a agnaţilor, de cât în casul în care era sigur că nu avem pentru impuberul *heres suus* al defunctuluĭ un tutore testamentar.

Ceia ce avea loc :

1) Când defunctul n'a făcut de loc testament.

2) Când testamentul ce a făcut era *injustum* saŭ din causă de lipsă de formă saŭ din causă de alte imprejurărĭ de fond.

3) Când testamentul sĕŭ, de şi *justum*, devenea în urmă *irritum* ;

4) Când testamentul sĕŭ de şi *justum*, era în urmă *ruptum* ;

5) Când testamentul sĕŭ de şi *justum*, era în urmă *destitutum*, pentru că heredele instituit nu vrea să priiméscă moştenirea ;

6) Când testamentul sĕŭ de şi *justum*, cădea *ex post facto*, pentru că instituţiunea de herede devenea *caducă* saŭ *in causa caduci* ;

7) Când testamentul sĕŭ de şi *justum* şi eficace până în cele din urmă, nu coprindea *daţiune de tutore* ;

8) Când testamentul sĕŭ de şi *justum* şi *eficace* până în cele după urmă, şi de şi coprinde o daţiune *de tutore*, dar acéstă daţiune saŭ nu era *solemniter facta*, ca să fie valabilă, saŭ nu se adresa uneĭ persóne capabile de a fi tutore ;

9) Când testamentul de şi *justum şi eficace* şi coprindea numire solemnă de tutore capabil de a fi numit, dar tutorele nu vrea să priiméscă tutela (*se abdicabat*) saŭ nu putea intra în funcţiune, pentru că a murit saŭ a devenit incapabil între facerea testamentuluĭ şi acceptaţiunea hereditĕţeĭ de către moştenitor ;

10) Când tutorele testamentar a fost numit sub condițiune suspensivă, care nu s'a împlinit;

11) Când tutorele testamentar a fost numit până la împlinirea cutăruĭ termen saŭ condițiunĭ, *usque ad diem vel ad conditionem*, care termen a venit saŭ care condițiune s'a împlinit.

Nu era loc la tutela legitimă a agnaților:

1) Când tutorele a fost numit *ex die* saŭ sub condițiune. In așteptarea sosireĭ termenuluĭ saŭ condițiuneĭ, pentru acest interval, se numea un tutore de către magistrat, care înceta la împlinirea termenuluĭ, dând loc tutoreluĭ testamentar, care înceta la împlinirea condițiuneĭ, lăsând asemenea loc tutoreluĭ testamentar, care înceta la sosirea evenimentuluĭ constatător al neîmplinireĭ condițiuneĭ, făcênd loc atuncĭ numaĭ tutoreluĭ legitim agnat.

2) In intervalul de deliberațiune a heredeluĭ testamentar al ascendentuluĭ pupiluluĭ pentru a se pronunța dacă acceptă saŭ repudiază moștenirea, pentru care interval se numea un tutore provisor de către magistrat, care va face loc tutoreluĭ testamentar dacă heredele va accepta, tutoreluĭ legitim dacă heredele testamentar va repudia.

3) Când tutorele testamentar a căḑut în stare de captivitate, până ce se va adeveri dacă el se întórce în Statul roman saŭ dacă móre la inimicĭ, se va numi un tutore de către magistrat, care va face loc tutoreluĭ testamentar, dacă acesta se va întórce, căcĭ atuncĭ acesta va fi considerat prin efectul *postliminiuluĭ* că n'a încetat de a fi liber și cetățian, și tutorele numit de magistrat va fi considerat că a gerat în numele luĭ. Dacă tutorele testamentar móre la inimicĭ, atuncĭ tutorele numit de magistrat va face loc tutoreluĭ legitim (Gaius, *Inst.* C. I. § 187 și Justinian, *Instit.* Cartea II tit. XX § 2).

4) Când dintre maĭ mulțĭ tutorĭ testamentarĭ, unul numaĭ a murit saŭ a perdut calitatea de cetățian ro-

man, atunci în locul acestuia se va numi unul de către magistrat; dacă însă amândoui aŭ murit saŭ aŭ perdut calitatea de cetățeni romani, atunci se deschide tutela legitimă.

5) Când tutorele testamentar a devenit nebun, saŭ surd saŭ mut, în locul lui se va numi un tutore de către magistrat: în adevĕr, nebunul se póte însănătoși, surdul saŭ mutul se pot vindeca de infirmitatea lor,. prin urmare nu e cert că numai póte fi loc la tutela testamentară, ca să se deschidă tutela legitimă (Paul, l. 17 D., *De tutelis* XXVI, 1)

6) Când tutorele testamentar este depărtat ca suspect din administrațiune, saŭ dispensat pentru o causă de scusă legitimă, în locul lui, care încetéză de tot de a mai fi tutore, se numește un tutore de către magistrat, iar nu se deschide tutela legitimă, (Gaius *Inst.* C. I. § 182 și Ulpian, *Regule*, t. XI, § 23, o spun anume). Vedi asemenea Ulpian D., l. 11 §§ 1 și 2. *De testamentaria tutela.* De ce dacă, tutorele testamentar încetéză de a fi tutore, nu se deschide tutela legitimă, căci atunci intrăm în regulă că nu se mai póte tutore testamentar și prin urmare ar trebui să fie deschisă tutela legitimă? Așa trebuie probabil să fi fost la început, până ce printr'un senatusconsult s'a decis contrariul. Modul de a se exprima și al lui Gaius și a lui Ulpian nu exclude acéstă idee, căci ei ḑic: Senatul a hotărît, nu că așa a fost tot-d'a-una. Se vede că cu vreme s'a făcut o reacțiune contra tutelii legitime care este întemeiată nu pe aptitudinea de a administra ci pe norocul de a fi agnat proxim. In acest sens explică d-l Accarias acéstă anomalie. Nu se póte bănui aci vre-o interpelațiune, căci textele din Ulpian sunt confirmate de textul original din Institutele lui Gaius, nici nu se póte presupune, cum are aerul a o face Cujas, *Recitationes solemnes ad titulum XXXVI, libri V Codicis Justinianei,* că aci ar fi vorba de casul în care ar fi mai mulți

tutorĭ testamentarĭ și unul ar fi scusat saŭ depărtat, iar în casul în care ar fi un singur tutore numit prin testamentŭ, și acesta ar fi dispensat saŭ depărtat, i-ar lua locul un tutore legitim, căcĭ écă cum se exprimă Cujas „Et sic tutorem habenti, sive solus testamento datus fuerit is, qui remotus est, et praesto sit legitimus tutor".

In fața textelor positive de maĭ sus, esplicația d-luĭ Accarias ni se pare singură admisibilă.

Prin agnațĭ se înțelege membriĭ familieĭ civile a Romanuluĭ, familiă a căruia base este puterea paternă, iar nu legătura de sânge. Prin cognațĭ se înțelege membriĭ uneĭ familiĭ legațĭ între dênșiĭ prin legătura de sânge. Sunt agnațĭ toțĭ ceĭ ce aŭ fost, sunt, saŭ ar fi sub puterea paternă a aceleiașĭ persóne, dacă viața acestia s'ar prelungi până la nașterea lor. Sunt agnațĭ toțĭ ceĭ ce aŭ fost sub aceeașĭ putere paternă și care aŭ eșit de sub acéstă putere prin mórtea exercitatoruluĭ acesteĭ puterĭ, iar nu prin alt eveniment producĕtor de *capitis deminuțiune*. Ast-fel duoĭ frațĭ cari aŭ fost sub aceeașĭ putere paternă a tatăluĭ lor astăḑĭ mort, sunt agnațĭ, sunt asemenea agnațĭ unul din frațĭ cu fiul saŭ fiica celuĭ-l-alt frate, unchiul adică și nepotul saŭ nepóta de frate care aŭ eșit de sub puterea paternă unul a tatăluĭ și altul saŭ alta a moșuluĭ sĕŭ prin mórtea luĭ. Asemenea copiĭ din douĭ frațĭ, adică verĭ primarĭ descinḑênd prin bărbațĭ din autorul comun, sunt asemenea agnațĭ. Și așa maĭ încolo. Tóte aceste persóne sunt asemenea agnațĭ între dênșiĭ, chiar dacă sunt încă sub aceeașĭ putere paternă. Sunt în fine agnațĭ aceĭ carĭ ar fi fost sub aceeașĭ putere paternă dacă viața exercitatoruluĭ acesteĭ puterĭ s'ar fi prelungit până la nașterea lor tutulor saŭ a unora dintr'ênșiĭ. De esemplu duoĭ frațĭ unul născut deja la mórtea tatăluĭ sĕŭ și altul conceput numaĭ la mórtea luĭ și născut în urmă, sunt între dênșiĭ agnațĭ. Asemenea unchiul patern, născut deja la mórtea tatăluĭ sĕŭ, și nepotul sĕŭ de frate, conceput numaĭ la

mórtea moşuluĭ sĕŭ, dar născut în urmă din operile fiuluĭ acestuia aflat sub puterea sa paternă în momentul în care l'a conceput, sunt între dênşiĭ agnaţi, pentru că de ar maĭ fi trăit moşul până la naşterea sa, i-ar fi avut pe amêndouĭ sub puterea sa paternă. Cu alte cuvinte, cum se exprimă Gaius, în Instituţiunele sale, Com. I § 156, sunt agnaţi toţi ceĭ ce descind dintr'acelaşĭ autor comun prin bărbaţi. Dacă însă uniĭ dintr'ênşiĭ descind din acelaş autor comun prin bărbaţi şi alţiĭ prin femeĭ, saŭ toţi prin femeĭ, eĭ nu sunt de cât cognaţi. Aşa fratele şi fiul suroreĭ sale, adică unchiul matern şi nepotul sĕŭ, copiĭ dintr'un frate şi dintr'o soră, saŭ din douĕ surorĭ, sunt între dênşiĭ numaĭ cognaţi. A fortiori agnaţiĭ sunt între dênşiĭ şi cognaţi. Cu alte cuvinte, eraŭ agnaţi la Romanĭ şi în acelaşĭ timp şi cognaţi tóte rudele d'alăturea care purtaŭ acelaşĭ nume: eraŭ numaĭ cognaţi la Romanĭ rudele de alăturea, care purtaŭ nume deosebite. Iar cât pentru ceĭ ce descind unul dintr'altul, eĭ asemenea sunt cognaţi dar în linie directă, în familia civilă însă descendenţiĭ faţă de ascendenţi pot să fie şi *heredes sui*, dacă descind din bărbaţi şi prin bărbaţi şi aŭ fost la mórtea ascendentuluĭ sub puterea luĭ paternă imediată, neprecedată de nimenea, saŭ ar fi putut fi sub puterea luĭ paternă imediată dacă, fiind concepuţi la mórtea ascendentuluĭ, viaţa acestuia s'ar fi prelungit până la naşterea lor.

Puterea paternă este obicinuit resultatul căsătorieĭ legitime, prin urmare agnaţiĭ sunt obicinuit şi rudele de sânge. Dar chiar când puterea paternă resultă din altă causă, cum este adopţiunea saŭ adrogaţiunea, încă ea produce agnaţiunea. Aşa de esemplu douĭ fiĭ aĭ luĭ Primus unul natural şi altul adoptiv care sunt saŭ aŭ fost sub puterea luĭ paternă şi aŭ eşit de sub dênsa prin mórtea luĭ sunt între dênşiĭ agnaţi: pe cât sunt agnaţi sunt în acelaşĭ timp prin consecuenţă şi cognaţi, de şi nu sunt legaţi între dênşiĭ prin sânge, dar când vor înceta de a maĭ fi agnaţi, încetéză prin consecuenţă

a fi și cognați, pe când cei ce sunt cognați din causa legăturei de sânge, rĕmân cognați și după ce aŭ încetat de a mai fi agnați, căci legătura sângeluĭ este indestructibilă, sângele apă nu se face, cum dice proverbul românesc. Vorba *agnat*, derivă de la *ad* și *natus*, și însemnéză etymologicește vorbind, alipit la familiă, prin naștere, pentru că în regula generală familia civilă de și întemeiată pe puterea paternă, este însă produsul căsătorieĭ legitime, adică al nașterii legitime. Dacă în forma cea vechiă vorba *agnatus* se scrie *adgnatus*, acésta nu schimbă etymologia vorbeĭ, căci *gnatus* derivă de la *gnascor*, forma vechiă a luĭ *nascor*, iar *gnascor* de la γίγνομαι (γι-γνομαι) în care vedem figurând pe γ care în limba latină devine *g*.

Fiind că tutela legitimă merge paralel cu hereditatea legitimă, de aceia cel mai aprópe în grad agnat este tutorele impuberuluĭ, și dacă sunt mai mulți egali în grad sunt toți tutorĭ. Așa de esemplu douĭ frați puberĭ sunt amêndouĭ tutorĭ aĭ fratelui lor impuber. (Gaius, *Inst.* Com. I § 164, Justinian *Instituțiuni*, Cartea I, tit. XVI § 7). Dacă tutorele agnat móre saŭ suferă uă *capitis deminutiune* în cât perde calitatea de agnat, fiind că a perdut dreptul de hereditate legitimă, agnatul posterior în grad succede în locul sĕŭ, și vine la tutelă spre a o continua, căci dacă ar fi să móră impuberul în acel moment, el 'ĭ-ar lua succesiunea. Tot așa se întâmplă când sunt mai mulți agnați tutorĭ, și amêndouĭ mor saŭ sunt *capite minuti*, saŭ unul móre și cel-l'alt este *capite minutus*. Atunci continuarea tuteleĭ trece la gradul subsecuent de agnați. (Ulpian D., l. 3 § 9 *De legitimis tutoribus*. XXVI, 4). Quid în casul în care dintre douĭ tutorĭ agnați, unul numaĭ móre saŭ este *capite minutus*? Evident că în locul acestuia nu se va chiăma cel după dênsul mai aprópe în grad, căci atunci am avea anomalia că pupilul ar avea de tutorĭ douĭ agnați de grad deosebit, ceia ce nu se póte. Asemenea nu se va numi în locul mortuluĭ saŭ *capite*

*minutului* un tutore de către magistrat, căci nu póte fi la Romani concurs de un tutore legitim și de altul numit de către magistrat. Nu se petrece aci ca în cas de tutelă testamentară, în care în cas dacă aŭ fost numiți mai mulți tutori prin testament, și unul móre saŭ perde calitatea de cetățian roman, în locul acestuia se numesce unul de către magistrat. In adevĕr dacă sunt mai mulți tutori dați prin testament, este că testatorul a găsit'o necesar pentru o mai bună administratiune, credêndŭ că unul nu este suficient, și de aceea se ține a se respecta cât de depărtat și prin aproximație, în limitele posibiluluĭ, voința testatoruluĭ, numindu-se în locul celuĭ dispărut un altul de către magistrat. Pe când dacă sunt chemați la tutelă mai mulți agnați, e o pură întâmplare, că s'aŭ găsit mai mulți în același grad, iar nu pentru o mai bună administrare a avereĭ pupiluluĭ, prin urmare unul dispărênd și rĕmânênd cel-l-alt, își esercită singur dreptul, și nimic mai mult. Tutela legitimă este în adevĕr un drept mai mult de cât un oficiŭ, tutela testamentară și cea magistrală sunt din contră oficie, datoriĭ. Dacă agnatul, tutore legitim, cade în captivitate, nu este înlocuit prin agnatul de gradul succesiv, în acest cas nu este *successio*, devoluțiune de la unul la altul în ordinea legitimilor, ci din contră, fiind-că se póte spera să se întórcă captivul și să 'și recapete cu efect retroactiv tutela prin efectul postliminiuluĭ, se va numi provisor un tutore de către magistrat, și dacă captivul se va întórce în realitate, va relua tutela, dacă va muri la inimicĭ, atuncĭ numaĭ va fi înlocuit prin alt agnat de grad succesiv (Ulpian l. 1 § 2 D., *De legitimis tutoribus*, XXVI, 4). Tot așa se întâmplă când agnatul tutore legitim este dispensat de tutelă pentru causă de scusă saŭ depărtat pentru causă de suspiciune, în locu'ĭ nu se chiamă alt tutore legitim, îndată mai aprópe în grad, ci se numește altul de către magistrat, căcĭ agnatul scusat saŭ depărtat de la tutelă nu încetézĕ de a fi agnat cu capite minutul, ca să fie loc

a se deschide dreptul agnatului subsequent, și de aceia vocațiunea lui la succesiune subsiste, și de s'ar deschide succesiunea impuberului, în momentul dispensării saŭ depărtării, el i-ar succede, pe când, din contră, dacă ar muri impuberul în momentul capitis deminuțiuneĭ tutoreluĭ agnat, i-ar succede nu acesta, ci agnatul care ar veni îndată în grad, căcĭ capite-minutul a dispărut juridicamente dintre agnați (Ulpian, l. 3 § 8 D., *De legitimis tutoribus*).

In timpul sistemuluĭ pur al legiĭ celor XII Table, se putea întâmpla adesea cu tóte acestea ca tutela să aparție unor agnați și succesiunea altora, și acésta din causă că tutela nu aparținea nicĭ o-dată de cât masculilor. De aceia, de esemplu, dacă un impuber avea drept agnați un frate și uă soră puberă, tutela aparținea numaĭ fratelui, iar succesiunea amândurora. Asemenea dacă un impuber avea drept agnați uă soră și un unchiŭ patern, tutela se deferă unchiuluĭ patern, de și succesiunea ar fi aparținut surorei. Dar în timpul jurisprudenței clasice, modificat fiind în privința succesiuneĭ sistemul legiĭ celor 12 Table, probabil prin aplicațiune a spirituluĭ legiĭ Voconia (Paul *Sent.* titlu 8 § 32), spirit care era de a face cât maĭ puțin să parvie succesiunea la femeĭ, ca să le diminuese autoritatea în casă, și nefiind admise femeile ca agnate la succesiunea agnaților lor de cât numaĭ în gradul de surorĭ, și atuncĭ numaĭ dacă eraŭ germane saŭ simplu consanguine, rare orĭ se putea întâmpla ca tutela să aparție unora agnați și succesiunea altora. Acésta nu se întâmpla de cât în casul în care impuberul avea ca agnați uă soră consaguină saŭ germană și un frate, căcĭ atuncĭ tutela aparținea fratelui numaĭ, de și dacă ar fi să móră impuberul în acel moment, succesiunea luĭ ar aparține și fratelui și surorei. Saŭ în casul în care impuberul ar avea un agnat de sex masculin de grad maĭ depărtat de cât al douilea, de esemplu un unchiŭ patern, și uă soră germană saŭ

consanguină, căcĭ atuncĭ tutela ar aparţine unchiuluĭ patern, de şi dacă ar fi să móră impuberul în acel moment, succesiunea ar aparţine surorei sale germane saŭ pur consanguine.

In legislaţia luĭ Justinian, înainte de modificările introduse prin novele în materia succesiunelor, casurile în care tutela legitimă şi succesiunea legitimă a agnaţilor încetează de a merge mână în mână, devin maĭ numeróse de cât în systemul pur al legislaţieĭ celor 12 Table. In adevĕr Justinian revine în privinţa succesiuneĭ legitime la teoria legiĭ celor 12 Table, în acest sens că el numaĭ distinge între masculĭ şi femeĭ, atât agnaţiĭ de sex bărbătesc cât şi ceĭ de sex femeesc moştenesc în lipsă de *heredes sui* şi de ceĭ assimilaţĭ lor. Prin urmare, ca şi sub legea celor 12 Table, chiar afară de gradul de surorĭ consanguine, se póte întâmpla ca tutela să se defere uneĭ persóne, şi succesiunea, de ar fi să se deschidă, alteĭ persóne. Şi sub Justinian se póte întâmpla ca, de esemplu, un impuber avênd drept singurĭ agnaţĭ un strunchiŭ patern şi uă mătuşă paternă, tutore să'ĭ fie legitimŭ straunchiu patern, de şi dacă ar fi să se deschidă succesiunea, ar lua-o mătuşa paternă ca maĭ apropiată în grad. Dar în legislaţia luĭ Justinian se maĭ póte întâmpla într'un cas maĭ mult de cât sub legea celor 12 Table ca succesiunea să mérgă aiurea de unde merge tutela, căcĭ în legislaţia luĭ Justinian minoritatea la 25 anĭ devine uă causă de incapacitate de a fi tutore din causă de scusă ce era în legislaţia clasică (Justinian, *Instituţiuni*, Cartea I, titlu XXI § 13, alin. al douilea). Prin urmare dacă un impuber lasă ca agnaţĭ un unchiŭ de 25 anĭ saŭ maĭ mare în etate şi un frate puber dar minor de 25 anĭ, tutore va fi unchiul, de şi succesiunea, dacă ar fi să se deschidă, ar aparţine fratelui, pe când în legislaţia clasică şi succesiunea ca şi tutela ar merge tot la frate, rĕmânând acestuia numaĭ dreptul de a se scusa, ceia ce de nu va face, va gera tutela.

Prin novelele 118 şi 121 Justinian a suprimat ordinea de succesiune a agnaţilor şi în acelaşĭ timp şi tutela lor. El a introdus un system noŭ de succesiune întemeiat pur şi simplu pe legătura de sânge, pe cognaţiune, stabilind maĭ multe ordine, aceia a descendenţilor, aceia a ascendenţilor în concurenţă cu fraţiĭ şi surorile germane şi descendenţiĭ acestora din urmă, aceia a ascendenţilor în lipsă de fraţĭ şi surorĭ germane şi descendenţiĭ dintr'ênşiĭ, aceia a fraţilor şi surorilor consanguine saŭ uterine, în lipsă şi de ascendenţĭ şi de fraţĭ şi surorĭ germane saŭ descendenţĭ dintr'ênşiĭ, şi aceia a celor-l'alţĭ colateralĭ neprivilegiaţĭ, după proximitatea graduluĭ. Prin Capitolu 5 al noveleĭ 118, el a decis că cognatul care după ordine şi grad ar trebui să fie chiămat la succesiunea unuĭ impuber, dacă ar fi să se deschidă succesiunea luĭ, acela 'ĭ va fi şi tutore, cu exclusiune de femeĭ. Prin excepţiune muma şi móşa aŭ vocaţiune la tutela legitimă ca cognaţĭ, ele vor veni înainte de colateralĭ, dar după tutori testamentarĭ. Nu se vor putea însă însărcina cu tutela de cât cu condiţiune de a renunţa şi de a se recăsători şi de a se prevala de beneficiul Senatus-consultuluĭ Veleian.

# TITLUL IX DIN CARTEA II A INSTITUȚIUNILOR LUI JUSTINIAN

## Care sunt persónele prin care putem câștiga.

In regulă generală câștigăm prin noĭ înșine, afară numaĭ dacă suntem *infantes*, căcĭ atuncĭ câștigăm prin tutoriĭ noștriĭ, saŭ furioșĭ în momente de neluciditate, căcĭ atuncĭ câștigăm prin curatoriĭ noștriĭ, saŭ prodigĭ interdișĭ, cas în care iarășĭ câștigăm prin curatoriĭ noștriĭ.

Putem însă câștiga și prin alțiĭ. Și când dicem prin alțiĭ, nu înțelegem prin mandatariĭ noștriĭ convenționalĭ. Căcĭ la Romanĭ, maĭ cu sémă în primele timpurĭ, și chiar în timpul clasic, regula generală era că cine-va nu póte câștiga prin mandatar convențional, *per liberam et extraneam personam*, cum diceaŭ Romaniĭ.

Aceste alte persóne prin care putem câștiga, și care nu sunt mandatariĭ noștriĭ convenționalĭ, sunt persóne asupra cărora avem uă autoritate óre-care, saŭ un

drept óre-care, şi care servesc pentru noĭ ca *instrumente de acquisiţiune*. Avem aci ceva excepţional care nu seamănă cu ceia ce se petrece în legislaţiele moderne. In legislaţiele moderne, regula generală, maĭ univĕrsală, este că putem câştiga prin mandatarĭ convenţionalĭ. In legislaţiele moderne putem câştiga prin noĭ înşine, prin mandatarĭ legalĭ, saŭ prin mandatarĭ convenţionalĭ. In legislaţia romană nu putem câştiga de cât prin noĭ înşine şi prin óre-care mandatarĭ legalĭ, tutorĭĭ saŭ curatorĭĭ, şi numaĭ prin excepţiă, prin mandatarĭ convenţionalĭ. Sunt însă persóne, care nu se găsesc în legislaţiele moderne, unde servitutea nu este cunoscută, care la Romanĭ servesc pentru noĭ ca instrumente de acquisiţiune, care jócă óre-cum la Romanĭ rolul mandatarilor modernĭ.

Aceste persóne sunt:

I. Servĭĭ asupra cărora avem *dominium ex jure Quiritium*, saŭ pe care îĭ avem numaĭ *in bonis*.

Prin servĭĭ asupra cărora avem *dominium ex jure Quiritium*, putem câştiga în regulă generală. Aşa putem câştiga maĭ întêiŭ proprietatea. Asupra unuĭ lucru *mancipi*, o putem câştigă prin *mancipaţiune*. Gaius în privinţa acésta ne ḑice în § 87, Com. II al *Instituţiunelor* sale: „Aşa dar ceia ce servĭĭ noştrĭĭ primesc prin *mancipium*, se câştigă de către noĭ...“ Aci *mancipium* e synonim de *mancipatio*, exprimă nu starea în care se află uă persónă liberă *in mancipio*, ci operaţiunea juridică, mancipaţiunea din care resultă translaţiunea de proprietate: Rare orĭ vorba *mancipium* este întrebuinţată de jurisconsulţiĭ romanĭ în acest sens, adică spre a exprima modul prin excelenţă al transmisiuneĭ proprietăţiĭ a lucrurilor *mancipi*. Formula era modificată, pentru a se satisface principiul că în actele legitime niminea nu póte figura de cât în persónă, iar nu prin represintant. Servul era considerat ca instrument de acquisiţiune, iar nu ca represintant, era un fel de purtător de voce,

de *porte-voix*, cum ar ḑice Francesul: stăpânul era considerat că vorbeşte prin gura luĭ. Formula mancipaţiuneĭ era: *Aio fundum Cornelianum domini mei Gaii esse ex jure Quiritium, et hunc ei emptum esse hoc aere aeneâque libra.* (Gaius *Instituţiuni*, Com. III § 167). *Prin cessiune in jure* însă servul nu putea câştiga pentru stăpânul seŭ. Cu tóte că era purtător de voce, elasticitatea nu mergea aşa de departe, în cât stăpânul să pótă vorbi prin gura servuluĭ în uă *cessiune in jure.* (Gaius, *Instituţiuni*, Com. II § 96). Cessiunea *in jure* era un proces fictiv, şi aci regula că în acţiunile legiĭ niminea nu putea figura de cât în persónă, era inflexibile, nicĭ instrument, nicĭ purtător de voce nu era admis. Tot asemenea era şi în adjudicaţiune. Servul nu putea figura în uă acţiune *communi dividundo*, saŭ *familiae herciscundae*, spre a câstiga pentru stăpânul seŭ. Aci, cum observă fórte judicios D. Accarias, maĭ era şi uă altă causă care servea de obstacol: era că în aceste acţiunĭ ca să figureze cine-va trebuia să fi fost coproprietar, apoĭ servul nu póte avea drept de proprietate saŭ de coproprietate.

Prin servĭ asemenea câştigăm proprietatea lucrurilor *nec mancipi*, când li se face tradiţiune de asemenea lucrurĭ, în condiţiele cerute pentru ca tradiţiunea să transfere proprietatea. Aci însă proprietatea este o urmare a acquisiţiuneĭ possessiuneĭ, căcĭ prin tradiţiune când câştigăm proprietatea, o câştigăm concommitent şi simultaneŭ cu possessiunea. Prin urmare aci pentru acquisiţiunea proprietăţiĭ, se cere ca să putem câştiga prin servŭ possessiunea.

Ca să putem câştiga prin servŭ posesiunea, se cere în dreptul roman, ca să 'l posedăm. De aceia prin servul nostru posedat de altul, nu putem câştiga posesiunea. Prin urmare prin un servŭ, dat altuia *in pignus*, nu putem câştiga posesiunea, şi ce este curios, este că nicĭ creditorul gagist nu póte câştiga prin el posesiunea. Textele sunt precise. Eacă-le. Acestea sunt legea 1 § 15

*Despre câștigarea și perderea posesiuneĭ*, Cartea XLI, tit. 2 și legea 37, principium, *Despre câștigarea proprietățiĭ lucrurilor*, Cartea XLI, tit. I din Pandecte. Paul în legea d'întâiŭ, se exprimă ast-fel: „Prin servul dat corporal în gagiŭ, Iulian ḑice că nu putem câștiga posesiunea: căcĭ debitorul numaĭ pentru o causă este considerat că 'l posede, acésta este pentru a 'l usucapa.....“ Julian în cea d'a doua ḑice: „Prin servul, dat în gagiŭ, creditorul nicĭ posesiunea nu póte câștiga: căcĭ cu tóte că possessiunea este la el, el totuși nu póte câștiga prin acel serv, nicĭ din stipulațiunea servuluĭ, nicĭ ca resultat al unuĭ mandat ce 'ĭ ar da, nicĭ într'un or-care alt mod.“

Prin servul fugitiv, fiind că pe cât este în fugă, fără să fi pus altul mâna pe el, ellŭ este considerat că 'șĭ a furat libertatea, iar stăpânul este prin o extensiune de ficțiune, considerat că 'l posedă încă, de óre ce nu'l posedă altul, și de óre ce servul fugitiv nu este considerat că se posedă pe sine, prin servul fugitiv, ḑic, încă neposedat de altul, putem câștiga posesiunea.

Acésta resultă din legea 1 § 14 *Despre aquisițiunea și perderea posesiuneĭ*, Cartea XLI, tit. 2, *in Pandecte*, în care Paul se exprimă ast-fel: „Prin servul fugar, ḑice Nerva fiul că nu putem posede nimic: cu tóte că se respunde de către uniĭ, că de óre ce nu e posedat de altul, e considerat că 'l posedăm noĭ, și că prin urmare în interval îl putem și usucapa. Insă, pentru causă de utilitate, s'a primit opiniunea, după care, pe cât timp altul nu'l posede, să continuăm noĭ de a'l usucapa, și să putem chiar îndeplini usucapiunea. Că putem printr'ênșiĭ câștiga posesiunea, Cassiŭ și Julian sunt încă de părere că o putem face.“ Aplicațiunea acestuĭ cas va fi rarissimă, dar tot se póte presinta.

Dar ca să câștigăm posesiunea printr'un serv, se

cere nu numaĭ să 'l posedăm, dar *animus possidendi* să fie al nostru. Servul să capete numaĭ detenţiunea lucruluĭ. Iar noĭ să ştim că prin detenţiunea luĭ devenim posesorĭ şi să o vrem. In adevĕr, Paul, în legea 2 § 12, *Ca cumpĕrătorĭ*, Cartea XLI, tit. 4, ne ḑice: „Pomponius ne spune că trebue să luăm în consideraţiune maĭ mult intenţiunea stăpânuluĭ de cât a servuluĭ, relativ la lucrurile care se stăpânesc de serv în numele stăpânuluĭ...“ De aceia rigórea principielor duce la consequenţa ca un serv să nu pótă câştiga posesiunea unuĭ lucru pentru un *infans*, un furios. Dar aci inconvenientul practic dispare, căcĭ infantele este represintat prin tutorul sĕŭ, furiosul în momente de neluciditate prin curatoru sĕŭ. Prin excepţiune însă, s'a admis *utilitatis causa*, că, de câte orĭ un stăpân a constituit un peculiŭ servuluĭ sĕŭ, el este considerat că a consimţit, la început, o-dată pentru tóte acquisiţiunele, unde el nu se cere să figureze în persónă. De aceea, *ex peculiari causa*, servul póte câştiga posesiunea unuĭ lucru, *etiam ignaro domino*, şi dacă acéstă posesiune este de bună credinţă, în cât póte sĕ ducă la proprietate, se cere ca la începutul possesiuneĭ servul sĕ fie de bună credinţă, pentru ca usucapiunea să încépă a curge, în cât puţin importă dacă stăpânul, când va fi aflat de posesiune, este de rea credinţă, el nu va continua maĭ puţin de a usucapa. Din contră, afară din *peculiaris causa*, stăpânul trebuind sĕ ştie că începe a poseda, el trebue să fie de bună credinţă în momentul începerĭ posesiuneĭ, adică în momentul în care el află despre luarea în posesiune a lucruluĭ.

Textele din care resultă tóte aceste soluţiunĭ sunt legea 2, §§ 10, 11 şi 12. D., *Pro emptore*, XLI, 4.

Iată ce zice Paul în aceste texte, extrase din cartea 54, a comentaruluĭ sĕŭ asupra Edictuluĭ: „Celsus scrie că dacă servul meŭ intră în posesiunea unuĭ

lucru în virtutea dreptului de administrațiune a peculiului ce'ĭ am încredințat, voiŭ usucapa chiar ignorând intrarea în posesiune a servului: iar dacă servul intră în posesiunea lucrului, afară de orĭ-ce causă peculiară, eŭ nu voiŭ usucapa de cât din momentul în care voiŭ afla despre intrarea în posesiune: și dacă servul a început o posesiune vițiósă, și posesiunea mea va fi vițiósă. Pomponiŭ ḑice, că relativ la lucrurile care se stăpânesc de servŭ în numele stăpânului, trebue sĕ luăm în considerațiune maĭ mult intențiunea stăpânului de cât a servului: iar dacă posesiunea lucrului procede din causă peculiară, atuncĭ trebue să luăm în considerațiune intențiunea servului; și dacă servul posedă lucrul cu rea credință, și stăpânul intră apoĭ în posesiunea lucrului, de esemplu pentru că retrage servului peculiul din care face parte acest lucru, trebue sĕ decidem că posesiunea va fi de aceiașĭ cualitate, și că prin urmare usucapiunea nu se va îndeplini în favórea luĭ (măcar că în momentul intrăriĭ în posesiune a servului, stăpânul ignora că lucrul este al altuia). „Paragraful însă 13 al legiĭ 2. ne spune că numaĭ dacă stăpânul în momentul intrăriĭ în posesiune a servului nu știa că lucrul era al altuia, adică era de bună credință, atuncĭ numaĭ va începe a usucapa, dacă bine înțeles servul a intrat în posesiune *ex peculiari causa*, și era de bună credință și el în momentul intrăriĭ în posesiune a lucrului. Cu alte cuvinte nu se cere ca stăpânul să fie de bună credință în momentul când află de intrarea în posesiune a servului, dacă el află maĭ târḑiŭ, și servul în momentul intrăriĭ în posesiune a fost de bună credință: tot ceia ce se cere este ca la începutul posesiuneĭ servului, când începe usucapiunea, buna credință a luĭ sĕ nu fie contraḑisă prin reaua credință a stăpânului: „Dacă un serv a cumpĕrat un lucru de bună credință în virtutea peculiului

ce'ĭ a dat stăpânul a administra, iar eŭ stăpânul, de îndată ce am aflat intrarea în posesiune (bine înțeles în un moment posterior intrăriĭ în posesiune), am ştiut că lucrul este al altuia, Celsus ḑice, că usucapiunea se va îndeplini, căcĭ este destul ca începutul posesiuneĭ să nu fie viţios; dacă însă în momentul în care servul a cumpărat, măcar că el era de bună credinţă, eŭ însă ştiam că lucrul este al altuia, (iar nu al aceluia ce'l vinde), eŭ nu voiŭ usucapa".

Din principiul că, *ex peculiari causa*, începem a poseda *etiam ignorantes*, resultă că prin serviĭ noştriĭ, putem *ex peculiari causa*, începe a poseda macar că suntem *infantes, furiosi*, séŭ chiar *captivi*. Veḑĭ în acest sens maĭ întêiŭ, pe Paul, legea 1 § 5 *De adquirenda vel amittenda possessione* (XLI, 2.) „Asemenea câştigăm posesiunea prin servul nostru saŭ prin fiul nostru care este sub puterea nóstră paternă, şi pentru lucrurile pe care eĭ le posedă *peculiariter* (în virtute de peculiu), chiar ignorand, după cum le-a plăcut a decide luĭ Sabinus, Cassius şi Julianus, căcĭ prin voinţa nóstră sunt consideraţĭ că posedă, aceia cărora le am permis să aibă peculiŭ. Prin urmare în virtute de causă peculiară şi infantele şi furiosul câştigă posesiunea, şi usucapŭ: şi heredele, dacă cumpărarea s'a făcut de un servŭ hereditariŭ. „Veḑĭ apoĭ pe Labeon, legea 29, *Despre captivĭ, şi despre postliminiŭ şi despre ceĭ rescumpăraţĭ de la inimicĭ* (XLIX, 15): „Dacă te aĭ reîntors în virtutea dreptuluĭ de postliminiŭ, n'aĭ putut a usucape nimic, în tot timpul cât aĭ fost sub puterea inimicilor. Paulus (observă însă): Ba dacă servul tĕŭ a posedat ceva cu titlu de peculiŭ. pe când eraĭ în acea stare (de captivitate), pe acel lucru (nu numaĭ că 'lŭ veĭ fi posedat) dar 'lŭ veĭ şi fi putut usucapa în acel interval: căcĭ lucrurile posedate în virtute de peculiŭ obicnuim a le usucape şi fără ştirea nóstră: şi în acelaşĭ mod, chiar şi hereditatea, pe când încă postumul nu

este născut, saŭ pe cât timp ea nu a fost încă primită (nu s'a făcut încă adițiune de hereditate), se póte augmenta, spori prin operele unuĭ servŭ hereditariŭ. „De aceiașĭ părere este și Paul în legea 15 *principium*, *De Usurpationibus et usucapionibus* (XLI, 3): „Dacă cineva, care posedă cu titlul de cumpărător, a fost făcut înainte de împlinirea usucapiuneĭ captivŭ de inimicĭ: este de examinat dacă usucapiunea va putea fi invocată de moștenitorul sĕŭ. In adevăr usucapiunea s'a întrerupt, căcĭ dacă luĭ, întorcêndu-se, nu 'ĭ póte profita în virtutea postliminiuluĭ, cum ar putea să profite heredeluĭ seŭ (presupunênd că a murit în stare de captivitate)? Dar adevĕrul este, că el a încetat de a poseda în timpul vieții sale: și decĭ nicĭ postliminiul nu'ĭ póte veni în ajutor, ca să pótă usucape. Iar dacă lucrul a fost cumpărat de servul aceluia care se află în stăpânirea inimicilor, Julian ḑice că usucapiunea va fi suspendată: căcĭ dacă stăpânul se va întórce, el va fi considerat că a usucapat, iar dacă a murit la inimicĭ este îndoială dacă, în virtutea legiĭ Cornelia, usucapiunea va putea fi invocată de moștenitoriĭ luĭ. Marcellus ḑice din contră, că trebue să aplicăm pe deplin ficțiunea legiĭ: căcĭ cum s'ar putea că prin efectul postliminiuluĭ cel ce se întórce să aibe maĭ mult drept relativ la acele operațiunĭ care s'aŭ făcut prin servĭ, de cât la acele lucrurĭ pe care le posedă prin el saŭ prin servul sĕŭ, în momentul când a căḑut în mâna inimicilor? Și, în adevĕr, este admis că în unele casurĭ hereditatea ține loc de persóna defunctuluĭ: și de aceia, în locul defunctuluĭ usucapiunea va avea loc în favórea succesorilor.“ In acest text este un *non* care trebue șters, căcĭ altmintrelea textul n'are nicĭ un sens, conclusiunea ar fi în desacord cu promisele. In acest text se citéză opiniunea luĭ Julian, și se ḑice că Julian era de părere că ceia-ce s'a cumpărat de servul captivuluĭ se póte posede și usucapa printr'ênsul, da-

că se reîntórce străpânul, prin efectul postliminiuluĭ. Posedăm însă opiniunea luĭ Julian într'un text propriŭ al luĭ, care formézĕ legea 22 § 3 *De captivis*....., în Pandecte, în care Julian, ḑice că posesiunea şi usucapiunea aŭ loc, dacă servul a intrat în posesiune *ex peculiari causa*. Decĭ, prin a contrario, dacă a intrat în posesiunea lucruluĭ fără să i se fi constituit peculiŭ, stăpânul nu câştigă nicĭ posesiunea nicĭ va usucapa cu tot postliminiul. Şi să nu se obiecteze legea 12 § 2 D., *De Captivis*....., în care Tryphoninus relatând opiniunea luĭ Julian ḑice : „..... iar pentru acele lucrurĭ pe care le posedă prin persóne supuse autorităţiĭ sale, şi pe care era pe cale de a le usucapa, saŭ care în urmă aŭ fost coprinse în peculiŭ, Julian scrie că trebue să credem că usucapiunea relativ la ele se va împlini la timp, dacă, bine înţeles, aŭ rĕmas aceleaşĭ persóne în posesiune.“ Căcĭ în acest text Tryphoninus şi Julian se ocupă de casul în care posesiunea era începută fie de serv înainte de căderea stăpânuluĭ în captivitate (atuncĭ când a putut începe cu ştirea luĭ), fie de stăpân chiar, şi pe urmă remisă servuluĭ în al cărŭĭ peculiŭ stăpânu l'a băgat acest lucru, iar nu de casul în care servul a intrat în posesiune după căderea stăpânuluĭ în captivitate. In acest cas Julian decide că stăpânul nu câştigă nicĭ posesiunea nicĭ proprietatea prin usucapiune, măcar că s'a reîntors şi cu tot efectul postliminiuluĭ, căcĭ posesiunea n'a putut începe fără ştirea stăpânuluĭ. In acest cas se întâmplă, după Julian, ca în casul în care stăpânul a început de a poseda, şi pe urmă a devenit captiv : posesiunea se perde şi efectele usucapiuneĭ încetézĕ, şi postliminiul nu le póte reînvia, căcĭ cum ḑice Tryphoninus, în legea 12 § 2 *De Captivis*..... nicĭ o întocmire omenéscă, prin urmare nicĭ întocmirea ficţiuneĭ postliminiuluĭ, nu póte face ca ceea-ce este făcut să fie considerat ca ne făcut, şi ca ceea-ce e ne făcut să fie considerat ca făcut; aci încetézĕ puterea legiuitoruluĭ ; apoĭ posesiunea este o

cestiune de fapt, şi deci nu póte fi considerată ca continuată când de fapt este întreruptă, nici începută, când cel ce trebuia să ştie de începerea ei, nu avea cunoştinţă despre dênsa; o singură excepţie era admisă pentru casul de peculiŭ. Şi de aceiaşi părere este şi Tryphoninus în legea sus-citată, şi Labeon (legea 29 *De Captivis.....*), şi Papinian, legea 44 § 7 *De usurpationibus.....*, sus-citată. Marcellus însă este de opiniune contrarie. In adevĕr, în legea 12 § 2 *De Captivis.....*, Tryphoninus citând opiniunea luĭ Marcellus ḑice: „..... Puţin importă dacă a posedat el însuşi, saŭ persóna supusă puteriĭ luĭ....." Adaogă însă că: „..... trebue să urmăm părerea luĭ Julian....." In acest text Tryphoninus distinge între casul în care cine-va a început a poseda singur şi apoĭ a fost făcut captiv, şi casul în care cine-va a început a poseda printr'o persónă supusă autorităţiĭ luĭ: în casul d'întâiŭ ḑicŭ Julian şi Tryphoninus posesiunea este întreruptă şi prin urmare şi usucapiunea, în casul d'al douilea posesiunea continuă şi usucapiunea asemenea. Marcellus decide, din contră, că tot aşa trebue să decidem în ambele casurĭ, adică că în ambele casurĭ ficţiunea postliminiuluĭ îşĭ produce efectul. Prin urmare stăpânul care a început a poseda şi a usucapa, dacă se reîntórce este considerat că a continuat de a posede şi usucapa prin ficţiunea postliminiuluĭ. Marcelus însă nu se pronunţă asupra casuluĭ în care servul fără peculiŭ a început a poseda în timpul captivităţiĭ stăpânuluĭ. In acest cas sunt convins că şi Marcellus trebuia să decidă că nu póte începe posesiunea, căcĭ stăpânul nu scia de începerea eĭ. Eacă în ce sens este adevĕrat a ḑice că exista controversă între jurisconsulţiĭ clasicĭ. D. Savigny indică acéstă controversă, însă într'un mod obscur, fără să preciseze asupra căruĭ punct a nume exista controversă. (Veḑĭ Savigny, *Possessiune*, a şéptea ediţiune, traducţiunea în limba francesă a d-luĭ Henri Staedtler, pag. 281, nota 5). Opiniunea, care pre-

valuse deja în timpul jurisconsulţilor clasicĭ a fost opiniunea cea logică a luĭ Julian, aceia care, în tóte drepturile care cer pentru existenţa lor un exerciţiŭ de fapt, face să înceteze ficţiunea postliminiuluĭ, şi să prevale realitatea faptelor. Acéstă opiniune a fost adoptată şi de Justinian, de şi comisariĭ seĭ neinteligenţĭ aŭ uitat să stérgă pasagele relative la opiniunea luĭ Marcellus.

Prin servul nostru putem câştiga şi hereditatea. Şi de aceia când un serv este instituit herede, capacitatea de a fi instituit se examinéză în persóna stăpânuluĭ. Dar, fiind că hereditatea este uă universalitate juridică care conţine în sine şi datoriĭ, şi fiind-că niminea nu póte fi obligat fără scirea şi voia sa, de aceia se cere ca servul să aibă un ordin expres, special, şi prealabil, al stăpânuluĭ seŭ de a face adiţiune de hereditate. Acest ordin póte fi dat însă şi prin *nunţiŭ* saŭ *scrisóre* (Ulpian legea 6, *principium* şi legea 25, §§ 4 şi 5 *De acquirenda vel omttienda hereditate*, D. Cartea XXIX, tit. 2). Dacă stăpânul este infante, *jussus adeundae hereditatis* póte fi dat de tutorele seŭ (Modestin, legea 50 *eod. tit.*), iar dacă este *furiosus*, de curatorele seŭ (Javolenus, legea 63 *eod. tit.*)

Prin servul nostru putem câştiga şi un legat. (Gaius, *Instituţiunĭ*, Comm. II, § 87, şi Justinian, *Instituţiunĭ*, Cartea II, titlu 9 § 3). De exemplu testatorul a dis : *Stiche, capito fundum Cornelianum*, saŭ, *Do, lego, Sticho, servo Gai, fundum Cornelianum*, adică, *Stiche ia fondul Cornelian*, saŭ, *Daŭ şi leg luĭ Stichus, servul luĭ Gaius, fondul Cornelian.* Este indiferent dacă testatorul a menţionat saŭ nu în legat numele stăpânuluĭ. Şi într'un cas şi într'altul legatul este valabil. Şi, în ambele casurĭ, capacitatea de a fi numit legatar (*factio testamenti passiva*) şi capacitatea de a beneficia de legat (*jus capiendi*), trebuesc examinate în persóna stăpânuluĭ. Aci însă, fiind că este o acqisiţiune singulară, care nu expune la nicĭ o plată de datoriĭ, acqisiţiunea póte avea loc

fără ordinul stăpânului; mai mult încă, legatul se fixéză pe capul stăpânului fără chiar ştirea luĭ. Atât numaĭ că aflând de acéstă acquisiţiune, stăpânul póte repudia saŭ ordona servuluĭ să repudieze legatul. Acésta, după părerea Sabinianilor. După Proculianĭ însă legatul nu era câştigat stăpânuluĭ de cât din momentul în care el ştia şi vrea să'l câştige (Gaius, *Instituţiunĭ*, Com. II, § 195).

Cel ce are numaĭ *nudum dominium ex jure Quiritium* asupra unuĭ serv, pe când altul îl are *in bonis*, nu câştigă nimic prin acel serv, totul se câştigă prin cel ce 'l are *in bonis*, ca cum ar avea asupra luĭ *plenum jus Quiritium* (Gaius, *Instituţiunĭ*, Com. II, § 88).

Prin servul comun, aparţinênd în mod îndivisŭ la maĭ mulţĭ stăpânĭ, fie-care din eĭ câştigă în proporţiune cu partea sa de *dominium* asupra servuluĭ (l. 5, *principium* D., *De stipulatione servorum*, Cartea XLV, tit. 3). Prin excepţiune, dacă servul indică nominal numele unuia din stăpânĭ în modul de acquisiţiune, el nu câştigă de cât pentru acesta. Aşa, dacă stipulă nominal numaĭ pentru unul din stăpânĭ: „*Spondesne Gaio, uno ex dominis meis, decem millia sestertium dare*“, saŭ, dacă figurând în o mancipaţiune, saŭ în o cessiune *in jure*, pomeneşte numaĭ de numele unuia din stăpânĭ, ḑicênd, de exemplu: „*Aio fundum Cornelianum Gaii, unius ex dominis meis, esse ex jure Quiritium...*“ Tot aşa se întâmplă dacă servul lucréză după ordinul numaĭ unuia din stăpânĭ, după opiniunea Sabinianilor care a prevalut. Proculianiĭ, din contră, susţineaŭ că în casul acesta acquisiţiunea are loc pentru toţĭ stăpâniĭ. Opiniunea Sabinianilor era cea raţională (Gaius, *Instituţiunĭ*, Com. III, § 167, Justinian, *Instituţiunĭ*, Cartea III, tit. 28, § 3). Aceiaşĭ soluţiune trebue să dăm, dacă forţamente acquisiţiunea nu póte avea loc de cât pentru unul din stăpânĭ, de exemplu dacă un

serv stipulă un drept de trecere în favorul unuĭ fond care este proprietatea exclusivă a unuia din stăpânĭ (Ulpian, l. 7, § 1, *De stipulatione servorum*, Cartea XLV, tit. 3).

A maĭ rĕmas să vorbim despre servul uneĭ hereditățĭ jacente. Se numește *hereditas jacens*, hereditate jacente, patrimoniul uneĭ persóne mórte deferitŭ unuĭ herede testamentar saŭ unuĭ herede *ab intestato extraneus*, adică unuĭ herede care are trebuință de adițiune spre a se învesti cu patrimoniul defunctuluĭ, în tot timpul de la deschiderea succesiuneĭ, care are loc la mórtea defunctuluĭ, și până când heredele face adițiune. In acest interval hereditatea, *stricto sensu*, nu este represintată de niminea, nicĭ de defunct, căcĭ el a murit, nicĭ de herede, căcĭ acesta nu s'a pronunțat încă.

Dar, fiind că ar fi fost inconveniente grave dacă s'ar fi lăsat lucrurile astfel, căcĭ o mulțime de acquisițiunĭ ar fi fost stăvilite, s'a creat o ficțiune în virtutea caria s'a decis că hereditatea jacente represintă persóna defunctuluĭ. Și de aceia și servul coprins în patrimoniul defunctuluĭ, adică al hereditățiĭ jacente, împrumutând fictiv capacitate de la rĕposatul, póte câștiga pentru hereditatea jacentă. Acéstă ficțiune nu póte însă să facă să dispară realitatea în tóte casurile. Și de aceia, când este trebuință ca neapărat să se manifeste realitatea persóneĭ în numele căria lucrează servul, nicĭ acquisițiunea nu póte avea loc. Decĭ, dacă servul hereditățiĭ jacente este instituit herede, fiind că n'are cine să-ĭ dea *jussus adeundi hereditatem*, nu póte căștiga hereditatea la care este chemat. Tot așa se întîmplă și pentru acele drepturĭ care nu se înțeleg fără un exercițiŭ de fapt: precum posesiunea, care nu póte fi câștigată de servul hereditățiĭ jacente, de cît *ex peculiari causa*, usufructul, usul, habitațiunea, adică acele drepturĭ personale care nu se înțeleg fără o persónă care să le câștige și să

le exercite. Vedĭ *Fragmente Vaticane* § 55. Vedĭ asemenea și Hermogenian, legea 61. *principium* și § 1 D., *De adquirendo rerum dominio*, cartea XLV, tit. 2 (extrasă din cartea VI a scrierĭĭ sale întitulate *Juris Epitomae*, Prescurtărĭ de drept). Vom traduce acéstă lege: „Hereditatea în cele maĭ multe părțĭ ale dreptuluĭ ține locul stăpânuluĭ defunct, și de aceia pentru hereditate, ca pentru stăpânul defunct, se póte căștiga prin servul hereditariŭ. In acele casurĭ însă în care se cere faptul material al persóneĭ și substanța uneĭ lucrărĭ reale, nu se póte câștiga nimic pentru hereditate prin servul hereditariŭ; și, de aceia, de și servul hereditariŭ este instituit herede, fiind că se cere persóna stăpânuluĭ, care se ordone adițiunea, se va aștepta ca heredele să facă adițiune. Usufructul, care nu se póte constitui fără existența persóneĭ titularuluĭ acestuĭ drept, nu se póte câștiga hereditățiĭ prin servul hereditariŭ“

II. A doua categorie de persóne prin care putem câștiga sunt *filii familias* saŭ *filiae familias*, asupra cărora avem puterea paternă.

Prin eĭ saŭ prin ele putem câștiga proprietatea și hereditatea în acelașĭ mod ca și prin servĭĭ asupra cărora avem dreptul de plină proprietate. Putem câștiga și posesiunea, măcar că nu'ĭ posedăm, căcĭ posesiune nu póte exista de cât asupra lucrurilor. Gaius este categoric în privința acésta, când ḑice în § 89: „*Non solum proprietas, per eos quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed etiam possessio...*„ In adevĕr vorba *potestas*, fără adjectiv, la Romanĭ exprimă ambele puterĭ și cea dominicală și cea paternă. E curios cum la Romanĭ nu s'a presintat nicĭ uă dificultate în privința acésta, când vedem pe Gaius în paragraful următor 90 ḑicêndu-ne că: „Prin acele persóne însă care se află sub a nóstră *manus* saŭ sub

al nostru *mancipiŭ...*, dacă se póte câştiga posesiunea este cestiune controversată, de óre-ce pe ele nu le putem poseda.“ E de mirare cum s'a ridicat controversă pentru acestea, şi nu s'a ridicat controversă pentru persónele de sub putere paternă, căcĭ nicĭ pe acestea nu le putem poseda, ba încă cele în *manu* sunt sub o putere analógă cu puterea paternă, iar cele sub *mancipium*, sub o putere analógă cu puterea dominicală, afară numaĭ că cele de sub *mancipium* sunt libere, iar cele de sub putere dominicale sunt serve. Acésta uă observă cu drept cuvênt şi d-l Savigny, în opera maĭ sus citată, pagina 282.

Dacă dreptul de acquisiţiune prin servĭ al stăpânilor a remas întreg, după cum am arĕtat maĭ sus de la cele d'ântêiŭ timpurĭ ale Statuluĭ Roman şi până la Justinian inclusiv, dreptul însă de acquisiţiune prin *filii* saŭ *filiae familias*, n'a existat în întregimea luĭ de cât pâuă la finele Republiceĭ, căcĭ sub Imperiŭ a fost restrîns succesiv prin peculiul castrens, prin peculiul quasi-castrens şi prin peculiul adventiţiŭ. Dacă însă Gaius ne vorbeşte într'un mod absolut de acquisiţiunile prin persónele de sub puterea paternă în paragraful 89, causa este că în timpul seŭ nu se întrodusese de cât uă simplă restricţiune, aceia a peculiuluĭ castrens, excepţiune puţin însemnată, căcĭ ea nu se aplica de cât la acquisiţiunile făcute de *filii familias* ca militarĭ.

Cea d'ântêiŭ restricţiune adusă dreptuluĭ de acquisiţiune al ascendenţilor prin descendenţiĭ de sub puterea lor paternă, în ordinea historică, fu peculiul castrens, *peculium castrense*, cum 'l numeaŭ Romaniĭ.

El fu întrodus în timpul imperiuluĭ şi probabil de către August. In timpul Republiceĭ în adevĕr, încă Dionysiŭ din Halicarnasse póte ḑice, după cum ne relată Vinnius, *Comentariŭ asupra Instituţiunilor luĭ Justinian*, Cartea II, tit. 9 § 1: „...Romaniĭ nu posedă nimic în propriŭ pe cât trăesc încă ascendenţiĭ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ

lor;... ci tot ce câștigă 'l câștigă pentru dênșii, ca când ar fi servi aĭ lor, ὡς δοῦλοι τῶν πατέρων".

Introducerea acestuĭ peculiŭ fu introducerea a unuia din numerósele beneficiĭ, privilegiĭ, create de Împĕrațiĭ Romanĭ pe rînd în favórea miltarilor. In timpul Republiceĭ asemenea beneficiĭ eraŭ inutile. In adevĕr în timpul Republiceĭ tot cetățianul roman de la 17 anĭ încolo era militar, serviciul militar era un drept, o onóre chiar în acelașĭ timp în c re era o datorie n'avea trebuință dar să fie încuragiat. Tocmaĭ în timpul Imperiuluĭ se introduseră armatele permanente, serviciul militar începu a deveni o profesiune, și starea de militar o stare a parte, atuncĭ apăru pentru prima óră distincțiunea între *milites* (militarĭ) și nemilitarĭ, așa numițĭ *pagani*, de la *pagus*, sat, căcĭ armatele eraŭ concentrate în orașe, prin urmare pe la sate eraŭ maĭ numaĭ nemilitarĭ. In timpul Republiceĭ, orĭ-ce cetățian se credea mândru, când patria era în pericol, să servéscă în resboiŭ, să intre triumfător în Roma, ba încă generaliĭ triumfătorĭ aveaŭ cea maĭ mare influență în Roma. In timpul Imperiuluĭ, Împĕraților nu le putea conveni una ca acésta, ca un cetățian să intre triumfătorŭ în Roma, în numele sĕŭ personale, și să exercite influență. Acésta nu putea fi de cât spre paguba influenției imperiale. De aceia Împĕrațiĭ voiră să aibă militarĭ de profesiă, care să se bată în numele lor al Împĕraților, de la dênșiĭ să atârne și de la dênșiĭ să spere tot. Era natural atuncĭ ca profesia de militar să încépă a fi încuragiată prin deosebite avantagie, din care unul este peculiul castrens.

*Peculium castrense* este definit ast-fel de jurisconsultul Macer, într'un fragment extras din Cartea II a tractatuluĭ sĕŭ întitulat *De re militari* (Despre averea militară), care forméză legea 11 în Digeste, Cartea I titlu 17, *De castrensi peculio* (Despre peculiul castrens).

„*Peculiŭ castrensŭ* este, ceia-ce se dăruește de ascendenți saŭ de cognați celuĭ ce se află în miliție : precum și tot ceia-ce filiul de familie câștigă însuși în

milițiе, și pe care nu 'l ar fi câștigat, dacă nu ar fi fost militar: căcĭ ceia-ce ar fi câștigat și fără să fie militar nu intră în peculiul castrens (măcar că l'a câștigat fiind militar)."

Așa dar peculiul castrens se compune de tot ce *filius familias* câștigă numaĭ din causa profesieĭ sale de militar. El se compune: 1° din tóte liberalitățile ce i s'aŭ făcut fie de rude, fie chiar de străinĭ din causa stărieĭ sale de militar; 2° din ceia ce a câștigat singur ca militar, precum din prăzile din resbóie, din economiele sale asupra soldeĭ, etc.

Relativ la acest peculiŭ castrens, drepturile *filiuluĭ familias* aŭ mers crescênd, dar nicĭ o-dată nu aŭ devenit complecte. In adevĕr, la început, și acésta a ținut de la August până la Adrian, filiul de familiă nu avea de cât dreptul de a dispune între viĭ de ceia ce câștigase ca militar, și acésta pe cât era militar, și după ce fusese congediatŭ din milițiă (*post demissionem*), iar cât pentru dreptul de a dispune prin testament în acest interval de timp, fiul de familiă nu'l avea de cât pe cât era militar, după demisiune nu'l maĭ avea. Tocmaĭ Adrian concedă dreptul de-a dispune prin testament și militarilor demișĭ, adică veteranilor (Justinian, *Instituțiuni*, Cartea II, t. 12, principium). Și nicĭ de atuncĭ încolo dreptul filiuluĭ de familiă asupra peculiuluĭ castrens nu fu absolut, căcĭ el nu avea dreptul de a'l lăsa *ab* intestat hereḑilor seĭ legitimĭ, ci în lipsă de testament, peculiul castrens, se întorcea în mâinile ascendentuluĭ exercitator al puterĭ paterne, ca avere a luĭ proprĭă, ca un peculiŭ ordinar ce'ĭ ar fi încredințat fiuluĭ seŭ spre administrare, ascendentul 'l lua peculiul castrens al filiuluĭ-familias *jure peculii* iar nu *jure hereditario*. D'abia Justinian decise că filiul-familias va avea dreptul a lăsa peculiul seŭ castrens *jure hereditario* descendenților seĭ, și în lipsă de descendenți, fraților seĭ; și că numaĭ în lipsă și de unĭ și de alțiĭ, vor lua acest peculiŭ castrens ascendenții (Justinian, *Institu-*

țiună, *eodem*), după Teophilŭ, *jure peculii*, după Denian, mangeat și Accarias, *jure hereditario*. In orĭ-ce cas, maĭ târdiŭ, Justinian prin novela 118, asimilă tóte bunurile filiilor *familias* cu ale persónelor *sui juris*, și le deferi pe tóte *jure hereditario*, la ordinele de moștenitorĭ create prin acéstă novelă. In cât d'abia de la novela 118 a luĭ Justinian încolo, *filius familias* deveni, fu considerat ca absolut *pater familias* asupra peculiuluĭ castrens, cu tóte că textele jurisconsulților clasicĭ 'l declara deja ca *pater familias*. In legislația clasică acésta era adevĕrat în regulă generală da, dar în mod absolut nu, *fere*, aprópe, da, dar de tot nu.

A doua restricțiune adusă dreptuluĭ de acquisițiune a ascendentuluĭ exercitator al puterĭĭ paterne fu peculiul quasi-castrens, *peculium quasi-castrense*, cum îl numeaŭ Romanĭĭ, pentru că el a fost întrodus în imitațiune a peculiuluĭ castrens. Germenĭ acestuĭ peculiŭ aŭ fost întroduși de împĕratul Constantin pentru prima óră în anul 321 de la Isus Christos, printr'uă constituțiune a sa, legea unică în Condica luĭ Justinian, titlu 31 al Cărțiĭ XII. Decĭ tóte textele din Digeste care vorbesc de acest peculiŭ aŭ fost interpolate de comissarĭĭ luĭ Justinian. Constantin compuse acest peculiŭ din ceia ce *filius-familias* câștiga ca *palatinŭ*, adică ca exercitând vre-un oficiŭ în Palațiul imperial, de exemplu din economiele lefiĭ sale saŭ din liberalitățile imperiale. Theodosiŭ cel tînĕr făcu să intre în acest peculiŭ și ceia ce câstigaŭ *filii familias* ca avocațĭ. Leon și Anthemius îl maĭ întinse la ceia ce câștigaŭ preoțiĭ și diaconiĭ în astă calitate. In fine Justinian îl întinse și la ceia ce câstigaŭ toțĭ funcționariĭ salariațĭ aĭ Statuluĭ, în astă calitate (legea 37, *principium*, C., III, 28, și legea 4 C., II, 7).

*Filius familias* avu aceleașĭ drepturĭ asupra peculiuluĭ quasi-castrens, ca și asupra peculiuluĭ castrens, cu aceleașĭ restricțiunĭ la început, adică până la Justinian,

cu simplul drept de dispositiune între vii saŭ *mortis causa*, fără însă a avea drept de a'l defere ab intestat. Şi, de la Justinian încolo, şi cu acest din urmă drept, cu modalităţile, şi sub controversele relative la peculiul castrens, şi cu intensitatea plenariă, de la novela 118 încolo, întocmaĭ ca pentru peculiul castrens.

A treia restricţiune adusă dreptuluĭ de acquisiţiune al ascendentuluĭ exercitator al puteriĭ paterne este ceia ce interpreţiĭ dreptuluĭ roman numesc *peculium adventium*, şi ceia ce Romaniĭ numeaŭ *bona adventitia*.

Ceĭ d'întêiŭ germenĭ aĭ peculiuluĭ adventiţiŭ aŭ fost creaţĭ tot de împĕratul Constantin printr'uă constituţiune a sa din anul 319, care formézĕ legea 1 în Condica luĭ Justinian, titlul 6, *De bonis maternis et materni generis*. (Despre bunurile materne şi de genŭ matern) al Cărţiĭ LX. Constantin alcătui acest peculiŭ din bunurile ce *filiul familias* saŭ *filia familias* câştiga prin liberalităţile testamentare saŭ prin succesiunea ab intestat de la muma sa. Impĕraţiĭ Honoriŭ şi Arcadiŭ introduseră în urmă în acest peculiŭ şi ceia ce filiul saŭ *filia familias* câştiga prin donaţiunĭ între viĭ saŭ *mortis causa*, saŭ orĭ-ce alte liberalităţĭ de orĭ-ce natură saŭ prin succesiune ab intestat de la vre-un ascendentŭ matern (l. 2 C., *eod tit.*). După aceia Theodosiŭ şi Valentinian maĭ întroduseră în acest peculiŭ şi liberalităţile de orĭ-ce natură ce câstiga *filius* saŭ *filia familias* de la soţul saŭ de la soţia sa, de la logodnicul saŭ de lc logodnica sa (legile 1 şi 5 C., VI, 61). In fine Justinian întroduse în acest peculiŭ şi ceia ce *filius* saŭ *filia familias* câştiga prin liberalităţile de orĭ-ce natură saŭ prin succesiunea provenită de la orĭ-ce altă persónă, afară de ascendentul sub a căruia putere se afla, precum în fine şi ceia ce *filius* saŭ *filia familias* câştiga prin munca sa, de altă natură de cât aceia care contribuia la formarea peculiuluĭ quasi-castrens (l. 6 C., *eod. tit.*) Asupra acestuĭ peculiŭ adventiţiŭ, ascendentul exercitator al puteriĭ paterne avea însă usufructul

în tot timpul vieţiĭ sale şi spre acest sfîrşit şi administraţiunea peculiuluĭ, *filiul* saŭ *filia familias* nu avea de cât nuda proprietate, fără dreptul însă de a dispune prin testament de acéstă nudă proprietate, nicĭ de a o lăsa cu titlul de moştenire ab intestat, după mórtea sa; prin urmare la mórtea sa, dacă bine-înţeles avea loc înainte de a exercitatoruluĭ puterĭĭ paterne, acesta lua peculiul adventiţiŭ, *jure peculii*. Insă la acest peculiŭ fură adusse óre-care îmbunătăţirĭ în favórea filiilor-*familias* chiar înainte de Justinian. Aşa împĕraţiĭ Theodosiŭ şi Valentinian deciseră în anul 439, printr'uă constituţiune a lor, care formézĕ legea 3 C., VI, 61, că bunurile ce fiĭ saŭ *filiele-familias* vor câştiga cu titlu de dotă saŭ de donaţiunĭ *ante nuptias*, saŭ în mod maĭ general cu titlu de *lucra nuptialia*, vor fi deferite ab intestat la mórtea lor, cu titlu de hereditate, maĭ întêiŭ descendenţilor lor, în lipsă de descendenţĭ tatăluĭ, în lipsă de acesta moşuluĭ. In anul 469, împĕraţiĭ Leon şi Anthemius merseră şi maĭ departe, şi printr'uă constituţiune a lor, care formézĕ legea 4 C., *eod. tit.*, deciseră, că în lipsă de copiĭ, *lucra nuptialia*, vor fi deferite, *jure hereditatis*, ab intestat, maĭ întêiŭ fraţilor şi surorilor germanĭ, în lipsă, fraţilor şi surorilor consanguinĭ saŭ uterinĭ, şi apoĭ tatăluĭ, şi în urmă moşuluĭ. Apoĭ Justinian, aplică succesivŭ la întregul peculiŭ adventiţiŭ, binefacerile admise pentru *lucra nuptialia* (l. 11 C., VI, 59 şi l. 6 § 1 C,, VI, 61). Până când în fine Justinian, prin novela 118, aplică acelaşĭ sistem de succesiune la tóte peculiele, castrens, quasi-castrens şi adventiţiŭ (afară că relativ la acesta rĕmâne reservat usufructul exercitatoruluĭ puterĭĭ paterne), ale filiilor saŭ *filielor-familias*, şi le deferi ca cum ar fi avere a persónelor *sui juris*.

Credem că nu este inutil să facem uă comparaţiune între usufructul ascendentuluĭ exercitator al puterĭĭ paterne asupra peculiuluĭ adventiţiŭ al descendenţilor de sub a lor putere, şi usufructul pe care Condica Napo-

leon mai întêiŭ, prin articolele 384, 385, 386 și 387, și Codul civil nou român prin articolele 338, 339, 340 și 341, îl acordă tatăluĭ în timpul căsătorieĭ, și după dissoluțiunea căsătorieĭ prin mórte, soțuluĭ supraviețuitor.

Dreptul de folosință din Codul Napoleon și cele ce'l aŭ imitat, își are originea în dreptul *de garde noble et bourgeoise*, pe care *Consuetudinea din Paris* (La Coutume de Paris) 'l edicta în articolele 265—268, după cum observă cu drept cuvînt toți interpreții Condiciĭ Napoleon, și în special, Valette în Notele sale asupra luĭ Proudhon, Tom II, *Puissance paternelle*, ultimele observațiunĭ. In adevĕr usufructul legal asupra peculiuluĭ adventițiŭ nu trecu din dreptul roman de cât în *țĕrile de drept scris* din Francia (adică în provinciele din josul de rîul Loire), și nu fu imitat de cât de fórte puține Consuetudinĭ (Coutumes) din țĕrile consuetudinale (Pays de Coutumes), adică din provinciele din sus de rîul Loire. In cele-l-alte Consuetudinĭ, și acestea formaŭ legislațiunea majorității provincielor din sus de rîul Loire, usufructul legal nu era un simplu atribut al puterii paterne ca la Romanĭ, el nu era accordat de cât ca uă consequență a administrațieĭ părinteluĭ, era ca un fel de închiriere a patrimoniuluĭ descendentuluĭ, pentru care el lua tóte obligațiele de întreținere, și i-se atribuia ca chirie venitul patrimoniuluĭ, era ca un fel de remunerațiune și de desdaunare a gardeĭ patrimoniuluĭ descendentuluĭ, de aceia se și numea *droit de garde ou de bail*, și nu aparținea de cât supraviețuitoruluĭ dintre ceĭ duoĭ soțĭ, și în resortul de aplicațiune a Consuetudineĭ din Paris, în cas dacă supraviețuitorul părinte refusa garda, bunilor saŭ bunicelor; fórte rar însă, și în unele țĕrĭ de consuetudine, aparținea și colateralilor. Și acest usufruct nu exista de cât asupra bunurilor nobililor. De aceia se și numea *droit de garde noble*. Singura Consuetudine din Paris acorda acest drept supraviețuitoruluĭ dintre părinți, și în lipsă de putință séŭ voință a aces-

tuia, bunilor și bunicelor burghesĭ aĭ Parisuluĭ, însă maĭ restrîns, căcĭ usufructul lor nu dura de cât până la împlinirea a patru-spre-ḑece anĭ aĭ descendenților de sexŭ masculin, până la împlinirea a duoĭ-spre-ḑece anĭ a descendenților de sexŭ feminin. Pe când garda nobile dura până la douĕ-ḑecĭ anĭ pentru băeți, până la cincĭ-spre-ḑece anĭ pentru fete. Originea gardeĭ nobile este chiar în instituțiunea feudelor. In adevĕr concesiunea feuduluĭ fiind făcută vasaluluĭ de către senior cu condițiunea ca acesta să'ĭ presteze serviciul militar, când vasalul murea și lasă un băiat, în etate fragedă, saŭ uă fată, n'avea cine să prestcze acest serviciŭ militar. De aceia seniorul lua atuncĭ posesiunea feuduluĭ, plătea din venitul luĭ unuĭ om pentru facerea serviciuluĭ militar, întreținea pe copil saŭ pe fată cu uă parte din acest venit, restul era al luĭ, și acésta până ce băiatul ajungea la etate de a putea procura în persónă serviciul militar, iar fata până ce se mărita, ca bărbatul eĭ să pótă presta acest serviciŭ. După abolițiunea regimuluĭ feudal, acest usufruct asupra feudelor fu transportat de la senior la tatăl minoruluĭ și la alte rude ale luĭ de sexŭ masculin. Apoĭ fu acordat și mumeĭ și bunicelor. In fine fu generalisat și întins de la bunurile feudale și la cele-l-alte bunurĭ ale minorilor, maĭ în tóte țĕrile consuetudinale.

Deosebirile între usufructul legal al Condiceĭ Napoleon și garda nobilă este:

1) Garda nobilă nu se deschide de cât în casul de mórte a unuia din soți, pe când usufructul legal al Condiceĭ Napoleon aparține tatăluĭ și în timpul căsătorieĭ.

2) Garda nobilă aparține și bunilor și bunelor, pe când usufructul legal al Condiceĭ Napoleon este restrîns la tată și la mamă.

3) Garda nobilă ține până la două-ḑecĭ anĭ împliniți pentru băeți, până la cincĭ-spre-ḑece anĭ împliniți pentru fete, pe când usufructul legal al Condiceĭ Napo-

leon ține până la opt-spre-ḑece anĭ împliniți și pentru băeți și pentru fete. (Veḑĭ Valette sur Proudhon, Tome II, *Puissance paternelle*, ultimele observațiunĭ).

Intre usufructul asupra peculiuluĭ adventițiŭ din dreptul roman și usufructul legal al tatăluĭ în timpul căsătorieĭ și al supraviețuitoruluĭ soț din Condica Napoleon și dreptul civil actual românesc sunt maĭ multe deosebirĭ importante, între care cele maĭ principale sunt următórele:

1) Usufructul asupra peculiuluĭ adventițiŭ aparține tot-d'auna exercitatoruluĭ puterĭĭ paterne, care la Romanĭ nu póte fi de cât un mascul, tatăl saŭ un ascendent patern. Deci dacă tatăl este precedat de tatăl seŭ, și nepotul se află sub puterea paternă a moșuluĭ seŭ, acesta iar nu tatăl va avea usufructul legal asupra peculiuluĭ adventițiŭ. Pe când usufructul legal modern nu aparține nicĭ o-dată moșuluĭ, chiar dacă unele atribute ale puterĭĭ paterne ar fi exercitate de moșŭ, cum e dreptul de a consimți la căsătoria nepotuluĭ.

2) Dreptul de usufruct asupra peculiuluĭ adventițiŭ nu póte aparține mumeĭ, pe când usufructul legal modern póte aparține mumeĭ supraviețuitóre.

3) Usufructul asupra peculiuluĭ adventițiŭ dura tótă viața ascendentuluĭ usufructuar, pe când usufructul legal modern după Condica Napoleon ḑură până la etate de opt-spre-ḑece anĭ împliniți aĭ copiilor, iar după codul civil romanesc până la etate de douĕ-ḑecĭ de anĭ împliniți aĭ copiilor, întocmaĭ ca dreptul de *garde noble* din Consuetudinea din Paris asupra băeților.

4) Usufructul asupra peculiuluĭ adventițiŭ pórtă și asupra bunurilor câștigate prin munca filiilor saŭ *filielor-familias*, pe când usufructul legal modern nu pórtă asupra bunurilor câștigate de copiĭ prin munca saŭ industria lor.

5) Usufructul asupra peculiuluĭ adventițiŭ continuă cu tóte că ascendentul exercitator al puterĭĭ paterne s'a divorțat, pe când usufructul legal modern încetéză

de a aparține aceluia dintre soți în contra căruia s'a pronunțat divorțul.

6) Usufructul asupra peculiului adventițiu nu se stinge prin recăsătorirea exercitatorului puterii paterne, pe când garda nobilă, după majoritatea Consuetudinelor, se stingea în cas de recăsătorire a supraviețuitorului părinte, fie el mamă saŭ tată (așa era după Consuetudinea din Paris, de exemplu); iar usufructul al Condicei Napoleon și al Codului civil romanescŭ noŭ se stinge în cas de recăsătorire a mamei supraviețuitóre.

Așa dar în timpul luĭ Justinian nu maĭ rămâne ascendentului exercitator al puterii paterne de cât usufructul peculiului adventițiu și plina proprietate a peculiului *profectițiu*, așa numit pentru că plécă (*proficiscitur*), provine de la ascendentul exercitator al puterii paterne. El se compune din tot ceia ce câștigă *filius-familias*, îndoind, întreind prin arta sa valorile încredințate luĭ de ascendentul exercitator al puterii paterne, și apoĭ din donațiunile ce'ĭ face. Cu un cuvênt tot ceia ce nu intră în peculiele castrens, quasi-castrens și adventițiu, face parte din peculiul profectițiu.

Prin persónele *in manu* putem câtiga ca prin persónele in *patria potestate*, proprietatea și hereditatea. Cât pentru posesiune, Gaius ne spune că era cestiune controversată dacă o putem câștiga prin ele, căcĭ ca persóne libere nu le putem poseda (Gaius, *Instituțiunĭ*, Com. II § 90). Cum am ḑis deja, relativ la persónele sub *patria potestate*, nu înțelegem cum s'a putut naște controversa, de óre-ce nicĭ pe cele *in patria potestate* nu le posedăm, și cu tóte acestea prin ele nicĭ dubiu n'a fost că putem câștiga posesiunea.

Prin persónele *in mancipio*, putem câștiga ca prin serviĭ *in dominica potestate*, proprietatea și hereditatea. Cât pentru posesiune, asemenea Gaius, *Instituțiunĭ*, Comm. II, § 90, ne spune că era controversă. Și aci asemenea nu înțelegem controversa, de óre-ce

ca persóne libere, ele nu sunt susceptibile de posesiune, ca și persónele *in patria potestate*, pentru care nu era îndoială, că printr'ênsele putem câștiga posesiunea.

Prin servul asupra căruia avem dreptul de usŭ, nu câștigăm de cât ceia ce provine *ex re nostra*, adică ceia ce servul câștigă cu banĭ, cu valorĭ d'ale nóstre. In adevĕr între modurile de a se servi de un serv, este și acella de a'l întrebuința spre a cumpăra pentru noĭ ceva cu banĭ d'aĭ noștriĭ. S'a admis însă că și liberalitățile, făcute servuluĭ asupra căruia avem dreptul numaĭ de us, *intuitu personae nostrae*, le câștigăm tot noĭ, de și în principiŭ aceste acquisițiunĭ profită aceluia care are *dominium* asupra acestuĭ serv, *deducto jure utendi*.

Prin servul asupra căruia avem dreptul de usufruct, pe lângă acquisițiunile de maĭ sus, maĭ câștigăm ceia ce provine *ex operis servi*, adică banii ce câștigă servul închiriându-și munca, căcĭ represintațiunea bănéscă a usuluĭ natural constitue un fruct civil.

Era questiune controversată în timpul luĭ Gaius (*Instituțiunĭ*, Com. II § 94) dacă, prin servul asupra căruia avem dreptul de usŭ saŭ de usufruct, putem câștiga posesiunea. Controversa resulta din causă că pe un asemenea serv nu'l posedăm. In adevĕr, a poseda va să ḑică a deține un lucru *animo dominii*. Apoĭ usuarul și usufructuarul nu deținŭ *animo dominii*. Posesiunea adevĕrată o are *nudul* proprietar în fața usufructuaruluĭ, proprietarul în fața usuaruluĭ, care posedŭ prin eĭ, *animo quidem proprio, corpore autem alieno*. Aicĭ maĭ înțelegem controversă, căcĭ servul este susceptibil de posesiune. Justinian însă decide că putem prin servul asupra căruia avem numaĭ dreptul de usŭ saŭ de usufruct să câștigăm posesiunea (Justinian. *Instituțiunĭ*, Cartea II, tit. 9 § 4).

Prin servul altuia, pe care 'l posedăm însă noĭ cu bună credință, putem câștiga, ca prin servul asupra

căruia avem dreptul de usufruct, plus, fără controversă, și posesiunea, și chiar proprietatea prin usucapiune (Gaius, *Instituțiuni*, Com. II § 92, Justinian, *Instituțiuni*, Cartea II tit. 9 § 4).

Prin omul liber pe care 'l posedăm cu bună credință (lucru fórte posibil la Romani, căci nefiind registre ale stării civile, se putea fórte ușor ca uă persónă liberă să se crédă și ea servă, să se lase a fi vêndută și să fie cumpĕrată de uă persónă óre-care de bună credință, care uă cumpăra ca servă de la uă altă persónă pe care uă credea adevĕrată proprietară), putem câștiga ca prin servul altuia pe care'l posedăm cu bună credință (Gaius, *Instituțiuni*, Com. II § 92, Justinian, *Instituțiuni*, Cartea II, tit. IX § 4).

In timpul luĭ Justinian nu maĭ este nicĭ *manus* nicĭ *mancipium*, prin urmare nu maĭ póte fi vorba de acquisițiunĭ prin femeĭ *in manu*, saŭ prin persóne libere *in mancipio*.

In primele timpurĭ ale legislației romane, nu se putea câștiga nimic *per extraneam personam*. Nicĭ proprietatea prin mancipațiune saŭ cessiune *in jure* a lucrurilor *mancipi*. Daca, bine înțeles, mandatarul meŭ se presinta *nomine proprio* ca să i se facă mancipatio saŭ cessiune *in jure*, el câștiga proprietatea pe numele luĭ, și era ținut, *actione mandati directa*, către mine să'mĭ retransfere proprietatea. Dar. dacă se presinta la proprietar ca mandatar al meŭ și figura *in mancipatio* saŭ *cessio in jure*, în numele meŭ, dicênd de esemplu: *Aio fundum Cornelianum Gaii mandatoris mei esse ex jure Quiritium* etc., *nihil agit*, n'a făcut nimic, a făcut un act nul, n'a devenit nicĭ el, nu m'a făcut nicĭ pe mine proprietar. La 'nceput nicĭ posesiunea nu se putea câștiga *per extraneam personam*. Să ne înțelegem. Dacă Primus, mandatarul meŭ, primește în ochiĭ meĭ posesiunea unuĭ lucru de la altul în numele meŭ, eŭ câștig posesiunea, căcĭ, precum după ce am început a posede *corpore meo*,

poţŭ continua de a posede, *animo meo*, remiţênd *corpus* altuia, de esemplu unuĭ depositar, asemenea *sciens*, poţŭ să încépŭ pentru prima óră a posede *corpore alieno*. Dar, dacă daŭ mandat cuĭ-va să cumpere un lucru, şi mandatarul cumpĕrându'l intră în posesiunea lucruluĭ fără ştirea mea, eŭ nu câştig posesiunea, eŭ nu voiŭ începe a o câştiga de cât din momentul în care am căpĕtat cunoştinţă despre intrarea mandataruluĭ in posesiune. Cu alte cuvinte, la 'nceput, *ignoranti mihi non adquiritur possessio per mandatarium*. Dar, de la un timp încolo, uniĭ jurisconsulţĭ aŭ început a admite că prin mandatar poţŭ începe a câştiga posesiunea, *etiam ignorans*, şi acéstă opiniune finise prin a prevala în timpul luĭ Labeon şi Neratius, cu tóte că totuşĭ maĭ existaŭ jurisconsulţĭ de opiniune contrariă, chiar în timpul luĭ Gaius. Veḑĭ Neratius, l. 41, *De Usurpationibus et usucapionibus* (XLI, 3): „...De şi prin procurator maĭ toţĭ convinŭ că putem câştiga posesiunea..." Şi, ca consequenţă, Neratius decidea că putem câştiga şi proprietatea lucruluĭ *nec mancipi* a căruia posesiune am câştigat'o *etiam ignorans* prin procurator. Veḑĭ Neratius l. 13, *principium, De acquirendo rerum dominio* (XLI, 1): „Dacă procuratorul meŭ a cumpĕrat un lucru în virtutea mandatuluĭ meŭ, şi acest lucru îĭ a fost trădat: eŭ câştig proprietatea acestuĭ lucru din acel moment, chiar ignorând." Veḑĭ Gaius *Instituţiunĭ*, Com. II, § 95. „Din aceste resultă, că prin persónele libere care nu sunt supuse către noĭ la nicĭ un fel de autoritate, nicĭ că le posedăm cu bună credinţă, precum asemenea prin serviĭ altora asupra cărora nu avem nicĭ măcar dreptul de usufruct, nicĭ uă posesiune de bună credinţă, nu putem câştiga în virtutea nicĭ uneĭ cause. Şi acésta este ceia ce se ḑice, că prin extraneă persónă, nu putem câştiga nimic, afară de posesiune: şi chiar despre posesiune este controversă dacă uă pu-

tem câștiga prin uă persónă liberă. „Dacă posesiunea e de natură a duce la usucapiune, noĭ nu putem însă începe a usucapa de cât din momentul ce aflăm de intrarea în posesiune a mandatarului nostru, și de aceia se cere ca atuncĭ să fim de bună credință, pe lângă buna credință ce a trebuit să aibă mandatarul nostru la intrarea în posesiune, și acésta era așa nu numaĭ în timpul jurisconsulților clasicĭ, dar a rĕmas așa chiar în timpul luĭ Justinian, căcĭ textele jurisconsulților aŭ fost tóte înserate neinterpolate în Digeste, și nu există nicĭ uă constituțiune imperială, care să decidă contrariul. Veḑĭ Paul, l. 47 *De usurpationibus*... „Dacă procuratorul meŭ a intrat în numele meŭ în posesiunea unuĭ lucru pe care l'a cumpĕrat după mandatul meŭ pentru mine, *de și posedŭ deja, nu usucapŭ încă*: căcĭ ca să usucapăm ignorând, nu s'a admis de cât pentru lucrurile făcênd parte din peculiele servuluĭ saŭ *filiuluĭ-familias*.“ Veḑĭ asemenea constituțiunea împĕraților Septimŭ Severŭ și Antoninŭ Caracalla, care formézĕ în Condica luĭ Justinian l. 1. *De adquirenda et retinenda possessione* (VII 32): „Printr'o persónă liberă **s'a admis pentru rațiune de utilitate, și deja de mult timp pentru rațiune de drept,** ca și cel ce ignoră să câștige posesiunea, și în urmă, luând cunoștință de intrarea în posesiune, să pótă începe și a usucapa“.

Dar prin mandatar nu se putea, în cele d'ântĕĭ timpurĭ, câștiga nicĭ un drept de creanță, nicĭ uă hereditate, nicĭ nu se putea obliga cine-va. Să ne înțelegem. Dacă dam mandat luĭ Secundus să stipuleze de la Terțius ḑece miĭ de serterți, și Secundus stipula, el devenea creditor, dar eŭ nu, și trebuia să 'mĭ cedese acțiunea ce avea contra luĭ Terțius, să mĕ constitue procurator *in rem meam*, ca să intentez eŭ acțiunea *ex stipulatu* ce avea el contra luĭ Terțius. Dacă eŭ dam mandat luĭ Secundus să'mĭ cumpere un cal de la Terțius, și acesta îl cumpĕra, și nu'ĭ plătea prețul, el rĕ-

mânea dator să i-l plătéscă, iar eŭ nu, în contra luĭ Terțius putea să intente acțiunea *venditi*, în contra mea nu. Atât numaĭ că prin acțiunea *mandati directa* ce avea Secundus contra mea mĕ putea obliga să'ĭ procurŭ suma necesară ca să plătéscă pe Terțius, iar dacă o plătise cu banĭ de la sine, mĕ putea obliga să'ĭ restituescŭ ceia ce plătise ca execuțiune a mandatuluĭ cu care 'l însărcinasem.

Dacă eram instituit herede de Terțius, nu puteam da mandat luĭ Secundus, persónă liberă, să facă adițiune pe comptul meŭ, precum puteam da *jussus adeundi* servuluĭ meŭ saŭ filiuluĭ de sub puterea mea paternă instituit herede, ca să facă adițiune de hereditate pe comptul meŭ.

Acésta era în primele timpurĭ ale legislațiuneĭ romane, după rigórea dreptuluĭ civil.

Pretorul însă a intervenit și a creat acțiunele *exercitoria* și *institoria*. Nu știm într'un mod precis când s'aŭ introdus aceste acțiunĭ. Tot ce știm însă este că ele eraŭ admise în timpl luĭ Julian și Gaius, căcĭ cel d'âncêiŭ ne vorbește deja de acțiunea *institoria*. (Veḑĭ legea 12 D., *De institoria actione*, XIV, 3), iar cel d'al duoilea de acțiunea *exercitoria* (Veḑĭ legea 2 D., *De exercitoria actione*, XIV, 1). Dar e probabil că ele eraŭ introduse de maĭ mult timp, căcĭ limbagiul luĭ Gaius și chiar al luĭ Julian este ast-fel în cât nu se póte deduce din el de cât de ceva constant, iar nu de o recentă inovațiune. Acésta resultă pentru acțiunea *institoria* din legea 5, §§ 1, 2, 9 și 12 D., *De institoria actione*, în care Ulpian vorbesce de jurisconsulțĭ ca Labeon și Cassius care trăiaŭ în timpul luĭ August și de Servius Sulpicius, care trăia la finele Republicel, și era contimporan cu Ciceron. Vorba *exercitoria actio* e derivată de la *exercitor* (*exercere*), care designa pe întreprinḑătorul unuĭ comerciŭ maritim, pe acela căruia profita tóte folósele acestuĭ comerciŭ, fie că el era proprietarul naveĭ, fie că era numaĭ închiriatorul cu ghio-

tora (*per aversionem*) a naveĭ, pentru tot-d'auna, saŭ pentru un timp derminat (Ulpianŭ, l. 1 § 15 D., *De exercitoria actione*). Iar prepusul la acel comerciŭ maritim, acela prin care 'l exercita în fapt, fie ellŭ uă persónă liberă, un mandatar, saŭ servul altuia saŭ chiar servul seŭ propriŭ, se numea *magister navis*. Vorba *institoria actio* e derivată din contră de la *institor* (de la *instare* a stărui a se ocupa) *tabernae*. care designa pe prepusul la uă prăvălie, la un comerciŭ de uscat (Ulpian l. 3 şl legea 5 *principium*, *De institoria actione*).

In casul unuĭ comerciŭ maritim saŭ terestru, dirigiat de un prepus, fie acesta chiar şi uă persónă liberă, prin urmare un mandatar, tot ce acesta va stipula de la un terţiŭ saŭ va promite unuĭ terţiŭ, orĭ-ce creanţă saŭ obligaţiune va contracta, se va naşte maĭântêiŭ un report juridic între *magister navis* saŭ *institor* şi terţiul, în virtutea căruia activ şi pasiv se vor putea exercita acţiunile *ex stipulatu*, *empti*, *venditi* etc. direct de către unul contra altuia (Paul l. 5, § 1 D., *De exercitoria actione*). Dar, în acelaşĭ timp, aceste acţiunĭ se vor putea intenta, *adjectitia qualitate*, adică ca *exercitoria* saŭ *institoria*, activ şi pasiv, între preponent şi terţiŭ, preponentul va putea intenta acţiunea *ex stipulatu exercitoria*, acţiunea *venditi exercitoria*, acţiunea *ex stipulatu institoria* saŭ *venditi institoria*, contra terţiuluĭ, contra luĭ se va putea intenta de terţiŭ *acţiunea stipulati* saŭ *empti exercitoria* orĭ *institoria*, şi vice-versa (Gaius, *Instituţiunĭ*, Com. IV § 71).

In urmă s'a admis că, şi în cas de mandat special, afară de orĭ-ce comerciŭ terestru saŭ maritim, acţiunile care se daŭ direct activ şi pasiv între mandatar şi terţiŭ, se vor da *utiliter* între mandant şi terţiŭ. Acésta era părerea luĭ Ulpian (l. 10 § 5 D., *Mandati vel contra*, XIV, 1, şi legea 13 § 25 *De actionibus empti et venditi*, XIX, 1), opiniune care a prevalut. Papinian nu acorda acţiunile utile de cât

terțiuluĭ contra mandantuluĭ, iar nu și mandantuluĭ contra terțiuluĭ (compară legea 31 *principium* D., *De negotiis gestis*, III, 5, și legea 19, *principium* D., *De institoria actione*, cu legea 59 §. 2 D., *De adquirenda vel amittenda possessione*, XLI, 2). Opiniunea însă luĭ Ulpian a prevalut, și a fost admisă și de Justinian, prin faptul inserțiuneĭ eĭ in Digeste de către comisariĭ luĭ Justinian, care din eróre aŭ înserat și opiniunea luĭ Papinian. In cât în ultima stare a legislațiuneĭ clasice, și în timpul luĭ Justinian maĭ cu sémă, singura deosebire ce maĭ rĕmâne între dreptul modern și cel roman este că în dreptul roman acțiuni directe există între terțiŭ și mandatar activ și pasiv, și utile între terțiŭ și mandant, pe când în legislațiele moderne represintațiunea este complectă, mandatarul nu maĭ lucrézĕ în numele seŭ, ci numaĭ în numele mandantuluĭ, este un instrument, ca în materie de acquisițiune prin persónele *alieni juris* în dreptul roman, în cât acțiuni nu se maĭ daŭ activ și pasiv de cât între terțiŭ și mandant.

Spre maĭ mare lumină dăm aci textele luĭ Ulpian și Papinian sus-citate.

Papinian, legea 31 *principium*, D., *De negotiis gestis*, extrasă din Cartea II a scrierĭ luĭ Papinian, intitulată *Responsa* (Respunsurĭ la cestiunile ce i se adresaŭ): „Cine-va a dat mandat unuĭ libert al seŭ saŭ unuĭ amic să ia banĭ cu împrumutare: a căruia mandat înscris creditorul îl a urmat, și a primit și un fidejusor: de și banĭ nu aŭ profitat mandantuluĭ, cu tóte acestea se va da în contra luĭ creditoruluĭ acțiunea *negotiorum gestorum*, tot așa și fidejusoruluĭ dacă va fi plătit pe creditor: acésta adică, ca imitațiune a acțiuneĭ institorie.“

Papinianŭ, legea 19, *principium* D., *De institoria actione*, extrasă din Cartea III a Respunsurilor sale: „In contra aceluia care a însărcinat pe un procurator să ia banĭ cu împrumutare, se va da uă acțiune utilĕ,

în imitaţiune a acţiuneĭ institoriĭ: ceia ce se va face cu multă equitate, şi dacă procuratorul care a promis stipulantuluĭ, este solvabil.“

Papinian, legea 49 § 2 D., *De adquirenda vel amittenda possessione*, XLI, 2, extrasă din Cartea II, a *Definiţiunelor* sale: „De şi posesiunea se câştigă de cine-va chiar fără să ştie, usucapiunea nu începe de cât când începe să ştie despre intrarea în posesiune; cu tóte acestea acţiunea pentru causă de evicţiune nu e acordată stăpânuluĭ (adică mandantuluĭ) contra vênd̦ătoruluĭ fără voia procuratoruluĭ (faţă cu mandatarul mandantul se maĭ numesce şi *dominus*, adică stăpân al afacerilor); dar mandatarul va fi silit prin acţiunea *mandati* a o ceda mandantuluĭ.“ Acest text are trebuinţă de explicaţiune.

Este vorba de un mandant, Primus care a dat mandat luĭ Secundus să se ducă să cumpere un lucru, să presupunem că e *nec mancipi* (spre maĭ mare facilitate), de esemplu uă oaie de la Terţius. Terţius nu era proprietar al oiĭ. După mandatul luĭ Primus, Terţius care are cunoscinţă de acest mandat, vinde óia luĭ Secundus care o cumpĕră de bună-credinţă, şi'ĭ o şi remite. Din momentul tradiţiuneĭ făcute luĭ Secundus, Secundus a câştigat posesiunea pentru Primus, măcar că Primus ignoră momentul tradiţiuneĭ, şi din momentul în care Primus află de tradiţiune, începe a usucapa pentru Primus, adică Primus începe a posede *etiam ad usucapionem*. In urmă óia e revendicată de Quartus care câştigă procesul şi evinge pe Primus. In cas de evicţiune, cumpĕrătorul are acţiunea *empti* şi chiar o acţiune specială *duplae ob evictionem* contra vênd̦ătoruluĭ. Acéstă acţiune nu va aparţine nicĭ direct, nicĭ *utiliter* luĭ Primus, ea va aparţine numaĭ direct luĭ Secundus mandatarul: Primus nu va putea s'o intente de cât dacă 'ĭ va fi cedată de Secundus. Dovadă că Papinian nu acordă mandantuluĭ creanţa, acţiunea contra

terțiuluĭ resultând din contract, nicĭ măcar *utiliter*; ceia ce am voit să demonstrăm.

Ulpian, legea 10 § 5 D., *Mandati vel contra*, extrasă din Cartea XXXI a Comentariuluĭ sĕŭ asupra Edictuluĭ: „Tot Papinian în aceiașĭ carte raportézĕ că trebue să dăm uă acțiune utilă fidejussoruluĭ condamnat să plătéscă creditoruluĭ împrumutător, care fidejussor de aceia a garantat, pentru că stăpânul afaceri dăduse mandat unuĭ procurator al săŭ ca să ia baniĭ cu împrumut de la creditorul către care a garantat: acésta în imitațiune a acțiuneĭ institorie: căcĭ în specia actuală mandantul trebue considerat ca cum ar fi *prepus* pe procurator spre primirea banilor.“

Ulpian, legea 13 § 25 D., *De actionibus empti et venditi*, extrasă din Cartea XXXII a aceluiașĭ Comentariŭ al sĕŭ asupra Edictuluĭ: „Dacă procuratorul uneĭ persóne a vêndut și a promis cumpĕrătoruluĭ (sub înțeles *duplam aestimationem ob evictionem*, îndoitul prețuluĭ în cas de evicțiune), e chestiune de a-se ști dacă trebue să se dea acțiune stăpânuluĭ afaceri (adică mandantuluĭ) saŭ în contra luĭ: Papinian în Cartea a III a rĕspunsurilor séle este de părere, că se póte intenta în contra stăpânuluĭ acțiunea *empti utiliter* (adăugăm saŭ acțiunea *ex stipulatu duplæ, utiliter*), în imitațiune a acțiuneĭ *institoria*, dacă bine înțeles a dat mandat să vêndă lucrul: decĭ, și vice-versa, trebue să decidem (acésta o ḑice Ulpian) că și stăpânuluĭ ĭĭ competă acțiunea *venditi* utilă (spre a reclama prețul de exemplu).“ Acest text are trebuință de interpretare. Iacă specia: Primus dă mandatŭ luĭ Secundus să vêndă luĭ Tertius, de exemplu ḑece porcĭ. Secundus ĭĭ vinde pe cincĭ sute de sesterțĭ și Terțius stipulă că în cas de evicțiune, va avea dreptul să céră îndoit. Textul zice, *caverit emptori* [1]). *Cavere* va să ḑică a promite, cu saŭ

[1]) Vorba *cavere* de unde vine și *cautio*, la Romanĭ, însemnéză a promite uneĭ persóne care stipulă. Nu orĭ-ce stipulație însă este uă *cautio*. *Cautio* este acea stipulație care se face spre maĭ mare asigurare a dreptuluĭ

fără fidejussor. E evident că aci e uă obligaţie adjacentă, iar nu uă simplă acţiune *empti* pe care o are asemenea cumpĕrătorul pentru ca să céră *quod interest*, în cas de evicţiune. Căcĭ dacă ar fi vorba de simpla acţiune *empti*, nu s'ar pomeni de uă anume promisiune (cautio) făcută de vênd̦ător cumpĕrătoruluĭ. Cumpĕrătorul numără ceĭ cincĭ sute de sesterţĭ, şi vênd̦ătorul îĭ face tradiţiunea porcilor. După aceia, fiind-că porcii nu eraŭ aĭ luĭ Primus, Quartus 'ĭ revendică în mâna luĭ Terţiŭ şi îl evinge. Questiune dacă contractul de vênd̦are în specie produce obligaţiunĭ şi acţiunĭ reciproce între mandantul Primus şi cumpĕrător? Papinian dă cumpĕrătoruluĭ acţiune utile în contra mandantuluĭ, fără să spue care (se înţelege acţiunea *ex stipulatu duplæ* saŭ acţiunea *empti*). Ulpian adaugă, că pentru reciprocitate trebue să dăm şi mandantuluĭ acţiune utilă (se înţelege acţiunea *venditi* contra cumpĕrătoruluĭ) pentru a'ĭ cere, de, exmpelu, plata preţuluĭ.

Anexe naturale ale titluluĭ nostru IX din Cartea II sunt titlurile XVII, *Despre stipulaţiunea servilor*, şi XXVIII, *Care sunt persónele prin care câştigăm un drept de creanţă*, din Cartea III. De şi multe din ideile coprinse în aceste titluri le am relatat în explicarea titluluĭ IX al Cărţiĭ al II-lea, totuşĭ vom relua repede paragrafele din aceste douĕ din urmă titluri, şi le vom parafrasa într'un mod special.

Şi maĭ întâiŭ să explicăm titlul XVII, *De stipulatione servorun*, adică *despre stipulaţiunea servilor*.

Principium. — „Servul împrumută dreptul de a

---

uneĭ persóne. Ea câte uă dată e simplă, altă dată este însoţită de promisiunea unuĭ fidejussor, şi atunci pórtă maĭ în special numele de *satisdatio*. In materie de vênd̦are, pe lângă acţiunea *empti* ce avea cumpĕrătorul contra vênd̦ătoruluĭ în cas de evicţiune, pentru a'ĭ cere să-ĭ plătéscă tótă paguba *(quod interest)* ce suferă el din evicţiune, maĭ era obiceiul la încheiarea contractuluĭ să se adauge uă stipulaţiune, obicĭnuit însoţită de fidejussor, uă *cautio* saŭ uă *satisdatio*, prin care se stipulă de cumpĕrător de la vênd̦ător, că în cas de evicţiune acesta 'ĭ va plăti îndoitul preţuluĭ. Acéstă cauţiune în cele după urmă a finit prin a fi subînţelesă. Cumpĕrătorul avea opţiunea între *actio empti* prin care putea cere *(quod intereot)* şi *actio ex-stipulatu duplae* prin care putea cere îndoitul preţuluĭ.

stipula de la persóna stăpânuluĭ. Hereditatea însă în cea maĭ mare parte din casurĭ ține loc de persóna defunctuluĭ, și de aceia ceia ce servul hereditariŭ stipuléză maĭ nainte de adițiunea heredității, îl câștigă pentru hereditate, și prin acésta în fapt îl câștigă și pentru cel ce în urmă se face herede.“ Servul este un instrument de acquisițiune pentru stăpânul sĕŭ, după cum am dis deja. De aceia el împrumută capacitatea de a stipula de la stăpânul sĕŭ, căcĭ el personal n'are nicĭ o capacitate. Când stipulă el, pare-că ar stipula stăpânul prin gura luĭ, și de aceia se și dice: „*Vox servi, vox domini.— Vocea servuluĭ 'i vocea stăpânuluĭ.*“ Ceia ce stipulă servul îl câștigă prin urmare pentru stăpânul sĕŭ, și acésta se întêmplă fie că el stipulă nominal pentru stăpânul sĕŭ: „*Gaio domino meo dari spondes?*“, fie că stipulă pentru sine: „*Mihi dare spondes?*“, fie că stipulă pentru conservul sĕŭ: „*Pamphilo conservo meo dare spondes?*“, fie în fine că stipulă împersonal: „*Dari spondes?*“ Vedĭ § 1 al titluluĭ nostru.

§ 2. „Când însă în stipulațiune este conținut un fapt, în orĭ-ce cas trebue să fie coprinsă persóna stipulantuluĭ în stipulațiune, de exemplu, dacă servul stipuléză să fie el lăsat să trécă cu piciorul, călare saŭ cu carul: în asemenea cas numaĭ el nu trebue oprit, nu și stăpânul sĕŭ.“

Când stipulațiunile aŭ de obiect un fapt, fiind-că fapt impersonal nu se póte, fiind-că fapt fără persónă care să'l îndeplinéscă nu se póte, neapărat că atuncĭ trebue să se indice persóna în stipulațiune. Și atuncĭ, dacă servul stipulă pentru el dreptul de a face ceva, măcar că acésta profită tot stăpânuluĭ sĕŭ, numaĭ el are dreptul de a face acel fapt, iar nu și stăpânul sĕŭ. Dacă vrea să stipuleze să facă stăpânul, trebuia coprins anume numele stăpânuluĭ în stipulațiune. Așia de esemplu Stichus servul luĭ Gaius, a stipulat de la Seius ast-fel: „*Spondesne per te non fieri quominus mihi ire, agere liceat per fundum tuum?*— Promițĭ că nu mĕ

veĭ împedeca de a trece cu piciorul, călare saŭ cu carul prin fondul tĕŭ. „Numaĭ Stichus póte trece iar nu şi Gaius, măcar că trecerea profită tot luĭ Gaius proprietarul fonduluĭ vecin cu fondul luĭ Seius, exploatat prin servul sĕŭ rustic Stichus. Dacă vrea ca să pótă trece Gaius, trebue să stipule dreptul de trecere pentru Gaius. In adevĕr dreptul de trecere e o genă pentru Seius. Alta e ca gena să fie restrînsă la trecerea servuluĭ luĭ Gaius, şi alta este să fie întinsă şi la trecerea stăpânuluĭ. Apoĭ obligaţiele se interpretă tot-d'auna în favórea debitoruluĭ, maĭ cu sémă când resultă din contracte *stricti juris*, cum este stipulaţiunea.

§ 3. „Servul comun când stipulă, câştigă pentru fiecare din stăpâniĭ sĕĭ în proporţiune cu partea de coproprietate a fie-căruia stăpân asupra servuluĭ: afară numaĭ dacă a stipulat după ordinul numaĭ unuia din stăpânĭ, saŭ nominal în favórea numaĭ unuia din eĭ: căcĭ atuncĭ câştigă pentru acel stăpân numaĭ..... „Tot aşia decide şi paragraful 3 din titlul XXIII al Cărţiĭ III. N'avem nimic de adăugat, căcĭ am dis îndestul în privinţa acésta, sub titlul IX al Cărţiĭ II.

§ 3 Continuare: „..... Dacă ceia ce stipulă servul comun, nu póte să fie câştigat de cât pentru unul din stăpânĭ, bine înţeles va fi în întreg câştigat numaĭ pentru acest stăpân. Aşia de esemplu, dacă servul comun stipulă sa i se dea un lucru, care aparţine deja unuia din stăpânĭ."

Ceia ce este imposibil nu se póte aduce întru îndeplinire. Servul Stichus, comun luĭ Gaius şi Seius, a stipulat de la Mævius să'ĭ transfere proprietatea fonduluĭ Cornelian. „Spondesne, Mævi, dare mihi fundum Cornelianum?" Apoĭ se întâmplă că fondul Cornelian este deja proprietatea esclusivă a luĭ Gaius. Cine-va nu póte fi de douĕ orĭ proprietar pe un lucru. Stipulaţiunea decĭ nu va profita luĭ Gaius, ci numaĭ luĭ Seius şi integralemente. Ecă cum se va aduce la îndeplinire. Mævius se va încerca să cumpere de la Gaius

fondul Cornelian, de va reuși, îl va transmite prin mancipațiune, de esemplu luĭ Stichus, care 'l va câștiga pentru Seius. Dacă nu va reuși, va fi condamnat să plătéscă luĭ Stichus valórea fonduluĭ Cornelian, care va profita integralemente și exclusivamente luĭ Seius.

Trecem acum la explicarea titluluĭ XXVIII al Cărțiĭ III. Acest titlu are rubrica următóre : „*Per quas personas nobis obligatio açquiritur.*“ *Obligatio* în limba romană însemnéză maĭ întâiŭ reportul complect dintre creditor și debitor, legătura juridică care 'ĭ légă unul către altul. (In acest sens e luată vorba *obligatio* în principiul titluluĭ XIII al Cărțiĭ III, în principiul titluluĭ XIV al aceleiașĭ Cărțĭ, și în cea maĭ mare parte din texte. Acesta este sensul obicĭnuit). Vorba *obligatio* însemnéză însă câte o dată și reportul sub punctul de vedere unicamente passiv, adică al debitoruluĭ. In acest sens este întrebuințat verbul *obligare* de Modestin în legea 52 D., *De obligationibus et actionibus*, și de Paul în legea 3 § 1, *eod tit.* In fine, vorba *obligatio* însemnéză câte o dată reportul unicamente sub punctul de vedere activ, adică al creditoruluĭ, este synonim de ceia ce Francesiĭ numescŭ *creance*, și ceia ce noĭ imitând pe Francesiĭ numim *drept de creanță*. Acesta este sensul în care vorba *obligatio* este întrebuințată în rubrica titluluĭ nostru, care prin urmare trebue tradusă ast-fel : „*Care sunt persónele prin care câștigăm un drept de creanță?*“

Principiul titluluĭ nostru nu spune nimic noŭ. N'are trebuință de esplicațiune. Ceia ce spune știm deja din ceia ce am ḑis cu ocasiunea explicăreĭ titluluĭ IX al Cărțiĭ II.

Asemenea și paragrafele 1, 2 și 3 n'aŭ trebuință de alte explicațiunĭ. Ele sunt suficient lămurite prin ceia ce am ḑis sub titlul IX al Cărțiĭ II din Instituțiunile luĭ Justinian.

# FRAGMENTE ALE LUI DOMIȚIU ULPIAN,

CUM SE VĔDŬ IN CARTEA UNICĂ A REGULELOR SALE CARE SE NUMESCŬ TITLURI DIN CORPUL LUI ULPIAN, PRECUM ȘI CÂTE-VA DIN CELE EXTRASE DIN INSTITUȚIUNILE SALE.

## Despre legĭ și moravurĭ.

1.... oprește, afară numaĭ când sunt făcute către órecare cognațĭ, și dacă s'a dăruit maĭ mult, nu anuléză.

2. Maĭ puțin de cât perfectă este legea care opresce de a se face ce-va, și dacă s'a făcut în contră, nu anuléză, ci impune numaĭ o pedépsă aceluia care a călcat legea: ast-fel este legea Furia testamentară, care oprește de a primi cine-va un legat saŭ uă donațiune pentru causă de mórte, care trece peste o mie de așĭ, exceptând însă pe unele persóne care pot beneficia și de maĭ mult, și care întocmește pedépsa împătritului în contra aceluia care a primit maĭ mult.

3. Legea saŭ se propune, adică se înființéză; saŭ se abrógă, adică se desființéză legea de maĭ 'nainte; saŭ se derógă legiĭ, adică se desființéză uă parte din prima lege; saŭ se subrogă, adică se adaogă ceva primeĭ legĭ; saŭ se abrógă, adică se schimbă ceva din prima lege....

4. Moravurile sunt consimțirea tacită a poporuluĭ inveterată printr'uă lungă obicĭnuință.

## Titlu I. — Despre liberți.

5. Sunt treĭ feluri de liberți: cetățenii romani, latinii Junianĭ și ceĭ asimilați dedițiilor.

6. Cetățeni romani sunt liberții care aŭ fost manumiși într'un mod legal, adică prin *vindicta*, prin cens saŭ prin testament, fără ca să fi existat vr'un împedecăment legal la manumisiunea lor.

7. Se manumitŭ prin vindicta înaintea magistratuluĭ popoluluĭ roman, de esemplu a unuĭ consul, saŭ a unuĭ pretor, saŭ a unuĭ proconsul.

8. Se manumiteaŭ uă dată prin cens, aceia cari la recensămêntul quinquenal eraŭ înscriși după ordinul stăpânilor lor de către censore între cetățeni romani.

9. Ca manumișiĭ prin testament să fie liberĭ, o ordonă legea celor 12 Table, care confirmă....

10..... Astădĭ însă sunt liberĭ de drept în virtutea legiĭ Junia aceia care sunt manumiși nominativ între amicĭ.

11. Sunt asimilați dedițiilor aceia carĭ în scop de pedepsire aŭ fost legați de stăpânii lor, saŭ pe care stăpânii ĭ a însemnat cu stigmate, saŭ care aŭ fost torturați pentru vr'un delict de care aŭ fost convinși culpabilĭ, saŭ care aŭ fost predați spre a se lupta cu gladiatoriĭ saŭ cu fiarele sĕlbatice, saŭ care aŭ fost aruncați în închisóre saŭ adunați spre a juca pentru petrecerea poporuluĭ, și în urmă aŭ fost manumiși în orĭ-ce mod: și acésta o ordonă legea Aelia Sentia.

12. Tot acea lege a prevĕdut că dacă un serv maĭ mic de treĭ-decĭ de anĭ va fi manumis prin vindictă, nu va deveni cetățian roman, de cât dacă legitimitatea causeĭ manumisiuneĭ va fi probată înaintea consiliuluĭ. De aceia cel manumis fără intervențiunea consiliuluĭ, legea crede că trebue să rĕmâie serv: pe când cel manumis prin testament devine Latin, ca și cel manumis *inter amicos* în virtutea legiĭ Junia Norbana.

13. Aceiași lege oprește pe stăpânul maĭ mic de

două-zeci de ani de a manumite pe servul său, afară numai dacă va fi probat legitimitatea causei înaintea consiliului. In consiliu însă iau parte în Roma cinci senatori și cinci călăreți romani, în provincia două-zeci de recuperatori cetățeni romani.

14. Servul manumis și instituit herede prin testament de către un stăpân insolvabil, măcar că e minor de trei-zeci de ani și în ast-fel de condițiune în cât să nu pótă deveni de cât deditițiu, totuși va deveni cetățian roman, dacă în virtutea aceluĭ testament nu va fi posibil altul ca moștenitor. Dacă însă s'au manumis și s'au instituit moștenitori doui sau mai mulți servi, atunci numai cel d'ântâiu menționat în testament va deveni liber și moștenitor: acésta o ordonă chiar legea Aelia Sentia.

15. Aceiași lege prohibe de a manumite în frauda creditoruluĭ său a patronuluĭ său.

16. Cel ce are un serv numaĭ *între bunurile sale (in bonis)*, iar nu și ca proprietate după dreptul Quiriților, manumitênd pe acest serv, îl face numaĭ Latin. Cine-va are un serv numaĭ între bunurile sale, de esemplu în casul următor: dacă un cetățian roman a cumpĕrat un serv de la un cetățian roman, pe care vînzĕtorul 'i l'a tradat, fără să îl fi și mancipat, nici cedat *in jure*, și fără măcar ca cumpĕrătorul în urma tradițiuneĭ să'l fi posedat măcar un an; căci dacă nu se va fi întêmplat și una din aceste treĭ împrejurări, servul este între bunurile cumpĕrătoruluĭ, iar al vînzătoruluĭ nudă proprietate quiritară.

17. Femeia care este în tutelă, precum și pupilul și pupila nu pot manumite.

18. Unul din stăpâni manumitênd un serv comun, își perde partea sa de proprietate asupra servuluĭ, care se adaogă la partea coproprietaruluĭ, și acésta dacă va fi manumis în ast-fel de mod în cât servul dacă ar fi fost numaĭ al luĭ, ar fi devenit cetățian

roman; căcĭ dacă l'a manumis între amicĭ, opiniunea celor maĭ mulțĭ din jurisconsulțĭ este că el a făcut un act nul.

19. Servul asupra căruia unul are usufructul, altul nuda proprietate, manumis de către nudul proprietar nu devine liber, ci serv fără de stăpân.

20. Libertatea nu póte fi dată prin testament înainte de instituțiunea de herede, saŭ cu condițiie de a deveni liber după mórtea heredeluĭ, afară numaĭ dacă o asemenea manumisiune este făcută prin testamentul unuĭ militar.

21. Libertatea dată între douĕ instituțiunĭ de ereḑĭ, nu e valabilă, dacă ambiĭ heredĭ facŭ adițiune de hereditate: dar dacă face adițiune numaĭ heredele cel întêiŭ instituit, libertatea e valabil dată după dreptul antic : însă în urma legiĭ Papia Poppæa care declară caducă partea heredeluĭ care nu face adițiune, opiniunea care a prevalut e că libertatea va fi valabil dată dacă heredele cel întêiŭ instituit și care face adițiune are copiĭ saŭ este în posițiune de a se bucura de dreptul anticŭ: iar la din contra, libertatea nu va avea efect, căcĭ atuncĭ legatariĭ care aŭ copiĭ devinŭ moștenitorĭ; sunt însă jurisconsulțĭ care sunt de părere că și în acest cas libertatea va fi valabil dată.

22. Acela căruia s'a dat libertatea prin testament, devine liber de îndată ce unul măcar din heredĭ a făcut adițiune de hereditate.

23. Legalĕ libertate li se dă prin testament acelor servĭ care aŭ fost proprietatea după dreptul Quiriților a testatoruluĭ atât în momentul confecțiuneĭ testamentuluĭ cât și în momentul morțiĭ sale.

24. Legea Furia Caninia ordonă ca prin testament din treĭ servĭ să nu se pótă manumite maĭ mult de cât doĭ: de la treĭ până la ḑece, maĭ mult de cât jumĕtate din numĕrul servilor testatoruluĭ, de la ḑece până la treĭ-ḑecĭ maĭ mult de cât a treia parte, cu condițiune, bine înțeles, ca cel puțin să se pótă manumite măcar

cinci servi cât s'ar putea manumite în categoria precedentă; de la trei-deci până la uă sută, mai mult de cât a patra parte, cu condițiune ca cel puțin să se pótă manumită dece ca în categoria precedentă; de la uă sută până la a cincea sută mai mult de cât a cincea parte, cu condițiune ca cel puțin să se pótă manumite doue-deci și cinci ca în categoria precedentă. Și în cele după urmă prescrie ca nici uă dată un testator să nu pótă manumite prin testament mai mult de cât o sută de servi, or-care ar fi numĕrul membrilor familiei séle servile.

25. Aceiași lege prescrie ca libertatea să fie dată nominativ servului prin testament.

## Titlu II. -- Despre cel de fapt liberŭ (saŭ despre ceĭ de fapt liberi).

1. Cel ce este liberat prin testament sub condițiune, se numește *statu liber*, adică de fapt liber, până la împlinirea condițiunei. 2. Cel de fapt liber este serv al heredelui pe cât timp stă în atârnare condițiunea. 3 Cel de fapt liber, fie că va fi alienat de herede, fie că va fi usucapat de altul, 'și duce cu sine condițiunea sa de libertate, (adică va deveni liber în mânile aquisitorului saŭ posesorului de îndată ce se va împlini condițiunea). 4. Cel ce este manumis prin testament sub condițiune că va da heredelui dece-mii (de sesterți), de și va fi alienat de herede, devine liber dacă va numĕra banii în mâna cumpĕrătorului: și acésta o ordonă legea celor doue-spre-dece table. 5. Dacă prin faptul heredelui a fost împedecat manumisul de a îndeplini condițiunea, devine liber, ca cum ar fi și îndeplinit acea condițiune. 6. Cel ce a fost manumis prin testament sub condițiunea ca să dea o sumă de bani unui strein, dacă e gata să i-o dea, și acesta saŭ o refusă saŭ móre înainte de a fi primit suma, devine liber ca cum ar fi și dat suma în questiune. 7. Libertatea póte să fie dată și direct în modul următor: *fii liber, fie liber, ordon să fie liber;* și

prin fiideicomis, de exemplu: *rog, las în credința heredelui meŭ să manumită pe servul Stichus*. 8. Acela care a obținut libertatea direct prin testament devine libert orcinŭ; acela însă căruia i-s'a dat libertatea prin fideicomis, devine libert nu al testatoruluĭ ci al manumisoruluĭ. 9. Cuĭ putem să lăsăm ca în credința sa să dea un lucru óre-care altuia, aceluia putem să-ĭ încredințăm și sarcina de a manumite. 10. Prin fideicomis se póte da libertatea atât servuluĭ propriŭ al testatoruluĭ, cât și servuluĭ heredeluĭ, cât și servuluĭ unuĭ strein. 11. Când s'a dat libertatea prin fideicomis unuĭ serv strein, atunci se stinge libertatea, dacă stăpânul servuluĭ nu vrea să-l vêndă heredeluĭ cu un preț rațional, căcĭ nu póte ține loc de libertate numĕrarea prețuluĭ. 12. Libertatea precum póte fi dată, asemenea, póte fi și revocată prin testament saŭ prin codicile confirmate prin testament, atât numaĭ ca revocațiunea să fie făcută în mod analog invers de acela în care a fost dată.

## Titlul III. — Despre Latinĭ.

1. Latiniĭ capĕtă dreptul Quiriților (adică cetatea romană), în modurile următóre: prin beneficiul imperial, prin copiĭ, prin reiterarea manumisiuneĭ, prin miliție, prin construirea uneĭ nave, a uneĭ case, saŭ a uneĭ brutării; și pe lângă tóte acestea, în virtutea unuĭ senatusconsult, când a născut de treĭ orĭ. 2. Prin beneficiul imperial, Latinul capătă cetatea romană, dacă a obținut prin rescript de la imperatore dreptul Quiriților. 3. Prin copiĭ capătă dreptul Quiriților Latinul care a fost maĭ mic de treĭ-decĭ de anĭ în momentul manumisiuneĭ: căcĭ legea Junia Norbana prevede că dacă acest Latin a luat de soție o cetățiană romană saŭ o Latină, atestând în urmă prin mijlocire de martorĭ că el a luat'o de soție ca să aibă copiĭ cărora să le pótă dice *liberiĭ meĭ*, și că în urmă ĭ s'a și născut un fiŭ saŭ o fiică care s'a fă-

cut d'un an, póte el proba causa căsătorieĭ înaintea pretoruluĭ saŭ a presidentuluĭ provincieĭ, și să fie proclamat cetățian roman. atât el cât și fiu-sĕŭ saŭ fiiă-sa, și chiar și soția, dacă și dênsa a fost Latină; căcĭ dacă nevastă-sa a fost cetățiană romană, copilul se naște cetățian roman în virtutea unuĭ senatusconsult făcut după propositiunea divuluĭ Hadrian. 4. Prin reiterare de manumisiune devine cetățian roman acela care fiind devenit Latin prin prima manumisiune, împlinind etatea de treĭ-ḑecĭ anĭ, este manumis în urmă de a doua óră de fostul sĕŭ stăpân al căruia a fost serv după dreptul Quiriților; acestuia însă ĭ s'a concedat prin senatusconsult dreptul de a putea obține și pentru copiĭ dreptul de cetate. 5. Latinul capătă dreptul Quiriților prin miliție în virtutea legiĭ Visellia dacă va servi sése anĭ între păḑitoriĭ Romeĭ. In urmă a intervenit un senatusconsult care a redus numĕrul anilor de serviciŭ la treĭ. 6. Prin construire de nave devine Latinul cetățian roman dacă va fi fabricat o nave de capacitate de cel puțin ḑece miĭ de mĕsurĭ, și va fi adus cu dênsa grâŭ în Roma șése anĭ; acésta în virtutea unuĭ edict al divuluĭ Claudiŭ.

. . . . . .

## Titlul IV. — Despre aceia carĭ sunt independenți (sui-juris)

1. Depind de capul lor, sunt adică *suijuris* capiĭ familielor lor, adică *paterfamilias* și *materfamilias*. 2. Ceĭ ce sunt născuți din mumă certă, dar din tată incert, se numesc *spurii*.

## Titlul V. — Despre ceĭ carĭ sunt sub putere paternă.

1. Sub puterea paternă a ascendenților sunt copii născuți din căsătorie legitimă. 2. Este căsătoriă legitimă atuncĭ când între ceĭ ce o contractă există connu-

biŭ, când bărbatul este puber și femeia nubilă, când ambiĭ consimtŭ a se căsători împreună dacă sunt *sui juris*, și pe d'asupra și ascendenții lor dacă sunt sub putere paternă. 3. Connubiŭ este facultatea de a lua o femeiă ca soție legitimă. 4. Connubiŭ există între cetățenĭ romanĭ, precum și între cetățenĭ romanĭ și Latinĭ saŭ peregrinĭ, dacă li s'a conces acésta anume. Nu există connubiŭ între ómenĭ liberĭ și servĭ, nicĭ între servĭ și serve. 6 Intre ascendenți și descendenți până la cel maĭ după urmă grad, în înfinit, nu există connubiŭ. Intre cognați însă în liniă colaterală, nu putea altă dată să se contracte căsătoria până la al patrulea grad: astă-dĭ însă póte să ia cine-va de soție legitimă o cognată colaterală de al treilea grad; așia póte să se căsătorésca cu fiica luĭ frate-sĕŭ, nu însă și cu fata soreĭ sale, saŭ cu mătușa sa paternă saŭ cu mătușa sa maternă, cu tóte că câte-și treĭ aceste femeĭ sunt cognate cu el la acelașĭ grad. Pe aceia care ne-a fost mumă vitregă saŭ fată vitregă saŭ nurore saŭ sócră. nu o putem lua în căsătorie 7. Dacă cine-va va lua în căsătorie pe uă persónă cu care n'are connubiŭ, contractă uă căsătorie incestuósă, și de aceia copiĭ născuți dintr'ênsa nu sunt sub puterea luĭ paternă, ci aseměnați celor născuți din florĭ, adică *spuriĭ*. 8. Când există connubiŭ, copiĭ urméză tot-d'a-una condițiunea tatăluĭ; când nu există connubiŭ urméză condițiunea mumeĭ, afară numaĭ de acela care e născut dintr'un tată peregrin și dintr'uă mamă cetățiană romană, care se naște peregrin în virtutea legiĭ Mensia care a decis că copilul născut din doĭ părinți din care unul este măcar peregrin, urméză condițiunea aceluia dintre autoriĭ seĭ, care are condițiunea cea maĭ próstă 9. Copilul născut dintr'un cetățian roman și dintr'uă Latină se naște Latin, și cel născut dintr'un tată liber și uă mumă servă se naște servŭ; căcĭ nefiind connubiŭ în tóte aceste casurĭ, copilul urméză condițiunea mumeĭ. 10. Relativ la copiĭ cari sunt născuți din căsătoriă legitimă, se ia în considerație momentul concepțiu-

neĭ, relativ la ceĭ din contră carĭ sunt născuțĭ nelegitimĭ se ia în considerație momentul nașterĭĭ : așa, de exemplu, dacă o femee concepe în stare de servitute, și în urmă manumisă fiind, naște în stare de libertate, copilul ce va naște va fi liber ; căcĭ măcar că a conceput nelegitimŭ, de óre-ce în momentul nașterĭĭ a fost liberă, copilul trebue să fie și el liber.

## Titlul VI. — Despre ḍestre.

1. Ḍestrea se constitue saŭ prin datiune saŭ prin dicțiune saŭ prin promisiune. 2. Póte să constitue ḍestre prin dicțiune femeia care este să se căsătorésca, debitorul femeiĭ după ordinul eĭ, și ascendentul femeiĭ de sex bărbătesc, înrudit prin cognațĭ de sex bărbătesc, precum de exemplu tatăl, saŭ moșul patern al femeiĭ. Din contră tótă lumea póte constitui dote prin datiune saŭ prin promisiune. 3. Ḍestrea se numește saŭ profectițiă, și este aceia pe care a constituit'o femei tatăl eĭ ; saŭ adventițiă când este constituită femei de orĭ-cine altul de cât tatăl eĭ. 4. Când móre femeia în timpul căsătorieĭ, dota profectitiă se întórce la tatăl constituitor, cu dreptul bărbatuluĭ de a reține de fie-care copil a cincea parte, și acésta până chiar la sleirea doteĭ ; dacă tatăl nu maĭ trăește, dotea rămâne întrégă la bărbat (aibe orĭ n'aibe copiĭ). 5. Dotea adventițiă însă rămâne totd'a-una la bărbat ; afară numaĭ dacă constituitorul eĭ a stipulat întórcerea eĭ la dênsul : și atuncĭ dotea ia numirea specială de receptițiă. 6. In cas de divorț, dacă femeia este *sui juris* (independentă), chiar eĭ i se acordă acțiunea pentru cererea doteĭ îndărăt. Dacă femeia este însă sub putere paternă, tatăluĭ i se acordă acțiunea *rei uxoriæ*, pentru cererea doteĭ îndărăt, însă numaĭ alăturându-șĭ persóna fiiceĭ sale în cerere : și acésta este așa. fie dotea adventițiă, fie ea profectițiă. 7. Dacă femeia móre în urma divorțuluĭ, moștenitorul eĭ nu are acțiunea pentru restituirea doteĭ, de câtŭ dacă femeia

a pus în viață încă fiind pe bărbat în întârdiere de a'ĭ restitui dotea. 8. Dacă dotea consistă în lucrurĭ care se apreţuesc prin greutatea, numĕrul saŭ mĕsura lor, ea nu e restituibilă de cât uă treime în anul întâiŭ, uă altă treime în cel d'al douilea şi uă ultimă treime în anul d'al treilea, afară numaĭ dacă la constituirea doteĭ nu s'a convenit alt-fel. Cele-l-alte dote sunt din contră restituibile imediat. 9. Retenţiune se face din dote (*saŭ pentru copiĭ*), saŭ pentru rea nărăvire a femeiĭ, saŭ pentru impense făcute de bărbat, saŭ pentru lucrurĭ dăruite de bărbat femeiĭ, saŭ pentru lucrurĭ sustrase de femeiă de la bărbat. 10. Retenţiunea are loc pentru copiĭ, dacă divorţul a avut loc din culpa femeiĭ, saŭ a tatăluĭ sub a căruia putere se află ea: căcĭ de fie-care copil bărbatul are dreptul a reţine a şésea parte din dote; fără însă ca să pótă reţine în nicĭ un cas maĭ mult de treĭ şessimĭ. Şessimele nu se pot de cât reţine; uă dată dota restituită fără reţinere, ele nu se pot cere prin acţiune. 11. Averea care a făcut o-dată oficiul de dote, nu maĭ póte face acest oficiŭ, de cât în altă căsătorie. 12. Pentru rea nărăvire, dacă este gravă, se reţine uă şessime, dacă este uşóră uă optime. Rea nărăvire gravă însemnéză adulteriul, uşóră tóte celle-l-alte viţiurĭ ale femeiĭ. 13. Reaua nărăvire a bărbatuluĭ se pedepseşte în dotea restituibilă în termene prin aceia că bărbatul e dator a restitui dotea imediat, dacă e culpabil de adulteriŭ; din şése în şése lunĭ, dacă e culpabil de rea nărăvire uşóră. Când dotea este restituibilĕ imediat, reaua nărăvire a bărbatuluĭ îl obligă a restitui din fructe atât de cât e privat el în dotea fungibilă prin restituibilitatea eĭ imediată. 14. Sunt treĭ feluri de impense: necesariĭ, utile şi voluptuóse. 15. Necesariĭ sunt impensele fără de care dotea s'ar deteriora, precum sunt impensele făcute pentru întărirea uneĭ case care ameninţa ruină. 16. Utile sunt impensele fără de care dotea nu s'ar deteriora, dar prin care ea devine maĭ producătóre (maĭ fructuósă), precum sunt impensele făcute cu plan-

tațiunea de viă saŭ de măslinĭ. 17. Voluptuóse sunt impensele fără de care dotea nu se deterioréză, cu care iarăşĭ nu se face maĭ fructuósă, ceia ce se întâmplă cu impensele făcute pentru înfiinţărĭ de parcurĭ, picturĭ şi altele asemenea. . . . . .

. . . . . .

## Titlu VII — Despre dreptul donaţiunilor între bărbat şi femeiă.

1. Intre bărbat şi femeiă donaţiunea nu este valabilă, afară de casurĭ anume determinate, adică când e făcută pentru causă de mórte, pentru causă de divorţ, pentru causă de manumisiune de servŭ. Ba încă prin constituţiunĭ imperiale s'a concessŭ femeiĭ să dăruiască bărbatuluĭ sĕŭ cu ce să pótă obţine de la împărat dreptul de a purta la togă banda purpurie de senator, saŭ cu ce să cumpere un cal pe care să călăréscă în public ca călăreţ roman (adică pentru a intra în ordinea *equitum romanorum*), saŭ pentru a obţine altă asemenea demnitate. 2. Dacă bărbatul a sustras din averea dotală a femeiĭ séle pentru causă de divorţ, el e ţinut şi de acţiunea aşa numită *rerum amotarum*. 3. Dacă bărbatul va fi afectat vr'un lucru saŭ în gajiŭ saŭ în hypotecă în interesul femeiĭ séle, saŭ va fi cheltuit ceva în interesul eĭ, în cas de divorţ între dênşiĭ, se obicĭnueşte ca femeia să se oblige către dênsul a-l indemnisa prin aşa numita stipulaţiune tribuniciă. 4. Sub puterea paternă a ascendenţilor sunt şi aceĭ copiĭ a căror causă s'a probat, căsătoria între autoriĭ lor fiind din eróre contractată între persóne de condiţiune diferită: căcĭ dacă un cetăţén roman s'a căsătorit din eróre cu uă latină saŭ uă peregrină simplă saŭ deditiţiă, creḑênd-o cetăţénă romană, saŭ dacă uă cetăţénă romană se va fi căsătorit din eróre cu un peregrin simplu saŭ deditiţiŭ, saŭ cu un quasi Latin în virtutea legiĭ Aelia Sentia, probându-se causa erorii, cetăţenia romană e conferită atât copiilor

cât și autorilor lor, afară numaĭ dacă aceștia sunt deditițiĭ, și prin acésta eĭ cad sub puterea paternă a tatăluĭ lor.

## Titlul VIII. — Despre adopțiunĭ.

1. Nu numaĭ copii naturalĭ (din sânge) sunt sub puterea paternă a ascendenților lor, dar și ceĭ adoptivĭ. 2. Adopțiunea se face saŭ prin mijlocirea poporuluĭ, saŭ prin mijlocirea pretoruluĭ orĭ a presidentuluĭ provincieĭ. Acea adopțiune care se face prin mijlocirea poporuluĭ, se numește în special adrogațiune. 3. Prin mijlocirea poporuluĭ se adrogă persónele independente *(sui juris)*, prin intervențiunea pretoruluĭ din contră se daŭ în adopțiune *filii familias* de către ascendenții sub a căror putere paternă sunt. 4. Adrogațiunea nu se face de cât în Roma. Adopțiunea însă se póte face și în provinciă, înaintea presidentuluĭ eĭ. 5. Prin mijlocirea pretoruluĭ saŭ a presidentuluĭ provincieĭ se pot adopta atât copiiĭ de sex bărbătesc, cât și ceĭ de sex femeesc, atât puberiĭ cât și impuberiĭ. Prin intervențiunea poporuluĭ roman din contră femeile nu se pot adroga : pupilli asemenea o dată nu se puteŭ adroga : astă-dĭ însă pot în virtutea constituțiuneĭ divuluĭ Antonin Piul. 6. Ceĭ ce nu pot genera, precum sunt neputincioșiĭ, pot adopta în ambele moduri. Tot așia și celibatarul. 7. Asemenea cel ce n'are fiŭ póte adopta pe cine-va în qualitate de nepot. 8. Dacă un *paterfamilias* (o persónă independinte) se va fi dat în adrogațiune, și copiĭ luĭ cadŭ sub puterea paternă a adrogatoruluĭ, în gradul de nepoțĭ. 9. Femeile însă nu pot adopta în nicĭ unul din cele douĕ moduri, căcĭ ele nu pot avea sub puterea lor nicĭ pe copiĭ lor naturalĭ (de sânge).

## Titlul IX.—Despre persónele care sunt sub manus.

. . . . . .

Prin confarreațiune cade o femeiă sub *manus*, în-

trebuințându-se certe vorbe solemne, în presența a ḑece martorĭ, făcêndu-se un sacrificiŭ solemn în care se întrebuințéḑă o pâine de făină de grâŭ. . . . .

. . . . . .

## Titlu X. — In ce mod se liberéză persónele ce se află sub putere paternă saŭ mancipiŭ.

1. Copiĭ se liberéză de sub puterea paternă a ascendenților lor prin emancipațiune, adică dacă, după ce aŭ fost mancipațĭ, aŭ fost în urmă manumișĭ. Fiul însă după treĭ mancipațiunĭ și treĭ manumisiunĭ devine independent (*sui juris*), și acésta o ordonă anume legea celor douĕ-spre-ḑece Table în aceștĭ termenĭ : *dacă tatăl va fi vêndut de treĭ orĭ pe fiul sĕŭ, fiul să fie liber de tatăl sĕŭ ;* ceĭ-l'alțĭ copiĭ însă afară de fiŭ, fie de sex masculin, fie de sex femenin, devin independenți prin uă singură mancipațiune și uă singură manumisiune. 2. Prin mórtea tatăluĭ, fiul și fiica devin independenți ; prin mórtea însă a moșuluĭ nepoțiĭ numaĭ atuncĭ devin independenți, dacă după mórtea moșuluĭ eĭ nu trebue să cadă sub puterea tatăluĭ lor, ceia ce se întâmplă de exemplu în casul în care la mórtea moșuluĭ tatăl se găsește deja mort saŭ eșit de sub puterea paternă a moșuluĭ ; căcĭ dacă la mórtea moșuluĭ tatăl lor se află sub puterea paternă a luĭ, murind moșul eĭ cadŭ sub puterea paternă a tatăluĭ lor. 3. Dacă tatăluĭ saŭ fiuluĭ i-s'a interzis usul apeĭ și al foculuĭ, puterea paternă se stinge, căcĭ devine peregrin acela căruia se interḑice usul apeĭ și al foculuĭ ; și nicĭ un peregrin nu poate avea sub putere paternă pe un cetățén roman, nicĭ un cetățén roman nu póte avea sub puterea sa paternă pe un peregrin. 4. Dacă tatăl a fost prins captiv de către inimicĭ, de și devine serv al inimicilor, totușĭ, la întórcere în patria sa, 'și recapătă cu efect retroactiv prin dreptul de postliminiŭ tóte drepturile anterióre captivității

séle. Insă, pe cât timp este în mâinile inamicilor, puterea paternă asupra fiuluĭ este, în acest interval, în suspensiune; şi, întorcêndu-se în patria sa din mânile inamicilor, va avea pe fiul sĕŭ sub puterea sa; dacă însă va muri în mâinile inimicilor, fiul sĕŭ va fi independent. Fiul asemenea dacă va fi făcut captiv de către inamicĭ, în interval. iară-şĭ din causa dreptuluĭ de post liminiŭ, puterea paternă va fi în suspensiune. 5. De sub puterea paternă esŭ şi aceia care se inaugură flaminĭ aĭ luĭ Joe, saŭ acelea care se iaŭ ca vergine ale Vesteĭ . . . . . .

. . . . . .

## Titlul XI. — Despre tutele.

1. Se întocmescŭ tutorĭ şi asupra bărbaţilor şi asupra femeilor, asupra bărbaţilor însă numaĭ dacă sunt impuberĭ, din causa slăbiciuneĭ etăţeĭ; asupra femeilor din contra şi dacă sunt impubere şi dacă sunt pubere, şi din causa infirmităţeĭ sexuluĭ, şi din causa ignoranţeĭ afacerilor ce se negoţiază în forŭ. 2. Tutoriĭ sunt saŭ legitimĭ, saŭ instituiţĭ prin senatusconsulte, saŭ introduşĭ prin tradiţiune. 3. Legitimĭ sunt tutori carĭ decurgŭ din vr'o lege óre-care; prin excelenţă însă se numescŭ tutorĭ legitimĭ, aceĭ care sunt introduşĭ de legea celor douĕ-spre-ḑece Table, saŭ pe faţă, cum sunt agnaţi, saŭ prin deducţiune (intrepretând cugetul legiuitoruluĭ), cum sunt patroniĭ. 4. Agnaţiĭ sunt cognaţiĭ de sex bărbătesc descinḑênd din tată prin membriĭ de sex bărbătesc, făcênd toţĭ parte din aceiaşĭ familiă civilĕ, precum sunt unchiĭ despre tată, fraţiĭ, fiĭ fratelui, veriĭ primarĭ despre tată. 5. Cel ce a manumis o persónă liberă mancipată luĭ saŭ de către ascendentul exercitator al puteriĭ paterne, saŭ de către un coemptionator, devine tutor prin assimilaţiune cu patronul, şi se numĕşte tutor fiduciar. 6. Tutoriĭ

legitimĭ pot ceda *in jure* tutela altuia. 7. Acela căruia s'a cedat *in jure* tutela, se numește tutor cessiciŭ: și dacă el saŭ móre, saŭ sufere o capitis deminuțiune, saŭ cedéză și el maĭ departe tutela altuia, tutela revine la tutorul legitim; și iarășĭ, dacă tutorele legitim móre saŭ sufere o capitis deminuțiune, se stinge asemenea tutela cessiciă. 8. Intru cât privește pe agnațĭ, astă-dĭ nu maĭ e loc la tutela cessiciă, căcĭ nu era permis a ceda *in jure* de cât tutela asupra femeilor, iar nu și pe aceia asupra bărbaților; și legea Claudia a abolit tutelele legitime asupra femeilor, afară de tutela patronilor. 9. Tutela legitimă se pierde prin capitis deminuțiune. 10. Sunt treĭ feluri de capitis deminuțiune, cea mare, cea mediă și cea mică. 11. Cea mare capitis deminuțiune este aceia prin care se pierde și cetățenia romană și libertatea, ceia ce se întêmplă în casul în care cineva a fost vêndut ca sclav pentru că a omis să se facă a se înscri în registrele censoruluĭ cu ocasiunea recensemêntuluĭ quinquenal, saŭ în casul în care o femeiă liberă s'a unit în contuberniŭ cu servul altuia, și, cu tótă somațiunea stăpânuluĭ servuluĭ, persistând a conlocui cu servul, a devenit servă în virtutea senatusconsultuluĭ Claudian. 12. Capitis deminuțiune mediă se numește aceia, prin care se pierde numaĭ qualitatea de cetățian roman, conservându-se libertatea: ceia ce se întêmplă cu acela căruia i-se interdice usul apeĭ și al foculuĭ. 13. Minima capitis deminuțiune este aceia prin care se schimbă numaĭ starea în familia civilă a omuluĭ, conservându-șĭ el și cetățenia și libertatea: ceia ce se întêmplă în cas de adopțiune saŭ de cădere în *manus*. 14. Tutoriĭ numițĭ nominativ prin testament sunt confirmațĭ prin aceiașĭ lege a celor douĕ-spre-dece Table, prin aceste vorbe: *după cum cine-va va fi legat asupra averiĭ saŭ tuteliĭ averiĭ sale, așa să fie și după drept*; acești tutorĭ se numesc dativĭ. 15. Se pot da tutorĭ prin tes-

tament copiilor carĭ sunt sub puterea paternă a testatoruluĭ. 16. Se pot numi tutorĭ prin testament, aceia pe care testatorul 'ĭ póte institui heredĭ, cu excepțiune de Latinul Junian; căcĭ Latinul Junian póte fi instituit herede, nu póte însă fi numit tutore prin testament, căcĭ acésta o prohibe legea Junia Norbana. 17. Dacă tutorele numit prin testament a suferit capitis deminuțiune, el nu pierde tutela, dar dacă abdică tutela, el încetézĕ de a fi tutore; a abdica însemnézĕ a nu voi să fie tutore. Tutorele însă numit prin testament nu póte ceda *in jure* tutela; căcĭ vice-versa tutorele legitim de și póte ceda in jure tutela, însă nu o póte abdica.

18. Legea Atilia ordonă ca femeilor și pupililor neavênd tutorĭ să li se dea tutorĭ de către pretore și majoritatea tribunilor plebeĭ, carĭ tutorĭ se numesc Atilianĭ. Dar fiind-că legea Atilia nu se aplică de cât în Roma, s'a prevĕdut prin legile Julia și Titia ca asemenea și în provinciĭ să se dea tutorĭ de către presidentele provinciĭ pupilelor și pupililor neavênd tutorĭ. 19. Legea Junia Norbana ordonă să fie tutore libertuluĭ saŭ liberteĭ Latin saŭ Latină stăpânul luĭ saŭ a eĭ după dreptul Quiriților înainte de manumisiune. 20. In virtutea legiĭ Julia relativ la încuscrirea deosebitelor ordine sociale, se dă de către pretorele urban unŭ tutore femeiĭ saŭ vergineĭ care aŭ un pupil drept tutore legitim, pentru a se putea căsători în virtutea chiar a aceleĭ legĭ și a o autorisa a-și constitui prin datiune, promisiune saŭ dicțiune o dotă. [1]) Dar în urmă senatul a decis ca, și în provinciĭ, în asemenea casurĭ

[1]) Femeia ca și bărbatul în genere nu putea avea drept tutore de cât pe un puber, ba încă pe o persónă care avea 25 anĭ împliniți. Femeile pubere care eraŭ sub tutela agnaților lor nu aveaŭ pe aceștia de tutorĭ, de cât dacă eraŭ puberĭ. Prin excepțiune liberta care avea de tutore legitimŭ în lipsă de patron, pe fiul patronuluĭ, putea să fie sub tutela acestuia, chiar dacă era impuber, adică și el sub tutelă. Dar atunci trebuia în actele solemne să i-se dea un tutore ad-hoc spre a o autorisa, de es., spre a se căsători și a își constitui uă dotă. Vedĭ în acelașĭ sens pe Gaius, Comentarul I §§ 178 și 179 care dice: „Asemenea prin legea Julia relativă la încuscrirea deosebitelor clase sociale este permis acelia care se află sub tutela legitimă

să se dea tutorĭ ad-hoc de către președinții provinciilor. 21. Asemenea Senatul permite să se dea femeiĭ pentru constituire de dote un alt tutore ad-hoc ca s'o autoriseze, dacă tutorele eĭ legitim este nebun saŭ mut. (Veḑĭ în acelaș sens Gaius Instit., Com. I § 180). 22. Asemenea în virtutea aceluiaș Senatusconsult se dă femeiĭ care are tutore legitim, dacă este absent. un alt tutore, afară numaĭ dacă tutore legitim este patronul, căcĭ în locul patronuluĭ absent nu se póte cere altul care să-l înlocuéscă, afară numaĭ pentru cause bine cuvêntate, pentru adițiune de hereditate saŭ pentru contractare de căsătorie. Asemenea permisiune s'a dat de Senat și pentru casul în care este tutore legitim fiul patronuluĭ impuber, pupil (Veḑĭ în acelaș sens Gaius Inst., Com. I §§ 173, 174, 176 și 177).[1])

a unuĭ pupil de a cere un tutore pretoruluĭ urban spre a'șĭ constitui uă dotă.—Bine înțeles fiul patronuluĭ devine, chiar dacă este impuber, tutore al liberteĭ, dar el nu póte autorisa în nicĭ uă causă, fiind-că chiar luĭ nu-ĭ este permis a face nimic fără autorisațiunea tutoruluĭ sĕŭ propriŭ." Este de observat cum un mare Jurisconsult ca Cujas s'a înșelat asupra sensuluĭ textuluĭ luĭ Ulpian maĭ sus citat, și a creḑut că femeia nu procede la cererea de un asemenea tutore magistral, de cât în casul în care n'are tutore legitim. Veḑĭ Cujas, *Observațiuni și Emendațiuni*, Cartea XXIII, cap. 7, unde dice: „....cum tamen ex eodem Ulpiano in hanc rem daretur vel specialis tutor si non adesset legitimus." Este cu totul din contra. Dacă tutorele este legitim, se dă un tutore magistral *ad-hoc*. Și încă, ceia ce este iarăș uă particularitate, dacă nu numaĭ tutorele este legitim, ci și în acelaș timp impuber, în cât fiind el însuș incapabil și sub tutelă, să nu aibă putință legale de a complecta capacitatea altuia, care se află numaĭ din împrejurărĭ pur romane sub tutela luĭ. Causa erórei luĭ Cujas este că în timpul sĕŭ originalul Instituțiunilor luĭ Gaius era necunoscut. În fața originaluluĭ paragraf 179 din Comentariul I al Instituțiunilor luĭ Gaius, Cujas n'ar maĭ fi comis erórea în care a căzut. Acest paragraf ca și cele precedente servesc ca lumină întregeĭ acesteĭ materiĭ obscure și în special paragrafuluĭ 20 de maĭ sus al luĭ Ulpian.

[1]) Femeile care se găsesc sub tutela legitimă a agnaților, pot cere înlocuirea lor, dacă aceștia sunt nebunĭ, saŭ absenți. In adevĕr tutela legitimă aparține de drept agnatuluĭ cel maĭ de aprópe, fără considerație dacă este *idoneus* saŭ nu. Cu tóte acestea, aceste femeĭ de și în genere administréză singure averea lor, sunt însă casurĭ în care elle trebue să céră anume autorisarea tutorilor pentru acte solemne, de aceia femeile pot cere înlocuirea lor cu desăvêrșire. Sunt însă tutorĭ precum este patronul care nu póte fi înlocuițĭ. In asemenea cas dacă actul nu este urgent, se va aștepta întórcerea patronuluĭ absent. Dacă actul însă este urgent, precum este uă contractare de căsătorie, uă constituire de dote, uă adițiune de hereditate, atuncĭ se va numi provisoriŭ un tutore de către magistrat care să dea autorisație pentru

23. Ba încă Senatul a mai hotărît, că, dacă tutorul unuĭ pupil saŭ uneĭ pupile se va departa de la tutelă ca suspect, saŭ se va dispensa pentru o causă de scuză legitimă, se va numi altul în locul luĭ (care după cum ḑice Gaius, Inst. Com. I § 183, încetésă de a mai fi tutore[1]). 24. Era în obiceiŭ a se da un tutore ad-hoc femeiĭ saŭ pupiluluĭ care vrea să intenteze contra tutoreluĭ sĕŭ o acțiune a legiĭ saŭ chiar o acțiune formulară însă în instantă legitimă, spre a o autorisa a urmări acéstă acțiune: în adevĕr tutorele nu putea să autorisese însuși el pe pupil saŭ pe femeiă în propria luĭ causă. Acest tutore se numește pretorian, pentru că a rĕmas obiceiul a se da de pretorele urban.[2]) 25. Tutoriĭ pupililor și a pupilelor și administréză și autoriséză, pe când tutoriĭ femeilor (nubile) nu aŭ altă misiune de cât de a autorisa. 26. Dacă sunt maĭ mulțĭ tutorĭ, trebue ca toțĭ în orĭ-ce afacere să dea autorisațiunea lor, afară de tutoriĭ testamentarĭ, căcĭ cât pentru dênșĭ este destul să autoriseze

asemenea acte. Tot așa se va întâmpla când va fi tutore fiul patronuluĭ impuber, nu se va aștepta pentru aceste acte importante să ajungă tutorele la pubertate, ci se va numi un tutore de către magistrat care va autorisa aceste acte. Tot asemenea se va întâmpla când tutorele patron va fi furios. Se va numi provisoriŭ de către magistrat un tutore spre a autorisa acele acte importante care nu suferă așteptare. Când însă tutorele femeiĭ va fi un agnat și acesta va fi furios saŭ mut, atuncĭ opiniunea nóstră este că el va putea fi înlocuit definitiv, ca și când ar fi absent, și că cel ce 'l va înlocui va fi agnatul cel maĭ aprópe după dênsul în grad și în lipsă de acesta un tutore numit de către magistrat.

[1]) Acest tutore este numit de magistrat în locul suspectuluĭ saŭ dispensatuluĭ. Textul nu vorbește aci de cât de tutorele impuberilor, iar nu și de al femeilor nubile, căcĭ femeile nubile își administraŭ singure averea, și tutorele intervenea numaĭ spre a le autorisa în óre-care acte solemne. Prin urmare nu putea fi loc pentru tutori femeilor nubile, nicĭ de a fi depărtațĭ de la tutelă pentru rea administrațiune, nicĭ de a fi dispensațĭ (scusațĭ) de tutelă.

[2]) Gaius ne spune acelașĭ lucru în § 184 al Com. I din Institutele sale: „O dată când eraŭ în vigóre acțiunele legiĭ se maĭ numea tutore ad-hoc și în casul în care între tutore și femeiă saŭ pupil era să se intente o acțiune a legiĭ: căcĭ, de óre-ce însuși tutorele nu putea să dea autorisația pentru urmărirea acțiuneĭ în care era și el parte, se numea un alt tutore, cu autorisația căruia se urmărea acțiunea legiĭ: care tutore se numea *tutore praetoriŭ*, căcĭ era numit de pretorele urban. După abolirea acțiunelor legiĭ, sunt carĭ cred că acéstă speciă de datiune de tutore a căzut complectamente în desuetudine: însă ea este încă în us, în casul în care acțiunea formulară este urmărită în instanța legitimă."

unul dintr'ênșiĭ. 27. Autorisațiunea tutoruluĭ este în adevĕr necesară femeiĭ (nubile) în casurile următóre: în casul în care intentă o acțiune a legiĭ saŭ chiar o acțiune formulară, însă în o *instanță legitimă*, în casul în care vrea să se oblige, în casul în care vrea să facă un *negotium civile*, [1]) în casul în care vrea să dea

[1]) Prin *negotium civile*, Ulpian probabil înțelege ceia ce în alte texte de drept roman se numește *actus ligitimus*, plus acele acte care cer pentru perfecțiunea lor óre-care forme de și aceste acte nu derivă direct din legea celor 12 Table. *Legitimus* se numește unul din acele acte care cer pentru perfecțiunea lor solemnităță anume prescrise de lege, și de legea prin excelență a celor 12 Table: Ast-fel era cesiunea in jure, manumisiunea vindicta, care era o *acțiune legis sacramenti*, o *asertio in libertatem* fictivă. Tot așa era mancipațiunea (din care causă testamentul făcêndu-se *per aes libram* o femeiă nubilă nu putea testa *nisi tutore auctore*). Tot așa era intentarea orĭ cărĭ *acțiuni legis* saŭ *acțiuni per formulam judicio legitimo*, pe care le menționézĕ separat, în cât Ulpian probabil înțelege a coprinde tóte cele-l'alte *acte legitime* în *negotium civile*, pe care nu le menționézĕ într'un mod amănunțit. De sigur între acestea nu se va numĕra permisiunea dată libertiĭ de a conviețui în icontubernium cu sclavul altuia. In privința obligațiuneĭ pe care femeia nubile în tutelă nu o póte contracta *nisi tutore auctore*, dacă ea se contracta prin stipulațiune, iarăși se póte înțelege, căcĭ ea fiind solemnă, ar putea intra între actele solemne, de și nu propriŭ între actele legitime, căcĭ ca *actus legitimus* avem mancipațiunea servind spre a contracta chiar o obligațiune. De aceia și acceptilațiunea nu póte fi făcută de femeia nubilă în favórea debitoruluĭ sĕŭ *nisi tutore auctore*, (Gaius Institute, Com. III § 171), de și femeia nubile póte chiar libera de obligațiune fără autorisația tutoruluĭ, prin primire de plată, novatio, *pactum de non petendo*, care are óre-care analogiă cu acceptilațiunea.

Quid însă despre obligațiunea ce ar contracta femeia nubile în virtutea de contracte care nu cer pentru perfecțiunea lor forme solemne? Quid despre împrumut (mutuum), femeia nubile póte ea să se oblige prin împrumut, fără autorisația tutoreluĭ sĕŭ? Quid mai cu sémă de obligațiele resultând din contractele simple consensuale, care sunt și *juris gentium* și *bonae fidei*, și unde ca și în dreptul modern, simplu consimțimênt este destul pentru perfecțiunea lor? Se póte obliga o femeiă nubile, *sine tutoris auctoritate*, prin vêndare? Dacă textul Regulilor luĭ Ulpian ne ar fi parvenit în original, cum ne a parvenit Institutele luĭ Gaius prin palimsestul de la Verona, nicĭ o îndoială n'ar rĕmânea, căcĭ Ulpian dice categoric și în mod general *si se obligent*. Dar textul Regulilor luĭ Ulpian nu ne a parvenit în un mod original, sigur, ca Instituțiunele luĭ Gaius. In cât se póte îndoi cine-va despre autenticitatea și sinceritatea originară a textuluĭ. Cu tóte acestea, fiind-că Gaius, în Inst. sale C. I § 190 ne spune că femeile nubile *singure își tratézĕ afacerile lor*, și că numaĭ prin excepțiune tutorele le autorisézĕ în unele casurĭ, și fiind că acelașĭ Gaius în § 191 ne spune că femeile nubile n'aŭ nicĭ acțiune de dare de socotelĭ contra tutorilor lor, este fórte probabil că în tóte actele nesolemne femeile nubile pot figura fără autorisațiune, și prin urmare că se pot obliga neautorisate și prin *mutuum, și prin condictio indebiti*, adică chiar prin acte stricti juris, căcĭ nicĭ una din aceste cause nu cere nicĭ o solemnitate pentru contractarea obligațiuneĭ, că a fortiori se pot obliga *sine tu-*

voie liberteĭ sale să stea în contuberniŭ cu un sclav al altuia, în casul în care vrea să alienese un lucru *mancipi*. Pe când pupilul saŭ pupila are trebuinţă de autorisaţia tutoruluĭ sĕŭ chiar când vrea să alieneze un lucru nec mancipi. 28. Bărbaţiĭ esŭ din tutelă în cas de pubertate. Sabinianiĭ declară puber pe acela a căruia pubertate se constată prin desvoltarea corporală, adică pe acela care póte procrea; Proculianiĭ pe acela care a împlinit etatea de patru-spre-ḑece anĭ; iar Priscus pe acela relativ la care există ambele condiţiunĭ, şi desvoltarea corporale şi numĕrul anilor. Femeile însă nu se liberéză din tutelă..... (Aci este lacună).

## Titlu XII. — Despre curatorĭ

1. Curatoriĭ sunt saŭ legitimĭ, adică aceia carĭ sunt chiămaţĭ de legea celor 12 Table, saŭ honorariĭ, adică aceia cari sunt întocmiţĭ de către pretore. 2. Legea celor 12 Table ordonă ca furiosul, şi prodigul căruia i s'a interḑis administraţiunea bunurilor sale, să fie sub curatela agnaţilor lor. 3. Este întocmit de către pretore curator, după alegerea sa, libertinilor prodigĭ, precum şi ingenuilor care, instituiţĭ heredĭ de către ascendenţiĭ lor, îşĭ risipesc averea lăsată lor prin testament: aceştia în adevĕr nu pot avea curatorĭ legitimĭ, de óre-ce eĭ nu moştenesc ab intestat pe tatăl lor, ci prin testament: iar cât pentru libertin, el nicĭ într'un mod nu póte deveni herede al tatăluĭ sĕŭ, căcĭ el nicĭ nu póte fi considerat *jure civili* că a avut tată, de óre-ce cognaţiunea servilă nu se ţine în sémă. 4. Pe lângă acésta se maĭ dă curatore de către pretore aceluia care, de şi devenit puber, nu póte să'şĭ administreze într'un mod cuviincios bunurile sale.

---

toris auctoritate prin contractele consensuale, prin quasi contracte, delicte şi quasi delicte, în care acţiunea ar fi *bonae fidei* saŭ în *factum*, iar nu *stricti juris*.

## Titlu XIII. — Despre celibatar, despre cel lipsit de copiĭ și despre tatăl solitariŭ [1]).

1. Prin legea Julia se definde senatorilor și descendenților lor de a se căsători cu libertine, saŭ cu actrice. saŭ cu femeĭ a căror tată saŭ mamă a fost actor saŭ actriță, saŭ cu femeĭ cari facŭ speculă cu corpul lor. 2. Ceĭ-l-alțĭ ingenui însă sunt opriți de a lua în căsătorie pe uă pezevenghiă, saŭ pe uă femeiă manumisă de un pezevenghiŭ saŭ de uă pezevenghiă, saŭ pe uă femeiă prinsă în flagrant delict de adulteriŭ, saŭ pe o femeiă condamnată în urma uneĭ acțiunĭ publice, saŭ pe uă actriță: adaogă Maurician, saŭ pe uă femeiă condemnată de Senat. . . . . .

. . . . . .

## Titlu XIV. — Despre pedépsa legiĭ Julia.

Legea Julia a acordat femeiĭ un termen de un an de la mórtea bărbatuluĭ, de șése lunĭ de la divorț, pentru a se recăsători; legea Papia însă a acordat femeiĭ un termen de doĭ anĭ de la mórtea bărbatuluĭ, un termen de un an și șése lunĭ de la repudiŭ [2]) . . . . . .

. . . . . .

## Titlu XV. — Despre decimĭ.

Bărbatul și femeia aŭ dreptul reciproc de a primi

---

[1]) Tatăl solitariŭ, după D-nu Accarias. este bărbatul văduv saŭ despărțit care are copiĭ din căsătorie disolută. După Cujas însă, tatăl solitariŭ ar fi talăl care n'are de cât un copil, invocând pe Homer (Iliada, Rapsodia III, versu 175, și pe Aquilla, Psalmĭ 21, 22, 23 (ὅτι μονογενής). Veḑĭ Cujas, *Paratitla* in Lib. VIII, tit. 57, a condiceĭ luĭ Justinian, și *Recitationes solemnes* in Lib. VIII a Condiciĭ luĭ Justinian. Preferŭ opiniunea luĭ Accarias, căcĭ nicăerĭ nu se face distincțiunea între cel ce are unul numaĭ și cel ce are maĭ mulțĭ copiĭ în privința pedepseĭ afferente orbității *(orbitas)*. In cât cel ce are fie unul fie maĭ mulțĭ copiĭ nu e *orbus*. Orĭ-cum *pater solitarius*, fie după D. Accarias, fie după Cujas, nu e *solidi capax*, nicĭ nu e *orbus*, ellŭ ia maĭ mult de jumĕtate, maĭ puțin de totalitatea liberalității, cât o fi nu știm, căcĭ nu ne-aŭ parvenit texte care să ne o spuie.

[2]) Bărbatul n'are un asemenea termen, căcĭ e maĭ greŭ uneĭ femeĭ de cât unuĭ bărbat de a-se căsători.

unul de la altul uă ḑecime cu titlu de căsătorie. Dacă aŭ copiĭ dintr'o precedentă căsătorie, atunci pe lângă ḑecimea cu drept de căsătorie, eĭ aŭ dreptul de a primi unul de la altul alte atâtea ḑecimĭ câțĭ copiĭ aŭ. Pe lângă acésta de aŭ un fiŭ saŭ o fiică comună, care a murit după ḑiua dărĭĭ numeluĭ [1]), li se maĭ adaogă uă ḑecime la capacitatea de a primi, iar doĭ fiĭ saŭ fiice comuni carĭ aŭ murit după ḑiua dărĭĭ numeluĭ, facŭ să se adauge douĕ ḑecimĭ. Pe lângă ḑecime, maĭ pot beneficia și de usufructul terțieĭ părțĭ a bunurilor, iar dacă aŭ copiĭ, pe lângă ḑecime maĭ potŭ beneficia și de uă treime în plină proprietate a bunurilor. Ba încă femeia, pe lângă ḑecime, póte beneficia și de dotea legată eĭ.

## Titlul XVI. — Despre capacitatea de a beneficia de integralitatea liberalităților mortis causa între bărbat și femeiă.

1. Câte o dată barbatul și femeia pot primi unul de la altul integralitatea liberalităților (pentru causă de mórte), de esemplu în casul în care saŭ amĕndouĭ saŭ numaĭ unul dintr'ênșiĭ sunt de o etate fragedă în cât legea nu cere copiĭ de la eĭ, adică dacă bărbatul e minor de douĕ-ḑecĭ și cincĭ de anĭ, iar femeia minoră de douĕ-ḑecĭ de anĭ; saŭ dacă aŭ trăit în căsătoriă împreună până la împlinirea anilor fixați de legea Papia, adică bărbatul până la șase-ḑecĭ de anĭ, femeia până la cincĭ-ḑecĭ de anĭ; saŭ dacă bărbatul și femeia sunt cognați în gradul permis de a se căsători dar care să nu trécă peste gradul al șéselea; saŭ dacă bărbatul este absent, în tot timpul absenței saŭ în intervalul de un an de când a

[1]) *Dies nominum*, era la Romanĭ, ḑiua în care se da copiluluĭ numele. La Grecĭ lĭ se da numele și pronumele a șéptea ḑi de la naștere. La Romanĭ, asemenea după majoritatea autorilor, cum sunt Isacus Casaubonus și Ioseph Scaliger. După Cujas însă, care se fundează în privința acésta pe autoritatea luĭ Festus, ḑiua în care se da numele la copiĭ era a opta de la naștere pentru fete, și a noua de la naștere pentru băeți. Vedĭ Cujas, *Paratitla* in Lib. VIII, tit. 57, nota 8, a Condiceĭ luĭ Justinian.

încetat absența (probabil pentru interesele Republicei). Ei aŭ liberă facultate de a testa unul în favórea altuia cum vor voi, dacă aŭ obținut de la principe *jus liberorum;* saŭ dacă aŭ un fiŭ saŭ o fiică comună lor, saŭ dacă aŭ pierdut un fiŭ de patru-spre-ḑece saŭ o fiică de douĭ spre-ḑece anĭ, saŭ dacă aŭ pierdut douĭ copiĭ de treĭ anĭ, saŭ treĭ copiĭ după ḑiua dăriĭ numelor lor, ast-fel în cât în intervalul de un an și șése lunĭ, chiar un singur copil impuber de orĭ-ce etate pierdut să procure dreptul la *solidi capacitas*. Asemenea dacă după mórtea bărbatuluĭ, femeia luĭ a născut din el, în interval de ḑece lunĭ de ḑile, are dreptul de a profita integral de liberalitatea lăsată eĭ. 2. Câte odată soțiĭ nu pot primi nimic unul de la altul, adică dacă s'aŭ căsătorit în contra dispozițielor legilor Julia și Papia Popæa, de esemplu dacă cine-va a luat în căsătorie o femeiă notată de infamiă, saŭ dacă un senator s'a căsătorit cu o libertină. 3. Bărbatul care n'a satisfăcut până la șése-ḑecĭ de anĭ, femeia care n'a satisfăcut până la cinci-ḑecĭ de anĭ cerințele nicĭ unia din legile Julia și Papia Popæa, cu tóte că de la acéstă etate încolo sunt liberați prin însușĭ aceste legĭ de pedepsele prevĕḑute de dênsele, sunt însă ținuți în perpetuŭ de aceste pedepse în virtutea senatusconsultuluĭ Pernician ; însă în virtutea senatusconsultuluĭ Claudian bărbatul maĭ mare de șése-ḑecĭ de anĭ, dacă se căsătorește cu o femeiă maĭ mică de cinci-ḑecĭ de anĭ, este considerat ca cum s'ar fi căsătorit înainte de șése-ḑecĭ de anĭ. Dacă însă o femeiă maĭ mare de cinci-ḑecĭ de anĭ se va fi căsătorit cu un bărbat maĭ mic de șése-ḑecĭ de anĭ, se chiamă că a contractat o căsătorie nepotrivită, și senatusconsultul Calviția nŭ decide că o asemenea căsătorie nu póte profita întru nimic pentru a beneficia de hereditățĭ, legate și dote: și de aceia dacă móre femeia, dotea este caducă.

. . . . . .

## Titlu XVII. — Despre caduce

1. Ceia ce s'a lăsat cuĭ-va prin testamentŭ, și de care după dreptul civilŭ póte beneficia, dacă din vr'o altă causă nu are dreptul a'l priimi, se numește *caducŭ*, ca cum i'ar fi căḑutŭ din mână: așa de exemplu, dacă s'a legatŭ ceva unuĭ celibatarŭ saŭ unuĭ Latin Junianŭ, si elŭ nu a îndeplinitŭ condițiele legiĭ în timpul prescrisŭ de uă sută de ḑile (de la apertura tabulelorŭ testamentuluĭ), saŭ în acest intervalŭ, dacă e Latinŭ, n'a devenit cetățianŭ românŭ; saŭ dacă fiind cine-va instituitŭ herede saŭ legatarŭ pentru o porțiune aliquotă a bunurilor, a murit saŭ a devenitŭ peregrinŭ înainteà deschiderii tablelorŭ testamentuluĭ: în tóte aceste casurĭ dispositia testamentară devine caducă. 2. Astă-zĭ, în virtutea Constituțiuneĭ împĕratuluĭ Antoninŭ (Caracalla) tóte caducele sunt revendicate de fiscŭ, cu excepțiune de liberalitățile testamentare făcute descendenților și ascendenților pentru care se conservă în vigóre vechiul drept (anterior legilor caducare). 3. Caducele mergŭ cu sarcinele lorŭ cu totŭ la revendicanțĭ: și de aceia legatele de libertate, precum și celle-l-alte legate saŭ fideicommisse puse în sarcina heredeluĭ a căruia instituțiune este caducă, se vor executa: totŭ așa și legatele și fideicommissele devenite caduce mergŭ cu sarcinele lorŭ la revendicanțĭ.

. . . . . .

## Titlu XVIII. — Cine se bucură de dreptul vechiŭ relativŭ la caduce.

Assemenea legea Papia a acordatŭ beneficiul dreptuluĭ vechiŭ ascendenților și descendenților testatoruluĭ, ast-felŭ ca eĭ să profite, dacă sunt instituițĭ heredĭ, de totŭ ce devine caducŭ (ca legatŭ saŭ ca fideicommissŭ), pentru totŭ saŭ pentru parte, după cum le va fi cu putință.

## Titlu XIX.— Despre proprietate și acquisițiunea lucrurilor.

1. Tóte lucrurile sunt saŭ *mancipi* saŭ *nec mancipi*. Lucrurĭ *mancipi* sunt imobilele de pe solul *Italicŭ*, atât celle rustice, precum sunt moșiele, cât și cele urbane, precum sunt casele; asemenea și drepturile de servitute rustice, precum dreptul de trecere, maĭ restrâns saŭ maĭ întins, dreptul de *iter*, de *actus* saŭ de *via*, dreptul de apăducŭ; asemenea și serviĭ, precum și quadrupedele care se înhamă, se înjugă saŭ se încarcă pe spinare. Cele-l-alte lucrurĭ sunt *nec mancipi*. Elephanțiĭ și cămilele, de și servesc și la tragere și la încărcare pe spinare, sunt lucrurĭ *nec mancipi*, căcĭ ele se consideră ca făcênd parte din animalele sĕlbatice. 2. Proprietatea lucrurilor se câștigă în un mod singular (individual) prin mancipațiune, prin tradițiune, prin usucapiune, prin *in jure* cessiune, prin adjudicațiune, și prin lege. 3. Mancipațiunea este o specie de alienațiune propriă lucrurilor *mancipi*, și ea să opere prin întrebuințare de anume vorbe solemne, în fața unuĭ libripendŭ (cantăritorŭ) și a cincĭ martorĭ. 4. Mancipațiunea are loc între cetățenĭ romănĭ, Latinĭ coloniarĭ, Latinĭ Junianĭ și aceĭ peregrinĭ cărora li s'a acordat *jus commercii*. 5. *Jus commercii* este dreptul de a figura într'un mod reciproc într'o vêndare și cumpărare. 6. Lucrurile mobile nu se pot mancipa de cât față fiind, și nu maĭ multe de uă dată de cât se pot lua în mână; iar immobilele, se pot mancipa și maĭ multe de o dată, și chiar dacă sunt situate în diverse locurĭ. 7. Tradițiunea este o alienațiune propriă lucrurilor *nec mancipi*. Proprietatea acestor lucrurĭ uă câștigămŭ prin chiar efectul tradițiuneĭ, dacă ea procede dintr'o justă causă. 8. Câștigămŭ proprietatea lucrurilor prin usucapiune, fie ele *mancipi*, fie ele *nec mancipi*. Usucapiunea este acqui-

siţiunea proprietăţiĭ lucrurilor prin prelungirea possesiuneĭ în timp de un an saŭ de duoĭ anĭ, după cum sunt mobile saŭ immobile. 9. Cessiunea *in jure* este un mod de alienaţiune comună atât lucrurilor *mancipi* cât şi cellor *nec mancipi*. Ea se operă prin intervenţiunea a treĭ persóne a cedentuluĭ *in jure*, a vendicantuluĭ, [1]) şi a atribuenteluĭ. 10. Cedéză *in jure* proprietarul, vendică cel căruia se face cessiunea, atribueşte pretorul. 11. Se pot ceda *in jure* şi lucrurile incorporale, precum usufructul şi hereditatea şi tutela legitimă a uneĭ liberte. 12. Hereditatea se póte ceda saŭ înainte de adiţiune, saŭ după adiţiune. 13. Inainte de adiţiune se póte ceda de heredele legitim, după adiţiune atât de heredele legitim cât şi de cel testamentar. 14. Dacă hereditatea este cedată înainte de adiţiune, cesionarul este considerat ca şi când ar fi herede legitim. După adiţiune, cedentul rĕmâne încă herede, şi prin urmare obligat către creditoriĭ defunctuluĭ ; iar datoriele hereditare se stingŭ, adică debitoriĭ defunctuluĭ sunt liberaţiĭ. 15. Iar cât pentru lucrurile corporale, sunt considerate ca cedate în un mod individual, şi trec în proprietatea cessionaruluĭ hereditătiĭ. 16. Prin adjudicaţiune câştigăm proprietatea lucrurilor în acţiunele *de împărţire a moştenireĭ* între heredĭ, de împărţire *a coproprietăţeĭ unuĭ lucru saŭ a unor lucruri* între co-

[1]) *Vendicare* la Romanĭ însemnéză a reclama proprietatea saŭ desmembrementul proprietăţiĭ unuĭ lucru. Pentru reclamarea desmembramentuluĭ este consacrată uă expresiune specială, acţiunea pórtă numirea specială de *actio confessoria*, acţiune în afirmare a dreptuluĭ real, desmembrement al dreptuluĭ de proprietate despre care este vorba. In cât vorba *vindicare* este reservată în mod special la reclamarea dreptuluĭ integral de proprietate. Francesiĭ printr'uă cacofoniă sui-generis, dicŭ *revendiquer* în loc de *vendiquer*, pentru a exprima ideia de reclamare a proprietăţeĭ. Particula *re* din limba francesă n'are nicĭ un sensŭ, şi de aceia este în limba română uă îndoită cacofoniă a dice *revendicare*, căcĭ este uă îndoită cacofoniă a imita din o limbă şi a repeta uă cacofoniă deja existentă. De aceia, fiind că la noĭ vorba acésta *revendicare*, n'are măcar privilegiul antiquităţiĭ uneĭ cacofoniĭ, de ce s'o adoptăm, şi să nu romanisămŭ vorba latină vindicare, a *vindica* saŭ a *vendica*, *vindicarea* saŭ *vendicarea* proprietăţiĭ unuĭ lucru ?

proprietarii lor singulari, și în acțiunea de regulare de hotare între vecini : căci dacă judecătorul uneia din aceste acțiuni va adjudeca unuia din cohereḑi saŭ din coproprietarĭ singularĭ saŭ din vecinĭ vre-un lucru saŭ vre-o parte din lucru, acesta devine imediat proprietatea adjudicatarului, fie lucru *mancipi* saŭ *nec mancipi*. 17. Câștigăm prin lege (saŭ în virtutea legeĭ) proprietatea unuĭ caducŭ saŭ unuĭ ereptoriŭ, în virtutea legiĭ Papia Poppaea, asemenea și obiectul legat, în virtutea legeĭ celor XII Table, fie lucru *mancipi* saŭ *nec mancipi*. 18. Câștigăm și prin persónele pe care le avem sub puturea nóstră (paternă saŭ dominicală) sub *manus* saŭ sub mancipiŭ. De aceia tot ce aceste persóne vor fi primit, de esemplu printr'o mancipațiune, saŭ prin tradițiune, saŭ vor fi câștigat prin stipulațiune, noĕ ni se cuvine. 19. Asemenea tot ce li se va fi lăsat cu titlu de hereditate saŭ de legat și vor fi câștigat acceptând, după ordinul nostru hereditatea saŭ legatul, pentru noĭ este câștigat. 20 Dacă un serv este al unuia *in bonis*, al altuia *ex nudo jure Quiritium*, el tot ce câștigă, aparține aceluia *in bonis* cuĭ se află. 21. Acela pe care 'l posedăm ca serv al nostru cu bună credință, fie că e servul altuia, fie că e om liber, câștigă pentru noĭ în douĕ casurĭ numaĭ, când acquisițiunea provine din baniĭ noștri, saŭ din munca luĭ. Afară din aceste douĕ cause, el câștigă dacă e serv, pentru stăpânul sĕŭ, dacă e liber, pentru el însuși. Tot așia se întâmplă și cu servul asupra căruia avem numaĭ dreptul de usufruct....

## Titlu XX.— Despre testamente.

1. Testamentul este atestarea legală a voințeĭ nóstră, făcută cu solemnitățile cerute și cu scopul de a'și produce efectul după mórtea nóstră. 2. A fost o dată treĭ feluri de testamente, unul ce se

numea *calatis comitiis*, altul *în procinctu*, cel d'al treilea *per aes et libram*. Cele două d'ântâĭ fiind abolite, astă-zĭ nu maĭ e în vigóre de cât testamentul care se operă *per aes et libram*, adică sub forma uneĭ vênzărĭ fictive: în care se întrebuințaŭ un libripend (cântăritor), un *familiae emptor*, și nu maĭ puțin de cât cincĭ martorĭ, cu care testatorul să aibe factțiune de testament. 3. Cel ce se află sub puterea paternă a testatoruluĭ saŭ al familieĭ emptoruluĭ, nu póte servi de martor saŭ de libripende, pentru că mancipațiunea averiĭ este o operațiune care intervine între testator și *familiae emptor*, și de aceia nu pot fi martorĭ la acéstă operațiune persóne care sunt sub puterea lor, martorĭ óre-cum de cassă. 4. Dacă *emptor familiae* este un *filius familias*, tatăl luĭ nu póte fi martor. 5. Din duoĭ frațĭ, care sunt sub puterea paternă a aceluiașĭ tată, unul nu póte fi *familiae emptor*, iar cel-l-alt martor, căcĭ ceia ce cel d'ântâiŭ câștigă prin mancipațiune, câștigă pentru tatăl sĕŭ al căruia fiŭ nu'ĭ póte servi de martor la acéstă acquisițiune. 6. Tatăl și fiul de sub puterea luĭ paternă. precum și duoĭ frațĭ de sub puterea paternă a aceleiașĭ persóne pot fi ambiĭ martorĭ, saŭ unul martor și altul cântăritor, numaĭ să fie o persónă strĕină de eĭ care să fie *familiae emptor*; în adevĕr nu vatămă nimic întrebuințarea a maĭ mulțĭ martorĭ din aceiașĭ casă pentru confecțiunea uneĭ operațiunĭ juridice. 7. Mutul, surdul, furiosul (smintitul după naștere), pupilul, femeia, nu pot figura nicĭ ca *familiae emptor*, nicĭ ca martorĭ, nicĭ ca cântăritor. 8. Latinul Junian póte fi și *familiae emptor*, și martor și libripende, căcĭ cu dênșiĭ este factțiune de testament passivă. 9. In testamentul *per aes et libram*, sunt două operațiunĭ, mancipațiunea averiĭ [1]) și nuncupațiunea

[1]) *Familia* la Romanĭ, între alte sensurĭ, are și sensul de patrimoniul întreg, averea uneĭ persóne. In acest sens este întrebuințată acéstă vorbă, când zicem *familiae mancipatio, familiae emptor*.

testamentului. Nuncupațiunea testamentului se face ast-fel: „Câte și cum sunt scrise pe aceste table cerate, acestea tóte și în ast-fel de chip le dau, așa legiuesc ca să fie, în acest chip testesu, și de aceia, voi Quiriților, să'mi dați mărturia vóstră.“ Care nuncupațiune se numește și attestare. 10. Filius familias nu póte face testament, căci n'are nimic al lui, relativ la care să pótă testa. Insă reposatul împĕrat Marcu Antoninu Caracalla a decis printr'o constituțiune a sa, că filius familias póte testa relativ la peculiul sĕu castrens. 11. Cel ce ignora starea sa juridică, de exemplu cel ce ignora că este *sui juris* pentru că tatăl sĕu a murit în strĕinătate, nu póte face testament. 12. Impuberul, de și este *sui juris*, nu póte testa, căci n'are încă plenitudinea minței sale. 13. Mutul, surdul, furiosul, precum și prodigul căruia i s'a interzis administrațiunea bunurilor sale, nu pot face testament: mutul, fiind-că nu póte pronunța vorbele din nuncipațiune; surdul, fiind-că nu póte auzi vorbele din mancipațiune, pronunțate de *familiae emptor*; furiosul fiind-că n'are minte în cât să pricépă, ca să pótă testa relativ la averea sa; prodigul fiind-că îi este interzis exercițiul lui *jus commercii*, și de aceia nu póte mancipa averea sa. 14. Latinul Junian, precum și acela ce se numĕră între deditiții nu pot face testament: Latinul fiind-că legea Junia Norbana îi prohibe a-nume facerea de testament; deditițiul, căci nu póte testa nici ca cetățian roman, de óre-ce este peregrin, nici ca peregrin, fiind-că nu e membru al nicĕi uneĭ cetăți, ca să pótă testa după legile cetățeĭ sale. 15. Femeile după duoĭ-spre-zece anĭ a vêrsteĭ lor pot testa cu autorisațiunea tutorilor lor dacă sunt în tutelă. 16. Servul public al poporului Roman póte testa relativ la jumĕtate din peculiul sĕu.

## Titlu XXI.— Cum trebue sĕ fie instituit heredele.

Heredele póte fi instituit valabil în termenii următorĭ: *Titius fiĭ moştenitor. Ordonŭ ca Titius să fie moştenitor.* Formulele însă: *Instituiescŭ herede, facŭ herede,* sunt desaprobate de ceĭ maĭ mulţĭ.

## Titlu XXII —Cine potŭ să fie instituiţĭ herediĭ.

1. Pot să fie instituiţĭ herediĭ, aceia care aŭ cu testatorul factiune de testament. 2. Deditiţiul nu póte fi instituit herede: fiind-că e peregrin, şi cu peregrinul nu e facţiune de testament. 3. Latinul Junian, dacă la mórtea testatoruluĭ saŭ cel maĭ târziŭ până la finitul termenuluĭ creţiuneĭ (adiţiuneĭ de hereditate solemne) va fi devenit cetăţean roman, póte fi herede. Dacă însă va fi rĕmas Latin, după legea Junia, nu póte beneficia de hereditate. Tot aşa e în drept şi relativ la celibatar din causa legiĭ Julia. 4. Persónele incerte nu pot fi instituite herediĭ. De esemplu e nulă instituţiunea următóre: *Fie herede cel d'âintâiŭ care va veni la înmormântarea mea;* căcĭ intenţiunea testatoruluĭ trebue să se fixeze într'un mod cert pe capul instituituluĭ. 5. Municipiele, şi membriĭ municipalĭ nu pot asemenea fi instituiţĭ herezĭ, fie că testatorul a întrebuinţat expresiunea *municipium*, fie că a întrebuinţat expresiunea *muncipes*, adică membriĭ unuĭ *muncipium*, căcĭ muncipiul n'are o individualitate fisică, certă, nicĭ membriĭ municipiuluĭ nu pot *universi*, adică ca *universitas juris*, (iar nu ca toţĭ la un loc) să facă nicĭ creţiune de hereditate, nicĭ *heredis gestio*, căcĭ ca *universitas juris*, în persónă nu póte lucra, şi prin represintant, în speciă, asemenea nu, de óre-ce adiţiune de hereditate nu se póte face prin represintant. (Acesta este sensul pe care cu drept cuvênt îl dă Savigny acestuĭ paragraf. Vezĭ Savigny, Traite de droit romain, traducţiunea luĭ Charles Guenoux, Tom. II,

pag. 295, nota b). Un Senatusconsult însă a permis ca municipiele sĕ pótă fi instituite herediĭ de liberţiĭ lor. Şi tot un senatusconsult a permis să se lase muncipielor fideicommise hereditare. 6. Ḍeiĭ nu pot fi instituiţi herediĭ afară de aceia pe care suntem autorisaţi a'ĭ institui printr'un senatusconsult saŭ prin constituţiunĭ imperiale; precum pe Joe Tarpeianul, pe Apollon Didymæul, pe Marte din Gallia, pe Minerva din Ilion, pe Hercule din Gades, pe Diana din Ephese, pe Muma Ḍeilor Sipylense a căria templu este în Smyrna, şi pe Ḍea Coeleste Salinense din Cartaginea. 7. Pe servĭ putem să'ĭ instituim herediĭ, dacă sunt aĭ noştriĭ, dându-le şi libertatea, dacă sunt aĭ altora, fără dare de libertate, dacă sunt comunĭ, cu saŭ fără dare de libertate. 8. Pe servul pe care 'l avem numaĭ *in bonis*, nu'l putem institui herede, nicĭ chiar cu dare de libertate, căcĭ nu'l putem face de cât Latin, ceia ce nu'ĭ foloseşte întru nimic la acquisiţiunea heredităţiĭ. 9. Pe serviĭ străinĭ nu'ĭ putem institui herediĭ, de cât dacă avem facţiune de testament cu stăpâniĭ lor. 10. Pe servul comun 'l potŭ institui valabil herede, dându'ĭ în acelaşĭ timp şi libertatea ca al meŭ pentru o parte, fără dare de libertate însă ca servŭ străinŭ pentru partea tovarăşuluĭ meŭ. 11. Servul propriŭ instituit herede cu dare de libertate, dacă rĕmâne în aceiaşĭ posiţiune, devine prin testament liber şi herede, prin urmare herede necessariŭ. 12 Dacă însă a fost în viaţa testatoruluĭ manumis de el séŭ înstrĕinat, póte face adiţiune de hereditate după găsirea sa cu cale, saŭ după ordinul nouluĭ sĕŭ stăpân. Dar dacă este instituit fără dare de libertate, instituţiunea nu are nicĭ o consistenţă 13. Servul strĕin instituit herede, dacă rĕmâne în aceiaşĭ posiţiune, trebue să facă adiţiune după ordinul stăpânuluĭ sĕŭ; dar dacă în timpul pe cât trăieşte încă testatorul, stăpânul sĕŭ îl manumite saŭ îl înstrĕinéză, atunci póte face adi-

țiunea hereditățiĭ saŭ după găsirea luĭ cu cale, saŭ după ordinul nouluĭ sĕŭ stăpân. 14. Hereḑiĭ *sui* trebue să fie instituițĭ saŭ exheredațĭ. Sunt hereḑĭ *sui* copiĭ pe care ĭĭ avem sub puterea nóstră paternă, fiă eĭ naturalĭ saŭ adoptivĭ, soția pe care o avem *in manu*, și nora care este *in manu* fiuluĭ pe care îl avem sub puterea nóstră paternă. 15. Copii postumĭ, adică aceia care sunt încă în pântecele mumeĭ lor, dacă ar fi să cadă sub puterea nóstră paternă la nașterea lor (presupuind că am trăi până atuncĭ), fac parte din *hereḑiĭ sui*. 16. Dintre hereḑiĭ *sui*, fiul neinstituit nicĭ exheredat nominativ, nu lasă să stea în picóre testamentul. 17. Ceĭ-l-alțĭ descendenți însă d'între hereḑiĭ *sui*, precum fiica, nepotul, nepóta, dacă sunt omișĭ, lasă testamentul valabil, însă mărescŭ numĕrul hereḑilor instituițĭ, luând față cu hereḑiĭ *sui* instituițĭ fie-care o porțiune virile față cu hereḑiĭ extraneĭ instituițĭ jumĕtate din hereditate. 18. Asemenea și postumiĭ de orĭ-ce sex, dacă sunt omișĭ, rumpŭ testamentul valabil *ab initio*, prin agnațiunea (nașterea) lor. 19. Pe ceĭ concepuțĭ numaĭ, putem să'ĭ instituim hereḑĭ, dacă la nașterea lor ar deveni hereḑĭ *sui*: dacă se nasc după mórtea nóstră, în virtutea dreptuluĭ civil; dacă se nasc în timpul vieței nóstre, în virtutea legiĭ Junia Velleia. 20. Fiul care se află sub puterea paternă, dacă nu este instituit, trebue exheredat nominativ: iar ceĭ-l-alțĭ hereḑĭ *sui*, orĭ-care ar fi sexul lor, pot fi exheredațĭ și nominativ și *inter ceteros* (adică ast-fel: „Ceĭ-l-alțĭ fie exheredați, *ceteri exheredes sunto.*") 21. Fiul postum trebue să fie exheredat nominativ: fiica postumă, și cele-l-alte postume de sex femeesc trebue să fie exheredate fie nominativ, fie *inter ceteros*, numaĭ să li se lege ceva în acest din urmă cas. 22. Nepoțiĭ și strĕnepoțiĭ, precum și ceĭ-l-alțĭ postumĭ de sex bărbătesc, afară de fiŭ, trebue să fie exheredațĭ saŭ nominativ, saŭ *inter ceteros*, lăsân-

du-li-se ceva ca legat în acest din urmă cas; dar este mai sigur să fie exheredați nominativ; și așia se petrece în practică mai adesea. 23. Copiii emancipați, de și după dreptul civil nu e trebuință să fie nici instituiți nici exheredați, cu tóte acestea după dreptul pretorian, dacă nu sunt instituiți, ei trebue să fie exheredați, nominativ dacă sunt de sex bărbătesc, *inter ceteros* cel puțin, dacă sunt de sex femeiesc; altmintrelea pretorul le acordă *bonorum posesiunea* în contra tabulelor testamentului. 24. Între herediĭ necesarĭ (adică serviĭ instituiți herediĭ cu dare de libertate) și herediĭ *sui* și necesarĭ (adică copiĭ de sub puterea paternă), după dreptul civil nu este deosebire; căcĭ și uniĭ și alțiĭ sunt herediĭ, vrînd, nevrînd. Dară după dreptul pretorian este deosebire, căcĭ ceĭ d'âmtâiŭ n'aŭ beneficiul de abstențiune, pe când ceĭ d'al doilea 'l aŭ. 25. Heredele extraneŭ, dacă este instituit herede cu crețiune, nu devine herede de cât făcênd crețiune, dacă însă este instituit herede fără crețiune, póte deveni herede și *pro herede gerendo* (purtându-se în fapt ca herede). 26. Se pórtă ca herede, acela care se servă de lucrurile hereditare ca cum ar fi stăpân pe ele, de exemplu acela care vinde lucruri hereditare, saŭ care dă mâncare servilor hereditarĭ. 27. Creținea este spațiul de timp, numĕrul zilelor ce se acordă heredeluĭ instituit spre a delibera, dacă îĭ convine saŭ nu a primi hereditatea; de exemplu când testatorul zice: „Titius fi moștenitor, și fă creținne în timpul cel mai scurt din termenul de o sută zile de când veĭ fi aflat că eștĭ instituit herede și în care îți va fi posibil a face adițiune de hereditate; iar dacă veĭ lăsa să trécă acest termen, fără a face creținne, fi desmoștenit.“ 28. A face creținne (*cernere*) este a pronunța următórele vorbe solemne: „Fiind-că Meviŭ m'a instituit herede, primesc și fac creținne de hereditatea luĭ,“ 29. Heredele instituit

fără creţiune, dacă se decide a renunţa la hereditate, e exclus îndată de la dênsa, şi în urmă nu se mai póte câi şi face adiţiune. 30. Heredele însă instituit cu creţiune, dacă face creţiune, devine herede, iar dacă renunţă la hereditate în lăuntrul termenuluĭ de creţiune, se póte câi şi face creţiune şi deveni herede pe cât timp n'a expirat tot termenul creţiuneĭ. 31. Creţiunea este saŭ vulgară saŭ continuă: Vulgară când testatorul a adaogat vorbele: *de când veĭ şti şi în care veĭ putea.* Continuă când testatorul n'a adaogat aceste vorbe. 32. Celuĭ instituit cu creţiune vulgară, nu i se socoteşte termenul de cât din ziua în care a aflat că e chiemat la hereditate, şi numaĭ zilele în care a putut face adiţiune. Aceluia însă care este instituit cu creţiune continuă i se compută ḑilele în care n'a ştiut şi acele în care n'a putut face adiţiune. 33. Hereḑiĭ sunt saŭ instituiţi, saŭ substituiţi. Instituiţi, ceĭ instituiţi în primul grad, substituiţi ceĭ instituiţi în secundul grad saŭ într'un grad subsequent. De exemplu testatorul a ḑis: Titius fi moştenitor, şi fă creţiune în termen de o sută de zile în care veĭ putea şi cu începere de când veĭ şti că eştĭ herede ; de nu veĭ face creţiune în aste condiţiuni, fiĭ desmoştenit : Şi atunci Mevius fiĭ tu herede, şi fă creţiune în termen de o sută de ḑile, s. c. l. Asemenea se póte substitui şi în grad ulterior. 34. Dacă heredele este instituit cu creţiune imperfectă, adică când nu a adaogat testatorele vorbele : *şi de nu veĭ face creţiune, fiĭ desmoştenit,* ci va fi ḑis : *şi de nu veĭ face creţiune, atunci Mevius fiĭ tu herede,* făcênd creţiune cel d'ântâiŭ, cel-l-alt este exclus de la moştenire ; nefăcênd creţiune, şi făcênd act de moştenitor *(pro herede gestio)*, substituitul vine pe jumĕtate la moştenire : însă în urmă rĕposatul Marcu Antoninŭ Caracalla a decis printr'o constituţiune imperială, că chiar în cas de simplă *pro herede gestio*, instituitul devine moştenitor pentru tótă averea. Dar

dacă nicĭ creţiune nicĭ *pro herede gestio* nu va face instituitul, atunci e exclusŭ, şi substituitul devine moştenitor pentru întréga moştenire.

## Titlu XXIII. — Care sunt modurile de ruptură a testamentelor.

1. Testamentul valabil făcut după dreptul civil se póte infirma în două moduri, séŭ devenind *ruptum* saŭ devenind *irritum*. 2. Testamentul devine *ruptum*, se rumpe, prin schimbarea de voinţă din partea testatoruluĭ, adică dacă testatorul a făcut în urmă un alt testament valabil după dreptul civil. Asemenea se rumpe testamentul şi prin agnaţiune, adică dacă testatoruluĭ după facerea testamentuluĭ i se naşte un *heres suus* care n'a fost nicĭ instituit nicĭ exheredat cum trebue. 3. Se naşte un *heres suus* saŭ prin naştere reală saŭ prin adopţiune, saŭ prin cădere *in manu*, saŭ prin succedere în locul heredeluĭ *suus* existent la facerea testamentuluĭ, cum se întâmplă cu nepotul în cas de mórte saŭ de emancipaţiune a fiuluĭ séŭ, saŭ prin manumissiune, adică când fiul manumis după prima saŭ secunda mancipaţiune recade sub puterea paternă a tatăluĭ. 4. Testamentul devine *irritum*, dacă testatorul a suferit o *capitis* deminuţiune, saŭ dacă heredele instituit într'un testament valabil după dreptul civil n'a putut saŭ n'a voit să vie la moştenire. 5. Dacă testatorul este făcut captiv de inimicĭ, testamentul luĭ rămâne valabil, dacă se reîntórce în statul roman, în virtutea dreptuluĭ de postliminiŭ; iar dacă móre afară din statul roman, de exemplu la inimicĭ, în virtutea legeĭ Cornelia care confirmă moştenirea luĭ, considerând-o ca cum s'ar fi deschis prin mórtea testatoruluĭ la Romanĭ (testatorul fiind considerat ca mort în premomentul căderiĭ în mâna inimicilor). 6. Dacă testamentul este sigilat cu sigilele a şapte martorĭ, măcar că ar deveni *ruptum* saŭ *irritum*

după dreptul civil, pretorul ține sémă de el și acordă heredilor instituiți *bonorum* possessiunea conform tablelor testamentului, dacă testatorul este cetățian roman și *sui juris* la mórtea sa. Această *bonorum* possessiune este *cum re*, adică cu efect, pentru heredii instituiți, dacă după dreptul civil nu este alt herede ab intestat. 7. Ascendenții pot să substitue descendenților lor rămași sub puterea lor paternă, atât fiilor deja născuți, cât și postumilor în două moduri, saŭ ca la niște *extranei*, adică, ca, dacă ei nu vor fi heredi, substituitul să vie la hereditate, saŭ în virtutea unui drept propriŭ, adică ca, dacă ei devenind heredi după mórtea ascendenților, vor muri înainte de a ajunge la pubertate, atunci substituitul să fie herede. 8. Ascendenții pot substitui fiilor chiar exheredêndu-i. 9. Nu póte cine-va substitui un herede fiului sĕŭ impuber, de cât instituindu-l prealabil saŭ pe el saŭ pe alt-cineva. 10. Testamentele militarilor sunt valabile, or-cum ar fi făcute, chiar fără observarea formelor legiuite; căci prin constituțiuni imperiale li s'a concessŭ lor a testa or-cum vor vrea, și or-cum vor putea. Și testamentul pe care militarul îl face în contra prescripțielor ordinare ale legii, nu este valabil de cât dacă militarul móre în castre (adică cum am zice azi în campanie), saŭ cel mult într'un an după eșirea din castre.

## Titlu XXIV.— Despre legate

1. Legat este ceia ce cine-va lasă prin testament, în termeni în care se edictésă legile, adică într'un mod poruncitor, căci ceia ce se lassă într'unŭ modŭ rugător, se numește fideicommis.

Legăm în patru moduri: *per vindicationem* (în forma productivă a dreptului de vendicare), *per damnationem* (în formă de condemnare), *sinendi modo* (în mod îngăduitor) *per praeceptionem* (sub formă de

preluare). 3. *Per vindicationem*, legăm în termenii următorĭ: *Daŭ, leg, să capete, să ia, să aibe.* 4. *Per damnationem* în aceştĭ termenĭ: *Heredele meŭ să fie condamnat a da, heredele meŭ să dea, să facă; ordon ca heredele meŭ să dea.* 5. *Sinendi modo* ast-fel: *Heredele meŭ să fie condamnat a îngădui pe Lucius Titius să ia cutare lucru şi sĕ'l aibe pentru el.* 6. *Per praeceptionem* în modul următor: *Lucius Titus să preia* (să ia cu preferinţă) *cutare lucru.* 7. *Per vindicationem* se pot lega lucrurile care aŭ fost proprietatea quiritară a testatoruluĭ în momentul morţiĭ şi în momentul faceriĭ testamentuluĭ, cu excepţiune pentru lucrurile fungibile a căror valóre constă în greutate, numĕr saŭ mĕsură, căcĭ ele sunt destul să fi fost proprietatea quiritariă a testatoruluĭ în momentul morţiĭ sale. 8. *Per damnationem* se pot lega tóte lucrurile susceptibile de a forma obiectul uneĭ translaţiunĭ de proprietate individuale, chiar dacă nu sunt ale testatoruluĭ. 9. Omul liber, lucrurile Statuluĭ, saŭ sacre, saŭ religióse, nu se pot lega nicĭ *per damnationem*, căcĭ nu sunt susceptibile de a deveni obiectul uneĭ translaţiunĭ de proprietate individuală. 10. *Sinendi modo* se pot lega lucrurile testatoruluĭ şi ale heredeluĭ. 11. *Per praeceptionem* se pot lega lucrurile care pot face şi obiectul legatuluĭ *per vindicationem*. 11. Dacă s'a legat *per vindicationem* un lucru care n'a fost al testatoruluĭ după dreptul Quiriţilor în ambele momente cerute de lege, de şi legatul nu este valabil ca legat *per vindicationem*, el este însă confirmat de către Senatusconsultul Neronian, prin care s'a prevĕzut ca legatul făcut în termenĭ nepotriviţĭ cu cerinţa legiĭ să valeze ca cum ar fi făcut în forma cea maĭ avantagióză de legat care este forma *per damnationem*. 12. Dacă unul şi acelaşĭ lucru a fost legat *per vindicationem* la douĕ persóne, fie în mod disjunctiv, de exemplu ast-fel: *Daŭ, leg luĭ Titius pe servul*

*Stichus, dau, leg lui Seius pe acelaşi serv,* fie în mod conjunctiv, de exemplu în modul următor: *Dau, leg lui Titius şi lui Seius pe servul Stichus*, după dreptul civil, venind amândoi legatarii să céră legatul, obiectul legat se va împărţi între dênşii, nevenind unul, partea lui se adaogă părţii celui-l-alt; dar după legea Papia Poppaea partea nebeneficiantului devine caducă. 13. Dacă acelaşi lucru s'a legat la două persóne *per damnationem*, dacă s'a legat în mod conjunctiv, şi vin împreună, fie-căruia se datoreşte o parte, dacă vine numai unul, partea celui-l-alt rămâne în hereditate după dreptul civil, astă-zi însă devine caducă; dacă însă li s'a legat în mod disjunctiv, fie-căruia i se datoreşte tot obiectul legat. 14. In cas de legat *per vindicationem* cu opţiune, dreptul de elecţiune este al legatarului: de exemplu când testatorul a zis; *Optéză pentru un serv, alege un serv.* Tot aşa se întâmplă şi dacă dreptul de opţiune a fost lăsat legatarului într'un mod tacit, de exemplu ast-fel: *Dau, leg lui Titius un serv.* Dar când am zis: *Herede al meu fii condamnat să dai (cutăruia), un serv*, heredele are dreptul de a alege servul ce va vrea să dea. 15. Nu se póte lega înainte de instituţiunea de herede, căci forţa şi puterea testamentului începe de la instituţiunea de herede. 16. Nu se póte lega după mórtea heredelui, ca să nu aibe aerul că se pune legatul în sarcina heredelui, ceia ce nu sufere raţiunea dreptului civil. Pentru momentul însă morţii heredelui se póte lega ast-fel: *Când va muri heredele.* 17. Cu scop de pedepsire, nu se póte lega. Se légă cu scop de a constrînge pe herede să facă saŭ nu facă ceva, iar nu cu scop de a face un bine legatarului, de exemplu ast-fel: *Dacă veĭ da pe fiica ta în căsătoriă lui Titius, să dai lui Seius dece miĭ.* 18. Nu se póte lega unei persóne incerte, de exemplu ast-fel: *Orĭ-cine va da pe fiica sa în căsătorie fiului meu, aceluia*

*să'ĭ dea heredele meŭ atâtea miĭ.* Se póte lega însă uneĭ persóne incerte dintr'un grup de persóne certe, de exemplu în modul următor: *Dintre cognaţiĭ meĭ ceĭ până acum în fiinţă, celuĭ care va veni maĭ ânteiŭ la înmormântarea mea să'ĭ dea heredele meŭ cutare lucru.* 19. Legatul nu se infirmă nicĭ printr'o falsă demonstraţiune, nicĭ printr'o falsă causă. Falsă demonstraţiune este de exempu când testatorul dice: *Daŭ, leg luĭ Titius moşia ce am cumpărat de la Titius,* de şi testatorul n'a cumpărat nicĭ o moşie de la Titius. Falsă causă este de exemplu în casul următor: *Daŭ, leg luĭ Titius moşia cutare, pentru că a îngrijit de afacerile mele,* de şi nicĭ o dată Titius n'a îngrijit de afacerile testatoruluĭ. 20. Nu se póte pune un legat în sarcina unuĭ legatar. 21. Legatul nu póte fi pus de cât în sarcina aceluĭ ce este instituit herede prin testament şi de aceia dacă testatorul institue herede pe un fiŭ de familiă saŭ pe un serv strĕin, nu póte pune legatul nicĭ în sarcina tatăluĭ nicĭ în sarcina stăpânuluĭ. 22 Nu se póte face un legat heredeluĭ şi a i se pune în sarcina sa propriă. 23. Se póte lega sub condiţiune aceluia ce se află sub puterea, *manus* saŭ mancipiul heredeluĭ instituit, ca să se pótă cerceta dacă în momentul deschidereĭ dreptuluĭ la legat *(quo tempore dies legati cedit),* legatarul nu se maĭ află sub puterea heredeluĭ. 24. Nu se póte lega persóneĭ sub puterea, *manus,* saŭ mancipiul căria se află heredele instituit. 25 Precum se pot lega lucruri individual considerate, se póte asemenea lega o universalitate de drept, de exemplu se póte zice: *Moştenitorul meŭ să împartă, să dividă moştenirea mea cu Tilius,* în care cas i s'a legat jumĕtate din bunurile testatoruluĭ. Póte să se lege şi o altă parte a hereditĕţiĭ, de exemplu o treime, o pătrime. Acéstă specie de legat se numeşte *partitio* (partiţiune). 26. Se póte lega după dreptul civil usufructul lucrurilor de care este cu putinţă a se usa

saŭ a se folosi, fără ca prin usŭ saŭ folosință să se atingă substanța lor, și usufructul póte purta asupra unuia saŭ a maĭ multor lucrurĭ de asemenea natură, saŭ chiar asupra unei părți aliquote din lucru saŭ din lucrurĭ. 27. S'a prevĕdut printr'un Senatusconsult, ca, și în casul în care s'a legat usufructul unor lucrurĭ din acelea a căror usŭ equivaléză cu o dispositiune definitivă, cu o adevĕrată consumpțiune, tóte lucrurile să se dea legatarului promițênd el cu un fidejusor alăturea că va restitui la finitul usufructului alte lucrurĭ de aceiași natură și qualitate și în aceiași quantitate, în locul celor primitive. 28. Se póte lega tutulor cetăților care se află sub imperiul poporului Roman: acésta a fost introdusŭ pentru prima óră de reposatul Neron, și pe urmă a fost întocmit cu maĭ mare băgare de sémă de Senatŭ după propositiunea împăratului Hadrian. 29. Legatul o dată făcut, póte să fie revocat, numaĭ să fie revocat în aceiași formă în care a fost făcut saŭ prin același testament, saŭ prin codicile confirmate de testament. 30. Legatele nu trec la heredele legatarului de cât dacă legatarul a murit după deschiderea dreptului la legat. 31. Dreptul la legat pentru legatele pure saŭ cu termen se deschide după vechiul drept civil în ḑiua morței testatorului, iar după legea Papia Poppaea în ḑiua aperturei tablelor testamentului; pentru cele condiționale în ḑiua împliniréi condițiunei. 32. Legea Falcidia ordonă să nu se pótă lega maĭ mult de cât treĭ pătrimĭ din patrimoniŭ, pentru ca să rĕmâie tot-d'a-una o pătrime întrégă heredelui. 33. Nu e posibil a se repeta legatele o dată plătite, chiar dacă ar fi fost plătite din eróre.

## Titlu XXV.— Despre fideicommisse.

1. Fideicommissul este ceia-ce se lasă nu cu vorbe solemne prescrise de dreptul civil, ci într'un mod rugător: și el nu decurge din rigórea dreptului civil,

ci din pura bună voință a lăsătoruluĭ. 2. Aceștia sunt aproximativ termenii în usŭ pentru facerea fideicommisselor: *Las buneĭ tale credințe, cer, rog să daĭ*, și altele. 3 S'a admis prin us să se pótă lăsa fideicommiss și prin simpla *dare din cap.* 4. Pot să lase fideicommisse ceĭ ce pot testa, de și n'aŭ testat: căcĭ și cel ce móre intestat póte lăsa fideicommisse. 5. Se pot lăsa sub formă de fideicommissŭ lucrurile care se pot lăsa și prin legat *per damnationem.* 7. Latinii Junianĭ pot beneficia de fideicommisse, de și nu pot beneficia de legate. 8. Fideicommissul cu deosebire de legat, se póte face și înainte de instituțiunea de herede, și după mórtea heredeluĭ, și prin codicile neconfirmate prin testament. 9. Fideicommissul e valabil scris chiar în limba gréca, de și un asemenea legat e nul. 10. Filiu de familiă saŭ servul fiind instituit herede, saŭ inființatŭ legatarŭ, se póte pune fideicommiss în sarcina sa, de și legat nu se póte pune. 11. Heredele instituit prin testament se póte însărcina și prin codicile neconfirmate să restitue tótă saŭ parte din hereditate altuia, de și nu se póte direct cine va institui herede nicĭ măcar prin codicile confirmate prin testament. 12. Fideicommissele nu se cer ca legatele prin *formulă petitoriă*, ci ele se judecă complect (în drept și în fapt) în Roma de consulĭ, saŭ de un pretor special care se numește fideicommissar, în provinciĭ de către presidentul provincieĭ. 13 Nicĭ fideicommissele nu se pot lăsa cu scop de pedepsire saŭ la persóne incerte. 14. Cel care este rugat să restituie altuia hereditatea în casul în care nu e loc la aplicarea legiĭ Falcidia, fiind-că, de exemplu, nu e rugat a restitui maĭ mult de treĭ pătrimĭ din hereditate, face restituțiunea în virtutea Senatusconsultuluĭ Trebellian, ast-fel în cât acțiunele să se dea aceluia și contra aceluia cuĭ s'a restituit hereditatea; când însă intervine aplicațiunea legiĭ Falcidia, pentru

că heredele este rugat a restitui mai mult de treĭ pătrimĭ din hereditate, saŭ chiar tótă hereditatea, restituțiunea se face în virtutea Senatusconsultuluĭ Pegasian, ast-fel în cât, heredele instituit, deducând o pătrime din hereditate, să conserve el activ și pasiv acțiunele: iar fideicommissarul care a primit hereditatea restituită, să fie considerat ca un legatar. 15. Când restituirea heredităților se face în virtutea Senatusconsultuluĭ Pegasian, avantagiele și desavantagiele heredității se împartŭ între herede și acela căruia s'a restituit cele-l-alte părți ale heredității, intervenind între dênșiĭ stipulațiunele *partis et pro parte*: care intervin pentru împărtășirea folosuluĭ și sarcinelor heredității între herede și legatarul parțiar, adică acela cu care heredele împarte moștenirea. 16. Dacă heredele găsește că hereditatea este păgubitóre, el e constrîns de pretore s'o priméscă și s'o restitue în total, așa în cât acțiunele se daŭ activ și pasiv aceluia căruia se restitue hereditatea, întocmaĭ ca cum restituțiunea s'ar face în virtutea Senatusconsultuluĭ Trebellian; și acésta este ordonat anume chiar așa de către chiar Senatusconsultul Pegasian. 17. Dacă cine-va, în frauda legilor caducare, se va fi înțeles cu un fideicommissar incapabil să'ĭ restitue fideicommissul, Senatul a decis că nu numaĭ nu póte deduce quarta, dar încă nicĭ revendica liberalitățile caduce coprinse în testament, daca este însurat și are copiĭ. 18. Se póte da și libertatea prin fideicommissŭ.

## Titlu XXVI.— Despre heredĭĭ legitimĭ.

1. Heredităților ingenuilor morți intestați aparțin maĭ întâiŭ heredilor *sui*, adică copiilor de sub puterea lor paternă, și tutulor celor-l-alți carĭ le țin loc de copiĭ; în lipsă de heredĭ *sui*, consângenilor, adică fraților și surorilor din acelaș tată; în lipsă și de

aceia, celor-l-alți agnați mai apropiați în grad, adică cognaților de sex bărbătesc, descendenți prin masculi, și făcênd parte din aceiași familiă civilă. Acésta a fost anume decis de legea celor două-spre-ḑece Table, în termenii următorĭ : *Dacă móre cine-va intestat. fără heres suus, cel mai de aprópe agnat să aibe hereditatea.* 2. Dacă defunctul lasă un fiŭ, iar din cel-l-alt fiŭ mort înainte de el, unul saŭ mai mulți nepoți, hereditatea aparține la toți, și se divide nu pe capete, ci pe tulpini, ast-fel ca fiul să aibe jumĕtate, iar nepoții ori-câți cea-l-altă jumĕtate din moștenire : căcĭ este equitabil ca nepoții să succede în locul tatăluĭ lor, și să aibe partea ce ar fi avut tatăl lor, dacă ar fi trăit. 3. Pe cât timp este speranță să vie un *heres suus* la moștenire, pe atât timp nu e încă loc pentru agnați : de exemplu, în casul când soția defunctuluĭ este însărcinată, saŭ când fiul este la inimicĭ. 4. Hereditatea cuvenită agnaților se divide pe capete : de exemplu dacă dintr'un frate se află în viață un fiŭ, și din altul duoĭ saŭ mai mulți, câte persóne sunt din ambele părți, atâtea porțiuni se fac, ast-fel ca să ia fie-care câte o porțiune. 5. Dacă sunt mai mulți agnați de același grad, și uniĭ din eĭ nu vor să priméscă hereditatea, saŭ se întâmplă să móră înainte de adițiune, partea celor ce lipsesc vine de s'adaogă la părțile celor ce fac adițiune. Și dacă nicĭ unul nu face adițiune, hereditatea nu se transmite la agnații de grad următor, căcĭ devoluțiune de la un grad la altul nu există în materie de succesiuni legitime. 6. Dincolo de gradul de consaguinee, hereditatea legitimă nu aparține femeilor. De aceia sora moștenește dupe lege pe fratele sĕŭ saŭ pe sora sa.... 7. După legea celor XII Table copiĭ nu moșteneaŭ pe muma mórtă inte stată, căcĭ femeile nu aŭ *heredes sui* ; însă mai în urmă printr'o oratiune (project de Senatusconsult) al Impĕraților Antoninŭ și Comodŭ citită în Senat s'a

hotărît ca moştenirea legitimă a mumeĭ să aparţie copiilor eĭ cu exclusiunea consăngenilor şi celor-l-alţĭ agnaţĭ, chiar dacă nu e *in manu* a bărbatuluĭ sĕŭ. 8. Hereditatea fiuluĭ intestat nu aparţine mumeĭ; dacă însă ea se bucură de *jus liberorum*, adică dacă fiind ingenuă are treĭ copiĭ, or libertină patru, atunci în virtutea Senatusconsultuluĭ Tertulianŭ devine moştenitóre legitimă, dar numaĭ în casul în care mortul n'are *heres suus*, saŭ vre-un succesor pe care pretorul să'l chieme la bonorum possessiune pe acelaşĭ picior cu hereḑiĭ *sui*, nicĭ pe tatăl sĕŭ care să aibe drept a pretinde la hereditatea sa legitimă saŭ la bonorum possessiune *cum re*, nicĭ vre-un frate consaguin: iar dacă are soră consaguină, Senatusconsultul vrea ca hereditatea să se împartă între ea şi muma de o potrivă.

## Titlu XXVII. — Despre succesiunele (saŭ bunurile) liberţilor

1. Hereditatea liberţilor intestaţĭ aparţine maĭ întâiŭ hereḑilor *sui*; după acésta acelora aĭ cărora liberţĭ sunt, de exemplu patronilor, patróneĭ, saŭ copiilor patronuluĭ. 2. Dacă libertul lasă după mórte-ĭ pe unul din patroni, şi pe fiul celuĭ-lalt patron, hereditatea aparţine tótă numaĭ patronuluĭ. 3. Tot aşa fiul patronuluĭ exclude pe nepoţiĭ celuĭ-l-alt patron. 4. Intre descendenţiĭ patronuluĭ hereditatea se divide pe capete iar nu pe tulpinĭ. 5. Dreptul de hereditate legitimă care decurge din legea celor douĕ-spre-zece Table, se pierde prin capitis deminuţiune.

## Titlu XXVIII. — Despre darea (bonorum) possessiunilor

1. *Bonorum* possessiunea se dă saŭ contra tabulelor testamentuluĭ, saŭ conform tabulelor testamentuluĭ, saŭ pentru averea unuĭ intestat. 2. *Bonorum* possessiunea contra tabuleler testamentuluĭ se dă copiilor

emancipaţi omişi în testament, de şi după legea celor XII Table lor nu li se cuvine hereditatea. 3 *Bonorum* possessiunea contra tabulelor testamentuluĭ se dă atât copiilor naturalĭ cât şi celor adoptivĭ: copiilor naturalĭ numaĭ când sunt emancipaţi, nu şi celor daţi în adopţiune, pe cât timp sunt încă la mórtea testatoruluĭ în familia adoptivă; iar copiilor adoptivĭ numaĭ pe cât sunt sub puterea paternă a adoptatoruluĭ. 4. Copiilor emancipaţi le dă pretorul prin edictul sĕŭ *bonorum* possessiunea dacă sunt gata a promitte alăturea cu un fidejussor a readuce la massa succesiuneĭ pentru a se împărtăşi dintr'ênsele şi fraţiĭ lor, bunurile ce aŭ câştigat până la mórtea tatăluĭ lor de la emancipaţiune încoa. 5. *Bonorum* possessiunea conform tabulelor testamentuluĭ se dă heredilor instituiţi, bine înţeles numaĭ în casul în care d'intre ceĭ ce aŭ dreptul a exige *bonorum possessiunea contra tabulas* nu există nimenea, saŭ dacă există, nu vrea să profite de dênsa. 6. De şi testamentul nu e valabil după dreptul civil, de exemplu fiind-că lipseşte mancipaţiunea saŭ nuncupaţiunea, dacă însă el este sigilat cu sigilele a şapte martorĭ cetăţenĭ romanĭ, se dă heredilor instituiţi într'ênsul *bonorum* possessiunea *secundum tabulas*. 7. *Bonorum* possessiunea intestatuluĭ se dă la şépte grade: în gradul ântâiŭ descendenţilor; în gradul al doilea heredilor legitimĭ; în gradul al treilea cognaţilor; în gradul al patrulea familieĭ civile a patronuluĭ; în gradul al cincelea patronuluĭ, patróneĭ, copiilor saŭ ascendenţilor patronuluĭ saŭ aĭ patróneĭ; în gradul al şéselea bărbatuluĭ, saŭ nevestiĭ; în gradul al şéptelea cognaţilor manumissoruluĭ, cărora legea Furia le permite a primi pentru causă de mórte maĭ mult de o mie de aşĭ. Şi dacă nu'ĭ nimenea cuĭ să aparţiă bonorum possessiunea, saŭ de şi este, însă omite de a o cere, bunurile sunt deferite Statuluĭ conform legeĭ Julia caducaria. 8. *Bonorum* possessiunea se dă nu numaĭ descendenţilor care aŭ

foștĭ sub puterea paternă a mortuluĭ până în ultimul moment al vieții sale, dar și descendenților emancipați, dar și celor adoptivĭ, nu însă și celor dați în adopțiune. 9. *Bonorum* possessiunea se ia de cognații proximĭ, nu numaĭ când sunt cognați prin femeĭ, dar și când sunt agnați *capite deminuțĭ*; căcĭ, de și dreptul lor legitim de agnațiune s'a stins prin *capitis* deminuțiune, după natură însă aŭ rĕmas cognațĭ. 10. Bonorum possessiunea aŭ dreptul s'o céră ascendențiĭ și descendențiĭ în interval de un an din ḑiua de când le-a fost cu putință ca s'o céră, iar ceĭ-l-alțĭ numaĭ în timp de o sută de ḑile. 11. Dacă vre-unul din ceĭ chiemați la bonorum possessiunea ab intestat a lăsat să trécă termenul prescris, dreptul de a o cere, trece la gradul subsequent, ca cum ceĭ ce aŭ lăsat să trécă timpul n'ar fi existând: și acésta pentru câte-șĭ șapte graduri. 12. Ceĭ ce capătă *bonorum possessiunea* în vîrtutea edictuluĭ succesoral al pretoruluĭ, nu sunt propriŭ ḑissŭ herediĭ, ci țin numaĭ loc de herediĭ prin beneficiul pretoruluĭ. Și de aceia saŭ că eĭ vor intenta acțiunĭ saŭ că se va intenta contra lor acțiunĭ hereditare, e trebuință ca să se serve cu acțiunĭ fictiție, în care eĭ vor fi închipuiți herediĭ. 13. Bonorum possessiunea se da saŭ *cum re* saŭ *sine re*; *cum re*, dacă cel ce o primește are dreptul a reține într'un mod eficace bunurile; *sine re*, dacă altul póte să'ĭ ia hereditatea din mână în vîrtutea dreptuluĭ civil; de exemplu, dacă defunctul intestat are un heres *suus*, *bonorum possessiunea* luĭ este *sine re*, de óre-ce heredele *suus* póte evinge, depărta de la hereditate după dreptul civil pe orĭ-ce bonorum possessor (care nu e în acelașĭ timp și *heres suus*, bine înțeles).

## Titlu XXIX.— Despre bunurile liberților.

1. Legea celor XII Table deferă hereditatea libertuluĭ cetățian roman patronuluĭ, dacă libertul móre

intestat fără herede *suus*. Și de aceia, și dacă móre cu testament, măcar că nu lasă *heres suus*, și dacă móre intestat, și are *heres suus*, de și nu natural (adică de sânge), de exemplu pe soția care a fost în a luĭ *manus* saŭ pe vr'un fiŭ adoptiv, legea celor XII Table nu acordă nimic patronuluĭ. Insă după edictul pretoruluĭ, saŭ că móre libertul făcênd testament, dar în care nu lasă patronuluĭ nimic, saŭ ĭĭ lasă maĭ puțin de cât jumětate din averea sa, i se dă patronuluĭ o *bonorum* possessiune în contra tablelor testamentuluĭ pentru jumětate din averea libertuluĭ, afară numaĭ dacă libertul n'a instituit herede pe vre-unul din descendenții luĭ naturalĭ (adică de sânge); saŭ că móre intestat, dar lasă pe soția sa *in manu* saŭ pe vr'un fiŭ adoptiv, și atuncĭ i se acordă patronuluĭ o *bonorum* possessiune ab intestat pentru jumětate din avere în contra acestor heredĭ *sui* nenaturalĭ aĭ libertuluĭ. 2. Din bunurile liberteĭ nu se dă de către edictul pretoruluĭ nimic patronuluĭ. Și de aceia, *fie-că móre cu testament, și atuncĭ nu a putut testa de cât cu autorisațiunea patronuluĭ* [1]), fie-că móre intestată, tot patronuluĭ ĭĭ aparține hereditatea după legea celor XII Table, măcar că a lăsat copiĭ, căcĭ eĭ nu sunt față cu muma lor *heredes sui*, ca să pótă face obstacol patronuluĭ. 3. Legea Papia Poppæa însă a liberat pe liberte care aŭ patru copiĭ de tutela patronilor lor; și fiind-că ea a indus că acele liberte pot testa fără autorisațiunea tutorilor lor, ea a prevěḑut ca patronul să aibă o porțiune virile egale cu a fie-căruia copil. 4. Copiiĭ de sex bărbătesc aĭ patronuluĭ aŭ acelașĭ drept asupra bunurilor liberților părinților lor, pe care le are însușĭ patronul. 5. Copiiĭ însă de sex femeesc aĭ patronuluĭ aŭ după legea celor XII Tabule aceleașĭ drepturĭ, ca

[1]) Vorbele subliniate tipărite cu litere italice sunt inserate de interpreții dreptuluĭ roman, ele lipsesc în text.

și copiiĭ de sex bărbătesc : însă eĭ nu aŭ *bonorum* possessiunea contra tabulelor testamentuluĭ libertuluĭ, nicĭ *bonorum* possessiunea ab intestat contra hereḑilor *sui* nenaturalĭ aĭ libertuluĭ ; dacă însă aŭ treĭ copiĭ, atuncĭ capătă acesteș drepturĭ după legea Papia Poppæa. 6. Patrónele aveaŭ numaĭ atâta drepturĭ asupra bunurilor liberților lor, câte le acorda legea celor XII Tabule : însă în urmă legea Papia a acordat patróneĭ ingenue care avea doĭ copiĭ, patróneĭ libertine care avea treĭ copiĭ, aceleașĭ drepturĭ pe care le are patronul după edictul pretoruluĭ. 7. Iar patróneĭ ingenue, care avea treĭ copiĭ, legea Papia iĭ a acordat un drept egal cu acela ce se acordă însușĭ patronuluĭ...

# COMENTARIŬ ASUPRA REGULELOR LUI ULPIAN.

Regulele luĭ Ulpian sunt un tractat elementar de drept roman, în care se enunță sub formă de principiĭ, de regulĭ, principalele dispositiunĭ ale dreptuluĭ roman. Acest tractat este maĭ restrîns de cât Instituțiunile luĭ Gaius. El este chiar incomplect, căcĭ nu tratéză de loc despre obligațiunĭ și acțiunĭ. Este fórte util însă, căcĭ asupra unor punctuarĭ de drept ne dă amănunte care nu se găsesc în Instituțiele luĭ Gaius, precum este în materie de dote și de caduce.

Domițiŭ Ulpian este unul din scriitorĭ de drept de frunte aĭ Romanilor. El se distinge prin ideile luĭ înaintate, el făcea parte împreună cu Paul și cu Papinian din consiliul principeluĭ, însărcinat cu elaborarea legilor (edictelor), sentințelor (decretelor) și epistolelor saŭ rescriptelor. El a lăsat și alte scrierĭ, dintre care unele tot de felul regulelor, cum sunt *Sententiæ* și *Opiniones*. Altele sunt monografiĭ precum este monografia sa despre fideicommisse, *Fideicommissa*. Altele comentarĭĭ precum sunt : comentariele luĭ *Ad Sabinum* (asupra scrierilor jurisconsultuluĭ Sabinus), *Ad legem Juliam et Papiam Poppaeam* (asupra legilor caducare Julia și Papia Poppaea), *Ad Edictum* (asupra Edictuluĭ luĭ Salviŭ Julian), *De officio Consulis* (Despre

officiul, saŭ competența și atribuțiunile Consoluluĭ), *De officio Quæstoris* (Despre officiul Questoruluĭ), *De officio Proconsulis* (Despre officiul Proconsoluluĭ saŭ Presidentuluĭ de provincie), *De officio Prætecti Urbi* (Despre officiul Prefectuluĭ Orașuluĭ Roma), *De Officio Prætecti vigilum* (Despre Officiul Prefectuluĭ păḑitorilor Orașuluĭ Roma), *De Omnibus Tribunalibus* (Despre competența și atribuțiunele în genere a tribunalelor) etc. Maĭ avem de la dênsul și un opuscult de Controverse, întitulat *Disputationes*.

Deosebitele titluri din Regulele luĭ Ulpian sunt precedate de un fel de Preambul, întitulat *De legibus et moribus*, adică despre legĭ și obiceiurĭ.

Paragraful întêiŭ, din acest preambul nu ne-a parvenit întregŭ. In partea lisibile el vorbește despre legea Cincia, despre care probabil ḑicea că este o lege imperfectă. Acéstă lege este relativă la fixarea unuĭ maximum de valóre peste care nu póte trece obiectul uneĭ donațiunĭ între viĭ, maximum ce ne este necunoscut. Acéstă lege exceptă câte-va persóne privilegiate, cognațiĭ până la un grad fix, care pot priimi donațiunĭ or-care ar fi valórea obiectuluĭ lor. Ulpian ne spune că dacă donațiunea trece peste maximum, legea Cincia nu o rescinde, nu o anuléză. Din acéstă lege nu resultă o nulitate absolută a donațiuneĭ, care să dea loc în orĭ-ce cas la refus de acțiune, și la repetițiune în cas de executare. Efectele acesteĭ legĭ sunt maĭ restrînse. Donatorul se póte prevala de legea Cincia maĭ mult pe calle de excepțiune, opunându-se la acțiunea în executare a donațiuneĭ intentate de donatar. Care este mecanismul acesteĭ legĭ curióse, ni 'l explică pe larg o scriere originală, descoperită de curînd în secolul acesta în Biblioteca din Vatican, întitulată pentru acest cuvênt *Fragmenta Vaticana*. Nu e locul a insista aci maĭ mult asupra legiĭ Cincia.

In paragraful al doilea Ulpian vorbește de legile

semi-perfecte, nu imperfecte de tot ca legea Cincia, care nu stabilește nicĭ o sancțiune, nicĭ perfecte de tot, declarând nul tot ce se face contra lor, ci semi-perfecte, stabilind o sancțiune alta de cât nulitatea actuluĭ. Cum e legea Furia testamentariă, care prohibe donațiunile *mortis causa* saŭ dispositiele testamentare ce trec peste o mie de așĭ; dar nu le declară nule, ci supune la pedépsa restituțiuneĭ împătrituluĭ valóreĭ liberalității pe beneficiar, care, contravenind acesteĭ legĭ, ar fi primit execuțiunea uneĭ asemenea liberalităț pentru causă de mórte de o valóre de peste o mie de așĭ.

In paragraful al treilea Ulpian enumĕră deosebitele operațiunĭ ce pot avea loc relativ la o lege.

O lege póte fi propusă în comițiele legislative, adusă în discuțiunea lor. Ea atunci *fertur*, e adusă de propuitorul eĭ, care rógă pe comitiĭ a o vota, și de aceia se ḑice despre ea că *fertur* saŭ *rogatur*. Propuitorul eĭ în comițiele curiate saŭ centuriate este un magistrat de ordine senatorială, de exemplu consulul, în comițiele tributare, tribunul plebeĭ. El aducând proiectul de lege înaintea comițielor, le rógă să'l voteze, ḑice cetățenilor ce compun aceste comiții: „*Rogo vos, Quirites, uti jubeatis* etc.— Vŏ rog, Quiriților, să ordonați ca . . . .“ O lege póte fi desființată: atunci se ḑice despre dênsa că este abrogată, *lex abrogatur* [1]) Ea póte fi desființată numaĭ în parte, atunci se ḑice despre dênsa, că i se face o derogațiune, *derogatur*. Ea póte fi amplificată, i se póte adăoga o dispositiune, atunci se ḑice despre dênsa: *lex subrogatur*.

In paragraful al patrulea jurisconsultul dă definițiunea vorbeĭ *mores*, care însemnéză obiceiurile unuĭ popor. Obiceiurile sunt assentimentul tacit al poporuluĭ, de timp immemorial, înveterat, la introducerea

[1]) Câte o dată acéstă expresiune este întrebuințată, într'un mod impropriŭ, pentru a exprima o desființare parțială a legiĭ, atunci *abrogatur* este sinonim de *derogatur*.

uneĭ instituțiunĭ. La Romanĭ obiceiurile, tradițiunea eraŭ o sorginte legislativă, ca și puterea legislativă constituită a Statuluĭ. Ea nu numaĭ că înființa instituțiunele, dar le și desființa, chiar pe acele introduse de puterea legislativă a Statuluĭ. Instituțiunile la Romanĭ nu numaĭ că se introduceaŭ prin consuetudine, dar și se abrogaŭ prin desuetudine.

## Titlu I. — Despre liberți.

5. In acest paragraf Ulpian se ocupă despre cele treĭ spețe de liberți. Libert este servul liberat care a obținut libertatea, care a fost liberat din servitute. Operațiunea liberăriĭ se numește manumissiune.

Ulpian se ocupă deci în acest titlu despre o categorie a persónelor. Persónele se divid în servĭ și liberĭ. Liberiĭ se divid în ingenuĭ, adică în persóne libere de la naștere până la mórte și în liberți, adică persóne care aŭ fost o dată serve și aŭ fost în urmă liberate. Manumisul față cu ingenuul se numește libert, de preferență libertinŭ, față cu manumisorul sĕŭ care se numește și patron, el pórtă numirea unică de libertŭ. Se zice de esemplu Stichus este libertul luĭ Gaius. In timpiĭ ceĭ vechĭ, înainte de legea Junia Norbana, care este votată în anul 671 de la fondarea Romeĭ, nu era de cât o singură speciă de libertinĭ, libertiniĭ cetățenĭ romanĭ. Căcĭ în acea epocă cineva orĭ devenea liber și cetățean roman prin manumissiune, orĭ dacă manumissiunea nu era în condițiele dreptuluĭ civil, remânea serv. Pe atunci ca să devie cine-va liber și cetățean roman prin manumissiune, se cerea 1) ca manumissiunea să se facă în unul din cele treĭ moduri solemne următóre : *vindicta, censu* (acestea sunt moduri de manumissiune între viĭ) și *testamento*, adică în forma legatuluĭ *per vindicationem*; 2) ca manumissorul să fie proprietar quiritar al servuluĭ. Cu aceste două singure condițiunĭ (căcĭ altele nu se maĭ cereaŭ), manumissul devenea

liber și cetățian roman. Manumissiunea manifestată în orĭ-ce alt mod, cât de sigură ar fi fost voința manumissoruluĭ, nu producea nicĭ un efect. Servul manumissŭ de exemplu prin declarațiă în fața de martorĭ (innter amicos) prin scrisóre (per epistolam), rĕmânea serv. După cât-va timp însă pretorul a intervenit și a declarat liberŭ în fapt pe un asemenea manumissŭ, ceia-ce însemnéză că persóna luĭ era respectată, stăpânul sĕŭ nu'l putea tracta în fapt ca serv în ceia-ce privește pĕrsóna sa, nu'l maĭ putea omorî, schilodi, bate, înjuria. Dar sub tóte punctele cele-l-alte de vedere era considerat ca serv în drept. Tot ce câștiga el, câștiga pentru stăpânul sĕŭ, iar nu pentru sine, cum câștigă omul liber. Vine în urmă legea Junia Norbana, și face un pas maĭ înainte, ea declară liberĭ pe asemenea manumișĭ *privatim*, dar nu și cetățenĭ romanĭ, ci asimilațĭ până la óre-care punct cu peregrinĭĭ Latinĭ Coloniarĭ, și încă și maĭ jos de cât dênșiĭ, căcĭ Latinĭĭ Coloniarĭ aŭ *jus commercii* într'un mod complect, pe când acești manumișĭ aŭ numaĭ o fracțiune din *jus commercii*. Pe când Latinĭĭ Coloniarĭ pot transmite și câștiga prin mancipațiune între viĭ, pe când eĭ pot testa și priimi prin testament saŭ dispositiunĭ *mortis causa*, manumissul în questiune nu póte nicĭ face testament, nicĭ priimi din testamentul altuia, eĭ nu pot dispune de cât între viĭ de averea lor și priimi din dispositiunĭ între viĭ. Ba încă la mórtea lor, eĭ sunt considerațĭ ca cum ar fi servĭ, căcĭ averea lor nu se moștenește de copiiĭ lor, ci se ia de fostul lor stăpân, cu titlu de peculiŭ, iar nu de moștenire. Acești manumișĭ se numesc Latinĭ Junianĭ, Latinĭ pentru că sunt până la un punct asemănațĭ cu Latinĭĭ Coloniarĭ, Junianĭ căcĭ positiunea lor e creată de legea Junia Norbana. De la legea Junia Norbana încolo avem dar o nouă categorie de libertinĭ de aci înainte și până la nouă dispositie, libertinĭĭ sunt de două

feluri, libertinii cetățeni romani, și libertinii Latini Juniani. Legea Junia Norbana a îmbunătățit dar posițiunea servilor, căci serviĭ manumiși în mod privat până la dînsa rămâneaŭ servi în drept, și nu se bucuraŭ de cât de o libertate de fapt *tuitione prætoris*, iar de la ea în colo devin liberi de și mai puțin favorisați de cât liberiĭ cetățeni romani. Vine însă peste cât-va timp legea Ælia-Sentia, votată în anul 757 de la fondațiunea Romeĭ, și face un pas înderĕt, ea declară liberi, dar assimilați cu peregriniĭ dediticiĭ, pe serviĭ a căror conduită rea în timpul servituțiĭ lor a provocat pe stăpâni să'i lege, să'i înfiereze, să'i dea să se lupte în circŭ cu fiarele sĕlbatice saŭ cu gladiatoriĭ, saŭ cari aŭ fost supuși la tortură pentru un delict de care aŭ fost în urmă dovediți culpabili. Toți aceștĭ servi înainte de legea Ælia-Sentia, dacă eraŭ manumiși în un mod solemn, de stăpâniĭ lor *ex jure Quiritium*, deveneaŭ liberi și cetățeni romani, ca orĭ-ce serv cu conduită exemplară. De la legea Ælia-Sentia încolo eĭ devin liberi dar de o condițiune inferiŏră chiar acelia a Latinilor Juniani. Căcĭ peregriniĭ dediticiĭ nu aŭ nicĭ o fracțiune din *jus commercii*, ca și peregrini ordinari, ba încă sunt mai jos chiar de cât aceștia, căcĭ cu diferință de dînșiĭ, eĭ nu pot nicĭ o dată prin nicĭ un mijloc deveni cetățeni romani, eĭ nu pot locui nicĭ în Roma nicĭ în un circuit de o sută de mile împrejurul Romeĭ, la din contră, eĭ sunt prinși și vînduți ca sclavi într'un mod public, cu condiție pentru cumpĕrătoriĭ lor ca să nu'i ție în Roma saŭ în circuitul de o sută de mile împrejurul Romeĭ, și să nu'i manumită nicĭ o dată, căcĭ la din contră, Statul are dreptul a pune mâna pe dînșiĭ și a și'i apropria ca servi publicĭ aĭ poporuluĭ Roman. Eĭ se numesc libertini dediticiĭ, căcĭ sunt asemănați cu peregriniĭ care fiind foștĭ reduși sub dominațiunea romană, aŭ încercat să se rescóle, și aŭ fost din noŭ supuși dominațiuneĭ romane : aceștia se numesc peregrini dedi-

tiții, căcĭ la resupunere s'aŭ predat fără condiții, la discreționea poporuluĭ roman, *se dediderunt* cum ḑice Gaius. De la legea Ælia-Sentia încolo, care este încă în vigóre în timpul luĭ Gaius și chiar al luĭ Ulpian, avem dar treĭ categoriĭ de libertiniĭ, libertiniĭ cetățeniĭ romaniĭ, libertiniĭ Latiniĭ Junianiĭ și libertiniĭ deditițiĭ, după cum o spune Ulpian în titlu I § 5.

§ 6. In acest paragraf Ulpian enumĕră cele treĭ moduriĭ de manumissiune solemnă, necesară pentru ca manumissul să devie cetățian roman. Acestea sunt *vindicta*, *censul* și *testamentul*.

§ 7. Manumissiunea *vindicta* se operă înaintea magistratuluĭ popoluluĭ roman cu drept de jurisdicțiune, cu drept între altele de a da acțiune. Aceștia sunt în timpul clasic, între alții, în Italia consulul, pretorul, în provinciĭ presidentul provincieĭ, de esemplu proconsulul. Manumissiunea însă se póte face și afară din localul de ședințe al magistratuluĭ și la alte ḑile și ore de cât orele de ședință. Ea putea avea loc de esemplu când magistratul mergea la baiă, la circ, la el a casă, ș. c. l. Pe când jurisdicțiunea propriŭ ḑisă, cea contențiósă nu putea să se exercite de cât în ḑilele *faste* (de ședință), și *pro tribunali* (în localul de ședințe), la Roma, în Forŭ. Acest mod de manumissiune este un simulacru al procederiĭ înaintea magistratuluĭ în acțiunea legiĭ *sacramenti* în vendicare a libertățiĭ. Acțiunea legiĭ *per sacramentum* era modul general de a procede *in jure*, înaintea magistratuluĭ, în cea d'ântêiŭ perióḑă a historieĭ procedureĭ romane, în perióḑa formelor, vorbelor și gestelor solemne prescrise a se întrebuința sub pedépsă de nulitate a procedureĭ. Maĭ târḑiŭ ea a fost maĭ în special reservată pentru acțiunile reale, de esemplu pentru revendicarea proprietățiĭ. Precum ea se întrebuința pentru vendicarea unuĭ serv posedat de altul saŭ care se da de omŭ liber, asemenea în sens invers ea se întrebuința pentru vendicarea uneĭ

persóne libere în drept, dar care în fapt trecea de servă și era posedată de cine-va ca servă. Acéstă acțiune se numea acțiune în vendicare a libertății. Persóna liberă în drept dar servă în fapt forma obiectul acțiuneĭ. Un terțiŭ, un amic figura ca revendicant și se numea *assertor libertatis*, iar possessorŭ, era pîrîtul în acéstă acțiune. Assertorul libertății chiama *in jure* înaintea magistratuluĭ pe possessoru, și acolo, față cu persóna posedată ca servă, pretindea că ea este liberă după dreptul Quiriților. posesorul obicĭnuit contesta și magistratul atunci trămitea pe părți înaintea judecătoruluĭ de fapt, spre a judeca și resolva în fapt questiunea. Termenii și gesturile eraŭ solemne. Assertorul ḑicea : *Aio hunc hominem liberum esse ex jure Quiritium, et ecce vindictam imposui,* și trăgea spre el, *adserebat,* serebat ad libertatem pe liberul posedat ca serv, ca cum trăgându-l spre el, l'ar fi trasŭ din servitute spre libertate, și de aceia se și numia *assertor libertatis.* Possessorul ḑicea în sens invers : *Ego contra aio hunc hominem meum esse ex jure Quiritum etc....* și'l trăgea spre el, *adserebat eum, serebat eum ad servitutem,* îlŭ trăgea spre servitute. In manumissiunea vindicta, se presintaŭ înaintea magistratuluĭ de bună voie, servul pe care să'l numim Stichus, un amic care se da de adsertor libertatis, și stăpânul ; adsertorul libertății pronunța vorbele de maĭ sus, trăgea pe serv spre el, stăpânul, fiind-că eraŭ înțeleși, nu contesta, tăcea, saŭ afirma și el că așa este, și atunci magistratul de vreme ce nu e contestațiune, ca în or-ce cas de *confessio in jure,* da un decret prin care declara că așa este, el ḑicea : *Dico hominem Stichum liberum esse ex jure Quiritium* După cum vedem dar manumissiunea vindicta era un simulacru al acțiuneĭ legiĭ *sacramenti* în vendicare a libertățiĭ. Se numea *vindicta* pentru că în acéstă manumisiune, în acéstă vendicare simulată a libertățiĭ, se întrebuința ca în

tóte vendicările, în tóte acțiunele unde se reclama proprietatea, un bĕțŭ, (*vindicta*, *festuca*) în semn de hastă, symbolul proprietății quiritare, căcĭ mare parte din obiectele proprietății la Romanĭ fuseseră cucerite cu hasta în resbóie.

7. Manumisiunea prin *censŭ* avea loc înaintea censoruluĭ, magistrat însărcinat la Romanĭ cu operațiunea aceia ce numim adĭ recensămênt, adică cu înscrierea persónelor și a averiĭ lor pe un registru special. Recensămêntul avea loc din cincĭ în cincĭ anĭ. El a fost instituit de Servius Tullius. In timpul Republicеĭ a fost creat un magistrat special numit censor pentru acéstă operațiune. Iar registru era împărțit in *capita*, în capitole. Fie-căruĭ cetățean roman *sui juris* era afectat un capitol, sub care se înscria numele luĭ și sub numele luĭ se înscriaŭ persónele care eraŭ sub autoritatea luĭ, serviĭ și cea-l-altă avere a luĭ mobilă saŭ immobile, a căria valóre era asemenea indicată după arĕtarea cu jurămênt a proprietaruluĭ eĭ. In timpul operațiuneĭ recensămêntuluĭ, un serv se putea duce după ordinul stăpânuluĭ sĕŭ la censor, spre a'ĭ deschide și luĭ un capitol, spre a'l înscri între liberĭ și cetățenĭ romanĭ. Prin acéstă inscripțiune el devinea liber, cetățean roman și *sui juris*, căcĭ numaĭ cetățeanul roman *sui juris* avea un *caput* în registru censoruluĭ.

Acest mod de manumisiune presinta inconvenientul de a nu fi la îndemâna stăpânuluĭ, căcĭ recensămêntul avea loc din cincĭ anĭ în cincĭ anĭ. Maĭ avea și alt inconvenient, acella alŭ întârzieriĭ efectuluĭ, cel puțin în opiniunea acelora care credeaŭ că efectul sĕŭ nu era definitiv, de cât la încheiarea lustruluĭ, adică la finitul operațiunilor recensămêntuluĭ, care finit era consacrat printr'o ceremonie religiósă ce consista într'un sacrificiŭ purificator, în care se stropea cu ape sfințite care purtaŭ și numele de *ape lustrale*. In adevĕr după cum ne spune un jurisconsult în scrierea sa în limba greacă întitulată : *Disputatiă forense, maĭ cu seamă despre Ma-*

*numissiuni*, § 17, unii susţineaŭ că efectul manumisiuneĭ se produce definitiv în momentul înscrieriĭ în registru Censoruluĭ, iar alţiĭ că acest efect e intardict până la încheiarea lustruluĭ.

9. Manumisiunea prin testament este prevĕdută prin chiar legea celor 12 Table. Ea resultă dintr'un legat *per vindicationem*, care după cum ne spune Ulpian în § 7 al titluluĭ următor II, se facea în unul din cele treĭ moduri următóre: saŭ *Liber esto* (fiĭ liber), saŭ *liber sit* (să fie liber), saŭ *liberum esse jubeo* (ordon ca să fie liber). Numaĭ în acéstă formă servul obţinea *ipso jure* libertatea prin chiar efectul testamentuluĭ. Căcĭ când testatorul îşĭ exprima voinţa de a da libertatea în forma legatuluĭ *per damnationem*, atunci servul ca să devie liber trebuia să fie manumis *vindicta* saŭ *censu* de către herede, prin urmare modul de manumissiune nu era în definitiv de cât vindicta saŭ censul, iar testamentul nu coprindea de cât obligaţiunea de a libera.

10. Acest paragraf vorbeşte de ceĭ manumişĭ *privatim*, care după legea Junia Norbana devin liberĭ şi Latinĭ Junianĭ, despre care am vorbit deja, interpretând § 5.

11. In acest paragraf Ulpian se ocupă de libertiniĭ dedititiĭ despre care am tractat tot sub acelaşĭ paragraf 5.

12. Legea Ælia-Sentia care a înrăutăţit sórta servilor, căcĭ a creat clasa libertinilor dedititiĭ, care înainte eraŭ cetăţenĭ romanĭ, a maĭ adăogat şi alte condiţiunĭ pentru ca manumissul să devie cetăţian roman, pe lângă cele douĕ prevĕdute deja de legea celor 12 Table. Aceste condiţiunĭ sunt: 1° Ca stăpânul să nu fie minor de douĕ-decĭ de anĭ. In casul contrariŭ manumisiunea nu produce nicĭ un efect. Servul manumis rĕmâne serv. Afară numaĭ dacă stăpânul nu va fi avut vre-o causă legitimă de a manumite, pe care probând'o prealabil înaintea unuĭ consiliŭ ad-hoc

constituit, póte în urmă manumite *vindicta* înaintea magistratuluĭ pe serv, și atuncĭ servul devine cetățian roman. Despre acéstă nouă condițiune vorbește § 13 următor; 2° Ca servul să nu fie minor de treĭdecĭ de anĭ. Un asemenea serv manumissŭ între viĭ rĕmâne serv, afară numaĭ dacă va fi manumisŭ *vindicta, probata causa apud consilium*, ca în casul precedent, căcĭ atuncĭ devine liber și cetățian roman. Dar dacă e manumissŭ prin testament, sub forma legatuluĭ *per vindicationem*, devine liber, dar numaĭ Latin Junian, pe când în casul precedent, în asemenea cas, manumisiunea nu produce nicĭ un efect (§ 12). Causa diferințeĭ este că un om care n'are încă vîrsta de 20 anĭ nu póte aprecia valórea dăreĭ uneĭ libertățĭ, care introduce pe serv între ómenĭ liberĭ, și care póte lesne ajunge la cetatea romană, căcĭ sunt multe moduri pentru Latinĭ fórte lesnicióse de a parveni la cetățenie. Pe când din contră un stăpân major de 20 anĭ póte face prin testament pe manumissŭ minor de 30 anĭ Latin, căcĭ el fiind destul de apt a'ĭ aprecia calitățile, și ne maĭ putênd aștepta, căcĭ mórtea îl amenință, trebue să'ĭ permițĭ a manumite și a face cel puțin de o cam-dată Latinŭ pe manumissŭ. 3° Că manumisiunea să nu fie făcută în frauda patronuluĭ saŭ a creditorilor manumisuluĭ (§ 15). In casul acesta manumisiunea nu produce nicĭ un efect.

Inainte de legea Ælia-Sentia cel ce avea un serv numaĭ *in bonis* nu făcea nimic manumițêndu'l. De la legea Ælia-Sentia încolo, el devine Latin Junian. In privința acésta legea Ælia-Sentia este favorabilă servilor. De la dînsa încolo avem treĭ cazurĭ de Latinĭ Junianĭ: 1° Manumișiĭ *privatim*, în virtutea legiĭ Junia Norbana; 2° Manumișiĭ prin testament, minorĭ de 30 de anĭ, după legea Ælia-Sentia; 3° Manumișiĭ de către stăpâniĭ la care se află *tantum in bonis*, numaĭ între bunurile lor, iar nu în dominiul lor *ex jure Quiritium*, tot în virtutea legiĭ Ælia-Sentia (§ 16).

Aşa în cât legea Ælia-Sentia coprinde cinci dispoziţiuni cunoscute nouĕ din care patru defavorabile şi una favorabilă servilor. La Romani proprietatea era de douĕ feluri, or civilă quiritară, *dominium ex jure Quiritium*, or cum o numescŭ interpreţii dreptuluĭ roman, *bonitaria*, expresiune ce nu există în gura Romanilor, care se servă cu perifrase sprè a exprima ideia, ḑicând *esse in bonis alicujus*, *habere in bonis*. După cum ne spune Ulpian în § 16, cine-va are numaĭ *in bonis* un lucru *mancipi* care i s'a transmis prin simplă tradiţiune de către proprietarŭ capabil în virtute de o justă causă de alienaţiune. Dacă i se transmitea prin un mod civil de alienaţiune, prin mancipaţiune saŭ cessiune *in jure*, el devenea *dominus ex jure Quiritium*, dar fiind că i s'a transmis prin tradiţiune, modŭ de drept al ginţilor de alienaţiune, el capĕtă lucrul numaĭ *in bonis*, şi'ĭ trebue un an saŭ douĭ de posessiune, după cum e mobil saŭ immobil spre a transforma pe *habere in bonis in dominium ex jure Quiritium*. Vom vorbi maĭ pe larg despre aceste douĕ feluri de proprietăţĭ la locul sĕu.

Revenim asupra manumissiuneĭ în frauda patronuluĭ saŭ a creditorilor, care are trebuinţă de maĭ multă deslușire.

Iacă o dispoziţiune raţională a legiĭ Ælia-Sentia, raţională nu numaĭ considerând starea politică a poporuluĭ roman în epoca în care acéstă lege a fost edictată, dar independentŭ de or-ce questiune de timp.

Deja Pretorul Paul, în timpul Republiceĭ, în ce an anume nu se ştie, întocmise o acţiune prin care se permitea creditorilor a rescinde, a anula, actele făcute în frauda lor de către debitor.

Acéstă acţiune era reală, considera actul ca nefăcut, proprietatea saŭ dreptul real concedat ca făcênd încă parte integrantă din patrimoniul debitoruluĭ, de câte orĭ debitorul transmisese proprietatea saŭ un desmembrĕmênt al dreptuluĭ de proprietate în paguba credi-

torilor sĕĭ. In cât prin acéstă acţiune reală, şi fictiţiă în acelaşĭ timp, lucrul alienat era urmărit în mâinele acquisitoruluĭ, ca cum ar fi încă al debitoruluĭ, ca cum alienaţiunea n'ar fi avut loc.

Acţiunea pauliană era personală, de câte orĭ debitorul făcuse alt act de cât o alienaţiune, în frauda creditorilor sĕĭ, de câte orĭ de esemplu, contractase o nouă datorie fraudulósă, spre a diminua quantul de despăgubire a creditorilor serioşĭ, saŭ de câte orĭ debitorul liberase în mod fraudulos prin acceptilaţiune pe vreunul din debitoriĭ sĕĭ, producênd iarăşĭ ca resultat diminuţiunea quantuluĭ de despăgubire al creditorilor sĕĭ.

Să presupunem un imobil, fondul Cornelian, alienat de debitorul Primus luĭ Secundus în fraudea creditoruluĭ sĕŭ Tertius. Nu e trebuinţă aci de retransmissiune a imobiluluĭ de către Secundus luĭ Primus, ci imobilul va fi urmărit de Terţius în mânele luĭ Secundus ca cum el nu ar fi fost alienat, ca cum l'ar fi posedând Secundus *sine jure ullo*, şi ca cum l'ar urmări în mânele luĭ Primus. Eacă formula acţiuneĭ: „*Gaius judex esto. Si fundum Cornelianum a Primo Secundo venditionis causa traditum non esset, tunc şi eum fundum quo de agitur Primi ex jure Quitidium esse opporteret, nisi arbitrio tuo restituatur, quanti ea res erit judex Secundum Primo condemna, si non paret, absolve.*—Gaius fi judecător. Dacă fondul Cornelian n'ar fi fost trădat din causă de vênţare de Primus luĭ Secundus, în atare cas, dacă fondul despre care este vorba, ar trebui să fie al luĭ Primus după dreptul Quiriţilor, şi nu se va restitui după arbitriul tĕŭ, atuncĭ condemnă pe Secundus către Primus la valórea acestuĭ fond, altmintrelea absolvĕ-lŭ.“

Legea Ælia-Sentia a făcut maĭ mult de cât a îndrăsnit să facă pretorul. Ea a declarat manumissiunele făcute în fraudeà patronuluĭ sĕŭ ale creditorilor nule de drept. Deosebirea între acéstă nulitate

de drept şi rescinderea alienaţiuneĭ prin acţiunea pauliană este că cea d'ântêiŭ e perpetuă, cea d'a doua se prescrie prin un an utilŭ ca tóte acţiunele pretoriane.

O alienaţiune saŭ o manumissiune e făcută în frauda creditorilor, când printr'ênsa se produce saŭ se măreşte insolvabilitatea debitoruluĭ cu ştirea acestuia, fără să fie trebuinţă de dolŭ din partea sa. In materie de alienaţiune, se maĭ cere din partea acquisitoruluĭ, dacă este cu titlu oneros, să aibe cunoştinţă de producerea saŭ de mărirea insolvabilităţiĭ debitoruluĭ alienator, adică să fie, cum se ḑice, *conscius fraudis*.

Prin excepţiune manumissiunea este valabilĕ, în virtutea chiar a legeĭ Ælia-Sentia, de şi e făcută în fraudea creditorilor saŭ a patronuluĭ, când ea serve spre a procura singurul mediŭ pentru manumissorŭ de a avea un herede şi de a scăpa prin vênḑarea pe numele acestuĭ herede de nota infamicĭ ce ar fi afectat memoria sa, dacă bunurile sale s'ar fi vêndut pe numele sĕŭ după mórtea sa. Spre acest sfîrşit manumissorul trebuia, în acelaşĭ timp în care prin testamentul sĕŭ lega *per vindicationem* libertatea servuluĭ sĕŭ, să'l şi institue herede al sĕŭ. Acéstă manumissiune nu era valabilĕ de cât dacă nu era possibil pentru testator de a avea alt herede. Şi de aceia testatorul în asemenea cas, avea obiceiul la Romanĭ a face maĭ multe instituţiunĭ subsidiare una altia, şi de a nu institui de cât în ultimul rând pe servul căruia 'ĭ da libertatea. El instituia pe toţĭ aceia de la care spera să vrea să vie la moştenirea sa şi numaĭ în ultimu rănd pe servul sĕŭ căruia 'ĭ da şi libertatea. El ḑicea de exemplu: Primus fi moştenitorul meŭ ; dacă Primus nu va fi moştenitorul meŭ, fi tu Secundus moştenitorul meŭ, etc. ; dacă Decimus nu va fi moştenitorul meŭ, fi tu Stichus servul meŭ

liber și moștenitorul meŭ (Gaius C. I § 37, Justin. Instituțiunĭ, C. I tit. 6, principium. § 1 și § 3).

§ 17. Femeia nubilă în tutelă, ca și pupillul saŭ pupilla nu pot manumite, ḑice acest paragraf. Și el nu adaugă, *fără autorisația tutoruluĭ*. Așa în cât din generalitatea termenilor sĕĭ pare a resulta că femeia nubilă ca și pupilul saŭ pupila nu pot manumite nicĭ chiar cu autorisațiunea tutoruluĭ. Cât pentru pupilŭ saŭ pupilă nu mi se pare nimic extraordinar, căcĭ tutela e instituită în interesul sĕŭ, el este adevĕrat incapabil și un mandatar nu'l póte face habil a face donațiunĭ, cum e o manumissiune, missiunea tutoruluĭ fiind de a administra saŭ de a ajuta la administrarea făcută de pupil, apoĭ o manumissiune e o adevĕrată despuiere. Din contră, femeia nubilă e în tutelă, nu din causa interesuluĭ eĭ, ci al tutoruluĭ. Dacă tutorele prin urmare vrea să o lase să se despóie de valórea servuluĭ prin manumissiune, și ea. care este în realitate capabilă, consimte. nu înțeleg de ce n'ar putea-o face, când ea cu autorisațiunea tutoruluĭ póte face o acceptilațiune, adică o remisiune gratuită a datorieĭ (Gaius C. I § 190 și C. III § 171, argument a contrario).

§ 18. La Romanĭ era o instituțiune curiósă, acésta este ceea ce se numește *dreptul de accrescĕment, jus accrescendi*, pe care nu trebue să'l confundăm cu dreptul de accrescăment în materie de hereditate și de legate. Când un stăpân coproprietar al unuĭ serv manumitea pe servul comun, fără ca și coproprietarul séŭ coproprietarĭĭ comunĭ să manumită și eĭ pe servul comun, atuncĭ ceĭ ce nu manumiteaŭ deveneaŭ coproprietarĭ și pe partea indivisă asupra servuluĭ aparținênd manumissoruluĭ, părțile lor anterióre deveneaŭ ast-fel maĭ marĭ, creșteaŭ. In adevĕr niminea neputênd sili pe altul să renunțe la dreptul sĕŭ de coproprietate, și un serv neputênd fi liber pentru *o parte numaĭ*, resultă că el rĕmâne serv, iar că partea de coproprietate la care

a renunțat manumissorul, merge de mărește părțile celor-l-alți stăpâni, de și n'a fost tocmaĭ intențiunea acésta a luĭ, căcĭ el dacă a renunțat la coproprietate a fost ca să facă de se póte pe serv liber, iar nu ca să înavuțéscă pe coproprietarĭ. Ar fi fost maĭ rațional póte ca să se considere ca condițională renunțarea la dreptul sĕŭ de coproprietar, cum și e în intențiunea sa, și de óre-ce condițiunea nu se împlinește, adică parvenirea la libertate, să se considere manumissiunea absolut fără de efect, și manumissorul să rĕmâie coproprietar cum era. Cu tóte acestea s'a decis alt-fel, căcĭ manumissiunea e un act solemn care se interpretă strict. Prin manumissiune, s'a ḑis, manumissorul a voit două lucrurĭ: 1° să renunțe la partea sa de coproprietate ; 2° să facă pe serv liber. Cel d'ântâiŭ resultat se póte, se va produce. Cel d'al douilea e imposibil, nu se va produce. Și consequența fatale va fi dreptul de accrescĕmênt. Ulpian adaogă că questiunea accrescĕmêntuluĭ nu era certă de cât în casul în care manumissiunea era solemnă. Când se făcea într'un mod privat, de exemplu *inter amicos*, questiunea era controversată între jurisconsulțĭ, și opiniunea care a prevalut era că manumissiunea nu producea nicĭ un efect, adică că manumissorul rĕmânea proprietar pe partea sa. Aci se vede că operațiunea ne maĭ fiind solemnă, se ține compt de intențiunea manumissoruluĭ. In timpul luĭ Justinian manumisiunea își producea efectul complect. Ceĭ care n'aŭ manumissŭ sunt expropriațĭ de părțile lor, și li se dă drept despăgubire părțile aferente din valórea servuluĭ manumissŭ, valóre fixată printr'un tarif de către o Constituțiune a luĭ Justinian, după etatea și condițiunea saŭ profesiunea servuluĭ (Justinian Instituțiunĭ, C. II, t. 7 § 4, Condică, L. 1, *princ.*, § § 1, 5 și 7, *De communi servo manumittendo*, VII, 7). Acéstă despăgubire se plătește coproprietarilor expropriațĭ de către manumissorŭ, dacă manumisisunea este între viĭ, de herediĭ manumissoruluĭ, dacă manumissiunea este

făcută prin testament saŭ codicil, cărora se consideră că testatorul a impus prin fideicomissŭ sarcina de a plăti acéstă indemnitate.

§ 19. Servul, manumissŭ de nudŭ proprietar numaĭ, devine *servus sine domino*, serv fără stăpân. Usufructuarul conservă dreptul sĕŭ de usufruct asupra servuluĭ. și la stingerea usufructuluĭ, servul devine liber. Acésta nu o spune expressŭ Ulpian, dară acésta e consequența fatală a principielor.

§ 20. In dreptul clasic roman, regula era că orĭ-ce dispositiune testamentară trebue să fie precedată de *instituțiunea de herede*, care este începutul și fundamentul orĭ-căruĭ testament. De aceia legatul *per vindicationem* saŭ *per damnationem* de libertate făcut în favórea unuĭ serv, scris înaintea instituțiuneĭ de herede nu era valabil, era considerat ca nescris. Excepțiune însă se făcea pentru militarĭ, carĭ se bucuraŭ de maĭ multe privilegiĭ, și care, între altele, precum eraŭ dispensațĭ de formele extrinsece ale testamentuluĭ, eraŭ asemenea dispensațĭ și de acéstă formalitate intrinsecă consistând a începe testamentul cu instituțiunea de herede. De aceia în orĭ și ce parte a testamentuluĭ ar fi scris militarul legatul de libertate, chiar înainte de instituțiunea de herede, el era valabil. § 21. Să presupunem un legat de libertate făcut între douĕ instituțiunĭ de herede, de exemplu testatorul a dis: *Primus heres esto, Stichus servus meus liber esto, Secundus heres esto*, adică: Primus fiĭ moștenitorŭ, Stichus servul e al meŭ fiĭ liber, Secundus fiĭ moștenitor. Dacă și Primus și Secundus fac adițiune de hereditate, fiind-că darea libertățiĭ precede o instituțiune ea e considerată ca nulă. S'ar fi putut dice că de óre-ce testatorul a instituit deja pe Primus herede, este cine să susție testamentul, și prin urmare darea libertățiĭ este valabilă. Dar fiind-că darea libertățiĭ nu póte exista de cât într'un mod integral, fiind-că valórea servuluĭ liberat este pierdută

pentru ambiĭ heredĭ, fiind-că față cu cel d'al doilea herede, darea libertățiĭ e nulă, și fiind-că servul nu póte fi liber numaĭ pe jumĕtate, el rĕmâne serv integralemente. Aceleașĭ ideĭ aŭ condus pe Romanĭ și în materie de jus accrescendi după cum am arĕtat deja. Dar dacă numaĭ cel d'ântêiŭ herede, în specie Primus, face adițiune, iar cel-l-alt, în specie Secundus, nu, pentru că de exemplu móre saŭ repudiézĕ heredităteа, atuncĭ fiind-că el nu este herede, instituțiunea luĭ e considerată ca neavenită, și prin urmare, în dreptul antic, adică anterior legilor caducare, darea libertățiĭ este valabilă și produce efectele sale. Dar de la legile caducare în colo, de la legea Papia Poppaea, lucrurile nu se petrec tocmaĭ așa. După acéstă lege, instituțiunea heredeluĭ deficient nu e considerată ca nescrisă, ci instituțiunea, făcută luĭ, este considerată ca *in causa caduci*, și hereditatea revendicabilă, ca și cum ar fi *caducă*: 1⁰ în primă ordine de ceĭ gratificațĭ în aceiașĭ calitate și titlu, dacă sunt *patres*; 2⁰ în lipsă de dênșiĭ de orĭ-ce alțĭ beneficiarĭ, chiar în altă calitate, *patres*; 3⁰ de ærariŭ, și de la Antoninŭ Caracalla încolo, de fiscŭ. In specia nóstră, prin urmare, dacă Secundus móre saŭ repudiază, atuncĭ dacă Primus are copiĭ, saŭ este în condițiune de a se bucura de *jus antiquum*, adică se găsește în unul din casurile în care legile caducare lasă aplicabil vechiul drept, de exemplu este ascendent saŭ descendent al testatoruluĭ în primul, secundul saŭ terțiul grad, atuncĭ prin acéstă aplicare a revendicărĭĭ părți quasi caduce, saŭ prin aplicarea luĭ *jus antiquum*, se face Primus stăpân pe tótă hereditatea, e ca cum ar fi singur instituit, și prin urmare legatul de libertate care vine după a luĭ instituțiune este valabil. Dar dacă Primus nu e în condițiune de a se bucura de *jus antiquum*, nicĭ nu e *pater*, atuncĭ partea deficientuluĭ Secundus o ia saŭ vre-un legatar *pater*, saŭ în lipsă de legatar *pater*, ærariul saŭ fis-

cul, şi prin urmare legatul de libertate fiind înainte de instituţiunea luĭ Secundus care profită unuĭ beneficiar posterior, fie scris, fie nescris, cum e ærariul saŭ fiscul, este considerat ca nul, după opiniunea celor maĭ mulţĭ. Sunt unĭĭ jurisconsulţĭ care decid că şi în acest din urmă cas legatul de libertate este valabil. Probabil pentru că prin deficienţa luĭ Secundus, în fapt partea luĭ Secundus, luând-o legatarul înaintea liberalităţiĭ căruia putênd să fie scris legatul de libertate, saŭ, în lipsă de legatar *pater, ærariul saŭ fiscul*, care profită de liberalitate fără să fie scris nicăerĭ numele sĕŭ în testament, nu se póte ḑice propriŭ ḑis că legatarul de libertate figurésă înaintea vre-unuĭ instituit cu folos, şi în materie de testamente : *latius interpretandæ sunt voluntates defunctorum*. Opiniunea însă a acestor din urmă jurisconsulţĭ, n'a prevalut, şi cu drept cuvênt, căcĭ nu este în spiritul legilor caducare. § 22. Legatul *per vindicationem* al libertăţiĭ, produce ipso jure efectul sĕŭ. De îndată ce există un herede care să susţie hereditatea, servul astfel manumis devine liber, măcar că cel-l-alt herede instituit n'a făcut încă adiţiune, căcĭ orĭ nu va face şi atuncĭ el e considerat ca nexistent, orĭ va face şi atuncĭ el va trebui să respecte voinţa testatoruluĭ. §. 23. Nu pot fi manumişĭ într'un mod legal, conform dreptuluĭ civil propriŭ ḑis, şi să capete adevĕrata libertate, unica existentă la început, aceia unită cu cetăţenia, de cât serviĭ care aparţin *ex jure Quiritium* manumisoruluĭ testator şi în momentul confecţiuneĭ testamentuluĭ şi în momentul morţiĭ. Dacă acéstă condiţie lipseşte saŭ există numaĭ în parte, dacă de esemplu servul face parte numaĭ din bunurile testatoruluĭ (*in bonis ejus fuit*), atuncĭ el devine numaĭ Latin Junian şi înainte de legea Junia Norbana rĕmâne servŭ legalemente (arg. din §§ 17 şi 35, Com. I al Instituţiunelor luĭ Gaius). §§ 24 şi 25. Ca explicaţiă a acestor paragrafe vom trămite la ceia ce am scris deja asupra legeĭ Furia Caninia, comentând

titlu VII din Institutele luĭ Justinian : *De lege Furia Caninia tollenda*, adică despre abolițiunea legiĭ Furia Caninia.

## Titlul II.—Despre cel de fapt liber *(De statu libero)*

§ 1. Un serv póte fi manumis prin testament pur și simplu, și atuncĭ dacă el a fost manumis sub forma legatuluĭ *per vindicationem (Stichus liber esto)*, el devine liber *ipso jure* la mórtea testatoruluĭ, fără a trece un moment măcar prin patrimoniul heredeluĭ. Testatorul póte însă manumite un serv, în forma legatuluĭ *per vindicationem*, sub o condițiune óre-care, de esemplu zicênd : *Stichus liber esto si navis ex Asia venerit.* In acest cas, la mórtea testatoruluĭ, în drept servul remâne serv și trece în proprietatea heredeluĭ și stă serv în tot timpul pendenței condițiuneĭ. Dar în fapt, în interesul servuluĭ, e considerat ca liber, și acésta ca servul să fie protegiat în persóna sa, ca persóna sa să nu fie maltratată, rănită, în timpul acesta de suspensiune. Ar fi fost în adevĕr curios ca o persónă, care în cas de împlinire a condițiuneĭ va fi liber cu efect retroactiv, adică de la mórtea testatoruluĭ, să fie posibil să fie maltratată, póte chiar omorîtă. De aceia legea, orĭ-ce s'ar întâmpla în urmă, împlinéscă-se saŭ cadă condițiunea, o consideră în interval liberă în fapt, în ceea ce privește persóna sa numaĭ. Și acéstă stare de libertate de fapt se exprimă prin vorbele *statu liber*, liber în fapt, de și în drept serv. § § 2 și 3. Fiind că în drept manumissul sub condițiune în interval remâne serv, și este serv al heredeluĭ, de aceea heredele 'lŭ póte aliena, și în mâinele acquisitoruluĭ, în fapt este tot *statu liber*, 'șĭ duce cum ḑice textul condițiunea cu sine. 4. Dacă condițiunea, sub care a fost manumissŭ servul, este condițiuuea că va plăti o sumă óre-care heredeluĭ, măcar că heredele 'l a alienat înaintea ca

servul să fi împlinit acéstă condițiune, totuși el nu e decăḑut din dreptul de a o executa în urmă, căcĭ nu a pus termen testatorul pentru executarea acesteĭ condițiunĭ, și prin urmare, servul póte plăti în mâna acquisitoruluĭ, și deveni liber. 5. Dacă servul a fost manumissŭ sub o condițiune potestativă în parte pentru dênsul, dar pe care heredele o póte împedeca, și în fapt în urmă heredele a împedecat pe serv de a împlini acéstă condițiune, atuncĭ condițiunea e considerată ca împlinită, de și în fapt e neîndeplinită, și servul devine liber în drept. De exemplu testatorul a ḑisŭ: Stichus fiĭ liber, dacă te veĭ duce în Asia să ieĭ socotelile administratoruluĭ averiĭ mele de acolo. Și moștenitorul împedecă pe Stichus de a se duce în Asia; atuncĭ servul devine liber fără să îndeplinéscă condițiunea. Avem aci aplicațiunea regulĭĭ: creditorul este considerat că a îndeplinit condițiunea, dacă debitorul prin faptul sĕŭ a împedecat îndeplinirea condițiuneĭ. Și, ceia-ce se ḑice despre creditor, este adevĕrat despre or-ce titular al unuĭ drept față cu adversarul sĕŭ. 6. În acest paragraf se prevede o condițiune în parte potestativă din partea manumissuluĭ și posibile de împedecat din partea unuĭ terțiŭ în favórea căruia este apusă condițiunea. E vorba de condițiunea următóre. Testatorul a ḑis: Stiche, fi liber, dacă veĭ da ḑece miĭ de sesterțĭ luĭ Titius. Titius este un strĕin, nu este însuși heredele. S'ar putea ḑice că ce e vinovat heredele, dacă un terțiŭ împedecă realisarea condițiuneĭ? Totuși în favórea libertățiĭ, fiind-că servul a făcut tot ce e posibil pentru realisarea condițiuneĭ potestative din partea sa în parte, dar depinḑênd și de voința alteĭ persóne, se decide că el trebue considerat că a îndeplinit condițiunea. Acésta nu e adevĕrat în materie de obligațiĭ, în care numaĭ dacă debitorul împedecă realisarea condițiuneĭ, condiția e considerată ca împlinită. Acéstă extensiune este făcută în favórea libertățiĭ.

care a fost din ce în ce privită mai cu ochi buni de către prudenți. 7. In acest paragraf se vorbește despre deosebitele moduri de a face o manumissiune prin act de ultimă voință. Paragraful vorbește de forma legatului *per vindicationem:* Fi liber, fie liber, ordon să fie liber..., și de forma fideicommissului: rog și las în buna-voință și credință a heredelui meu să manumiță pe servul Stichus. Mai este însă și o a treia formă de manumissiune prin act de ultimă voință, aceia a legatului *per damnationem*: *Heres meus damnas esto manumittere servum Stichum.*—Herede al meu fi condemnat a manumitte pe servul Stichus. Dacă Ulpian nu vorbește despre acésta, e că ea în mare parte sémănă în efecte cu forma fideicomissară. Și de aceia în § 8, arăta numai deosebirile între forma legatului *per vindicationem*, și forma fideicommissară. Manumissul direct, adică prin legat *per vindicationem*, devine libertu *ipso jure*, fără intervenția heredelui, și n'are patron, sau mai bine dis are drept patron pe reposatul, care e un patron puțin obositor, căci, când e să devie patron, móre, fără să câștige sau să transmită nimului vre-un drept la patronat. Pe când manumissul prin fideicommissu nu devine liber de cât prin intervenția heredelui, care spre a'l manumitte, va întrebuința unul din modurile manummissiunei între vii, de exemplu *vindicta* sau *censul*. Și prin urmare nu va deveni liber de cât dacă acesta 'l va manumite, și dacă va vrea, devine libertu al heredelui, căruia va datori opere oficiale și fabrile, iar de nu va vrea, va fi declarat după cererea servului, liber de către pretor, după cum e verisimil a decide, și în acest cas, nu va avea a datori opere nimului, ceia-ce va face pe herede să se gândéscă și în majoritatea casurilor a se decide să manumită. § 9. Fideicommissul de libertate se póte pune în sarcina acelora în sarcina cărora se póte pune și fideicommissul care are de obiect prestațiunea unui

lucru óre-care. Aci avem un fideicommissŭ particular, şi prin urmare póte fi pus în sarcina unuĭ herede testamentar saŭ ab intetsat, în sarcina unuĭ legatar partiar, în sarcina unuĭ legatar particular, în sarcina unuĭ fideicommissar de hereditate, şi chiar în sarcina unuĭ fideicommissar particular. Putem ḑice: *Primus heres esto et fideicommitto tibi Prime ut manumittas Stichum.* Saŭ *Primus heres esto. Do lego Secundo servum Pamphilum et servum Stichum et rogo te Secunde ut manummittas Stichum.* Saŭ *Primus heres esto et rogo te Prime ut quum primum poteris hereditatem meam adire eam Secundo reddas restituas. Et fideicommitto tibi Secunde ut Stichum manummittas.* Saŭ: *Primus heres esto, et rogo te ut des Pamphilum et Stichum Secundo. Et rogo te Secunde ut manummittas Stichum.* 10. Prin fideicomissŭ se póte manumitte nu numaĭ servul testatoruluĭ, dar şi al fiduciaruluĭ, dar şi un servŭ strĕin. Asemenea prin legat *per damnationem* se póte manumitte servul testatoruluĭ, al heredeluĭ şi chiar un servŭ strĕin. Din contră prin legat *per vindicationem* nu se póte manumitte de cât servul testatoruluĭ, care este al luĭ *ex jure Quiritium* şi în momentul confecţiuneĭ testamentuluĭ şi în momentul morţiĭ sale.

11. Când se manumitte prin fideicomissŭ servul altuia, adică care nu este nicĭ al testatoruluĭ, nicĭ al fiduciaruluĭ, atuncĭ fiduciarul trebue să şi 'l procure şi să'l manumittă, dacă însă proprietarul nu vrea să i'l vêndă, în dreptul classic, în timpul luĭ Gaius şi Ulpian de exemplu, fideicommissul se stinge (Ulp. *Regule*, tit. II, § 11, şi Gaius, Instit. C. II § 265). In timpul luĭ Justinian, efectele fideicomissuluĭ sunt în acest cas suspendate până ce fiduciarul va găsi ocasiunea favoribilă de a cumpăra servul spre a'l manumitte (Justinian, *Instituţiuni*, Cartea II, tit. 24 § 2). 12. Legatul de libertate ca şi or-ce legat se póte revoca, atât prin acelaşĭ testament, cât şi

printr'un codicil confirmat prin testament. In dreptul classic revocațiunea trebue să fie făcută în termenĭ exact inversĭ de ceĭ întrebuințațĭ spre facerea legatuluĭ. De exemplu, dacă testatorul a ḑis: *Stichus liber esto*, testatorul trebue să ḑică: *Stichus liber non esto*. Dacă a ḑis: *Heres meus damnas esto manumittere Stichum*, trebue să ḑică: *Heres meus damnas non esto manumittere Stichum*. Dacă a ḑis: *Rogo te, heres meus, ut manumittas Stichum*, trebue să ḑică: *Non rogo te heres meus ut manumittas Stichum*. (Ulpian, Regule tit. II § 12). In timpul luĭ Justinian însă revocațiunea legatuluĭ póte fi făcută în orĭ-ce termenĭ (Justinian, *Instituțiunĭ*, Cartea II, tit. 21, *principium*).

## Titlu III. — Despre Latinĭ

In acest titlu Ulpian se ocupă de modurile Latinilor de a parveni la cetățenia romană. Aceste moduri se aplică și Latinilor coloniarĭ și libertinilor Latinĭ Junianĭ. Cât pentru Latinii veterĭ, care nu maĭ existaŭ de mult în timpul luĭ Ulpian, și care eraŭ vechiĭ locuitorĭ aĭ Laţiuluĭ, unde locuiaŭ și Romanii, eĭ ajungeaŭ încă și maĭ ușor la cetățenia Romană. Era destul un Latin veter să vie să se așeḑe în Roma, fără prăsila luĭ, lăsând'o în orașul natal, și printr'acésta devenea cetățian Roman. Era asemenea destul un Latin veter să esercite în orașul sĕŭ natal vre-o magistratură municipală, și devenea cetățian Roman, stând pe loc, fără chiar a se strămuta în Roma. Latinii coloniarĭ însă și Latinii junianĭ nu aveaŭ aceste căĭ de accessŭ la cetățeniă. Latinii coloniarĭ și junianĭ aveaŭ însă alte moduri de a parveni la cetățeniă, care sunt indicate de Ulpian în titlul nostru. Aceste moduri a fortiori eraŭ aplicabile Latinilor veterĭ. Latinii coloniarĭ eraŭ aceia care lucuiaŭ în anume părțĭ din provinciele romane, cărora Romanii le acorda-

seră *jus Latii*. Adesea în asemenea colonii emigrau și cetățeni Romani, care din momentul emigrării perdeau calitatea de cetățeni Romani, și deveneau Latini coloniari. Ei făceau acésta ca să capete acolo pământuri. Romanii în adevĕr în interesul assimilării provinciilor, creau, în deosebite părți ale provinciei cucerite, colonii de cetățeni Romani ca în contact cu locuitorii aborigeni ai provinciĭ, să'i assimileze civilisațiunei Romane. Câte o dată membrii acestor colonii, conservau calitatea de cetățeni Romani. Altă dată însă Romanii creau colonii de Latini, în provincii, în deosebite părți ale provinciĭ cucerite, trămiteau acolo cetățeni Romani, cărora le distribuiau pământuri, în schimb însă ei perdeau calitatea de cetățeni Romani. In adevĕr solul provinciĭ cucerite la Romani aparținea de drept Statului. Statul putea să lase parte dintr'ênsul la particularii care îl posedaseră înainte de cucerire, și atunci acest sol constituea pentru ei, ceea ce se numește *praedium stipendarium* sau *tributarium*, putea parte dintr'ênsul să'l vîndă, și acquisitorul atunci câștiga un drept analog, putea parte din el să'l concede gratuit la veterani, sau la cetățeni Romani care se duceau să compuie colonii latine, în a căror mâini asemenea solul avea acelaș caracter. Aceste colonii se compuneau obicnuitu numai de emigrați (Gaius, Instituțiuni, Com. I § 131). In timpul Imperiului însă vedem Impĕrați acordând locuitorilor din câte un orașiu qualitatea de Latini Coloniari. Ast-fel făcu Octavian August după cum ne spune Suetoniu, § 47: „.... alias (urbes).... *Latinitate, vel civitate donavit....*“ In acest sens Vespasian gratifică locuitorii întregei Ispanii cu dreptul de Latinitate. Latinii coloniari cu deosebire de Latinii veteri nu aveau connubiul, nici posibilitatea de a vota în Comiții, dacă din întâmplare se aflau în Roma în momentul când erau strânse Comițiile, ei nu aveau nici atâta facilitate a parveni la cetățenia română, după cum am arĕtat mai sus, ei nu aveau de cât

*jus commercii*. Latinii Juniani, liberți asimilați în parte cu Latinii coloniari, aveau și mai pucin, căci ei nu aveau de cât parte din *jus commercii*, în viață puteau dispune prin *mancipațiune* saŭ *cessiune in jure* de averea lor, prin testament însă nu, și averea lor *ab intestat* era luată *jure peculii* de patronii lor. Dar în ceia ce privește modurile de parvenire la cetățenia Romană, ele erau aceleași și pentru Latinii coloniari și pentru Latinii juniani. Aceste moduri sunt numeróse. Ulpian menționéză mai întêiŭ concesiunea Impĕratuluĭ. Câte o dată Impĕratul acorda ca favóre specială dreptul de cetățeniă unuĭ Latin coloniar saŭ junian. Acésta constituia un fel de naturalisare pentru acestă spece favorisată de peregrinĭ. In al doilea rând Ulpian menționéză ca causă de pervenire la cetățenie procreațiunea de copiĭ. El vrea să vorbéscă de ceia ce se numea la Romani *causæ probatio*. Despre acésta, ca și despre *erroris causæ probatio*, am tractat într'un fragment special la care trămitem. In al treilea rând Ulpian menționéză ca causă de ajungere la cetatea Romană, iterațiunea, adică repetiția manumissiuneĭ. Ceia ce se întâmplă pentru servul càre manumissŭ de cel ce 'l avea numaĭ *in bonis*, și care nu 'l a putut face de cât Latin Junian, este manumissŭ în urmă de către cel ce are asupră'ĭ *nudum dominium ex jure Quiritium*. Eĭ amândoĭ însumă *plenum jus Quiritium*, și pot prin urmare face unul după altul ceia ce póte face printr'o singură manumissiune cel ce are singur *plenum jus Quiritium* asupra servuluĭ. Un Senatusconsult merse și mai departe și permise prin acéstă repetită manumissiune a tatăluĭ lor să capete și copiĭ născuți dintr'ênsul pe când era Latin, dreptul de cetățeniă. Inainte de acest Senatusconsult numaĭ tatăl devenea cetățean Roman. Copiiĭ luĭ naturalemente rĕmâneaŭ ceia ce deveniseră prin naștere, adică Latinĭ. In al patrulea rând Ulpian indică

ca cas de parvenire la cetățenia Romană, serviciul între pasnicii Romei în timp de șése ani, în virtutea legii Visellia, termenŭ pe care un Senatusconsult posterior l'a redussŭ la trei ani. In al cincelea rând Ulpian menționéză ca causă de parvenire la cetățenia romană, construirea unei nave încăpătóre de cel puțin ḑece mii de mĕsurĭ (modius, mĕsură romană, cum e chila la noi, însă mult mai mică), și cărarea cu acea navă de grâŭ în Roma cel puțin în timp de șése ani.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

# COMENTARIUL TITLURILOR XIII, XIV, XV, XVI, XVII ȘI XVIII.

Legea Julia de *maritandis ordinibus*, din anul 757 de la fondarea Romeĭ, privéză de întréga liberalitate *mortis causa* pe celibatar. Legea *Papia Poppæa* din anul 762 de la fondarea Romeĭ, votată ca și cea d'ântâiŭ după inspirațiunele luĭ August, privéză pe cel însurat fără de copiĭ (*orbus*) de jumĕtate din liberalitate *mortis causa*. Aceste legĭ se aplicaŭ la instituțiunĭ de herede, la legate, la donațiunĭ *mortis causa*, la *bonorum possessiune secundum tabulas*, nu se aplicaŭ însă nicĭ la moștenirele *ab intestat*, nicĭ la donațiunĭ între viĭ, nicĭ la fideicommisse. Senatusconsultul Pegasian întinse însă dispositiele legilor Julia și Papia Poppæa și la fideicommise (Gaius Inst. C. II § 286).

Prin excepțiune legea Julia nu se aplica femeilor nerecăsătorite în anul după mórtea bărbatuluĭ lor, saŭ în cele șése lunĭ de la divorțŭ, adică de și nerecăsătorite putéŭ beneficia de întréga liberalitate *mortis causa* ce s'ar fi deschis în acest interval. Iar legea Pappia nu se aplica femeilor fără de copiĭ în termen de duoĭ anĭ de la mórtea bărbatuluĭ lor saŭ de un an și jumĕtate de la repudiŭ, adică de și recăsătorite dacă nu născuseră copiĭ din noua căsătorie în intervalul de doĭ anĭ de la mórtea precedentuluĭ

bărbat, saŭ de un an şi jumĕtate de la repudiŭ, puteaŭ totuşĭ beneficia de întréga liberliatate deschisă în acest interval (Ulpian, Regule, titlu XIV).

Prin excepţiune asemenea legea Julia şi Pappia Poppæa nu se aplică cognaţilor până la al şéselea grad. Un cognat póte primi de la un cognat de gradul al şéselea saŭ de un grad inferior o liberalitate *mortis causa* în întregimea eĭ de şi nu e însurat şi n'are copiĭ, chiar dacă ar fi în etatea proprie de a se căsători şi a avea copiĭ (Fragmentele Vaticane § 216).

Prin excepţiune asemenea legile Julia şi Papia Poppæa nu se aplică ginereluĭ, nuroreĭ, socruluĭ, sócreĭ, tatăluĭ vitrig, mumeĭ vitrige, fiuluĭ vitrigŭ, fiiceĭ vitrige (Fragmentele Vaticane § § 218 şi 219), nicĭ acelora ce aŭ avut odată astă calitate.

Soţiĭ între dênşiĭ, nu pot primi unul de la altul prin donaţiunĭ între viĭ, în timpul Republiceĭ, în virtutea principiuluĭ introdus pe la finele Republiceĭ prin tradiţiune că între bărbat şi femeie donaţiunele între viĭ sunt prohibite. *Mortis causa* puteaŭ primi. De la legile Julia şi Pappia Poppæa încolo, chiar *mortis causa*, soţiĭ între dênşiĭ n'aŭ o *solidi capacitas* în tóte casurile, dar nu sunt excluşĭ într'un mod absolut de la *jus capiendi* prin dispositiunĭ de liberalitate *mortis causa*. Dacă are copiĭ cu gratificatorul, soţul are *solidi capacitas*. Dacă n'are copiĭ cu dênsul, dar este în etate prea fragedă saŭ prea înaintată, adică dacă ca bărbat are maĭ puţin de douĕ-zecĭ şi cincĭ de anĭ saŭ maĭ mult de şése-zecĭ, dacă ca femeie are maĭ puţin de douĕ-zecĭ de anĭ saŭ maĭ mult de cincĭzecĭ anĭ, atuncĭ póte primi liberalitatea *mortis causa* întrégă (Ulpian Regule, titlu XVI § 1). După acest paragraf din Regulele luĭ Ulpian dreptul de a beneficia de integralitatea liberalităţiĭ nu existe de cât când liberalitatea e făcută de un soţ celuĭ-l-alt, şi când pe lângă acéstă condiţiune se maĭ ada-

ugă şi condiţiunea că soţii sunt saŭ prea tineri ca să pótă cine-va serios cere copii neapărat de la dênşii şi a'i pedepsi căci n'aŭ făcut încă, saŭ prea bătrâni ca să mai pótă face, cu tóte că aŭ trăit viaţă lungă în căsătorie împreună. După paragraful însă 218 al Fragmentelor din Vatican se pare că soţii între ei sunt exceptaţi de incapacitatea legii Pappia, adică pot primi totul, în simpla calitate a lor de soţi, saŭ de foşti soţi, fără a se pretinde nici ca ei să fie prea tineri nici prea bătrâni, ca să li se céră copii. Care din aceste texte spune adevĕrul? Dacă n'ar fi vorba de cât de soţi între ei, s'ar putea ḑice că trebue să dăm preferenţa textului lui Ulpian, care e mai amănunţitŭ, şi să ḑicem că textul Fragmentelor vaticane trebue înţeles cu desvoltările şi restricţiele coprinse în fragmentul din Regulele lui Ulpian. Dar ceia ce augmentă dificultatea este că paragraful 218 adaogă că şi ginerele saŭ nora şi socrul saŭ sócra între dênşii pot dispune cum vor voi şi se bucură de *solidi capacitas*. Apoi între dênşii cu greŭ se póte imagina a se cere condiţiunea ca beneficiarul să fie mai mic de 20 saŭ 25 ani, saŭ mai mare de 50 saŭ 60 ani. Aşa în cât dificultatea devine seriósă. Ce este curios este că interpreţii, ca D. Demangeat şi Accarias mai cu sémă, care citéză texte din titlul XVI al Regulelor lui Ulpian şi § 218 din Fragmentele Vaticane, nu observă acéstă contradicţiune, şi trec peste dênsa ca cum n'ar exista. Cât pentru mine, eŭ cred, de şi este puţin raţională în asemenea cas dispoziţia legii Pappia, că legile Julia şi Pappia Poppæa nu acordă *solidi capacitas* ori şi căreï persóne minore de douĕ-ḑeci saŭ douĕ-ḑeci şi cinci ani, majore de cinci-ḑeci saŭ de şése-ḑeci de ani numai să fie căsătorită, ci numai soţilor între dênşii, şi că soţii între dênşii nu aŭ acéstă *solidi capacitas*, de cât când sunt în condiţiele de etate sus-indicate. In acest sens facem să cedese § 218 din Fragmentele vaticane paragrafului

1 din titlul XVI din Regulele luĭ Ulpian. Iar cât pentru affinĭ, ca ginere saŭ noră, faţă cu socrul saŭ sócra, eĭ se bucură de *solidi capacitas*, independent de or-ce condiţiă de etate. Asemenea şi tatăl saŭ muma vitrigă şi fiul şi fiica vitrigă între dênşiĭ, conform § 219 din acelèşĭ Fragmente vaticane. Căcĭ relativ la aceste categoriĭ de affinĭ nu avem un text oposit textelor din Fragmentele vaticane, şi prin urmare trebue să dăm textelor din Fragmentele vaticane sensul larg ce ele comport. Incă o dată este de mirare cum un jurisconsult de talia D-luĭ Accarias nu a ţărit deosebirea dintre § 1 din titlul XVI din Regulele luĭ Ulpian şi § 218 din Fragmentele Vaticane. Senatusconsultul Pernician merse şi maĭ departe. Bărbatul ce trecuse de şése-zecĭ anĭ, femeia ce trecuse de cincĭ-zecĭ anĭ nu maĭ eraŭ ţinuţĭ să se căsătoréscă nicĭ să facă copiĭ, eraŭ dispensaţĭ în privinţa acésta de legile Julia şi Pappia Poppæa. Senatusconsultul Pernician însă, intervenitŭ posterioramente, decisse că atât maĭ rĕŭ dacă până la acéstă etate nu s'aŭ însurat, şi nu aŭ făcut copiĭ: vor fi privaţĭ dacă nu s'aŭ însurat de tótă liberalitatea *mortis causa*, dacă s'aŭ însurat dar n'aŭ făcut copiĭ de jumĕtate dintr'ênsa. Senatusconsultul însă Claudian permise bărbatuluĭ maĭ mare de şése-zecĭ de anĭ să se căsătoréscă cu o femeie maĭ mică de cincĭ-zecĭ de anĭ, şi atuncĭ dacă nu va face copiĭ se bucură de jumĕtate din liberalitate, de va face, de tótă. Dar senatusconsultul Calviţianŭ definse femeiĭ maĭ mare de cincĭzecĭ de anĭ de a se căsători chiar cu un bărbat maĭ mic de şase-ţecĭ de anĭ, căcĭ femeia maĭ mare de cincĭ-ţecĭ de anĭ e considerată că nu maĭ póte concipe, de geaba dar se căsătoreşte, ea va fi considerată că contractă o căsătorie inutilă, nepotrivită, şi va fi privată de întréga liberalitate, fie ea, fie bărbatul eĭ: ba încă dacă móre femeia în căsătorie, bărbatul nu beneficiază de dote (cum se întâmplă în dreptul

comun), ci dota devine și ea caducă (Ulpian, Regule, titlu XVI § 3).

Un soț póte însă primi de la cel-l-alt soț întréga liberalitate *mortis causa* dacă are copiĭ cu dênsul, or-care ĭĭ ar fi etatea, și chiar dacă n'ar fi cognațĭ unul cu altul (bine înțeles în grad de a se putea căsători). Veḑĭ Ulpian, Regule titlu XVI § 1.

Dar dacă n'are copiĭ cu dênsul nu póte primi soțul de la cel-l'alt soțŭ liberalitatea *mortis causa* întrégă, ci numaĭ o ḑecime dintr'ênsa în plină proprietate, plus o treime în usufruct. dacă n'are copiĭ de loc nicĭ cu el, nicĭ cu un precedent soț. Prin excepțiune femeia póte primi întréga dotă a sa legată eĭ de către bărbatul sĕŭ. Dacă are însă copiĭ din o precedentă căsătorie, atuncĭ soțul póte primi de la soțul actual, peste cele arătate maĭ sus, încă câte o ḑecime din liberalitatea *mortis causa* de fie-care copil. Ba încă când copilul este comun, dacă e în viață el face ca soțul să pótă beneficia de tótă liberalitatea *mortis causa* făcută luĭ de soțul sĕŭ, iar dacă a murit după ḑiua numeluĭ, el face ca soțul să pótă primi peste ḑecimea în plină proprietate și treimea în usufruct din causa matrimoniuluĭ, încă o ḑecime de fie-care copil comun mort după ḑiua numeluĭ, și dacă copiiĭ comunĭ sunt în numĕr de treĭ, și sunt morțĭ după ḑiua numeluĭ lor, eĭ fac ca soțul să pótă beneficia de solidul liberalității *mortis causa* făcută luĭ de cel-l'alt soț. Tot așa se întâmplă și în casul în care copilul comun, măcar că e unic, a murit după ḑiua numeluĭ, în stare de impuberbate dacă liberalitatea s'a deschis în intervalul de un an și jumĕtate de la mórtea copiluluĭ. Tot așa se întâmplă dacă copilul comun a murit dacă e băiat după patru-spre-ḑece anĭ, dacă e fată după doĭ-spre-ḑece anĭ aĭ etățeĭ sale, or ce interval ar fi trecut ḑe la mórtea luĭ până la deschiderea dreptuluĭ la liberalitate. Tot așa se întâmplă dacă aŭ murit douĭ copiĭ comunĭ de treĭ anĭ saŭ

mai mari, saŭ trei copiĭ comuni după ḑiua numeluĭ lor, or-cât interval ar fi trecut de la mórtea lor până la deschiderea dreptuluĭ la liberalitate (Ulpian, Regule titlu XVI § 1).

Câte o dată Impĕratul printr'o constituţiune acordă *jus liberorum* uneĭ persóne, fie bărbat fie femeiă. Acea persónă, or-care ar fi, fie în vîrstă dĕ a se însura şi a avea copiĭ, fie streină cu desăvârşire de acela care îĭ face liberalitatea *mortis causa*, chiar dacă e celibatar şi n'are copiĭ, póte însă beneficia de întréga liberalitate (Ulpian, Regule, titlu XVI § 1).

Prin *orbus* se înţelege acela care n'are de loc copiĭ legitimĭ, nicĭ unul măcar. Dacă are măcar unul, băiat saŭ fată, născut saŭ conceput, sub puterea luĭ paternă, saŭ afară din puterea luĭ paternă, chiar dat în adopţiune, el nu este *orbus*. Nepoţiĭ din fiul saŭ fiica mórtă ţin locul sĕŭ. Ca să aibă însă dreptul de a revendica caducele, în calitate de *patres*, trebue pe d'asupra: 1⁰ ca nepoţiĭ să fie născuţĭ din fiŭ, 2⁰ ca revendicantul să fie tată, adică să fie de sex masculin, cu alte cuvinte femeia ce are copiĭ, este scăpată de pedépsa orbităţiĭ, dar n'are *jus caduca vindicandi* 3⁰ beneficiul de *jus liberorum* acordat de principe scapă de pedépsa orbităţiĭ dar nu dă dreptul a revendica caducele, ba încă după D. Accarias nu apără nicĭ de pedépsa celibatuluĭ.

Tot ce scapă din mâna celibatarilor şi a celor *orbi*, tot ce cade după capul lor, devine şi se numeşte *caducŭ*. (Gaius, Instituţiunĭ, Com. II § 286). Se maĭ numeşte caducă însă şi liberalitatea *mortis causa* făcută în favórea Latinuluĭ Junian care n'a devenit cetăţian Roman în cele o sută de ḑile de la apertura tabulelor testamentare. Maĭ este în fine caducă liberalitatea *mortis causa* făcută în favórea aceluia care a murit saŭ a perdut *factio testamenti passiva* (de exemplu a devenit peregrin) între mórtea testatoruluĭ şi apertura tabulelor testamentare. După dreptul

vechiŭ, anterior legilor caducare, dreptul la liberalitatea *mortis causa*, când era pură, se deschidea la mórtea testatoruluĭ, prin urmare dacă la acea epocă beneficiarul trăia saŭ avea capacitatea de a primi, el transmitea liberalitatea sa saŭ profita de ea, or-ce i s'ar fi întâmplat în urmă, chiar între mórte și apertura testamentuluĭ. Legile caducare însă aŭ prohibit a se face adițiune de hereditate înainte de apertura testamentuluĭ, prin urmare a amânat deschiderea dreptuluĭ la legate și fideicommisse la apertura testamentuluĭ, adică la adițiunea hereditățiĭ, căcĭ fără herede nu produce efect nicĭ o altă liberalitate coprinsă în testament. De aceia dacă beneficiarul e mort înainte de apertura testamentuluĭ, când se fixéză *dies cedens*, liberalitatea cade în apă, devine caducă. Liberalitățile caduce se revendică de *patres*, adică de beneficiariĭ testamentarĭ care sunt *patres* în sensul arĕtat maĭ sus. Maĭ întâiŭ ele se oferă herediloř *patres*, și în lipsă de *heredes patres* legatarilor *patres*. Prin excepțiune dacă liberalitatea este un legat, făcut conjunctiv la maĭ mulțĭ legatarĭ, și dacă unul din colegatarĭ nu póte beneficia de ea, iar ceĭ-l-alțĭ sunt *patres*, aceștia vor putea revendica cu preferință partea caducă a colegataruluĭ conjunct, excludênd pe heredele *pater*. Se aplică aicĭ intențiunea probabilă a testatoruluĭ, care a dat o vocațiune fie-căruia colegatar conjunct la totalitatea legatuluĭ (Gaius, Instituțiunĭ, Com. II § 207).

In lipsă de heredĭ și de legatarĭ *patres*, liberalitatea caducă se revendică de thesaurul poporuluĭ Roman, de *ærarium*, și de la Antoninŭ Caracalla încolo de fiscŭ, adică de thesaurul particular al Impĕratuluĭ. In acest sens trebue interpretat paragraful 2 din titlul XVII al Regulelor luĭ Ulpian, care zice că în virtutea Constituțiuneĭ Impĕratuluĭ Antoninŭ Caracalla tóte caducele se revendică de fiscŭ, nu că dóră s'a suprimat dreptul heredilor și legatarilor

*patres*, ci că în loc să se revendice de ærariŭ ca până aci, se revendică pe viitor de fisc. In adevĕr dreptul de preferință înaintea fisculuĭ a hereḑilor și legatarilor *patres* resultă din alte dispositiuni din aceleași Regule ale aceluiași Ulpian, el resultă din § 21 al titluluĭ I și din § 17 al titluluĭ XXV.

Cel ce revendică o liberalitate caducă, o ia cu sarcinele ce o afecteasă. Acésta însémnă regula : *caduca cum suo onere fiunt*, de care ne vorbește Ulpian, în Regulele sale, titlu XVII § 3. Așa de exemplu, cum ne ḑice Ulpian, în același paragraf 3, dacă heredele a căruia instituție devine caducă, era însărcinat cu un legat saŭ cu o dare de libertate, cel ce va revendica liberalitatea atribuită luĭ, va fi dator să execute legatul, să opere manumissiunea.

Pe lângă liberalitățile *mortis causa* caduce maĭ eraŭ și alte liberalităţĭ *mortis causa*, care nu se țineaŭ în sémă, din care unele se ḑiceaŭ că sunt *in causa caduci*, adică quasi-caduce, iar altele *pro non scriptæ* adică considerate ca nescrise, ca nefăcute. Sunt quasi-caduce, liberalitățile *mortis causa*, valabile *ab initio*, care însă sunt private de efect printr'un eveniment posterior, altul de cât lipsa calităţiĭ de cetățian, celibatul saŭ orbitatea, de exemplu dacă condițiunea apusă la liberalitate nu se îndeplinește, dacă beneficiarul móre după confecțiunea testamentuluĭ, dacă repudiasă liberalitatea. In tóte aceste casurĭ liberalitatea quasi-caducă este revendicată iar de *patres*. Afară numaĭ că cu deosebire de când liberalitatea este caducă, în cas de quasi-caducitate a liberalităţiĭ, revendicarea este împedecată în unele casurĭ prin ceia ce se numește aplicarea luĭ *jus antiquum*. Acéstă aplicațiune are loc în favórea ascendenților și descendenților testatoruluĭ saŭ donatoruluĭ *mortis causa* până la al treilea grad inclusiv, în cât dacă beneficiarul este cognat de acest fel și de acest grad, măcar că este *cœlebs*, el nu numaĭ că profită de li-

beralitatea lăsată luĭ, dar încă, dacă după dreptul vechiŭ, anterior legilor caducare, ar avea drept să se foloséscă de dreptul de acrescămênt el va putea cu tóte legile caducare să se foloséscă de un asemenea drept (Ulpian Regule, tit. XVIII). Așa de exemplu dacă presupunem treĭ instituițĭ, Primus Secundus și Terțius, că Primus renunță la hereditate, că Secundus este *pater*, că Terțius este *cœlebs* dar este ascendent saŭ descendent cu testatorul în gradul întâiŭ, al doilea saŭ al treilea, atuncĭ el va lua jumĕtate din partea luĭ Primus *jure accrescendi*, iar Secundus cea-l'altă jumĕtate *jure patris*. Pe când dacă n'ar avea *jus antiquum*, tótă partea luĭ Primus ar fi luată *jure patris* de Secundus.

Sunt considerate ca nescrise liberalitățile *mortis causa* nule *ab initio*, de exemplu instituțiunea de herede saŭ legatul făcut în favórea uneĭ persóne deja mórte saŭ peregrine ordinare în momentul confecțiuneĭ testamentuluĭ. In asemenea casurĭ, liberalitățile considerate ca nescrise sunt deferite *jure accrescendi*, însă nu și celibatarilor ca în casul liberalităților quasi-caduce, când se aplică *jus antiquum*, ci numaĭ acelora care aŭ *solidi* saŭ *dimidia capacitas*, pentru totul în casul d'ântâiŭ, pentru jumĕtate în casul d'al doilea, măcar că n'ar fi în condițiunĭ de a putea exercita *jus caduca vindicandi*.

Legile caducare eraŭ fórte impopulare, încă din cele d'ântâiŭ timpurĭ ale edictărĭĭ lor. De aceia diferite mijlóce aŭ fost imaginate pentru a le elluda. Intre care fideicomisele care până la Senatusconsultul Pegasian fură apărate de incapacitățile create de legile caducare pentru instituțiunĭ de herede și legate. După Senatusconsultul Pegasian unul din mijlócele de a le eluda fu substituțiunea vulgară reciprocă. Să presupunem treĭ heredĭ instituițĭ și substituițĭ unul altuia, Primus, Secundus și Terțius. Testatorul a dis: *Primus, Secundus, Terțius, heredes*

*sunto. Si Primus heres non erit, Secundus et Terțius heredes sunto. Si Secundus heres non erit, Primus et Terțius heredes sunto. Si Tertius heres non erit, Primus et Secundus heredes sunto.* Să presupunem că Primus este *celibatar*, Secundus *pater* și Terțius numaĭ *solidi capax*. Fără substituțiune, Terțius ar lua'o treime din hereditate, iar Secundus două treimĭ, o treime a luĭ, și o treime a luĭ Primus devenită caducă. Cu substituțiunea reciprocă, fiind că și Secundus și Terțius sunt chiămați amândouĭ la partea luĭ Primus, partea luĭ Primus se va împărți între Secundus și Terțius, așa în cât fie-care din eĭ va lua jumĕtate din hereditate. Constantin, printr'o Constituțiune a sa, legea 1, C., *De infirmandis poenis coelibatus, orbitatis et de decimariis sublatis*, VIII, 58, a suprimat pedepsele celibatuluĭ și a orbităței, a lasat însă să subsiste *jus patrum vindicandi*, dreptul taților de a revendica, liberalitățile *in causa caduci*. Tocmaĭ Justinian suprimă și quasi-caducele, restabili dreptul de acrescĕmênt în tótă plenitudinea sa, urcă, ca în dreptul anterior a legilor Junia Norbana, Julia și Pappia Poppæa, deschiderea dreptuluĭ la liberalitățile testamentare la mórtea testatoruluĭ (legea unică în condică *De caducis tollendis*, VI, 51).